

**MUZEUL JUDEȚEAN
BISTRIȚA-NĂȘĂUD**

**STUDII ȘI CERCETĂRI
ETNOCULTURALE**

Volumul I

**Editura CARPATICA
Cluj-Napoca
1996**

STUDII ȘI CERCETĂRI ETNOCULTURALE

**Anuarul Muzeului județean
Bistrița - Năsăud
Volumul I**

**Editura CARPATICA
Cluj-Napoca
1996**

ISBN 973-97325-8-5

COLEGIUL DE REDACȚIE:

-Ioan Chintăuan

-Ion Radu Nistor

-Mircea Prahase

Orice corespondență referitoare la publicația „Studii și cercetări etnoculturale“ se va adresa Muzeului județean Bistrița-Năsăud, str. Gen. Grigore Bălan nr. 19, 4400 BISTRIȚA, tel. fax 063/211063.

Tehnoredactare computerizată și tipar executate la:

Tipografia „George Barițiu“

3400, Cluj-Napoca

str. Ploiești nr. 23-25

telefon: 064/193642

fax:064/193097

CUPRINS

Argument - <i>prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate</i>	5
Satul năsăudean Șanț în viziunea Școlii sociologice de la București - <i>Maria Socol, Rodica Iatan</i>	7
Masa cu „săcriu“-piesă de interior țărănesc din zona Năsăudului - <i>Ioan Radu Nistor</i>	16
Ouăle de Paști - <i>Aurelia Diaconescu</i>	21
Ornamentica furcilor de tors - <i>Doina David</i>	35
Obiceiuri de înmormântare din Urisiu de Sus (județul Mureș) - <i>Laura Pop</i>	41
Trăsături comune ale târgurilor periodice - <i>Maria Bucur</i>	51
Icoane de Nicula în colecția Muzeului etnografic Reghin - <i>Livia Rusu</i>	58
Mutații funcționale și schimbări structurale în habitatul tradițional din Drăguș. Modele de transformări - <i>Ligia Fulga</i>	68
Aspecte etnoistorice privind relațiile dintre vatra și moșia tradițională a satului bucovinean - <i>Mihai Camilar</i>	76
O scrisoare inedită a Elenei Coșbuc - <i>C. Catalano</i>	88
George Coșbuc la „Albina“ și Academia Română - Arcadiu Marinescu-Nour, Ion I. Drăgoescu	92
George Coșbuc la Gorj - <i>Gheorghe Gîrdu</i>	97

George Coșbuc - două scenarii radiofonice - <i>Cristina Oprescu, Arcadiu Marinescu-Nour</i>	105
O societate culturală studențească „Liviu Rebreanu“ la Maieru - Sever Ursa	112
Liviu Rebreanu în „Dicționarul scriitorilor români“, Praga, 1984 - Gabriel Istrate	119
Contribuții la geneza romanului „Pădurea spânzuraților“ și valorificarea lor muzeală - Mihai Martin	123
Emil Rebreanu inedit - Traian Pavelea	132
Locul și rolul lui Ion Pop Reteganul în folcloristica românească - Decebal Florea	138
„Cârja lui Dumnezeu“ în câteva colinde și legende locale - Vasile Filip	144
Note lexicale și etimologice - Dumitru Maniu	154
Nume de locuri de pe hotarul comunei ZAGRA (județul Bistrița-Năsăud) - Mircea Prahase	170
Contribuții privind activitatea profesorului și directorului gimnazial Ioan Ciocan (1850-1915) - Ionim Marțian	206
Două referate inedite - Ion I. Drăgoescu	233
Paralelisme în evoluția vieții folclorice - E. Cojocaru	237
Asistența medicală în ținutul Bistriței și Năsăudului până la începutul secolului al XVI - lea - Mircea Buta, Magda Pupeza	240
Studiul limbii române în concepția unor învățați năsăudeni Gavril Istrate	245

ARGUMENT

prof. univ. dr. doc. *Gavril Istrate*

O publicație periodică nouă, în care problemele culturii să-și găsească un loc prioritar, este așteptată de multă vreme în județul nostru. Ea nu apare pe un teren total nou. Avem o tradiție relativ îndelungată în popularizarea cunoștințelor științifice. Ca să nu rămânem în urma altora, avem nevoie neapărată de un dialog cu publicul mare, care nu se poate realiza decât prin intermediul unui periodic. S-a spus de mult, și ideea a fost subliniată, printre alții, de Lucian Blaga, că revistele de care dispune un popor arată măsura dezvoltării lui intelectuale.

Reluarea preocupărilor inițiale și realizate, în parte, de profesorul nostru Virgil Sotropa, acum 70 de ani, nu mai suportă nici un fel de amânare. Născutul copilăriei mele a fost onorat de o publicație care l-a făcut cunoscut în toată țara. Este vorba de "Arhiva Someșeană", revistă de istorie locală, foarte apreciată în epocă de unii dintre cei mai de seamă specialiști, în frunte cu Nicolae Iorga și Alexandru Lapedatu.

Istoria ținutului nostru este bogată în fapte mari. Folclorul local poate sta cu cinste alături cu cel din oricare regiune a țării. Diferitele formații artistice, care participă la concursuri internaționale, stârnesc admirație spectatorilor din toată lumea. Ba, se spune, că unele dintre ele sunt mai îndrăgite peste hotare, decât acasă, ceea ce nu poate să ne bucure.

Obiceiurile noastre străvechi au rezistat eroziunii timpului datorită faptului că fac parte din ființa și din sufletul nostru. Portul național de pe Someș, ca și cel bârgăonesc, odihnește ochiul privitorului și-i încălzește sufletul. Colindele din partea locului, axate, cele mai multe, pe motivul "Mioriței", ca și poveștile, atât de variate sub aspect tematic, conferă un puternic caracter de autenticitate și ne obligă, oarecum, să punem temei tot mai consistent pe vorba lui M. Sadoveanu, prin care marele scriitor și-a intitulat unul dintre capitolele cărții sale **Neamul Șoimăreștilor**, apărută inițial, în anul 1915. Este vorba de dictonul **Morții poruncesc celor vii**, pe ideea căruia a fost creat primul capitol al romanului respectiv.

Publicații de toate felurile au contribuit la dezvoltarea învățământului din ținut. Școlile noastre au fost sprijinite, în permanență, să-și îndeplinească destinul. Ele au contribuit nu numai la instruirea tinerilor care le-au fost încredințați, ci le-au asigurat și condițiile de dezvoltare în continuare. problema este cu atât mai importantă cu cât populația școlară din actualul liceu "George Coșbuc" era, acum o sută de ani, aproape exclusiv - țărănească. Nu este locul să întârziem aici asupra rolului, imens, pe care l-au jucat cele patru licee românești din Austro - Ungaria de ieri (Brașov, 1754; Beiuș, 1828; Brașov, 1850 și Năsăud, 1863), dar nu putem să nu menționăm măsura în care liceul a contribuit la emanciparea țărănimii de aici. Să nu uităm că, în vremea în care învăța aici Liviu Rebreanu, liceul avea 254 - 260 de elevi, care, sub raport național, erau toți români. Din rândul acestor "pui de țărani" s-au ridicat cărturarii curajoși, care au răspuns de **destinele poporului român**, într-o epocă dintre cele mai frământate și mai dificile din toată istoria noastră. Acestor intelectuali, din prima generație, le datorăm, în mare măsură, nu numai Unirea de la 1 Decembrie 1918 ci și moștenirea sfântă pe care ne-au lăsat-o și pe care noi suntem datori s-o transmitem întreagă urmașilor noștri.

Aceasta este cea mai mare dintre obligațiile care ne stau în față. Să ne arătăm vrednici de ea și să facem proba că n-am trecut zadarnic prin viață, că n-am îngropat talanții încredințați. Să adunăm producțiile populare spre a le feri de dispariție, să întrebăm pietrele pe care le scormonim din pământ ce taine ascund, să întrebăm apele de câte ori s-au tulburat și s-au indignat și să ispitim vânturile să ne povestească despre cei care au urmărit, în tropotul cailor, pe cei care au venit spre noi cu gânduri necurate. Din toate știrile culese, **să facem CĂRȚI** și să inițiem muzee, să împletim cununi de recunoștință pentru toți cei care trudesă pentru progresul țării. Să sporim, din răspuseri, activitățile de toate felurile și să sprijinim tineretul care se ridică să se obișnuiască să prețuiască toate bunurile spirituale de care dispunem încât să fie însuși în stare să crească toate aceste bunuri, pe care, la rândul-i le va trece celor care vor veni după el.

SATUL NĂSĂUDEAN ȘAŢ ÎN VIZIUNEA ŞCOLII SOCIOLOGICE DE LA BUCUREŞTI

**MARIA SOCOL
RODICA IATAN**

Cercetările monografice întreprinse de seminarul de Sociologie al Universităţii din Bucureşti Secţia Sociologie a Institutului Social Român şi echipele studenţeşti în diferite sate din România, au cuprins şi satul Şaţ din judeţul Năsăud.

Cu acest prilej au fost cercetate aspecte mai importante ale satului de către o echipă pluri şi interdisciplinară de cercetări sub conducerea profesorului D.Gusti. Alegerea acestei comunităţi rurale nu a fost întâmplătoare. Şaţul este un sat de munte din vechea zonă a regimentelor grănicereşti, cu un trecut bogat şi cu o viaţă românească bine cunoscută. Cercetarea nu s-a limitat numai la descrierea ştiinţifică a satului şi la formarea teoriilor sociologice, bazate pe experienţă şi realitatea socială, ci a procedat şi la o reorganizare şi la o revigorare a vieţii localnicilor, în toate manifestările ei economice şi culturale.

Materialul amplu şi deosebit de instructiv, rezultat în urma acestor cercetări, a fost publicat periodic în paginile revistei "Sociologie Românească", vizând redactarea unei lucrări de monografie sociologică.

Considerând cercetarea un model şi în acelaşi timp, o metodă viabilă şi astăzi, în cele ce urmează vă prezentăm satul Şaţ în viziunea Şcolii Sociologice de la Bucureşti.

Ca puncte de referinţă în abordarea sistemică a temei, ne-am propus considerarea celor patru cadre propuse de această şcoală şi modul de integrare în limitele acestora.

Cadrul cosmologic urmăreşte plasarea în spaţiu a comunităţii rurale studiate şi măsura în care mediul fizic înconjurător influenţează viaţa oamenilor. Se studiază atât datele iniţiale referitoare la mediul natural cât şi intervenţia locuitorilor asupra acestuia. Plasarea în cadrul cosmologic ţine seama de două aspecte: geografia fizică şi geografia umană.

Satul Șanț, așezat pe cele două maluri ale Someșului Mare, sau "Someșului Rece", se află la o distanță de aproximativ 56 de Km de orașul Bistrița, reședință de județ a Năsăudului. Valea pe care este plasat satul mai poartă numele și de Valea Rodnei după masivul munților cu același nume.

La înființare, pe teritoriul satului se găseau întinse păduri de fag, frasin, paltin, arțar dar mai ales molid și brad. Primele defrișări masive au început după anul 1880, odată cu creșterea populației.

Clima se încadrează în zona continental moderată. Precipitațiile, funcție de altitudine și anotimp, sunt abundente, depășind media pe țară.

Vegetația este etajată, eterogenă, dependentă de altitudine, sol, temperatură, umiditate.

Satul se află într-o zonă de foioase, (imediat sub zona coniferelor) alcătuită din fag, carpen, mestecăn, gorun etc.

Din studiul "Vânătoarea la Șanț", publicat de Raul Călinescu în "Sociologie Românească", An I No 7-9, Iulie - Septembrie 1936, aflăm informații asupra florei și faunei "regiunii Șanț", care este acoperită cu întinse păduri de fag. Speciile de interes vânătoresc sunt: lupul, vulpea, pisica sălbatică, râsul, vidra, viezurele, dihorul, jderul, pietrarul, ursul, iepurele, capra neagră etc., apoi păsări ca: diferite soiuri de rațe și gâște sălbatice, în trecere porumbei sălbatici, sitari, becaține, cocoși de mestecăn, găini de alun și mai rar, potârnicși și prepelițe, acestea din urmă în trecere.

Din acest studiu aflăm că teritoriul de vânătoare al Șanțului, arendat de către Ministerul Agriculturii, la acea dată, era de 3675 jugăre cadastrale (cam 2.000 ha).

Din alt studiu publicat în aceeași revistă, An I No 10 octombrie, 1936, se deduce care era tabloul exploatărilor agricole. Pământul productiv era grupat în trei categorii funcție de amplasament și natura culturilor:

“ 1. Pământul din vatra satului - pământ de luncă - cultivat exclusiv cu porumb și legume, îngrășat puternic cu bălegar.

2. Pământul de coastă, cultivat până la oarecare înălțime cu orz, ovăz și cartofi...

3. Pământul ocupat cu fânețe naturale și din care o mică parte este rezervat pentru pășune”

În viziunea școlii sociologice, “geografia umană” subsumată cadrului cosmologic studiază în cadrul fizic descris: repartitia terenurilor în funcție de ocupații, delimitarea administrativă, arendarea, hotarul comunei, felul așezării, căile de comunicație, irigațiile, puțurile, consolidările de teren etc.

Ca structură, satul Șanț se ordonează de-a lungul șoselei și văii Someșului Mare, având trei ramificații. Axul principal se plasează pe valea susamintită și pe șoseaua care merge mai departe în munte prin pasul Prislop spre Borșa sau Cârlibaba.

Gospodăriile se grupează de-a lungul drumurilor și văilor formând o cruce în centrul satului unde se concentrează și principalele clădiri ale obștei.

Cadrul biologic caută să arate legăturile dintre viața biologică și cea socială. “Vom avea, deci , de o parte trupurile oamenilor socotite la olaltă (demografie, rasă, igienă) și de alta felul lor de a se manifesta în societate”. (H.H. Stahl **Tehnica monografiei sociologice** - Editura Institutului social român/1934).

Din studiul “Procesul educativ în satul Șanț din județul Năsăud”, publicat de Stanciu Stoian în 1937, aflăm prețioase date care se subscriu cadrului biologic.

În 1800 satul număra 170 de locuitori, ca în 1850 numărul acestora să se ridice la 450 iar în 1900 la 1831.

Un studiu demografic relevă că limita populației ce poate găsi condiții favorabile de viață în situația economică dată era de 2.000 locuitori. În perioada în care s-a efectuat studiul natalitatea era de 31,7 ‰ iar mortalitatea de 17,4 ‰.

Considerând distribuția pe vârste a populației, se obține un indicativ de vigoare biologică deosebită a elementului uman dar și o pornire spre o “înfrânare a dezvoltării vieții”. Cauza nu era de natură biologică ci de natură economică. Acesta este și motivul unei pronunțate tendințe de emigrare și de practicare a avortului. De aici “secretul” satului dezvăluit de Nestor Cotul : “Secretul din comuna Șanț care se pornește și se lățește zilnic din cauza lipsiților de pământ, s’a născut că mai multe familii au încetat de a-și mări familia de câte un copil”.

Din familiile trăitoare în sat în 1936, 1,6% se aflau în concubinaj, familii netipice 3,2 %, familii tipice cu copii 11,3%, familii tipice cu

copii 74,3%, familii cu copii plecați sau căsătoriți 9,6% . După cum reiese, procentul familiilor netipice, adică cele care nu pot da o educație tradițională, este foarte restrâns.

În cursul lunii iulie 1935, repartitia pe grupe de vârstă a celor care au frecventat biserica este următoarea: de la 0 la 20 de ani 106 persoane, adică 25,2% din populație, de la 21 la 40 de ani, 159 persoane, reprezentând 37,9 % din populație, de la 41 la 60 de ani - 101 persoane, 24 % iar peste 60 de ani 54 persoane, 12,9% din populația satului. De asemenea erau 4 greco-orientali, 3 romano-catolici și câțiva mozaici. O femeie, Raluca Reiter Schmil, a trecut la creștinism prin căsătoria cu un țaran român.

Tot în cadrul biologic se poate integra studiul d-lui dr. Petru Râmnețeanu publicat în "Sociologie Românească", An II No 5-6, mai-iunie 1937, sub titlul **"Distribuția" grupelor sanguine la populația comunei Șanț - Năsăud**". Acest studiu relevă faptul că românii din Șanț au proprietatea europeană "p" mai ridicată decât a mediei pe țară iar cea asiatică mai mică. Se poate constata, de asemenea, infiltrația de elemente străine cu proprietăți sanguine din vestul Europei. Familiile Chisner, Suci, Fabianu, Sasu erau de origine săsească. Familia Grapini, de origine italiană, era destul de întinsă în sat, fără îndoială aceasta contribuind la ridicarea proprietății europene a sângelui.

Compoziția rasială a populației prezintă o proporție urcată de rasă mediteraneană.

Pe lângă populația românească, în Șanțul anului 1936 se înregistra și o comunitate de țigani, prea puțin integrată celei românești. Aceștia s-au așezat în anii 1910-1911 pe Cobășel, în capătul de nord al satului și la intrarea de răsărit a satului în "capul Cubavului". În 1903 țiganii ocupau centrul satului, situat lângă biserică.

În 1936 în Șanț se aflau 131 de locuitori țigani, adică 5% din populația totală. Sănătatea acestora era afectată, în special, de sifilis, boală care se găsea în proporție destul de mare și în rândul românilor. Aceasta generează degenerescențe înregistrându-se 3 cazuri de cretinism.

Igiena țiganilor este și ea destul de precară. Cu excepția câtorva case curate, restul erau murdare și cu aer închis. Nici igiena alimen tară, nici cea corporală nu erau respectate, lucru care a generat câteva cazuri de scabie.

Căsătoria între Țigani este atât civilă cât și religioasă, iar în anumite cazuri ea este anticipată și nu înlocuită de concubinaj. Oricum, în raport cu populația românească, se întâlnesc în rândul Țiganilor cu 8% mai multe cazuri de concubinaj. Se înregistrează și căsătorii mixte, în special între Țigani și românce, căsătoria românilor cu Țigănci fiind mai dificilă, ei urmând să-și ducă soțiile între români, acceptarea lor ridicând destule probleme.

Alte relații stabilite între cele două comunități sunt cele de cumetrie. Din 19 familii de Țigani, 10 erau cununate de români.

Studiul asupra integrării Țiganilor din Șanț a fost realizat de Aurel Boia și publicat în "Sociologie Românească" An I No 7-9, iulie - septembrie 1936.

Pătrunzând în cel de-al treilea cadru, cel istoric, apelăm încă o dată la definirea dată de exponentul Școlii Sociologice, H.H. Stahl: "Studiul cadrului istoric are drept scop să arate legăturile între oamenii de acum, cu deprinderile lor, și oamenii cari au fost. De o parte vom avea deci societatea trecută, de alta societatea de acum legate între ele prin tradiție".

Din studiul aceluiași Stanciu Stoian, anterior amintit, primim informații integrate cadrului istoric. Șanțul, sat grăniceresc, a fost înființat în anul 1773, la zece ani după înființarea graniței de către austrieci. A fost format prin roire din Rodna, căpătând inițial numele de Rodna Nouă și mai târziu numele pe care îl poartă și astăzi. Din 1851 viața satului intră într-o nouă fază odată cu desființarea regimului militar.

Evolutiv, viața satului poate fi împărțită în trei etape: faza grănicerească (1773-1851) cu puternică influență militară; etapa de imigrare (1851-1900) și faza de emigrare post grănicerească.

Cea mai veche atestare documentară a zonei este plasată în anul 1264 când se face o referire la "Terra Naszwod", denumită ulterior "Districtus Rodnensis" sau "Vallis Valachis". În raza hotarului se aflau zăcămintele miniere în proprietatea familiei regale. De aceste zăcămintele se mai amintește și într-un act din anul 1440, 20 ianuarie, respectiv o scrisoare a reginei Elisabeta care decide ca "Mihail, fiul lui Ștefan Jaks, fost comite al secuilor împreună cu frații săi să fie instalați în posesiunea fortăreței Rodna și a mai multor comune din acea vale".

În 1475 regele Matei emite un decret prin care consfințesc

drepturile și privilegiile locuitorilor Văii Rodnei. Comitatul Bistrița începe, însă, încetul cu încetul să supună locuitorii Văii Rodnei la diferite taxe și dări pe brânză, oi etc. Încă de la sfârșitul secolului al XII-lea și începutul celui de-al XIII-lea în Bistrița și în ținuturile din jur au fost aduși coloni germani, fapt care a condus ca în secolul an XV-lea Districtul Bistriței să depindă administrativ de organizațiile sașilor din Sibiu.

În secolele următoare Bistrița și Rodna intră în posesiune moldovenească, satele de pe valea Someșului (Districtul Rodnei) au fost donate domeniului Bistriței de către Ioan Huniade.

În 1773 se amintește de un sat “lângă Rodna Veche, format din 73 de bărbați și 82 de femei”. Numele de Șanț provine de la șanțul existent în partea de est, în zona de palatou, devenit punct de reper pentru localnici. Chiar după apariția primelor gospodării a fost menționat acest reper.

Până la începutul secolului al XIX-lea, când are loc o nouă diviziune a teritoriilor din munți, cele două Rodne foloseau în comun pășunile. Printre cele mai vechi familii stabilite în satul Rodna Nouă se numără familiile Flama, Olariu, Pătrășcanu, Sângeorzan, Grapini, Filip, Domide, Cotu. Informațiile provin din monografia publicată de preotul Pamfilu Grapini în 1903.

În viziunea Școlii Sociologice de la București, cadrul psihologic “Are drept scop să arate legăturile care există între viața sufletească a oamenilor, fie luați unul câte unul, fie adunați laolaltă, fie încheată în anume forme și manifestările lor. Avem, deja, de o parte viața dinăuntru a oamenilor și de altă parte manifestările lor din afară”.

Spre deosebire de celelalte cadre care stau sub semnul istoricului, acest cadru nu se poate analiza decât din manifestările contemporane ale omului. Unele dintre punctele atinse de cercetătorii Școlii Sociologice se referă la manifestările morale, religioase, la credințele și practicile magice, la literatură, la jocuri etc.

Manifestările, care la rândul lor au fost împărțite pe mai multe domenii (economice, juridice, etc), vor conduce toate la integrarea sufletului omenesc și la explicarea unor mobiluri care, scoase din context, își pierd semnificația.

Vom folosi pentru analiza cadrului psihologic al satului de care

ne ocupăm, studiile: “Lumea psihologică a unui ‘american’ din Șanț”: “Strigături din Șanț”, ambele publicate în “Sociologie Românească” An.I No 7-9, iulie-septembrie 1936 și studiul “Procesul educativ în satul Șanț din județul Năsăud” apărut mai târziu în aceeași publicație.

Vasile Marti, un “american” reîntors în Șanț după 16 ani trăiți dincolo de ocean s-a desprins de legăturile spirituale cu satul său, acestea fiind înlocuite cu admirația pentru mașină și pentru spectacolul sportiv. El ajunge în faza de disprețuire a superstițiilor satului și trăiește departe de frumoasele ceremonii ale comunității pe care le consideră “jocuri de copii”.

Că Vasile Marti nu avea dreptate în judecățile sale referitoare la viața spirituală din Șanț ne-o demonstrează facilitatea oamenilor locului de a crea versuri, mai ales manifestate sub formă de strigături. Șanțenii dau dovadă de o mare putere de analiză a fenomenologiei sociale condensată în cadența unei melodii însoțită de ceteră. Orice împrejurare este folosită pentru acest gen de manifestare: nunta, jocul, șezătorile etc. Strigăturile sunt mai mult practici ale tinerilor, aceasta neînsemnând că nu există și vârstnici care “strigă”. Avem exemplul lui Constantin Jugan care la peste 70 de ani era “inepuisabil în strigături”. Strigăturile reprezintă o oglindă a psihologiei populare. Uneori ironice, altele morale sau pline de dor, aducând blestemul sau gluma ușoară ele dau dovada unei puternice spontaneități. Vom exemplifica cu câteva strigături culese de I.C.Cazan de la tinerii Maria Jugan, Augustin Jugan și Savir Scripeți.

“Mândra mea de mândră mare

Nici obiele’n cisme n’are

Și să’ncață cu hârtie

Ca să-mi fie dragă mie

.....

Nu bate Doamne omu’,

Să-i iei mintea, norocu’

Mai bine-i ia sufletu’ ,

.....

M’o mânat mama de-acasă

Să joc fata cea frumoasă

Am jucat pe harnica,
Că e toarsă cânepa”

Din studiul lui Stanciu Stoian referitor la educația sătenilor ni se dezvăluie o lume cu o intensă trăire spirituală. Ca peste tot la români, și cei din Șanț cred în ursitoare și în destin. Referitor la acest aspect, tinerele mame sunt legate de o serie întreagă de interdicții. Îngrijirile pe care mama le dă copilului au un substrat adânc în credințele poporului, cu puternică încărcătură magică sau religioasă. După botez, de exemplu, copilul trebuie răscumpărat, în caz contrar el nu mai aparține mamei, ci nașei. Dacă se întâmplă să moară nerăscumpărat se va ruga pentru nașă și nu pentru mamă. Pentru a-l răscumpăra se duc doi colaci mari, un ștergar și o cupă de vinars.

Înțârcatul copilului este legat și el de anumite tabuuri. După ziua hotărâtă pentru înțârcare, mama nu mai are voie să alăpteze deoarece, după moarte, va deveni strigoi. Scalda este privită sub două aspecte: cel ritual și cel igienic.

Împotriva deochiului la feciori și fete mari se folosește trocul porcului din care se ia apă cu care se stropește cu următoarea formulă: “Când s’a geoea vasul porcului/ Atunci să se geoea și...”

Un alt capitol important al lumii psihologice este constituit de jocurile de copii. dacă admitem ca valabilă teoria lui Stanley Hall, potrivit căreia jocurile repetă prescurtat evoluția culturală a omenirii, atunci este maniera în care se explică unele dintre jocurile copiilor din Șanț. Unul dintre acestea “de-a săgețile” poate fi socotit ca rămășița unei ocupații abandonate dar care se păstrează încă în memoria colectivă. Cele mai multe jocuri și jucării se referă la ocupații prezente. Amintim aici “de-a oile”, “de-a lupul cu mielul”, “de-a untu’n gaură”. În afară de aceste jocuri, care imită sensurile gospodărești, întâlnite sub altă denumire și în alte locuri, există și unele cu referință la viața locală.

Cercetarea sociologică directă a satului Șanț, ca segment al unei ample acțiuni științifice și practice, viza în concepția Școlii Sociologice de la București “nu să înalțe satele după modelul orașelor și nici cel puțin după un model uniform de viață sătească. Ea se săvârșește dimpotrivă cu respectul realității originale a fiecărui sat și caută să provoace o îmbunătățire pe linia ei firească de dezvoltare și după putințele proprii”. (“Sociologie Românească”, An I, No 12/1936, p.37).

“Cunoașterea de sine”, imperativul categoric aplicat de sociologia românească în perioada interbelică, se dovedește a fi de stringentă actualitate. eficiența acțiunilor și programelor vizând restructurarea societății, atât în mediul rural cât și urban, impune o documentare temeinică a realității românești.

MASA CU „SĂCRIU“ - PIESĂ DE INTERIOR ȚĂRĂnesc DIN ZONA NĂSĂUDULUI

ION R. NISTOR

Condițiile de relief și climă, resursele naturale ale Văii Someșului Mare și afluenților acestuia, au permis așezarea oamenilor aici din cele mai vechi timpuri, îngheband gospodăriile și sate situate în lungul văilor, sau răsfirate printre dealurile și colinele de la umbra Munților Rodnei și Țibleșului. Aici s-a practicat din timpuri străvechi intens păstoritul, mineritul, agricultura, albinăritul, vânătoarea și alte multe ocupații ce ne duc cu gândul pînă la strămoșii noștri, băștinașii din toate timpurile acestor ținuturi. Toate acestea au atras și au făcut să se dezvolte și o bogată viață spirituală, o cultură și o artă populară bogată și specifică, care, la un loc, au influențat organizarea întregii vieți a gospodăriilor țărănești.

Referindu-ne la gospodăriile țărănești din zona la care încercăm să-i aducem prin materialul de față o modestă contribuție la integrarea ei între celelalte zone etnografice, vom aminti faptul că întîlnim numeroase piese de inventar gospodăresc atât exterior cât și interior specifice, adaptate la cerințele vieții materiale și spirituale ale locuitorilor de aici.

Prezentul material cuprinde un scurt studiu asupra meselor cu săcriu, piesă importantă și cu o anumită semnificație în organizarea interiorului de casă în valea Sălăuței și a Zăgrii.

Dacă locul focului, deci al vetrei sau al sobei, ca element principal în interiorul locuinței, cât și cel al patului cu ruda deasupra lui, sunt bine determinate, de la ele pornind organizarea interiorului, locul mesei și semnificația acesteia în ansamblul interiorului este al treilea. În cazul casei mai simple, mai vechi, locul mesei, în zona la care ne referim, era în colțul opus al patului, avînd pe cele două laturi cu peretele ale încăperii, încadrînd masa pe două laturi ale ei, un lăițari (laviță cu ladă și spătar) de obicei înspre latura de apus a casei și o laiță care se continuă pe peretele dinspre sud, aproape pe toată fațada camerei, spre ocolul gospodăriei, pe sub ferestre.

La casele mai evoluat e  i în gospodăriile cu mai mul i membrii, locul mesei este  i astăzi între cele două paturi, la mijlocul peretelui între cele două ferestre spre sud-vest, fa   în fa   cu u a de intrare în interiorul “casei dinainte”, a “casei de parade” sau “cu cingea  ”, cum numesc locuitorii din zonă acest  încăpere. Oricum, rolul  i semnifica ia pe care le are masa ca piesă de interior, nu se  tirbe te, indiferent de locul pe care îl ocupă în interiorul camerei.

De obicei, în jurul mesei, pe laturile rămase libere, nu se pun sacune sau la te numai atunci c nd se serve te masa sau se petrece un eveniment deosebit în casă, care necesită acest lucru.

Locul, sau col ul mesei este considerat loc de cult în cadrul interiorului, dar se pare, că pe l ng  acest rol, masa cu săcriu, ca tip reprezentativ de masă din zonă,  ndepline te  i multe altele de aceeași importan   pentru cei din casă. A a se face că săcriul mesei (lada) este un minunat  i bun loc de păstrare a unor alimente ce nu sunt ușor supuse alterării (făină, br nz ,slănină, obiecte de bucătărie, etc), mai ales în cazul caselor mai vechi ce nu posedă cămară sau pivni  . Pe l ng  faptul că la masă m n nc  cei ai casei  i, cu alte ocazii,  i cei veni i ocazional în casă, aici se  nceie cele mai multe tranzac ii  i tocmele, se pun la cale procedee  i moduri de ac iune asupra lucrului c mpului între membrii familiei sau cu străinii, asupra modului de a ac iona cu animalele (ie itul la p  une, mersul la munte al oilor, venirea lor, iernatul animalelor etc.), de asemenea, când în familie se petrec anumite evenimente importante (nuntă, botez, moarte) precum  i modul de ac iune  i organizare a petrecerilor cu ocazia unor evenimente  i sărbători de peste an ale satului.

Tot masa este primul pat pentru noul născut, p n  mama îl poate primi lângă ea. Evenimentul este deosebit de semnificativ în viața familiei respective, căci, în acele momente, la masă  i în jurul ei, au loc numeroase momente de bucurie cu o semnifica ie deosebită nu numai pentru cei ai casei ci pentru toți ceilal i participan i la eveniment.

Tipul reprezentativ de masă r sp ndit în întreaga Vale a Someșului Mare  i pe văile aferente acesteia este masa tip ladă, numită în subzona la care se referă materialul “masă cu săcriu sau cu s crie”. Confec ionat  din lemn de esen   tare, de obicei lemn de fag, ea prezintă două corpuri mai aparte: săcriul sau lada  i tăblia.

Lada cu săcriul propriu zis se construiește aparte din scânduri cioplite cu barda sau securea din întreg, scânduri ce se prind la capetele lor în niște șanțuri numite canturi, săpate în cele patru picioare ale mesei.

Picioarele închid colțurile săcriului și se prelungesc de la fundul acestuia cu zece până la cincisprezece cm. , dând înălțimea mesei . La montarea părților laterale ale săcriului în canturi, se aplică câte un cui de lemn pentru fiecare scândură, după ce, în prealabil, s-au executat, după măsurătoare, găurile respective pentru cuie. Cuiele se bat din exterior prin piciorul lăzii. Fundul săcriului îl formează tot niște scânduri cioplite din întreg, prevăzute pe o margine cu cant, iar pe alta se cioplesc în așa fel încât să intre în cantul celeilalte. Capetele acestora se cioplesc astfel încât să poată intra în cantul mărginarelor. Mărginările sunt tot scânduri mai înguste și mai groase pentru a permite executarea canturilor pentru scândurile ce formează fundul săcriului. La capete, mărginările au câte un muc care intră într-un locaș al piciorului mesei.

Asamblarea scândurilor ce formează săcriul este asemănătoare cu așezarea șindriei pe acoperișurile caselor, adică, începând de jos în sus, fiecare scândură se așează cu 2 la 3 cm. peste marginea celeilalte. Porțiunea ce trece peste margini se cioplește atât la interior cât și la exterior în așa fel încât să nu apară praguri mari. În unele cazuri, lateralele săcriului se așează identic ca și fundul lăzii, adică se practică canturi la câte o margine a scândurii pentru a intra marginea cioplită a celeilalte în cantul respectiv. La terminarea asamblării, săcriul se prezintă ca o cutie de formă dreptunghiulară peste care urmează să se așeze un capac - tăblia -

Tabla mesei, sau tăblia cum i se spune de fapt, se confecționează de obicei dintr-o poștă cioplită dintr-un trunchi masiv de copac, astfel ca ea să apară dintr-o bucată, alteori se alipesc 2 sau 3 bucăți de poștă una lângă alta. Tăblia depășește marginile săcriului pe toate laturile lui cu câte 5 la 10 cm. Pe partea inferioară a tăbliei se aplică două chingi de leș dispuse în așa fel încât să cuprindă între ele laturile mici ale dreptunghiului săcriului și la distanță egală cu lungimea lateralelor mari până la prinderea picioarelor. Scândura de sus a lateralei mari a săcriului se crestează în așa fel încât chingile să treacă prin creștătură, aceasta pentru a permite tăbliei o mișcare spre înainte atunci când se umblă la cele din săcriu.

Datorită semnificației și rolului pe care îl are masa în inventarul interiorului, meșterul care a confecționat-o a încercat să-i dea un aspect plăcut, pe măsura rolului ei în casă, raportându-se totodată și la celelalte piese de interior. În general ornamentația meselor cu săcriu o constituie motivul geometric, încrustat pe fețele lăzii și picioarele mesei. Motivul ca atare îl formează linia dreaptă, linia curbă, romburi, patrate, dreptunghiuri, cruciulițe etc. Aproape toate mesele cu săcriu studiate și existente în colecția noastră au ca motiv de bază linia dreaptă, linia sinuoasă, cercul și rozete ce amintesc de motivul solar, ornamente specifice civilizației carpato-dunărene. Aceste motive se completează cu câte un chenar format din romburi puse cap la cap, chenar ce închide, alături de elementele amintite motivul brăduțului, prezent deseori pe picioarele mesei, motiv ce apare încă de la intrarea în gospodăriile țărănești, pe poartă, pe ghibelele caselor, la târnaț, în tencuiala pereților și pe alte multe obiecte și unelte din gospodărie.

În satele ce sunt situate mai la gura văilor se simte o influență a orașului și a motivelor de pe țesături, îmbinând motivul geometric cu cel floral (frunze de stejar, viță de vie, etc.)

Din investigațiile făcute se pare că acest tip de masă depășește granița județului, zona la care ne-am referit fiind învecinată cu sate din Maramureș și Lăpuș. Se constată și aici o arie de răspândire destul de însemnată. De asemenea, pe valea Someșului în sus se constată răspândirea acestui tip de masă, dar cu multe deosebiri în construcții, formă și mărime, la fel în ornamentare aici motivul fiind exploatat direct din construcția mesei, lada tinzând să dispară, iar tăblia este sprijinită pe picioarele stil capră.

Deosebirile apar chiar în zona studiată, de la sat la sat, dar ele nu sunt esențiale. Spre exemplu, în valea Zăgrii vom găsi o ornamentație mult mai bogată, o sculptură influențată de creștăturile de pe porțile maramureșene, dimensiunile mesei mai mari și de o construcție mult mai specializată. În general mărimea acestui tip de masă se încadrează în dimensiunile următoare: maxim 1,20 m lungime și 0,30 lățime, măsurând tăblia.

În ultimul timp și în această zonă a apărut un nou tip de masă influențată de cele apărute în comerț, multe cumpărate de la magazine de specialitate din oraș. Desigur că acestui tip de masă i-a dispărut rolul de

cămară, păstrând doar puține din cele arătate în acest sens.

Transformările survenite în viața satului în ultimul timp, atât de ordin material cât și spiritual, noua arhitectură și noile preocupări ale sătenilor, tot mai aproape de oraș, au dus implicit la o evoluție esențială a modului de viață în gospodăriile țărănești.

OUĂLE DE PAȘTI

AURELIA DIACONESCU

Ca sâmbure al creațiunii sau ca simbol al fecundității și al zămislirii vieții, oul a inspirat din timpurile cele mai vechi numeroase legende, o întreagă mitologie și o întreagă literatură. Pentru Constantin Brâncuși oul este „maica formelor, a tuturor formelor“ a tuturor plâsmuirilor cosmice sau umane. Pentru poetul Ion Barbu oul este începutul și sfârșitul, încuind în el taina facerii, a încolțirii vieții și pe cea a trecerii în neființă. Originea ouălor colorate, mai apoi decorate, se pierde în negura timpurilor, majoritatea cercetătorilor atribuindu-le vârstă precreștină. Al. Tzigara-Samurcaș, la începutul secolului al XX-lea, le atribuie origine păgână, „simbol al încolțirii, al germenului de viață în stare latentă. Erau considerate ca reprezentare a păsărilor, luându-se partea drept întreg. Ca atare înlocuiau sacrificiile de păsări ce se făceau primăvara“¹.

Încondeiatul ouălor deține un loc deosebit în arta populară românească la fel ca și obiceiurile legate de acestea, ce sunt prezentate în toate studiile monografice, rezervându-i-se capitole speciale alături de alte manifestări sau genuri de artă populară fapt care se explică și prin bogăție și varietate de creație. Este de subliniat acordul deplin al artei ouălor încondeiate cu celelalte manifestări în ceea ce privește conținutul tematic al motivelor, regulile de compoziție și coloritul. Datina de a colora ouăle este cunoscută la multe popoare încă din timpurile cele mai vechi. La noi, românii, lucrul acesta se practică de Paști iar în alte părți și de Ispas sau Rusalii. În Moldova se fac de Sf. Gheorghe dacă nu cade în „săptămâna luminată“. Legende privind colorarea ouălor au fost consemnate de T. Pamfile - M. Lupescu în lucrarea „Cromatica poporului român“².

Colorarea ouălor se face în săptămâna patimilor, obișnuit ea începe de marți sau joi și se isprăvește vineri. Niciodată gospodinele credincioase nu le lucrează în zilele de sec (miercurea și vinerea). În alte zone se vopsesc vinerea, zi numită și **vinerea ouălor**. Puține femei

cunosc meșteșugul înfloriturilor pe ouă, de aceea în Bucovina împistritul a 30 de ouă însemna o claie de fân. Nu este întâmplătoare și forțată apropierea acestui gen de artă populară de cel al picturii pe sticlă și de creațiile olarilor, ba chiar și de cel al broderiilor. La fel ca celelalte genuri amintite aici, arta ouălor încondeiate s-a dezvoltat în România într-un mod special, propriu stilului general al artei populare, bineînțeles în limitele impuse de materia primă și procedeele de creație.

În ce privește vechimea încondeierii ouălor - ea este practică la români din cele mai vechi timpuri, continuându-se până în zilele noastre în toată țara. Documentar pentru prima oară ouăle încondeiate sunt amintite de secretarul lui C-tin Brâncoveanu, Del Chiaro în anul 1700, dar obiceiul și practica sunt mult mai vechi, dovadă fiind motivele inspirate din viața de toate zilele a plugarului și a păstorului român, ocupații străvechi și permanente ale poporului nostru. De aici rezultă și marea unitate a motivelor ornamentale. Culoarea ouălor descrisă de Del Chiaro este aceea a aurului de unde s-a tras și concluzia vopsitului cu foi de ceapă

Datina este menționată în Moldova de către logofătul Gheorghache în cartea: „Condice ce are întru sine vechi și nouă a Prea Înălțaților Domni“ (1762). Cercetători mai noi, români sau străini, relevă răspândirea largă a meșteșugului, după unii fără egal pe continent și în același timp artă fără pereche a țărăncii române, care „din gând fără nici un izvod“ creează printr-o bogăție de motive și prin culori calde și armonioase „exemplare într-adevăr unice de o foarte mare valoare artistică ce sugerează arta vechilor miniaturiști“³.

Practica încondeierii și roșitului ouălor a fost mai ales în trecut strâns legată de unele obiceiuri și credințe privind sărbătorile de primăvară în legătură cu Paștele. General este și astăzi faptul că ouăle se dăruiesc de către fini nașilor, de către femei mai bătrâne preotului, însă, de regulă, de cele mai multe ori, se oferă tinerilor în a doua zi de Paști precum și feciorilor la joc de către fetele tinere. În legătură cu cultul morților a fost înregistrat și obiceiul de a se da ouă roșii de pomană la Paști și în sâmbăta Rusaliilor.

Între credințele care mai dăinuie la femeile bătrâne este și aceea de a se ține un ou roșu în buzunar în momentul în care aprinzi lumânarea în noaptea Învierii la biserică. Elemente de medicină populară vorbesc

despre obiceiul de a da mâncare porcilor bolnavi de gușter ouă înroșite de Paști pentru ca aceștia să se vindece.

Cel mai frecvent obicei este de a le dăruii tinerilor flăcăi, obicei care a dus cu timpul la o adevărată artă a înfrumusețării ouălor, rezultată din dorința de a decora cât mai mult și cât mai bine. În procesul de evoluție a obiceiurilor s-a remarcat faptul că, pe măsura părăsirii vechilor credințe cu caracter religios ori magic, în același timp, ouăle au fost tot mai mult și mai frumos încondeiate ajungându-se chiar la o specializare a unor creatori populari talentați care încondeiază pentru cei doritori să aibă ouă cât mai frumoase. În ce privește încondeiatul ouălor acest aspect interesează direct istoria artei populare, adică procedeele de creație, regulile de compunere, motivistică și coloritul general din care rezultă calitățile estetice ale acestui gen de artă la români. Dintre toate componentele artei populare românești, cea a încondeierii ouălor este cea mai pură pentru că, dacă textilele sau portul sunt intim legate de viața omului, de cerințele ei, având un rol funcțional, meșteșugul împistrii ouălor este cultivat doar pentru a obține frumosul în sine eliberat de alte servituți. Însuși faptul că în unele zone ele sunt păstrate tot timpul anului, așezate într-un vas cu accent coloristic de mare interes în interiorul camerei, este semnificativ pentru rostul pur estetic al acestor piese de artă. Condiția este firească pentru că oul este privit ca simbol al creațiunii, element primordial al tuturor lucrurilor incluzând enigma fecundității, a frumosului absolut, a armoniei și perfecțiunii cosmice.

S. Fl. Marian scrie: „Merită a fi amintit aicea încă și aceea că o seamă de românce îndătimează a scoate albușul și gălbenușul printr-o bortică mică dintr-o seamă de ouă împistrite care sunt mai frumoase, găoacele acestora însă se păstrează (...) și ele le întrebuințează apoi la felurite lucrări, precum spre a împistri alte ouă de pe dânsle apoi spre a le înfrumuseța odăile, înșirându-le pe o ață și puindu-le în cuie ca podoabe. Alte românce din contră scoțând din ouăle împistrite albușul și gălbenușul afară, fac din găocile acestora porumbi, adică pun fiecărei găoace aripi și coadă de hârtie și cap de ceară și porumbii aceștia servesc asemenea spre înfrumusețarea casei aninându-se unii la grădină”⁴.

B. Slătineanu descrie ceremonia de sorginte tracică a „surăției” (a deveni soră) între fete și a „fârtăției” (a deveni frate) între flăcăi. Surăția are loc între două fete în tovărășia unui flăcău ales de ele. În

cursul acestui ceremonial ele dăruiesc flăcăului un fâșiu subțire (băsmăluță) lucrat de mâna lor, și câteva ouă colorate și desenate, cerându-i să le fie prieten credincios până la moarte⁵.

Spre deosebire de alte țări ale Europei în care meșteșugul vopsirii și decorării ouălor s-a stins, în România există încă sute și sute de femei care îl practică cu devoțiune, har și talent la fel ca în timpurile vechi. Este vorba aici de situația specială a folclorului și artei țărănești din România, ieri ca și azi, situație care în chip vădit ne avantajează în raport cu o serie de alte culturi populare. Așa cum punctau L. Blaga și M. Eliade, noi, românii, suntem în situația cu totul individuală de a avea fenomenul original la noi acasă. Noi nu „am găsit“ o cultură pe care ne-am însușit-o ci am avut-o dintotdeauna, metamorfozându-ne laolaltă cu ea în timp; e o cultură care datorită tocmai acestor circumstanțe și-a conservat în linii esențiale specificitatea, e o cultură care este încă vie și se numește cultură populară“⁶.

Ca în toate artele țărănești, asistăm, desigur, și în acest domeniu, la o serie de modificări ale datelor vechi moștenite de la strămoși.

1. Cromatica

Din procedeele folosite în Europa pentru înfrumusețat ouăle de Paști, în România s-a folosit și se folosesc colorarea simplă și scrierea cu ceară. Cel mai simplu procedeu este îmbrăcarea ouălor într-un strat de culoare sau mai multe. Pornind de aici A. Gorovei clasifică ouăle astfel:

- ouă monocrome (de obicei roșii), dar și în alte culori;
- ouă monocrome cu ornamente;
- ouă policrome cu ornamente;
- ouă cu ornamente în relief; și am adăuga mai recent:
- ouă decorate cu mărgel

Denumirea generică este de „ouă roșii“. Cele monocrome poartă diverse denumiri ca „merișoare“ sau „dragostea fetelor“ și se dau de pomană cu credința că pe cealaltă lume se vor preface în mere. Ouăle monocrome sau policrome primesc diverse denumiri și în funcție de regiunea etnografică: „ouă pictate“, „împistrite“, „ouă încondeiate“ sau „scrise“ (Muntenia, Oltenia, Transilvania, Banat). Ouăle policrome și cu

ornamente poartă numele de „ouă muncite“ sau „năcăjite“.

Ca peste tot în arta populară și la ouă culoarea răspunde unor coduri, unor simboluri. **Negru** - simbol al absolutului, al statorniciei, al eternității. În mitologie este atribuit divinităților sau duhurilor subpământene. **Roșu** - culoarea magică a folclorului, simbol al sângelui, deci al vieții, al focului purificator, al soarelui, al dragostei și bucuriei de viață. **Galben** - cu nuanțe de ocru sugerează lumina, tinerețea, fericirea, recolta, ospitalitatea. **Verde** - reînnoirea naturii, prosperitate, culoarea rodniciei și speranței. **Albul** - puritatea, inocența, nașterea. **Albastru** - expresie a cerului, talisman al sănătății și vitalității. **Portocaliu** - sugerează forța, răbdarea și ambiția. **Maron** - pământ roditor. **Violet** - stăpânire de sine, răbdare, încredere în dreptate. Pentru prepararea acestor culori, de obicei vegetale, se folosesc exclusiv vase noi de lut, ferind apariția petelor.

Odinioară (faza cea mai importantă din punct de vedere etnografic) erau vopsite în culori vegetale, delicate, calde, durabile. Artă extragerii culorilor reprezintă treptele unei adevărate perfecțiuni. Rețetele folosite de femeile în vârstă, transmise din generație în generație, se disting printr-o varietate de procedee și tehnici purtând pecetea unui spirit inventiv apropiat de natura în care trăiește.

Culoarea de bază este galbenul, peste care se aștern alte culori. Culoarea se obține ca și pentru firele textile din următoarele plante: coajă de măr pădureț și piatră acră; frunză de viță de vie și piatră acră; frunză de dud; coajă de salcie; alior și piatră acră; coaja de ceapă (ouăle se spală bine înainte); clopoței mici bătuți; droghiță, borș, piatră acră și cenușă; soc, ceapă și piatră acră; droghiță și piatră acră; urzică, borș și piatră acră; luște și piatră acră; frunze de măr pădureț și piatră acră (se obține galben ruginiu); rădăcină de ștevie și piatră acră; frunze de dediței, mlădițe de coajă de măr, sovârv, piatră acră.

În sinteză A. Gorovei descrie astfel obținerea culorii galbene: „Culoarea galbenă se scoate din alior cules în luna mai, din frunze de agud și de zarzăr, dă fiecare altă nuanță de galben. Variația nuanțelor depinde de timpul când se recoltează plantele. Aliorul cules de Sf. Ilie dă galben ruginiu. Galben deschis sau opărit iese din flori de brândușă. galben cărămiziu se scoate fierbând coaja de arin. Galbenul se mai scoate din bobite de bobrințar, flori de bumbușori, coajă de ceapă, flori

de drob, din coajă de lemnul câinelui, de pădureț și de mălin, ... dau nuanțe variate de galben“

Culoarea roșie se obține de-a dreptul peste albul cojilor sau ouăle se boiesc mai întâi în galben. **Roșu de-a dreptul**, se obține din frunze de mestecăn, de măr pădureț și de sovârv. (Se fierbe scoarța de pădureț iar zeama caldută se toarnă peste sovârv. Amestecul se plămădește 3 zile. Ouăle se „poartă“ de 12 ori prin lichid până se înroșesc.); băcan roșu, zeamă de varză și piatră acră. Ouăle se fierb în roșelele în clocot după care se scot; băcan roșu, sovârv, zeamă de varză, piatră acră. (băcanul se fierbe cu puțin sovârv și când lichidul este destul de concentrat se pun într-însul ouăle împietrite în zeamă de varză cu piatră acră). Din băcan roșu, băcan negru, zeamă de varză și piatră acră se obține roșu închis. Roșu se mai obține din coajă de pădureț, măr și sovârv; din culoarea galbenă inițială cu frunze de măr pădureț și sovârv; culoarea galbenă cu băcan și piatră acră; galben și sovârv; galben și pojarniță.

Primul ou se colorează în roșu întunecat și se numește „cearcă, merișor, mingișoară, norocul copiilor“ („când căldarea de roșit este pe foc să nu se sufle sub ea în foc spre a se aprinde că se sparg ouăle“). A. Gorovei precizează că pentru culoarea roșie, care este pretentioasă, se cere „multă chibzuială la întrebuițarea materialelor din care se prepară. Roșu se scoate din frunze și flori de măr acru, frunze de măr dulce, flori de sovârv, frunze de corn, cimbrișor, coajă de perj, de măceș, de arin negru, coada șoricelului, roiba, boabele de călin, se combină între ele pentru a da culoarea roșie în nuanța dorită“.

Mai sunt pomenite coaja de ceapă roșie și floarea de bujor pentru obținerea culorii. Pentru alte culori decît roșu se folosește denumirea de : „ouă tărcate“. **Albastru** se obține din brândușe sau flori de viorele. **Verdele** se obține din fructele de boz, floarea soarelui, rujă, urzici, alioru drobiță, frunze de nuc, coajă de arin, coajă de măr dulce, coajă de mugur de măr pădureț, în diferite combinații pentru a obține nuanțe variate. **Culoarea neagră** se obține din coaja de arin, fructele arinului, coaja verde a nucilor (a fructului) în combinație și cu rădăcină de ștevie, vârfuri de sovârv sau fructe coapte de boz, de soc, coajă de corcoduș.

„Orice culoare ar urma să se dea ouălor (...) - spune A. Gorovei - afară de cea albastră, ouăle se fac mai întâi galbene. După ce s-a scos din plante materia colorantă galbenă se împietrește. Împietrirea se face

punându-se în zeama obținută prin fierberea plantei, o câtime din piatră acră pisată mărunț ca să se topească. În aceste gălbinele se pun ouăle bine spălate și se lasă vreme de cel puțin un ceas după care se scot și se lasă să se usuce bine, apoi se pun în roșele. Din roșii, ouăle se fac negre punându-le în negrele“⁷.

2. Încondeierea

Dacă procesul simplei colorări nu cere o îndemânare specială, cel al „scrierii“ ouălor presupune incontestabil talent pe baza unui procedeu ce pare atât de simplu, dar cere o mare dexteritate și spontaneitate. Înainte de colorarea și decorarea propriu zisă se fac o serie de preparative începând cu selecția ouălor. Ele trebuie să fie mari, proaspete și albe, cu coaja groasă și netedă, cu formă armonioasă. Ouăle se încearcă în apă. Cele proaspete rămân la fundul vasului pe când cele mai vechi se ridică deasupra. Ultimele se elimină pentru că „plesnesc la fiert și nu prinde bine vopseaua“. După alegere se spală în apă caldă cu oțet, mai nou cu detergent. Ouăle se spală cu grijă, cu o cârpă moale, fără a le freca să nu se distrugă stratul de protecție invizibil, altfel vopseaua se va prinde neregulat. Petele de murdărie de pe ou nu se îndepărtează cu unghia. Unele femei spălau ouăle cu zer acrit să prindă bine ceara și vopseaua, altele se freacă oul, în timpul spălării, cu sare pentru a-l lustrui și a se șterge asperitățile. După spălare se șterg cu o cârpă absorbantă din bumbac. Se fierb în vas cu apă curată la temperatură constantă să nu se crape. Ouăle se așează la fiert orizontal. Se vopsesc și ouă crude sau se golește conținutul cu un ac mare cu gămălie, dublu ca lungime față de unul obișnuit, cu o șurubelniță cu dinți, o pară de cauciuc (pentru golirea conținutului) se clătesc și se usucă la căldură 2-3 zile. Ouăle se golesc cu o săptămână înainte pentru a se usca în interior.

Ceara de albine, curată, se toarnă într-o ulcică de lut sau metal și se pune la foc. Când s-a topit i se adaugă cărbune pisat (un vârf de cuțit) pentru ca modelul desenat să fie evident.

Cel mai vechi instrument de desenat este un capăt de lumânare încălzit, pana de găscă și **chișița** - o țeavă scurtă din alamă sau tablă cu un diametru foarte mic, (cât un ac) prin care se petrece un fir de păr de

porc. Țeava este prinsă perpendicular pe un mâner de lemn. Chișița se confecționează din căpăcelele metalice ale lulelelor vechi sau stricate. În unele cazuri, chișița sau condeiul metalic, este îmbrăcat în lemn, „un bețișor subțire, rotund și lung, boltit la un capăt de-a curmezișul cu sula. În borticica aceasta e băgată și întărită o țevușoară din alamă, din capacul de lulea foarte subțire și ușor de îndoit“.

În studiul monografic al Țării Bârsei, C. Irimie, face precizări privind folosirea condeielor în sensul că „cel mai subțire se folosește pentru alb, cel mai gros pentru galben. Cu timpul când condeiul se tocește, se ascute cu pila, iar când ața care îl leagă de mâner se arde este înlocuită“⁸.

Alt instrument este „**feleșteul**“ („motoc“, „mătuț“), bețișor din lemn de fag bine ascuțit în vârful căruia au fost prinși câlțișori de bumbac, ori scamă din in. Se folosește la obținerea de „puncte“, „picățele“, „chicățele“. Poate fi confecționat și din păr de porc, câte 3-4 fire tăiate în lungimi egale.

Un loc important îl ocupă prepararea culorilor. De natură vegetală sau chimică, cer o preparare atentă, de preferință în borcane de sticlă, incolore, potrivite ca mărime. Fiecare oală sau borcan are lingura sa pentru a nu se amesteca culorile.

Vopsirea se face la cald, pentru ouăle fierte vopseaua trebuind să fie călduță pentru a nu se topi ceara. Pentru ouăle pline, nefierate, vopsirea se face la rece pentru a nu influența conținutul oului. Deoarece vopsirea la rece durează mai mult decât cea la cald, pentru pregătirea fierturii de vopsea se ia mai puțină apă, sau se pune o cantitate dublă de vopsea. Vopseaua se amestecă fierbinte, iar după răcire se adaugă o linguriță de oțet.

Tehnicile decorării

Lângă sobă, cu ouăle rânduie pe ștergarul curat, țărâna decoratoare, așezată pe un scăunel, ia ou cu ou și începe împodobirea. În creație, cunoștințele tehnice se imbină cu talentul totu sugerând arta vechilor miniaturiști. Oul se ține în mâna stângă iar cu „condeiul“ în dreapta, se reazămă degetul mare pe suprafața oului, se începe cu

împărțirea câmpurilor ornamentale de-a lungul și de-a latul oului constituindu-se 2, 4, 6, 8 sau chiar mai multe câmpuri ornamentale cu ajutorul liniilor trasate. Aceste linii - coordonate - cât și primele motive trasate cu ceară încălzită ce se scurge din vârful condeiului acoperă unele părți din suprafața albă a oului. De fapt „pornitul“ era cel mai greu lucru - împărțirea câmpurilor ornamentale.

Oul este introdus într-o baie de culoare galbenă 5-10 minute după care se scoate și se usucă. Începe acum „scrisul“ altor motive proiectate să rămână galbene și se pun și alte culori cu ajutorul unei pensule fine sau a unui condei de lemn cu puțină vată în vârf. Aceste culori se acoperă cu ceară. Oul se introduce în culoare portocalie 5-10 minute se scoate și este lăsat să se usuce. Din nou pe culoarea portocalie se fac alte desene care vor rămâne portocalii. Se introduce oul în vasul cu culoare roșie 5-10 minute se scoate și se usucă. Se desenează cu ceară din nou alte ornamente care vor rămâne roșii. În final oul „muncit“ se introduce în culoarea neagră sau maron 10 minute și se usucă apoi. În această fază oul arată ca un cocoloș de ceară. Îndepărtând ceara se va vedea modelul dedesupt, rămânând o compoziție policromă de la alb la negru. Ouăle astfel încondeiate se așează pe un grătar de lemn deasupra sobei sau deasupra cuptorului să se încălzească și să se înmoaie stratul de ceară. Ceara se șterge cu o cârpă caldă și moale. Când se încondeiază 1-2 ouă, operația de încălzire și înmuiere a cerii se face la flacăra unei lumânări. Odată șterse de ceară și răcite, ouăle se lăcuiesc cu lac incolor. După ce toate ouăle au fost lăcuite, se pun din nou pe grătar. Uscarea durează mai multe ore, formându-se sub coaja oului o pieleță întărită prin care oul se păstrează mai bine; „nu mai transpiră“ și nu mai miroase.

Pentru luciu se folosea cel mai mult grăsimea (slănina) și uleiul vegetal. Un procedeu mai nou este decorarea, sau „încondeierea“ cu frunze. Sunt căutate flori sau frunze cu forme frumoase și margini dințate. Pe ouăle curățate și umezite se lipesc frunzele ca să adere bine, după care se învelesc în ciorapi de mătase, legând bine bucațile care învelesc oul, după care se introduc într-o oală cu foi de ceapă unde se fierb până primesc culoarea galbenă sau maron. Pe coaja oului rămâne imprimată frunza cu nervurile sale, pe fond gălbui.

Între alte tehnici care cad sub orizontul artei și care nu cunosc o răspândire întinsă este și „încondeierea“ ouălor (vopsite în prealabil) cu

acid azotic. În circulație mai mult sau mai puțin restrânsă este tehnica de introducere a oului fiert într-un amestec neomogen de vopsea în diferite culori și clei. Decorarea se obține prin simpla scufundare, scoatere imediată și rotirea oului spre a obține o culoare marmorată.

Un procedeu recent, ce se leagă de Bucovina, izvodind reușite artistice, îl constituie împodobirea ouălor cu mărgеле. Se folosește în acest scop, ca și în cazul ouălor „clasice“, ceara curată de albine în care se așează mărgеле de piatră și sticlă, printr-o tehnică diferită însă. Ouăle golite și bine uscate se umplu cu ceară topită, se scufundă de câteva ori în ceară, îmbrăcându-li-se coaja în câteva straturi succesive pe care se aplică mărgелеle. Această împodobire nu se leagă de o anumită tradiție, scopul fiind pur ornamental, de împodobire a interiorului.

Ornamentica

Calitățile artistice ale ouălor încondeiate, rezultă din felul în care sunt ornamentate, ele respectă legile generale ale ornamenticii tradiționale românești: atât simetria, alternanța, repetiția și simțul proporțiilor, marea gamă motivistică are origini diferite (cosmice, sociale, zoomorfe, antropomorfe, vegetale) cât și coloritul cald, propriu artei populare românești. Aplicarea acestor reguli dă posibilitatea creatorilor să realizeze efecte remarcabile concretizate în exemplare unice de o mare valoare artistică.

Motive ornamentale cu un conținut în care se reflectă lumea și mediul înconjurător, cu numeroase elemente din viața de toate zilele, asigură acestui gen de artă un autentic caracter popular și totodată realist. Felul în care sunt redată motivele, cel mai des într-o formă puternic stilizată, merită să fie reținut ca o calitate principală alături de însăși semnificația lor. Interesantă și instructivă este semantica diferitelor motive scrise pe ouăle încondeiate în care descifrăm adeseori rădăcini ale unor străvechi obiceiuri, credințe și mituri. Frecvența și preferința pentru motivul solar și stelar este izbitoare. Soarele apare în numeroase reprezentări ca simbol al primăverii, al dragostei de lumină și bucuriei de viață. Între modalitățile în care este reprezentat mai des poate fi remarcată cea pe cei doi poli ai ovalului de ou, printr-o serie de cercuri

concentrice cu numeroase raze, simbol iubit la toate popoarele. Aproape la fel de răspândit este și motivul de stea cu 4 sau 8 brațe încadrat într-o compoziție mai amplă de „șire“ cu motive geometrice care sugerează broderiile de pe unele piese de costum popular.

O tematică întinsă o formează motivele de inspirație directă din viața socială (obiecte, unelte) repetate sub forma unor brâuri pe meridianul oului, cu efecte ritmate, de o deosebită expresivitate. Uneori acest motiv de mari dimensiuni este cârligul ciobanului. Înrudit cu el este cunoscuta „cale răătăcită“ redând ideea unui drum întortocheat ca un labirint, imagine prin care folclorul păstoresc a concretizat o întâmplare a unui cioban.

Legat de agricultură se pot cita, de asemenea, numeroase motive puternic stilizate în sens geometric: „sapele“ (triunghiuri dispuse câte 3 pe 1/8 din suprafață) „furcile“ etc. Din tehnica populară și meșteșugul artistic al prelucrării textilelor cităm „suveicile“ și „fusul“ reprezentate în numeroase forme geometrice în care revin cu stăruință șiruri de romburi. Motivele fitomorfe sunt prezentate aici ca în întreg folclorul român, de la genericul „frunză“ sau „floare“ la ghiocel, panseluțe, trifoi, clopoței, spic de grâu, ferigi, brad, ghindă, etc., repertoriul fiind însă nesfârșit. Fiecare motiv poartă amprenta personală a creatorului.

Motivele zoomorfe reprezintă redarea contururilor prin procedeul „pars pro toto“ vietăți din lumea imediată, pește, melc, dinte (colțul) porcului, oaie, cuc, porumbel. Unele motive (peștele) fac parte din fondul străvechi al artei populare românești. Reprezentări mai rare sunt cele antropomorfe împreună cu uneltele muncii. Dintre motivele religioase menționăm: crucea și Învierea. Studiarea motivelor inspirate din mediul de viață agrar și pastoral a ajuns la rezultate interesante în ce privește răspândirea și frecvența materialelor, rezultând că principalele motive au o răspândire pe întreaga arie a țării.

Arta încondeierii ouălor este moștenită și practică ca o tradiție prețuită demonstrând încă odată gustul și dragostea de frumos, nestinse în sufletul poporului român. Succesiunea ornamentelor ce împodobesc din vechime până astăzi ouăle încondeiate în România ca și alte creații din domeniul artei populare, drumul de la nonfigurativul arhaic la un figurativ quasigeneralizat fac din oul „împistrit“ un adevărat spectacol de artă națională, o sinteză a calităților sale plastice și cromatice, un

document al unității sale stilistice pe întregul teritoriu. De aceea citim în oul încondeiat un adevărat certificat al continuității ființei noastre artistice, al unității de gândire și sensibilitate a românilor, a științei lor de a folosi în chip original, divers dar unitar un anume câmp geometrizat, nu în plan ci în spațiu.

Imaginile majorității ouălor „împistrite“ sunt semnificative pentru străvechea și legendara înfățișare a omului de la noi cu cadrul în care își duce existența ca și fiorul cosmic cu care omul contemplă cerul, soarele, stelele, pământul și apele, codrii și viețuitoarele transpunându-le în stilizări pline de poezie.

O primă clasificare a acestor ornamente s-ar putea face potrivit naturii acestora. O altă clasificare admite 2 mari categorii de ornamente: cele ale motivelor vegetale și animale urmată de o a treia, destul de bogată și ea, în care precumpănesc motivele transfigurând obiecte mai uzuale dar și elemente din natura înconjurătoare.

Pentru cuprinderea întregii palete a semnelor simbol care se aplică la încondeierea ouălor mai cuprinzătoare se dovedește a fi clasificarea sintetică a lui N. Dunăre: **Motivele fiziomorfe** (cosmomorfe, geomorfe, fitomorfe, zoomorfe); **Motivele scheomorfe**; **Ornamente sociale**.

Modelul tipic al oului împistrit este cel geometric în diferite forme, rareori îmbinat ici și colo cu motivul floral. Acest geometrism este un mod de expresie artistică. Unele motive reprezintă forme din lumea înconjurătoare, simboluri astrale și elemente abstracte.

Motivele geometrice: linii și desenele sau combinațiile cu linii, motive individuale: cercul, crucea, soarele, valul, meandru, spirala dublă, spirala simplă, X-ul simbol al unirii, plasa, rețeaua (separarea binelui de rău), pătratul (semnul grafic al inteligenței), pătratul cu rețea (înțelepciunea, organizarea vieții), triunghiul (stăpânirea de sine), romb (înțelepciune).

Așa cum în tehnică se întâlnesc o serie de întrepătrunderi între creatorii români și ai minorităților naționale, aceleași apropieri se pot face și în domeniul ornamenticii. În cele 33 de motive ornamentale întâlnite la ceangăii din V. Ghimeșului, semnalate de Kovacs Dénes⁹, sunt incluse „cârligul ciobanului“, „șarpele“, „foicica de fag“, „creasta cocoșului“ confundându-se cu motivele românești din care, cel mai

adesea, s-au inspirat, în arta minorităților naționale încondeierea ouălor fiind de dată mai recentă.

Împrumuturile și influențele reciproce sunt semnificative pentru fraternizarea, inclusiv pe planul artei, a oamenilor de la Dunăre și Carpați indiferent de naționalitate. Motivele se mută, ele fiind călătore ca vântul „ce nu ține seama de vămile neamurilor și străjerii văzduhurilor”¹⁰. Ce rămâne din această „pulverizare”? Rămân, după cum ne atrăgea atenția N. Iorga, acele elemente nevolatile, care ies din și se întorc în sămânță, în matca originară de viață.

Într-un studiu din anul 1907 Al. Tz. Samurcaș observa fenomenul de transformare din viața satului românesc, descriindu-l: „Azi din nefericire, anilina tinde să înlocuiască culorile naturale așa de plăcute. Împreună cu ele încep să se dea uitării decorările străbune care sunt prea migăloase și necesită o dibăcie și o răbdare ce pare-se nu mai au în aceeași măsură ca odinioară femeile de azi. Desemnurile vechi trebuie însă neapărat să fie consemnate, chiar dacă azi dispar din practică, căci ele constituie un tezaur neprețuit pe lângă interesul documentar mai are și menirea să servească la îmbogățirea ornamenticii românești în genere”¹¹.

Note:

1. M. și N. Zahacinschi, **Elemente de artă decorativă populară românească**, București, 1985, pag. 10-12.
2. T. Pamfile, M. Lupescu, **Cromatica poporului român**, București, 1914, cap.X. pag 179-191.
3. M. Constantin, I. Marian Cajal, **Les oeufs ornes dans l'art populaire roumaine**, în: „Revue roumaine d'histoire de l'art. Serie Beaux-Arts“, Tome XI, 1974.
4. S. Fl. Marian, **Sărbătorile la români - Studiu etnografic**, vol. III, București, 1901.
5. B. Slătineanu, **Les oeufs de Paques en Roumanie**, în: Arhives Suisses de traditions populaires. Tom. 53, 1957.
6. M. și N. Zahacinschi **op. cit.** p. 17-20.
7. A. Gorovei, **Ouăle de Paști**, Studiu de folclor, București, 1937.
8. C. Irimie, **Arta încondeierii ouălor**, în: „Țara Bârsei“, Tom. II București 1974, Coordonator N. Dunăre.
9. Kovacs Dénes, **Ouă încondeiate - Ceangăii din Ghimeș**, M. Ciuc 1969.
10. L. Blaga, **Antologie de poezie populară**, București, 1966.
11. Al. Tz. Samurcaș, **Ouăle de Paști**, în: „Convorbiri literare“, nr. 41/1907.

ORNAMENTICA FURCILOR DE TORS

DOINA DAVID

O întreagă categorie aparte în arta populară o ocupă sistemul decorațiilor care, pe cât de simplu, pe atât este de încărcat cu semnificații artistice, determinate de motivația interioară a celui ce creează obiectul. Din această categorie fac parte și obiectele din lemn cioplit având un sistem decorativ, mereu reluat dar în registre diferite, astfel încât nu vom găsi două obiecte identice, chiar dacă în aparență, par aceleași. Vom încerca să descifrăm limbajul celor mai des utilizate motive, care au dobândit chiar celebritate sau un certificat de identitate pentru arta noastră populară. Am spus bine descifrare, dar și decodificare, pentru că fiecare semn, motiv, aduce cu sine o întreagă filosofie existențială.

Semnul rămâne începutul artei ornamentale, este cel care conturează desenul liber sau cel stilizat, realizându-se decorații în cele două stiluri care se îmbină dând un desăvârșit rafinament ce poate fi apreciat clasic, coexistând ornamentul geometric și cel desenat liber, stimulând o vedere mai fidelă a elementului reprezentat din natura înconjurătoare. În acest cadru se constituie ornamentica despre care Blaga spunea că reprezintă “depozitele tainelor colective ale fiecărei etnii”.

Pentru furcile de tors, registrele decorative au o specificație aparte, puține fiind elementele decorative care se repetă, și chiar dacă apar, sunt diferite. Uneori apar motive reprezentate în mod evolutiv, de exemplu rozeta; evoluând de la forma simplă, incizată chiar în desen primitiv, până la reprezentarea solară sub forma rozetei împărțite în patru cadrane având înscrise motive cum ar fi dintele de lup. Apoi există și reprezentarea într-o formă mai simplistă (soarele și luna), cercul înjumătățit în care cele două părți se completează armonios (zi și noapte), (soare și lună), (vid și plin), jumătăți în care partea aerisită a formelor se completează cu jumătatea sa de suprafețe pline (rânduri de zimți sau dinți de lup), care parcă ne duc cu gândul la completarea perfectă existentă în reprezentarea principiilor primare care formează

întregul (Yn și Yan). Motivul rozetei este asociat uneori cu motivele romboidale care sunt și ele reprezentate evolutiv, de la romburile primitive scrijelite, până la cele mai evoluat, care aduc uneori cu adevărate clepsidre ce parcă ar marca trecerea timpului odată cu firul care se toarce de pe furcă. Într-o formă evoluată și stilizată motivul apare sub forma unor romburi adăugite care se repetă, precum coloana fără sfârșit. Și poate nu întâmplător există acest motiv devenit celebru în arta cultă, pentru că semnificațiile sale sunt multiple, atât sub forma explicațiilor comune cât și sub forma explicațiilor filosofice. Romburile nu sunt o simplă succesiune de forme, ele închid și deschid cicluri ale vieții care se succed logic și implacabil, ele reprezentând repetiția ca izvor al trecerii spre ceva infinit și continuu și nu ca ceva obișnuit, obositor. Această succesiune este însăși aspirația spre acel neatins către care omul tinde continuu. Dincolo de aceste semnificații, rombul poate simboliza ciclurile vieții, nașterea, deschiderea spre lume, un început al nimicului, din care, dintr-o dată, din punctul minuscul al nimicului, se deschide un orizont spre lume. Apoi orizontul se lărgeste și viața intră în plenitudinea sa (căsătoria), ca o realizare a maturității, pentru ca apoi existența să se îngusteze cu fiecare pas până la trecerea neiertătoare spre neființă, până la reîntoarcerea la acel punct care, simbolic, poate fi “punctul de țărână” din care ne-am născut și unde ne vom întoarce. Odată ciclul încheiat se va repeta după aceleași legi, dar de fiecare dată altfel. Atât de simplul motiv al rombului va cuprinde în sine o întreagă înțelepciune a vieții, a legilor sale simple dar orânduite ancestral; un fel de Karma al existenței în care orice este privit cu îngăduință și înțelepciune, fatalismul fiind exclus din start, fiind însăși fibra spirituală astfel constituită încât, în orice, intervine o seninătate a toleranței și înțelepciunii. Alteori rombul poate simboliza succesiunea anotimpurilor asemeni ciclurilor vieții omului. Nașterea-evoluția-moartea naturii care apoi sfârșește în renaștere; asemeni renașterii atât de mult sperate de creștinătate. Toate aceste motive vin din dorința de a demonstra că, dincolo de simplul decorativism al motivelor, fiecare semn este un simbol cu implicații nebănuite. Rombul poate avea dimensiunile acestea pe carea doar le-am presupus dar poate semnifica și altceva: pământul (magna mater) ai cărei fii și fiice suntem toți. Din perspectiva țăranului pot fi romburi (bucăți de pământ) pe care le-a adus aproape de casă

dându-le viață pe stâlpi ai porților, caselor, pe lăzi de zestre sau furci de tors.

Un geometrism care, deși în aparență pare rigid, în profunzime are numeroase implicații ce deja țin de un mod anume de a privi lumea și lucrurile. Geometrismul rămâne o caracteristică fundamentală a creștăturilor noastre. Dar pentru a ajunge la aceste simplificări este nevoie de o mare putere de sinteză, de a extrage din multitudinea de forme ceea ce este mai reprezentativ (esența) care apoi este transpusă. Romburile vor deveni coloane fără sfârșit, sau vor fi stâlpi ai caselor, coloane cărora Brâncuși le va da consistență, simboluri ale satului românesc, simboluri ale aspirațiilor nelimitate proiectând o filosofie a supremului echilibru, al relațiilor, al rațiunii.

Alături de registrele geometrice există și motive inspirate direct din natură care, pentru român, rămâne măsura tuturor lucrurilor, tendința sa fiind aceea de a se apropia și de a se integra în această structură. Când va atinge această esență el va realiza arta. Natura, în concepția românească, nu devine ca la greci un model al artei. Arta va rămâne immanentă naturii, care nu poate fi imitată, ci doar stilizată, așa cum natura stilizează magma primordială în forme tot mai perfecte. Așa sunt luate din natură elemente florale, vegetale, care sunt transpuse în registre ornamentale.

Astfel, elementele ornamentale devin veritabile simboluri, ale căror înțelesuri coboară până la rădăcinile greco-romane, indo-europene, trecute apoi prin filtrul balcanic.

Într-un alt caz ornamentarea se face cu ajutorul pirogravării, ornamentele aducând chiar cu o veritabilă gravură. Organizarea este pe benzi decorative în care predomină motivele de bază, alternate cu benzi de romburi stilizate și geometrizate cu suprafața din interior scrijelită aducând cu o veritabilă grafică, alternând suprafețele pline cu cele goale (negative cu pozitive). Chiar dacă motivele diferă, tehnica de bază este aceeași ca și principiul negativ-pozitiv; suprafețele pline asociate cu cele aerisite. Rombul rămâne principalul motiv care se repetă sub diferite forme. Brâie de jumătăți de romb, asociate cu romburi întregi, fiecare bandă ornamentală fiind delimitată prin linii orizontale trasate circular. Pe alte benzi apar motive florale simple în care se succed crenguțe așezate oblic în poziție descendentă, folosind un desen destul de primitiv

care dovedește o încercare de transpunere a unei realități pe obiectul dat și o adaptare la forma și funcția dată de artist. Astfel, cu minimum de mijloace, rezultă un efect decorativ aparte.

Un alt registru este cel al motivului solar, care apare în două variante, cel al florii soarelui și motivul solar propriu-zis, într-o formă mai simplă. Nu departe de aceste motive, pe altă bandă ornamentală, există un motiv care, prin analogie, seamănă cu arborele vieții într-o formă simplă primitivă, prin formă arătând tendință ascendentă, ca o dorință neostenită a omului de a atinge necunoscutul. Este aproape un arbore al generațiilor care descind dintr-o rădăcină. Ramurile sunt drepte, verticale, vrând parcă să materializeze verticalitatea lemnului din care a fost cioplită furca. Este un arbore cu frunze și fructe, vrând să exprime natura firească a lucrurilor, a nașterii, a germinației, a sâmburelui de sămânță care, asemenea vieții, se ridică, se înalță, prinde rădăcini, rodește, pentru ca apoi să se întoarcă din nou în pământ. Acest arbore este străjuit de o parte și de cealaltă de două semne cosmice, care pot fi soarele și luna, cele care simbolizează succesiunea zilelor și a nopților, a luminii și a întunericului, a ceea ce este veșnic, sau trecător, a opoziției dintre două lumi care se caută continuu și nu se ajung niciodată. Poate același arbore păzește nemurirea, tinerețea, veșnicia, știința binelui și a răului, gloria.

Arborele răsturnat nu este decât o ideogramă mitică și metafizică a omului, plantă răsturnată cu rădăcinile spre cer, iar ramurile spre pământ, arborele-imagine a cosmosului, simbol al vieții, izvor al nemuririi, centru al lumii și suport al universului, arborele-simbol al reînvierii vegetale și al regenerării omului. El poate deveni sacru în virtutea puterii sale de manifestare a unei realități extraumane care se înfățișează omului într-o anumită formă, rodind și regenerându-se periodic, repetând întreg cosmosul, fiind un simbol al Universului.

Există însă și o filosofie a trecerii timpului. Soarele care "întinerește" și "îmbătrânește" zilnic fără să moară, pe când Luna este mai capricioasă supusă, ca și omul, temporalității și morții. Tragedia lunii (apariția sa) este și tragedia omului, al cărui început-nașterea deschide perspectiva sfârșitului-moartea. Se creează astfel o întreagă mitologie a semnelor cerești primordiale. Semnele întotdeauna au conținut în esența lor simboluri, care poate, inițial, nu au fost utilizate cu scopul de a

dobândi implicații filosofice. În alte cazuri linia rigidă dreaptă este înlocuită cu linia șerpuită pe a cărei vertebră, de-o parte și cealaltă, alternează dinți de lup, care lasă imaginea unei spinări de șarpe, doar că, pe același principiu de suprafețe pline și goale, alternează motive vegetale.

În arta populară, creștăturile din lemn reprezintă forma cea mai arhaică, un izvor de energie creatoare, constituindu-se ca o școală veche în care spiritul popular, lăsat în propria sa lume, se îndreaptă spre instinct, părăsind căile rațiunii, alegând conștient acest drum pentru a se pierde în formele intuitive. Dintr-o dată nu mai există concretul, (floarea de câmp, iarba potecii, arborele); dar se pot descoperi toate acestea în simple linii, zig-zag-uri, spirale și astfel se dezvoltă o artă care, deși este încărcată de frumusețe, nu devine barocă și nu covârșește puritatea formei, având drept caracteristică fundamentală concizia și sistemul soluțiilor. În viziunea creatorului popular, arta este departe de a fi altceva decât natură, devine chiar esență a structurii naturale. tocmai pentru că geometrismul însoțește toate realizările creației populare, ca un fel de esențializare a concretului. Punctul, linia, zig-zagul dobândesc armonie, departe de orice tendință rigidă, așa încât chiar în lemn, care nu este un material tocmai maleabil, ornamentul devine o adevărată broderie, lăsând parcă impresia de cusătură luată direct de pe cămașă. Frunzele care coboară din poezia populară, fiind lait-motivul apropierei de natură, devin un veritabil pretext decorativ. Imbracă de obicei o formă ovală ascuțită la vârf dispusă simetric sau asimetric, legate de tulpină, alcătuind rămurele, de cele mai multe ori reprezentate stilizat în forme și linii esențiale cu toate acestea putându-se identifica obârșia lor vegetală. Linii drepte sau șerpuite asociate cu dinți de lup incizați, crenguță vegetală, lasă impresia unor veritabile râuri de broderii coborâte de pe cămașa femeii sau bărbatului, încă un element care demonstrează că armonia și echilibrul (legi ale clasicismului în artă) aici sunt esențiale. Linii îndulcite și unduitoare se completează cu motive florale stilizate, lăsând imaginea unor vrejuri în care registrul ornamental este atât de geometrizat și echilibrat încât motivul se poate repeta la infinit. În orice decorativism există o regulă aproape de "aur" folosind elementele de bază (punctul și linia), care dau naștere motivelor de la cele mai simple până la cele mai complexe, rezultând compoziții ornamentale

inconfundabile pentru întreaga creație tradițională. Asemeni marilor arte, există și aici un “clasicism” anume care dă măsura și echilibrul unei arte, în cazul nostru al artei populare. Încadrând toată cultura noastră populară în complexe procese de filtrare etnopsihologice, etnologice și mitologice, inerente raporturilor dintre comunitățile omenești tradiționale și mediul geografic, Lucian Blaga afirma: “Cultura populară românească posedă..... o viziune spațială specifică, care în forma determinată a infinitului ondulat (spațiul mioritic).”

Acest spațiu a influențat direct întregul univers ornamental, cele mai simple și celebre ornamente (zig-zagul, linia ondulată) care nu sunt parcă, decât poteci șerpuite de munte, drumuri bătătorite spre fânețe. Semnificațiile motivelor sunt atât de multiple încât aceeași formă de reprezentare îmbracă semnificații diferite. Așa de exemplu același element geomorf (poteca, drumul șerpuit) îmbracă forme diferite: când formă cosmomorfă de fulger, (redată în linii frânte), sau succesiunea zilelor și nopților, când ca înfățișarea unor curbe ondulatorii.

Se creează astfel obiecte pe a căror suprafețe se vor aplica decorații care nu vor avea doar un rol estetic, ci și unul magic, religios, dând naștere unor structuri îndătinat, tipice, trecând treptat de la necaracteristic la caracteristic, de la pre-estetic la estetic, iar apoi la artă. Blaga esențializează oarecum conținutul ornamenticii noastre populare, remarcând că la noi există “un geometrism de invenție decorativă mai simplă, predominant linear, static, mai puțin încărcat, discret, precum și năzuința de a geometriza motivele inspirate din natura înconjurătoare”.

BIBLIOGRAFIE

LUCIAN BLAGA - Trilogia culturii, București, 1971

N.DUNĂRE - L.Blaga despre unele probleme de etnografie românească, în “Steaua” Cluj-Napoca, 1966

N.DUNĂRE - Ornamentica tradițională comparată, București, 1979

N. DUNĂRE - Funcția (socială) estetică a formei în arta plastică populară, în “Familia”, Oradea, 1972. pag. 15-19.

OBICEIURI DE ÎNMORMÂNTARE DIN URISIU DE SUS (jud.MUREȘ)

LAURA POP

Lucrarea se bazează pe cercetările de teren efectuate la Urisiu de Sus (jud.Mureș) în anul 1995. Obiceiurile și credințele legate de moarte de aici sunt asemănătoare cu cele din zonele învecinate (valea Gurghiului) dar și cu alte zone etnografice românești¹.

Credințele referitoare la semnele prevestitoare ale morții sunt cele întâlnite și în celelalte zone românești: urletul câinelui, căderea stelelor, cântatul găinii cocoșește sau cântatul cucuvelei numită “pasărea morții”, ca în Năsăud².

Pentru a vedea dacă cel aflat pe patul de suferință va trăi sau nu, după ce i se face maslul, se deschide Evanghelia și ce scrie acolo aceea i se va împlini³. A. Gorovei numește această metodă de ghicire practică după slujba sf. Maslu “căutatul în pravilă”⁴. La Urisiu, pentru ușurarea chinurilor morții, preotul citește “dezlegarea pământului”.

În momentul morții se acoperă oglinda cu o năframă neagră, se operște ceasul până ce-l îngroapă⁵. În valea Gurghiului oglinda se acoperă ca să nu se vadă mortul în ea⁶. Gh.F.Ciaușanu nota că de aceea se acoperă oglinzile ca să nu se vadă mortul în ele și să mai moară cineva din casă⁷. În clipa morții i se pune mortului, în mâna dreaptă, o lumânare de ceară care se lasă să ardă până nu mai suflă sau până ce închide ochii. Lumânarea este absolut necesară în momentul morții, iar pentru cei morți fără lumânare se face slujbă la biserică în sâmbăta morților dinainte de Postul Paștelui. Atunci se măsoara altarul cu o ață din care se făcea o lumânare lungă ce se lăsa să ardă la biserică până ce se termina⁸. Celor care rămân cu ochii deschiși li se închid cu mâna și uneori li se pun monede pe ei. Dacă rămâne mortul cu ochii deschiși se zice că mai duce pe cineva curând. Se leagă apoi fălcile mortului cu o năframă albă sau cu o bucată de tifon, care se dezleagă la înmormântare și se lasă în sicriu, căci nu e voie să meargă mortul legat la fălci, la

picioare sau încheiat la nasturi, deoarece soțul sau soția care rămâne în urma lui nu se mai poate căsători. În Năsăud, înainte de a acoperi sicriul, i se desnoda mortului baiera cămășii și orice alt nod ca să se poată recăsători cel care rămâne după el.

Vestirea morții se face prin tragerea clopotului și prin punerea unui steag negru la poarta casei celui decedat¹⁰.

În trecut mortul se spăla de o femeie sau un bărbat sărac căruia i se dădeau de pomană: haine de-ale mortului, colac, mâncare, lumânare. Astăzi mortul e spălat de neamurile apropiate. Apa cu care se spală mortul nu se aruncă pe unde calcă oamenii și animalele ci într-o groapă în pământ. Neamurile care spală mortul nu au voie să facă mâncare. La fel, în Năsăud, femeile care spală mortul nu au voie să umble la fierturi și la colacii mortului și acasă se spală de 9 ori înainte de a face mâncare¹¹. Mortul se îmbracă cu hainele cele mai frumoase, de regulă cu hainele de la cununie, dacă se mai păstrează. Până i se face sicriul, e așezat pe un pat împodobit cu 2-3 rânduri de lepedeie țesute și de cearceafuri. La cap i se pun 2 lumânări mai groase. În mână i se pune un ban ca să aibă de vamă, căci se crede că sunt 12 vâmi de trecut până la rai. pe picioare i se pune o seceră care se ia când se scoate mortul afară din casă. Explicațiile sunt diverse: pentru că nu stă tot timpul cineva cu mortul în casă¹² pentru a-i îndrepta picioarele¹³, pentru că secera e semnul morții, căci se zice că moartea l-o secerat¹⁴.

Cât timp stă mortul în casă gunoiul nu se aruncă afară din casă.

Pe piept, la “capu cheptului”, se pune o lumină “colac” pe o iconiță, numită toiag, din ceară de albine, care se aprinde noaptea la priveghi și când se trage clopotul la biserică. Toiagul-lumânare se face dintr-o ață de cânepă sau bumbac de măsura mortului. O altă ață de măsura mortului se face ghem și se păstrează în casă sau în pod, după căpriori, împreună cu un corn și o lumânare de la pomană, căci se zice că e norocul casei și dacă nu-l măsoari se duce în pământ și nu mai ai noroc la casă. În zona Gurghiului se pune un covrig și o lumânare sau păr legat cu o bucată de “fatior” (giulgiu) la streășina casei ca mortul să nu ducă norocul cu el¹⁶. În Năsăud se taie mortului un smoc de păr, înaintea scoaterii sale din casă, pentru noroc¹⁷. În alte părți ale Transilvaniei ață de măsura mortului se pune într-o gaură deasupra ușii ca să nu se ducă norocul¹⁸.

Pe lângă toiagul lumânare, la Urisiu, ca și în zona Gurghiului, se mai pregătește toiagul cu hainele, un băț lung pe care se leagă haine de-ale mortului, lumânare, colac, “saștiu” și colac. Cât timp stă mortul în casă, toiagul băț se reazemă la capul mortului iar în timpul prohodului se pune lângă sicriu. Hainele și colacul se dau de pomană unui om sărac, bota se aruncă în groapă.

Înainte de înmormântării se pregătea masa mortului pe care se pun 7 “pominițe” (prescuri mai mici cu 4 lobi), 7 lumânări și colacii pentru preot, dieci, făt și pentru cei care au făcut crucea și sicriul. Pe masă se pune și “pomul de botez”: o creangă de prun, împlântată într-o pominiță sau crestată, împodobită cu mere, pere sau struguri, haine de-ale mortului. O scară din aluat se “razimă” de pomișor și “zăcea că pe acolo se urcă sufletu’ în pomișor”.

Pominița pentru pomișorul de botez o făceau doar femeile bătrâne, fără menstruație și văduve. Pomul de botez se pune “ca să aibă pe ce sta mortul acolo în Rai”, căci “când mori, în Rai, trebuie să stai în pom, c-apoi ești păsărică”, “să ai pe ce șade”²⁰. Mai demult se făceau și păsărele din aluat care se puneau în pom, dar acum se pun în locul lor biscuiți și bomboane de ciocolată.

Ideea că sufletul părăsește trupul, după moarte, sub forma unei păsări este foarte larg răspândită în mitologia românească a morții ca și în cea universală²¹.

Vechile obiceiuri de priveghi (mascarea feciorilor, jocurile tradiționale) s-au pierdut. În prezent, de priveghi, bărbații joacă cărți, în altă cameră decât cea cu mortul, ca femeile să poată “glăsi” (boci). Ferestrele se țin închise, obloanele “șiorotocat” deschise, ușa rămâne deschisă, lumina aprinsă, iar lumânările ard toată noaptea. Mai demult se făcea “cina mortului”, o masă la care venea și preotul. Acum preotul nu mai participă la priveghi. În Năsăud masa aceea se numea “cina de apoi”²².

Sub patul mortului se pune o oală sau o cană de lut care se sparge când e scos mortul afară din casă. Și aici explicațiile oamenilor diferă: “așa-i obicei”, “d-aia îl spargi ca să aibă ce lucra mortul să-l facă la loc”²³. Unele femei nu mai sparg oala sau paharul căci zic: “Numa’ atâta o meritat omu’ acela”²⁴.

Cei care scot mortul din casă, tot aceia îl vor băga în groapă. De

obicei aceștia sunt neamuri cu mortul. Acestora li se pune în piept, ca semn distinctiv, un ștergar și li se dă de pomană câte un colac și ștergarul din piept. Praporii sunt împodobiți cu un ștergar și un colac care rămân purtătorilor.

Când se termină prohodul, toată lumea merge la “iertare”, sărută crucea ținută de un om al bisericii la poartă și apoi primește fiecare un corn, o lumânare și un pahar de ȕuică drept pomană. Pe cruce este lipit un ban pe care îl ia cel care face groapa²⁵. Practica sărutării crucii la “iertare” este destul de veche fiind menționată și de Vasile Popp care îl citează pe Petru Maior: “Când mortul e pornit spre cimitir se pune pe sicriu o cruce cu ban pe ea, pe care o ia preotul, după ce toți au sărutat crucea”²⁶. Morții se duc la cimitir cu căruța cu cai sau cu carul cu vite. Doar tinerii necăsătoriți sunt duși de către 6 feciori, fără căruță. La caii de la căruță se pune colac și ștergar. Colacul se dă căruțașului. La vaci colacul se pune în ruda carului, dar dacă “vaca-i a fâta nu se pune colacul să nu stârpească din cauza lui”. Carul se împodobește cu lepedeie și crengi de brad. Crucea e dusă tot cu carul până la cimitir.

Neamurile primesc de pomană corn și lumânare la “iertare” pe care le aruncă în groapă și zic: “Îți dau colac și lumină să mânși pe sară de șină”(cină)²⁹.

Săpătorilor li se dă de pomană peste groapă: colac, fărfurie, cană, lingură, ștergar și o găină vie pe care o împart între ei. Pomana le-o dă neamul cel mai apropiat mortului care zice astfel: “Pă astă lume să fie ale tale și pe haialaltă a lui N” (numele mortului). V. Popp amintea și el obiceiul de a se da o găină (neagră) peste groapă săpătorilor.³⁰

La morții tineri crucea e dusă de trei feciori, după sicriu. Acestora li se dă pomană câte un colac și un ștergar.

Referitor la sufletul mortului, se crede că acesta stă la grindă timp de 6 săptămâni și numai după aceea se stabilește unde va merge. În Năsăud tot la fel se crede că sufletul stă 6 săptămâni pe pământ și apoi va merge în Câmpia Iudelui până la a doua venire³¹.

Credința despre transformarea sufletului în pasăre este evidențiată de o practică care se făcea în seara înmormântării: se cernea făină pe masă, se punea mâncare și agheasmă, iar dimineața se vedeau urme de păsărică în făină și se zicea că a venit sufletul. Practica este consemnată tot la Uisiu și de Vasile Moldovan în revista “Tudor

Pamfile” din anul 1921, nr.1-3 (p.32): era obiceiul în seara zilei când se înmormânta mortul să ceară făină pe masă, să pună un pocal de rachiu și ceva mâncare și “ei cred că sufletul omului se mai întoarce încă o dată în formă de pasăre, să mai mănânce o dată și să bea și să-și ia rămas bun de la casă și de la ai săi”, iar dimineața caută toți urmele de pasăre prin făină. dacă li se pare că văd ceva urme, încep a povesti că sufletul i-a iubit că s-a mai întors încă o dată la ei.

La Urisiu, ca și la Năsăud, se crede că cel care moare între Paști și Rusalii merge în Rai, căci atunci îi Raiul deschis.

Doliu se ține 6 săptămâni de către rudele mai îndepărtate și o jumătate de an sau un an de neamurile apropiate. Timp de 6 săptămâni bărbații își lasă barbă. Timp de 9 zile femeile nu se piaptână și, în trecut, nu lipeau podeaua cu lut. Pomenirea mortului se face la 6 săptămâni și la un an. Atunci i se ridică mortului “paos” (colac și vin), se dau cornuri, colaci, țuică și lumânări de pomană, iar acasă se face masa pentru cei săraci. Termenul “paos” are două înțelesuri la Urisiu:

a) sticla cu vin introdusă în colacul de la parastasul mortului,

b) apa dusă pentru sufletul mortului timp de 6 săptămâni, câte o gălăată pe zi, sau timp de 3 săptămâni câte două găleți pe zi. Apa este dusă la oamenii bătrâni, bolnavi sau la cei care n-au fântână în curte. La Ghurghiu, Năsăud și Abrud tot “paos” se numește apa dusă la case de pomană pentru sufletul mortului sau pusă pe drumuri unde nu sunt fântâni ori împărțită în târg³².

La Urisiu, în cazul morților mai puțin obișnuite, se practică unele ritualuri compensatorii. Tinerii necăsătoriți se îmbracă în mire sau mireasă. La fel se îmbracă cei cu care erau logodiți care poartă și doliu timp de 6 săptămâni. Cei morți tineri și necăsătoriți nu sunt duși cu căruța ci purtați de 6 feciori iar la cruce li se pune basma neagră. La copiii mici se face un steguleț dintr-un băț legat cu batistă care se implântă în cruce. La femeile care mor gravide se fac două cruci: una obișnuită și una mai mică “în numele fătului” nenăscut, care e lipită pe cea mare “căci au murit două suflete deodată”. Sinucigașii se îngroapă separat în cimitir. La îngroparea lor nu se trag clopotele, nu se face prohod. Sunt totuși bociți și popa le citește o dezlegare. Ei sunt pomeniți la biserică, ca și cei morți fără lumânare, în sâmbătă morților dinaintea postului Paștelui. Pentru cei care mor departe de sat, în război, și nu li se

mai află trupul, li se face prohod în biserică.

Obiceiurile de la înmormântare prezintă multe legături cu celelalte obiceiuri din ciclul familial: botezul și nunta. S-a relevat deja prezența “moșilor” ca element unificator al obiceiurilor din ciclul vieții³³.

La Urisiu de Sus, ca și în zona Gurghiului, există două obiceiuri care au loc după botez și după căsătorie, cu certe finalități funerare ce vizează postexistența: pomul de botez și pomul de cununie. Pomul de botez se făcea la un anumit interval după botez. Cu această ocazie se făcea masă, preotul sfințea pomul care era dat apoi nașei de botez. Pomul de cununie se făcea la un an după cununie și era asemănător cu cel de botez doar că era mai mare și mai bogat. Acesta se dă nașilor de cununie, care, de obicei, erau și nănașii de botez. În schimbul pomului, nănașul făgăduia mirilor un vițel. Se făcea masa, pomul era sfințit de preot apoi fină lua un măr din pom și-l da nașei zicând: “Nănașă, pomu’ăsta i-a dumatăle și pe aialaltă lume să fie a meu”³⁴. După cum afirma o femeie din sat: “Pentru lumea haialaltă îi și a cununiei și ăstalalt de botez”³⁵.

Cultul morților prezintă unele legături cu riturile agrare ce vizau fertilitatea pământului, legături firești la o populație a cărei ocupație principală era agricultura. Așa cum arăta și J.E. Lips populațiile agricole, fiind statornice, trebuiau să aibă relații bune cu morții, legături foarte strânse cu strămoșii, de unde și străduința de a întrebuința puterile magice ale strămoșilor spre folosul celor vii.

La Urisiu de Sus dacă visezi mort se crede că va ploua, această explicație fiind probabil o reminescentă a riturilor de ploaie care folosesc adesea puterea magică a morților.

Cornul și lumânarea de la “iertare” care se păstrează în casă legate cu o ață de măsura mortului se țin “ca să nu meargă sporiu căsii și a ogrăzii după mort”. În mod similar, în Banat, la moșii de toamnă din ajunul Sâmedrului, morții sunt invocați astfel: “Voi moși strămoși/ Să-mi fiți tot voioși/ Să-mi dați sporiu în casă/ Cu mult dar pe masă/ Cu mult ajutori/ În câmpul cu flori”³⁷.

O practică de legare a grânelor din Urisiu de Sus vedește din nou folosirea puterilor magice ale morților, favorizând în mod indirect sporul recoltei. Astfel, năframa cu care au fost legate fălcile mortului și lumânarea pe care a ținut-o mortul în mână se țin în podul casei “de leac

pentru holde, când umblă paserile”. Atunci se pun în desagi alături de un lacăt închis ca să să încuie gura la paseri să nu mănânce holda. Se ia apă-n gură, de la râu, se merge la cimitir la o cruce și se cere mortului, în gând, de 7 ori, astfel: “N-am venit să-mi dai un lepedeu că mi-o vinit un salău (musafir)”. După aceea se ia țărână în desagi și se merge la holda de grâu. Se înconjură holda de 7 ori, se rup 7 bucăți din năframă care se leagă în 7 locuri, în 7 bote și apoi se aruncă țărâna peste holdă în cele 7 locuri. Se iau apoi lacătul, lumânarea și țărâna ce-a mai rămas și se merge din nou la cimitir unde se zice în gând: “No, N. ți-am adus lepedeul că mi-o plecat salăul”. La final aruncă apa din gură în vale³⁸.

Gh. F. Ciaușanu menționează o practică asemănătoare: înainte de miezul-noptii se merge la cimitir, se iau bulgări de pământ de pe mormânt și se împrăștie pe semănături pentru a fi ferite de vrăbii. În Germania se feresc câmpurile de vrăbii dacă se împlântă o așchie din lemnul sicriului³⁹.

În Maramureș, la Văleni, pe valea Cosăului, se folosea o practică înrudită pentru legarea păsărilor să nu mănânce grâul: la semănatul grâului se spălau mâinile cu țărâna de la morminte, cu ochii închiși și se zicea: “Să n-aibă păsările putere să mănânce holda cum n-are mortul putere”⁴⁰.

Îmbrăcarea mortului în hainele de la cununie a fost interpretată ca o condiție pentru recunoașterea soților pe lumea cealaltă dar și ca un izvor de fertilitate. (M. Eliade)

Legătura dintre strămoși, recolte și sexualitate este foarte strânsă, astfel încât cultele funerare, agrare și genezice se întrepătrund uneori până la deplina lor fuzionare. E. de Martino explica solidaritatea dintre destinul morților și cel al cerealelor prin faptul că ambele implică o existență chthoniană⁴².

Nu toți morții sunt favorabili agriculturii, ci doar cei trecuți pe deplin în lumea de dincolo, în lumea strămoșilor. La Deda (Jud. Mureș) se credea că dacă se sinucide cineva se pornește vreme rea și furtună după el⁴³. Simion Florea Marian menționa credința că atunci când se sinucide cineva se schimbă vremea și urmează furtuni, grindini grele și vântoase⁴⁴.

NOTE

1. Pentru zona văii Gurghiului vezi Dumitru Pop, Nicolae Bot, I. Cuceu, Gh. Petrescu, **Folclorul Văii Gurghiului (I)**: N. Bot. **Obiceiurile de înmormântare** în „Marisia. Studii și materiale. Arheologie-istorie-etnografie”, vol.VII, 1977, Tg. Mureș, pp. 359-439; pentru alte zone am folosit S.F. Marian, **Înmormântarea la români. Studiu etnografic**, București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892.
2. S. F. Marian, **Înmormântarea...**, p.4.
3. inf. Tina lu'Ciucalău, 70 ani, 14 iunie 1995, Urisiu de Sus, nr. 217.
4. A. Gorovei, **Descânțele românilor**, în “Folclor și folcloristică” Chișinău, Editura Hyperion, 1990.
5. Informator: Suci Maria, 70 ani: Șerdean Carolina 66 ani, localitatea Urisiu de Sus, 14 iunie 1995.
6. “Marisia”, vol. VII, p.397.
7. Gh. F. Ciușanu, **Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă**, Buc., Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea, 1914, p. 178.
8. inf. Tina lu'Ciucalău, 14 iun. 1995.
9. S.F. Marian, **Înmormântarea...**, p.262
10. informatori: Tina lu'Ciucalău, Pop Maria. 71 ani, Șerdean Nastasia, 87 ani, Suci Carolina, 65 ani, 10 mai 1995,
11. S.F. Marian, **Înmormântarea...**, p.57
12. informatori: Suci Carolina, Pop Maria, 10 mai 1995,
13. inf. Suci Maria, Șerdean Carolina, 14 iun. 1995,
14. inf. Tina lu'Ciucalău, 14 iun. 1995,
15. S.F. Marian, **Înmormântarea...**, p.267, p.489.
16. “Marisia”, VII, p. 397
17. S.F. Marian, **Înmormântarea**, p.55
18. Idem, p.235
19. inf. Tina lu'Ciucalău, 14 iun. 1995
20. inf. Pop.M., Suci C., Șerdean N., 10 mai 1995,
21. A. Fochi, **Datini și eresuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Răspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densușianu**,

- Editura Minerva, București, 1976, seria Universitas, p.188, 251, 248: S.F.Marian, **Înmormântarea...**, p.169 unde se arată că pomul se face numai la copiii mici.
22. 17. S.F. Marian, **Înmormântarea**, p.192
23. inf. Pop M., Suciuc C., Șerdean N., 10 mai 1995.
24. inf. Tina lu'Ciucalău, 14 iun. 1995
25. inf. Suciuc M., Șerdean C., 14 iunie 1995,
26. I. Mușlea, **Viața și opera dr. Vasile Popp** (1789-1842), în "Cercetări etnografice și de folclor", vol. I, Editura Minerva, București, 1971, p. 55
27. S.F. Marian, **Înmormântarea**, p.327
28. inf. Tina lu'Ciucalău, Suciuc M., Șerdean C., 14 iun. 1995.
29. inf. Pop M., Suciuc C., Șerdean N., 10 mai 1995.
30. I. Mușlea, **op.cit.**, p.59
31. S.F. Marian, **Înmormântarea...**, p. 432
32. "Marisia", p.404; S.F. Marian, **Înmormântarea...**, p. 158
33. Vezi Fl. Lorinț, C-tin Eretescu, **"Moșii" în obiceiurile vieții familiale**, în "Revista de etnografie și folclor" București, 1967, tom 12, nr.4, p.299-308.
34. inf. Pop M., Suciuc C., Șerdean N., 10 mai 1995,
35. inf. Tina lu'Ciucalău, 14 iun. 1995
36. Julius E.Lips, **Obârșia lucrurilor. O istorie a culturii omenirii**, Editura Științifică, 1964, p. 506
37. Simion Mangiucă, **Moșii séu sacrificiulu morților în "Transilvania" 1882**, Sibiu, XIII, nr.17-18, p.142.
38. inf. Suciuc M., Șerdean C., 14 iunie 1995,
39. Gh. F. Ciaușanu, **op. cit.**, p.157
40. inf. Gogea Ștefan a lu'Lifucă, 91 ani, 17 iulie 1993; Utan Maria, 65 ani, 11 iulie 1993; Tăut Ileana, Văleni, jud. Maramureș,
41. Mircea Eliade, **Tratat de istorie a religiilor**, Editura Humanitas, București, 1992, p.321-324.
42. Apud Anca Bratu, **Călătoria spre lumea cealaltă în credințele poporului român** în "Viața românească", nr.12, 1990, an LXXXV, p.26.
43. "Tudor Pamfile", an III, sept.-dec. -1925, nr. 9-12, p.122.
44. S.F. Marian, **Sărbătorile la români. Studiu etnografic**, Editura Fundației Culturale Române, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, vol.I, 1994, p. 85

LISTA DE INFORMATORI

1. Pop Maria, 71 ani, loc. Urisiul de Sua, jud. Mureș.
2. Șerdean carolina, 66 ani, loc. Urisiu de Sus, jud. Mureș
3. Șerdean Nastasia, 87 ani, loc. Urisiu de Sus, jud. Mureș
4. Suciu Carolina, 65 ani, loc. Urisiu de Sus, jud. Mureș
5. Suciu Maria, 70 ani, loc. Urisiu de Sus, jud. Mureș
6. Tina lu' Ciucalău, 70 ani, loc. Urisiu de Sus, jud. Mureș, nr. 217.

TRĂSĂTURI COMUNE ALE TÂRGURILOR PERIODICE

MARIA BUCUR

Acestei forme de manifestare economică, socială, culturală, chiar politică și diplomatică atât de importantă în relațiile interumane contemporane, trebuie să-i cunoaștem valoarea istorică și rolul pe care l-a avut în evoluția sa.

Târgurile constituie expresia cea mai fidelă în viața poporului dintr-o perioadă dată contribuind în mare măsură și la schimbul valorilor materiale, spirituale, la răspândirea largă a acestora. Pentru spațiul românesc, târgurile, întemeiate pe o unitate teritorială, cu locuri de pășune, cu ogoare, livezi de pomi roditori, sau pădure, înfățișează unele trăsături asemănătoare în multe privințe,

Târgurile apar și se dezvoltă de-a lungul timpului în același ritm și sens cu viața economică, socială și politică a societății căreia îi aparțin.

În spațiul românesc târgurile au aceeași evoluție, particularitatea manifestându-se prin influențele economice și sociale impuse de factorii politici interni, dar mai ales externi. Aceste diferențieri se pot constata între evoluția târgurilor din Moldova și Țara Românească și cele din Transilvania, dat fiind influența economică a marilor puteri care le dominau.

Prin urmărirea acestor trăsături comune ale târgurilor se poate demonstra unitatea materială și spirituală a românilor de pretutindeni, dar, mai ales, din spațiul de formare a sa, care este unul și același cu vatra satului românesc de astăzi și chiar mai mult, dacă ne gândim la : Basarabia, N.Bucovinei, N.V Tisei, Banatul sârbesc, Cadrilaterul.

În secolele IX și X așezările românești se înfățișau sub forma unor sate sau grupe de sate, ai căror locuitori sedentari se ocupau cu agricultura, creșterea animalelor și se îndeletniceau cu diverse meșteșuguri dintre care olăritul era cel mai răspândit.

Satele mai mari din punct de vedere al numărului de locuitori, de

familiei sau de gospodării, vor deveni târguri, unde vor avea loc schimburi de mărfuri, de produse.

Legăturile economice, înlesnite de dezvoltarea prin drumuri comerciale și schimb, au dat consistență procesului de unificare a formațiunilor românești.

Drumul naște târgul, fapt confirmat încă de drumurile preistorice de pe văile apelor: Olt, Siret, Prut, Mureș, Someș, mai apoi drumul ce venea din Polonia prin: Cracovia-Lvov-Viena-Budapesta-Brașov-Sibiu-Bistrița cunoscut și ca “drumul postavului” ș.a.

În Transilvania, mai puțin expusă invaziilor pustiitoare turcești și tătarăști, meșteșugurile și orașele au atins un nivel de dezvoltare superior. Producția meșteșugărească din Transilvania a întreținut un schimb intens între cele două versante ale Carpaților. Orașele au păstrat mult timp elemente de economie rurală și au fost în primul rând centre de schimb și mai puțin de producție meșteșugărească. Excepție fac Brașovul, Sibiu, Clujul, Bistrița.

În secolele XIV și XV comerțul interior este slab dezvoltat, el păstra un caracter periodic, desfășurându-se în târgurile săptămânale și în bălciuri sau iarmaroace anuale. Legăturile comerciale dintre Transilvania, Țara Românească și Moldova se realizau mai ales prin cele trei centre meșteșugărești de margine: Brașov, Sibiu, Bistrița.

Ca și comerțul intern, comerțul de tranzit era supus unor numeroase taxe percepute la vămile de graniță sau la cele din interiorul țării și care aparțineau fie domniei, fie mănăstirilor sau bisericilor. taxa vamală cea mai cunoscută este tricesimala (a treizecea parte din valoarea mărfii).

Meșteșugul casnic românesc ocupă un loc însemnat în viața economică și în epoca luminilor, în așa măsură că în unele sectoare concurează în chip primejdios producția breslelor.

Intensificarea producției agricole ce a avut loc în secolul al XVII-lea, a producției meșteșugărești, a dat un puternic impuls comerțului. campaniile comerciale se dezvoltă. Participarea negustorilor români sporește acum în cadrul campaniilor grecești de la Sibiu și Brașov, alături de care au fost și campanii ale negustorilor sași și armeni. În ciuda instrucțiunilor impuse de politica austriacă, legăturile comerciale dintre țările românești se intensifică.

Încercarea regimului absolutist de îngrădire prin reglementări a unor ocupații tradiționale nu a dat rezultatele așteptate.

După pacea de la Adrianopol (septembrie 1829) prin eliberarea comerțului, s-a dat un puternic impuls dezvoltării bălciurilor și târgurilor în care negustorii strângeau mărfurile pentru export și pentru aprovizionarea orașelor. Exportul consta mai ales în bovine, cai, oi, cereale și lemn de construcții.

Reformele lui Cuza, cu precădere Legea rurală din 1864 și împrăștierea țăranilor, au adus multe înnoiri în viața economică rurală românească, impulsionând în mod direct schimbul de produse pe piața internă și externă.

Reformele agrare din anii de după 1918 au schimbat din nou activitatea economică a României Mari.

Zona Bistrița-Năsăud este importantă pentru relațiile de ordin pastoral, comercial, și demografic cu evidențierea locului specific ce a revenit schimbului de produse agricole, meșteșugărești și manufacturiere.

Aportul schimbului de mărfuri la consolidarea civilizației tradiționale și-a avut izvorul și înlesnirile în vecinătatea antropogeografică, unitatea etnodemografică și influența materială și spirituală dintre regiunile de pe ambele versante ale Carpaților. Vechimea prestată a instituțiilor juridice ale românilor de pretutindeni, inclusiv ale celor din zona amintită, și-a avut rolul ei în dezvoltarea târgurilor.

În exercitarea schimbului tradițional interetnic și în general interregional s-a făcut posibil un schimb reciproc de îmbunătățiri tehnice, care, în ultimă instanță, au contribuit la dezvoltarea formelor de civilizație regională, determinând consolidarea structurilor etnodemografice și etnoculturale ale așezărilor și din această zonă.

Târgurile și nedeile montane, au înlesnit comunitatea și dezvoltarea schimbului și a comunicării având profunde implicații, din punct de vedere etnografic, în raza teritoriilor care alcătuiesc curbură sud-vestică, centrală și nordică, dar și în raza întregului lanț carpatic românesc. Circulația populației de o parte și de alta a acestui ax antropogeografic, etnoistoric și etnocultural este străveche.

Munții Călimani beneficiază de o seamă de poteci care însoțesc

văile mai accesibile, urcând spre tainițe, și mai ales potecile terasate peste crestele montane, principalele legături între Țara Năsăudului, Șieu-Mocănime și Bistrița cu Valea Bistriței Moldovenești, cu Țara Dornelor și cu atât mai mult cu zona Reghinului și Valea Gurghiului și a Mureșului.

Pretutindeni și în cuprinsul tuturor orânduirilor sociale, târgurile au constituit un factor multilateral, de mare anvergură și de o excepțională eficiență pentru realizarea comunicațiilor etnoculturale între oameni, comunități omenești, etnii, zone, țări.

Nici istoria și nici o altă știință care se ocupă cu studiul societății omenești, deci nici etnografia, nu pot ocoli studiul acestei regiuni etnoculturale, regiunea prezentând mult interes și aducând multe elucidări în raționamentul etnografului contemporan.

Îmbinând efectele istoriei cu cele ale firescului de zi cu zi, firesc ce îl numim noi, creație populară, ajungem să explicăm clar, prin observații și comparații, rolul etnografiei ca document nescris în viața poporului nostru, atunci când documentul scris lipsește.

Târgurile din zona Bistriței Năsăud, au apărut de timpuriu, regiunea fiind bine populată din timpuri străvechi, cu o bogată viață economică, care a dus la schimb. Date bogate și elocvente în ceea ce privește apariția și dezvoltarea târgurilor în această regiune le avem odată cu procesul de feudalizare accentuată din partea de câmpie a Transilvaniei și în Lunca Mureșului. Apariția târgurilor și creșterea numărului de sate, odată cu procesul de feudalizare este consemnat în documentele bisericii catolice mai cu seamă. Feudalizarea înseamnă prăbușirea obștii satești cu toată organizarea sa, dar, aspectele tradiționale se păstrează până în zilele noastre.

În numeroase documente de danie, de confirmare, de hotărâre, se subliniază preocupările de populare a locurilor rămase fără locuitori (din cauză de calamități, retrageri în fața cotropitorilor ș.a), potențiale viitoare târguri.

Actele juridice și împricinuirile aduse în fața județului atestă existența unei vii activități de schimb prin intermediul târgurilor, (jurământul cu brazda pe cap, feluri de hotărnicii, testamente, foi de zestre).

Satele nou întemeiate prin roire sau prin "colonizare" se bucurau

o oarecare perioadă de timp de libertate din punct de vedere social-juridic, răgaz în care exista posibilitatea de a se lua inițiativa organizării și îndătinării de târg săptămânal sau periodic. Cu timpul acestea se vor transforma în “târguri”, așezări intermediare între sat și oraș, ceea ce însemna că erau mai bine constituite și beneficiau de condiții bune pentru a urca pe o treaptă în ierarhie economico-judiciară a așezărilor. Așa au fost târgurile: Năsăud, Beclean, Rodna, Prundu Bârgăului, față de o seamă de altele care au rămas în continuare așezări satești.

Dar nu toate târgurile s-au învrednicit de pomenirea lor în documentele vremii. Încă din secolele XI-XII, sunt amintite târgurile de la Bistrița și Tg. Mureș. Ca și Reghinul, Bistrița s-a menținut ca târg datorită condițiilor geografice și economice care le-au favorizat.

În zona de confluență a județului Bistrița-Năsăud cu Mureșul, constatăm o serie de asemănări și o vie colaborare în decursul anilor, interferențe ce se reflectă în viața materială și spirituală a populațiilor din acest teritoriu, presărat cu numeroase și vechi târguri.

În afară de târgurile existente și întărite prin diplome imperiale încă din timpul activității militare a Regimentului 11 de graniță Monor, Sieu, Sieuț, Teaca, Morăeni, Rușii Munți, (ultimele două din județul Mureș) amintim pe cele din câmpie și mai cu seamă târgul de la Urmeniș.

Aflăm din documentele vremii, din calendarele anuale și de la informatori date curente și durata diferitelor târguri. Fixarea datei și a duratei târgului au ținut cont de ocupațiile principale ce se practicau în regiunea târgului respectiv: cultura cerealelor, creșterea animalelor, cultivarea porumbului, a cartofului, a legumelor, existența surplusului de fân sau a lemnului de construcție.

În zona de hotar cu Mureșul, pe crestele Călimanilor, era bine dezvoltat păstoritul, deci în târgurile de la Monor, Sieu, Sieuț, predomina schimbul cu miei, oi, produse din lapte de oaie, lână. “Aici în preajma Paștelui, când cădea târziu, se vindeau miei de 25-26 de kg. mielul” (Bucur Dumitru, măcelar, Tg.Mureș 83 ani). În timp ce la Urmeniș, unde, fiind zonă de câmpie, se făcea bine porumbul, târgul de țară era bogat în bucate dar și în porci. „Târgul de la Urmeniș era cunoscut pe toată câmpia ca târg bun de porci. Prin 1928, în preajma lui Sânicosară, Petrea a lui Mițigo (Cucu) din Ulieș a vândut o scroafă cu 14 mii lei

când un porc de 150 de kg. era 1500 de lei”. - ne spune același informator ca un bun cunoscător al târgurilor și al artei de a târgui. La târgul de la Urmeniș veneau cu marfă sau după cele necesare țărani din satele de pe la Moci și de mai departe, din ținuturile Clujului.

Schimburi intense de produse agricole și meșteșugărești se făceau și prin intermediul celorlalte târguri: **Bistrița**, de unde renumiții măcelari din Tg. Mureș cumpărau turme întregi de vite; **Reghin** unde, alături de alte produse amintite, se găsea și lemnul de construcție, produse meșteșugărești din lemn și unelte iar la **Rușii Munți** mărfuri de tot felul.

Toate acestea ne fac să tragem concluzia că târgurile, prin întreaga lor activitate, durata lor în timp, felul mărfurilor destinate schimbului, relațiile sociale realizate în timpul schimbului și după, sunt evenimente social-istorice și culturale determinate de factori preciși. Astfel, târgurile se fixează în funcție de viața agricolă sau pastorală a satului, de îndeletnicirile și meșteșugurile practicate de săteni sau de specializarea în acest sens a unor sate, de ani abundenți în diferite recolte, sau dimpotrivă, ani nenorocoși, situația socială a locuitorilor din zona târgului, și nu în ultima instanță renumele târgului.

La rândul lor târgurile influențează desfășurarea vieții satului, sincronizând nevoile și activitățile obștii în funcție de periodicitatea lor, constituind evenimente importante în rosturile vieții sătești, aducând foloase comunei prin încasarea taxelor vamale datorate oricăror piețe, la care se adaugă mândria locală.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Giurăscu C.C. **Târguri sau orașe și cetăți medievale**, Ed. Academiei, Buc., 1967.
2. Pascu St. **Voievodatul Transilvaniei**, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca 1979.
3. Oțetea A. **Istoria poporului român**, Ed. Științifică, Buc. 1970.
4. Ghinoiu I. **Popasuri etnografice românești**, Ed. St. și Ped., Buc., 1981.
5. Butură V. **Etnografia poporului român**, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1978.

6. Dunăre N. **Civilizație tradițională românească în curbura Carpaților nordici**, Ed. St. și Encic., București 1984.
7. Giurăscu C.C. **Istoria pădurii românești, din cele mai vechi timpuri până azi**, Ed. Ceres, Buc., 1976.
8. Cornea I. **Vechile târguri nedei de pe culmile Carpaților**, în B.S.S.G.G. II,I, Buletinul științific, secția geologie-geografie, București.
9. Buzilă St. **Documente bisericești**, în „Arhiva Someșeană”, nr.8/1928.
10. Tanco T.-Ilovan V. **Târgurile de la Monor**, în A.M.N., nr.VII din 1970.
11. Dunăre N. **Județul Bistrița Năsăud: încadrare și zonare etnografică**, în: „File de istorie”, Bistrița, 1971.
12. Raica I. **Un târg străvechi din apropierea Sebeșului**, în „Apulum” V din 1964, Ed. Științifică Buc.
13. Popescu R. **Aspecte ale dezvoltării târgurilor și orașului Făgăraș în evul mediu**, în „Cumidava” III, 1969, Buc.
14. Pănoiu A. **Câteva date despre târgurile zburătoare în sec. al XIX lea**, în: „Revista muzeelor” 6/1988.
15. **Calendarul Plugarului pe 1930** București
16. **Calendarul nostru 1934** Lugoj
17. **Calendarul săteanului 1938** Sibiu
18. **Calendarul Mureșului 1927** Reghin.

ICOANE DE NICULA ÎN COLECȚIA MUZEULUI ETNOGRAFIC REGHIN

LIVIA RUSU

Printre numeroasele colecții de etnografie, artă populară, creație artistică populară contemporană, Muzeul etnografic din Reghin deține și o importantă colecție de icoane vechi pe sticlă (în număr de 168), foarte valoroase din punct de vedere artistic și documentar.

Prin observațiile făcute asupra acestor icoane am ajuns la concluzia că majoritatea lor provin din centrul de la Nicula, Gherla, iar altele din Valea Sebeșului, dateate între sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XX.

Temele sunt foarte variate și pot fi grupate astfel:

1. Sf. Treime (10 icoane)

2. Scene din viața Mântuitorului:

- Nașterea (5 icoane)
- Isus - copil (3 icoane)
- Ioan și Isus (7 icoane)
- Sf. Iosif cu pruncul Isus (1 icoană)
- Botezul (5 icoane)
- Isus învățător (4 icoane)
- Cina cea de taină (2 icoane)
- Răstignirea (8 icoane)
- Pogorârea de pe cruce (1 icoană)
- Prohodul (3 icoane)
- Punerea în mormânt (2 icoane)
- Isus cu vița (1 icoană)

3. Scene din viața Sfintei Marii:

- Bunavestire (4 icoane)
- Încoronarea Mariei (2 icoane)
- Maica Domnului cu pruncul Isus (19 icoane)
- Maica îndurerată (9 icoane)

4. Sfinți protectori ai muncii plugarilor:

- Sfântul Gheorghe (5 icoane)
- Sfântul Ilie (1 icoană)
- Sf. Dumitru (4 icoane)
- Sf. Nicolae (7 icoane)

5. Sfinți protectori ai sănătății și bunurilor:

- Sfânta Paraschiva (18 icoane)
- Sfinții Petru și Pavel (8 icoane)
- Sfinții Constantin și Elena (12 icoane)
- Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril (3 icoane)
- Sf. Arhanghel Mihail (3 icoane)

6. Teme biblice:

- Adam și Eva (7 icoane)
- Masa raiului (13 icoane)

Tema - Sfânta Treime: Sfântul Duh apare în chip de porumbel înconjurat de raze și nori, iar D-zeu tatăl și Isus-fiul plutesc pe nori. D-zeu are în jurul capului triunghiul, simbol al divinității, în mâna dreaptă globul cu cruce, iar în stânga o floare de crin stilizată, ca un sceptru. Isus ține crucea răstignirii sprijinită pe umărul drept sau stâng (după poziția pe care o ocupă - în dreapta sau în stânga icoanei). Fondul decorativ se constituie din trandafiri roșii cu frunze verzi, separat sau în ghirlandă.

Cromatică: alb, albastru, negru, roșu, auriu, verde.

Tema - Nașterea: Scena nașterii este prezentă în staul, nu în peșteră, lipsesc magii, îngerii și păstorul. În prim plan apare micul Isus cu plete negre, îmbrăcat, cu nimb în jurul capului, așezat în iesle. De o parte și de alta se află Sfânta Maria și Iosif, precum și cele două animale despărțite de razele stelei plasată pe linia mediană a scenei. Uneori steaua are formă de floare (în icoanele cu nr. inv. 3886, 3558, 4225). Fondul decorativ este colorat în albastru, alb-murdar sau verde, cu trandafiri dispuși câte unul în colțuri sau în ghirlandă. La icoanele cu nr. inv. 4225 și 3886 apare în fundal clădirea staulului. Pe aceste icoane apar și inscripții cu slove chirilice, iar pe celelalte cu litere latine: Nașterea lui Hristos sau Nașterea.

Tema - Isus - copil: Icoana cu nr. inv. 3561 înfățișează pe Isus - copil ținând în mâini globul cu cruce (stă întors spre stânga; pe fondul albastru-bleu, înconjurat de o ghirlandă de trandafiri roșii cu frunze

verzi). În exterior fondul este galben - portocaliu. Icoana cu nr. inv. 3472 înfățișează pe copilul Isus ținând strâns în brațe mielul, mângâindu-l cu afecțiune pe cap, ținându-și capul înclinat spre el. Fondul alb în exterior este decorat de jur-împrejur cu o ghirlandă de trandafiri galbeni - portocalii cu frunze verzi. Lâna mielului este figurată ca niște solzi de pește.

În icoana cu nr. inv. 2184 Isus apare în dubla sa ipostază de om și Dumnezeu. Deducem aceasta din inscripția care se vede ca într-o oglindă și se află pe nimburile ce înconjoară capetele personajelor: OEN - în limba greacă „Eu sunt cel ce sunt“. În stânga Isus-omul ține în brațe mielul - simbol al lui Hristos „Mielul Domnului“ - până în anul 692 Isus era reprezentat în formă de miel („Abia în anul 692, Conciliul de la Constantinopol decide ca Isus să fie reprezentat în forma umană și nu în cea de miel“ - Ivan Evseev „Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale“, Ed. „Amarcord“, Timișoara, 1994, p. 106). În dreapta, Isus, în ipostaza sa de D-zeu, ține în mâini globul cu cruce. Fondul este albastru-bleu, în interior și alb-gri în exterior. O ghirlandă de trandafiri roșii cu frunze verzi înconjoară scena.

Aceeași schemă, apare încă în șapte icoane, numai că acestea au inscripții cu litere latine sau slavone: IUOAN - ISXC; IUOAN - ISUS HRISTOR; IAN ISUS HRIST. Deci, în concepția pictorului, copilul cu mielul ar fi Ioan. Mai deosebită este icoana cu nr. inv. 3534, care cuprinde și scena răstignirii între cele două personaje care plutesc pe nori.

În icoana cu nr. inv. 4229 sunt două registre. În cel superior apar cele două personaje în medalioane, pe fond albastru, iar în cel inferior, o masă cu un glob și patru lumânări. Fondul de bază este maro închis în registrul superior și mai deschis în registrul inferior.

Icoana cu nr. inv. 2766 înfățișează pe Sf. Iosif cu pruncul Isus. Sf. Iosif, cu veșminte negre și mantie roșie, cu barbă și mustață, îl ține pe Isus - copil în brațe, pe stânga, susținându-l cu mâna dreaptă. Personajele au nimburi aurii. Fondul alb-roz este decorat cu o ghirlandă de trandafiri roșii cu frunze verzi. Inscripțiile cu caractere chirilice: C TIO CIR XC.

Tema - Botezul: Isus apare învelit cu o eșarfă peste mijloc, având mâinile împreunate pe piept, primind taina botezului de la Sf. Ioan Botezătorul, asistat de un înger cu aripile desfăcute în sus. Ioan

Botezătorul este îmbrăcat în haine lungi roșii sau portocalii. Duhul Sfânt, simbolizat printr-un porumbel alb, coboară lin dintr-un nor roșu sau flancat de nori albi spre creștetul lui Isus. Fondul decorativ este albastru cu trandafiri roșii și frunze verzi sau ghirlande din aceleași flori.

Tema - Isus învățător: Isus este înfățișat purtând pe cap coroana, îmbrăcat în veșminte arhieresti roșii-portocalii, peste care poartă patrafir negru. În mâna stângă ține o carte, iar cu dreapta binecuvântează. Fondul este galben-auriu, decorat cu trandafiri de o parte și de alta a personajului și draperii vișinii în partea superioară. În unele icoane, în fundal se văd turnuri roșii cu cruce în vârf, câte un trandafir roșu cu frunze verzi și inițialele numelui cu caractere chirilice. Fondul este albastru. Alte culori: roșu, negru, auriu.

Tema - Cina cea de taină: Înfațișează patru apostoli având în mijlocul lor pe Isus care binecuvântează cu mâna dreaptă. Toți au aureole în jurul capului. În fața lor se află masa pe care sunt farfurii și pești figurați ca niște furculițe. Fondul decorativ este albastru-bleu cu aceeași ghirlandă de trandafiri sau albastru-închis cu frunze și flori roșii-roz.

Tema - Răstignirea: Prezența Mariei și a Sf. Ioan în stânga și dreapta crucii certifică o reprezentare tipic ortodoxă de tradiție bizantină, la fel și soarele și luna, obișnuite în iconografia răsăriteană (pe icoana cu nr. inv. 4216). Cununa de spini de pe capul lui Isus este înlocuită cu un nimb, ceea ce constituie o abatere de la canon. Capul lui Isus este înclinat spre dreapta sau spre stânga, într-o atitudine de suferință umană. Predomină culorile roșu, albastru, negru, galben-portocaliu. Fondul decorativ este realizat și aici din ghirlande de trandafiri. În icoana cu nr. inv. 3107 ramuri de trandafiri roșii cu frunze verzi ies din lemnul crucii sau din coastele lui Isus. Apar inscripții cu litere chirilice.

Tema - Pogorârea de pe cruce: Este înfațișată în icoana cu nr. in. 3489. Sf. Fecioară Maria ține pe brațul stâng trupul lui Isus încoronat, cu capul înclinat în jos. În fundal, în partea superioară sunt draperii cu roșu, două capete de îngeri cu aripi și aureole, între care, pe un oval alb, se află inscripția INRI. Sf. Fecioară are mantia roșie, coroana cu cruce pe cap și nimb auriu cu raze. De la piept, unde are o inimă neagră, pornesc spre dreapta și spre stânga, peste umeri, câte 4 cruci (2 negre, 2 roșii) pe un fond auriu. Lateral, fondul alb-gri este decorat cu trandafiri roșii cu

frunze negre. În mijloc, partea superioară a fondului este albastră.

Tema - Prohodul sau Plângerea sau Îngroparea: În prim-plan apare Isus întins pe un cearceaf alb ținut de colțuri de Sf. Ioan și Sf. Iosif (în alte icoane de doi îngeri). Sf. Maria este într-un grup de femei, îmbrăcată în mantie neagră. În spatele scenei este plasată crucea, cu inscripție cu litere latine „PROHODUL“.

În icoana cu nr. inv. 3467, cearceaful pe care stă Isus este ținut de o parte și de alta de doi îngeri. În planul superior, Isus -copil este înfățișat în dubla sa ipostază: de om, cu mielul în brațe și de D-zeu, ținând în mâini globul cu cruce. În mijloc crucea are la bază inscripția „Prohodul“. Fondul albastru este ornat cu ghirlande de trandafiri.

Tema - Isus cu viță: În icoana cu nr. inv. 3476 Isus stă în picioare pe lespede mormântului figurat ca un covor dreptunghiular decorat cu un chenar roșu cu linie neagră șerpuită, cu fond alb cu semicercuri negre și două flori roșii. Din coasta lui Isus crește un lujer de viță de vie cu frunze și strugurii roșii, care se arcuiește pe deasupra capului până în partea stângă. Isus stoarce strugurele într-un vas gri de forma unui potir. În jurul capului are aureola, iar corpul lui alb contrastează cu albastrul închis al fondului. Scena este încadrată în partea superioară pe trei laturi cu ghirlande de trandafiri. În exterior fondul este alb.

Tema - Bunavestire: În dreapta icoanei este înfățișată Maria cu mâinile împreunate pentru rugăciune, iar în stânga îngerul, arătând cu mâna spre Duhul Sfânt, zugrăvit în chip de porumbel, plasat în partea de sus a icoanei pe un nimb. Fondul decorativ are trandafiri roșii cu frunze verzi și inscripție cu litere latine sau chirilice. Cromatica: roșu, albastru, negru, alb-gri, galben-ocru, verde.

Tema - Încoronarea Mariei: Chipul Mariei este redat în prim-plan, cu mâinile încrucișate pe piept, în dreapta având pe D-zeu, iar în stânga pe Isus, ambii susținând coroana pe care o așează pe capul Mariei. În mâna dreaptă D-zeu ține globul și sceptrul, iar fiul ține pe umărul stâng o cruce. Duhul Sfânt, în chip de porumbel, este plasat în partea superioară, pe linia mediană a scenei. Întreaga scenă este încadrată în partea de jos cu nori, iar în partea de sus cu ghirlande de flori. Culori: roșu, albastru, alb-gri.

Tema - Maica Domnului cu Pruncul: Maica Domnului ține în

brațe pe Isus-copil așezat pe brațul stâng, arătându-l mulțimii. Se observă stângăcia zugravului mai ales în trasarea conturilor mâinilor și figurilor. Mantia Maicii Domnului cade în falduri bogate pe umeri și are de obicei culoare roșie, mai rar albastră sau galben-portocalie, uneori presărată cu flori stilizate ca niște stele. În icoanele cu nr. inv. 3466, 1827, 1076 și Maica Sfântă și Isus poartă pe cap coroane împărățești rotunjite în partea de sus ca petalele unor flori. Fondul decorativ este compus din motive florale (trandafiri roșii cu frunze verzi) dispuse la dreapta și la stânga personajelor sau în coroană, care desparte culorile alb, în partea superioară în exterior și albastru intens în interior.

Temă - Maica îndurerată: Maica Domnului este înfățișată având alături pe Isus răstignit. În această postură, bustul Mariei apare în plan central, acoperind aproape două treimi din suprafața icoanei, în timp ce Isus pe cruce este de dimensiuni mult mai reduse. Desenul este naiv, îmbrăcămintea este neagră, roșul și albastrul apar ca fond decorativ. Chipul Mariei este trist și trădează o mare durere și amărăciune. În unele icoane, chipul Mariei are un oval perfect, desenul trădând siguranța mâinii celui care l-a executat. Mantia este presărată cu flori de mărimi inegale. Expresivitatea figurii este sporită de poziția împreună a mâinilor. Ca element decorativ apare ghirlanda cu frunze și flori roșii și verzi pe fond albastru. În icoanele cu nr. inv. 3468 și 3461 Maica Domnului și Isus răstignit sunt desenați într-un medalion, iar în cele patru colțuri ale fondului apar trandafiri roșii cu frunze verzi.

Temă - Sfântul Gheorghe: Sfântul călare pe un cal alb ce cambrează deasupra balaurului, îl străpunge pe acesta cu sulița. Figura sfântului, îmbrăcat cu platoșă și cizme (icoana cu nr. inv. 2232) sau cu veșminte lungi roșii, degajă curaj și îndrăzneală. Balaurul are solzi și coadă lungă încolăcită după piciorul din spate al calului. Calul este alb, realizat într-un desen artistic sau mai naiv. În icoana cu nr. inv. 523 scena este încadrată într-un chenar cu motivul funiei, maro-roșcat cu alb, fondul este galben-portocaliu, și are inscripție cu caractere chirilice; predomină culorile: galben-portocaliu, verde, alb. Icoana nr. 1503 are fond alb-gri cu ghirlande de trandafiri. Icoana cu nr. 2232 are fond galben cu doi sori roșii cu margini albe, se vede și o clădire în fundal-dreapta, în fața căreia se află o femeie încoronată, cu brațele larg desfăcute. Cromatica: roșu, albastru, alb, galben, verde.

Tema - Sfântul Ilie: În icoana cu nr. inv. 4222, Sfântul Ilie într-o căruță trasă de doi cai înaripați, colorați în roșu-portocaliu, aleargă pe un val de nori alburii. Fondul alb-gri este decorat cu o ghirlandă de trandafiri roșii cu frunze verzi ce închide în interior un fond maro-roșcat cu o inscripție cu caractere chirilice.

• **Tema - Sfântul Dumitru:** Sfântul are mantie roșie, aură realizată cu foiță de aur, ține în mâna dreaptă crucea, iar în stânga un toiag. Fondul galben-oliv este decorat pe margini cu draperii maro și inscripție cu caractere chirilice.

• **Tema - Sfântul Nicolae:** Figura acestui sfânt este redată având în mâna stângă o carte, iar cu dreapta binecuvântând (sau invers, probabil din cauza aplicării diferite a șablonului). Peste înbrăcămintea de arhieru poartă un patfir prevăzut cu elemente simbolice - cruci. Pe cap poartă coroana și în jurul capului are aureolă. Are o figură de om bătrân cu barbă, uneori și cu mustață ca în icoana cu nr. inv. 4223. Coloritul este viu, luminos, în tonuri de roșu, galben-portocaliu, albastru. Conțin și inscripții cu litere slavone sau latine. Ghirlandele de trandafiri din fondul decorativ atestă proveniența de la Nicula a acestor icoane.

Tema - Sfânta Paraschiva: Sfânta este reprezentată bust, având coroana pe cap, și aura în jurul capului (în unele icoane realizată cu foiță de aur). Este înveșmântată în haină roșie care cade în falduri bogate pe umeri. Ține în mâna stângă o cruce, iar în dreapta o ramură de măsline. Fondul decorativ este albastru-bleu sau albastru închis sau alb-gălbui, cu nelipsita ghirlandă de trandafiri.

Tema - Sfinții Petru și Pavel: Cei doi sfinți îmbrăcați în veșminte lungi, cu bărbie și uneori cu mustăți, cu nimburi în jurul capetelor, stăjuiesc o biserică cu acoperiș roșu, cu cruce în vârful turnului. Sf. Petru ține în mână o cheie mare. „cheia raiului“, simbol al puterii ca ființă divină. Sf. Pavel, ține o sabie în formă de cruce. În partea superioară sunt inscripții cu numele personajelor, cu litere latine. Fondul decorativ este realizat cu albastru sau roz și ghirlande de trandafiri.

Tema - Sfinții Împărați Constantin și Elena: În centrul imaginii apare crucea cu capetele rotunjite ca niște flori cu trei petale. De o parte și de alta se află Constantin și Elena care sprijină cu câte o mână crucea. Pe cap poartă coroane împărătești și sunt îmbrăcați în haine lungi

cu falduri bogate, roșii, sau portocalii. Fondul decorativ este albastru, alb-gri, presărat cu ghirlande de trandafiri roșii cu frunze verzi. Imaginea din icoana cu nr. inv. 3480 este încadrată în partea superioară pe trei laturi de un chenar cu motivul funiei. Are inscripții cu litere latine sau slavone. Coloritul unora dintre aceste icoane este viu și luminos, predomină albastrul-bleu, alb-gri, portocaliu, roșu, verde, iar altele au un colorit întunecat, în albastru-închis, negru, roșu.

Tema - Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril: Cei doi arhangheli stau în picioare, îmbrăcați cu veșminte lungi, roșii, cu aripi (verzi și albastre) desfăcute în sus. Arhanghelul Mihail ține într-o mână balanța dreptății, și în cealaltă sabia, simbol al izgonirii din Rai a primilor oameni. Arhanghelul Gavril ține în ambele mâini, la piept, un potir. Fondul decorativ este albastru cu ghirlande de trandafiri roșii cu frunze verzi. În partea superioară sunt inscripții cu litere latine.

Tema - Arhanghelul Mihail: Înfățișează pe Sf. Mihail cu nimb auriu în jurul capului, cu plete negre, aripi verzi, îmbrăcat cu veșminte roșii (bust). Ține în mâna dreaptă sabia, iar în mâna stângă un pocăl. În partea superioară are inscripție cu litere chirilice. Icoana cu nr. inv. 4220 înfățișează pe Sf. Arhanghel Mihail în picioare, îmbrăcat în haine militare cu aripi larg desfăcute, cu mantie roșie până la pământ. În fața lui, jos, se află întins pe orizontală un om cu brațele încrucișate pe piept, pe care sfântul ține piciorul stâng - reprezintă izgonirea din Rai. În mâna dreaptă ține sabia, iar în stânga balanța.

Tema - Adam și Eva: Scena se desfășoară într-un cadru natural. În plan central se află pomul Raiului (mărul) încărcat cu roade, încadrat de Adam și Eva. În jurul pomului este șarpele încolăcit cu capul în jos sau în sus, îndreptat spre Eva, în timp ce aceasta îi întinde lui Adam mărul. Amândoi sunt dezbrăcați, doar la mijloc sunt înfășurați în eșarfe. Uneori Adam are barbă și-și ține mâna la gât, iar Eva plete lungi negre. Desenul este naiv. În icoanele cu nr. inv. 4228 și 3100 scena este încadrată într-un medalion. Pentru decorul scenei zugravii folosesc elemente vegetale (flori) sau volute roșii. Coloritul este viu, luminos, în tonuri de roșu, galben-portocaliu, verde, albastru, alte icoane au un colorit mai sobru: roșu, negru, alb-gri.

Tema - Masa Raiului: Spațiul icoanelor este delimitat de benzi încrucișate în casete în care sunt înfățișați cei patru evangheliști: Ioan,

Luca, Matei, Marcu. În alte icoane sunt: Maica Domnului cu pruncul Isus în brațe; Isus care ține în mâna stângă globul cu cruce și cu dreapta binecuvântează; Sf. Paraschiva cu crucea și ramura de măslin; Sf. Nicolae în veșminte arhieresti, cu patrafir, care ține în mâna stângă o carte și cu dreapta binecuvântează. Casetele au formă de romburi și sunt decorate cu flori (trandafiri). În caseta din mijloc și la intersecția benzilor sunt de asemenea trandafiri. Cromatica: roșu, albastru, portocaliu, verde, galben-ocru, negru, alb.

O singură icoană înfățișează „Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul“ (nr. inv. 1508). Scena înfățișează în mijloc pe Ioan cu capul tăiat și mâinile întinse, în genunchi; în stânga soldatul cu haine militare, coif roșu pe cap, cizme în picioare, ținând într-o mână sabia, în alta teaca; în dreapta stă Salomeea, fiica Irodiadei, cu coroana pe cap, ținând în mâini capul lui Ioan și stând în genunchi. Personajele sunt îmbrăcate în veșminte roșii. În fundal se vede ancadramentul unei clădiri cu boltă, un portic maro prin care se vede cerul albastru înstelat. Deasupra capetelor personajelor, sub portic, o ghirlandă de flori roz. Între personaje, inscripție cu litere slavone.

Prin prezentarea temelor înfățișate pe icoanele existente în patrimoniul Muzeului etnografic din Reghin am căutat să surprind și să subliniez trăsăturile specifice comune unui număr mai mare sau mai restrâns de icoane. De asemenea, am scos în evidență și anumite particularități distincte ale unor icoane care sunt mai deosebite.

Din cercetarea efectuată asupra acestei colecții de icoane, putem trage concluzia că, cu mici excepții, toate icoanele au fost pictate în centrul de la Nicula. Elementele care ne-au condus la această concluzie sunt: desenul naiv, dar foarte sugestiv; dimensiunile, în general mici: 35/30 cm, 28/23 cm, 23/20 cm etc.; elementele decorative vegetale - chenare în formă de funie răsucită, ghirlande de trandafiri roșii cu frunze verzi; cromatica predominantă: roșu, albastru, verde-oliv, brun, galben-portocaliu, alb-gri. Multe din aceste icoane primesc o notă deosebită prin folosirea culorii negre în contrast cu cea roșie sau cu alb-roz, sau contrast între roșu și albastru. Aceste icoane nu sunt datate și nici semnate. Multe icoane au doar inscripții ce se referă la tema reprezentată și la numele personajelor, altele nu au nici măcar atât.

Oricum ar fi, considerăm că sunt piese de o autentică valoare de

patrimoniu, care merită să fie păstrate cu grijă și studiate cu atenție. Cred că cercetările ulterioare vor furniza elemente noi, capabile să completeze tabloul general al picturii țărănești pe sticlă.

Bibliografie:

1. Cornel Irimie - Marcela Focșa, **Icoane pe sticlă**, Ed. Meridiane, București, 1968.
2. Marian Stroia - Ana Bârcă, **Icoane de Nicula în colecțiile Muzeului Satului din București**, în „Apulum“, Alba-Iulia, 1978, p. 525-528.
3. O. Pernicek - **Catalogul icoanelor pe sticlă de la Nicula și Gherla din colecția Muzeului Unirii Alba-Iulia**, în „Apulum“, Alba-Iulia, 1980, p. 595-628.
4. Cornel Grad - **Date noi privind răspândirea icoanelor pe sticlă în Sălaj**, în „Acta Musei Porolissensis“, Zalău, 1978, pag. 427 - 429.

MUTAȚII FUNCȚIONALE ȘI SCHIMBĂRI STRUCTURALE ÎN HABITATUL TRADIȚIONAL DIN DRĂGUȘ. MODELE DE TRANSFORMĂRI

LIGIA FULGA

1. Cercetările de teren întreprinse de către Societatea studențească de etnografie și folclor în perioada 1987-1988 în satul Drăguș se înscriu pe linia metodelor de investigație repetitivă care urmăresc în special stadiul continuu al schimbărilor survenite în structura evolutivă a aspectelor de cultură și civilizație¹.

Posibilitatea unei astfel de abordări teoretico-metodologice s-a datorat cunoscutei campanii de cercetări monografice studențești condusă de prestigiosul sociolog Dimitrie Gusti, începută în anul 1929, an cu rezonanță semnificativă în istoria sociologiei aplicate românești și, în același timp, de mare importanță în cercetările actuale, fiind punctul de referință pe care se bazează cercetările de acest gen².

Subliniem deci că reluarea investigațiilor de teren s-a efectuat pe aceeași comunitate rurală Drăguș, anchetându-se, pe cât posibil, aceleași familii și neamuri iar obiectivul cercetării prezente a urmărit aspecte tematice cuprinse, de asemenea, în problema amplă gustiană. Analiza și interpretarea informațiilor de teren obținute cu această ocazie, raportate și comparate cu cele furnizate de arhiva gustiană, culese în acea perioadă a cercetărilor monografice, relevante pentru consemnarea unui anumit moment al evoluției comunității, s-a finalizat cu formularea unor considerații care privesc dinamica transformărilor petrecute în modul de viață al satului Drăguș în decurs de 60 de ani.

Instrumentele de lucru utilizate au constat din aplicarea pe un eșantion reprezentativ de 35 de familii din Drăguș a două chestionare tematice care se referă la locuința, gospodăria și modul de viață al locuitorilor din mediul rural, urmărindu-se tipurile de activități economice desfășurate în locuința și gospodăria rurală, funcțiile locuinței

rurale, descrierea cu dotarea și echiparea edilitară a locuinței, anexele gospodărești și structura familiei.

Precizăm că sfera preocupărilor noastre s-a limitat la o analiză secvențială a problematicii habitatului în Drăgușul contemporan, oprindu-se, cu precădere, asupra studierii transformărilor spațiului de locuit și a funcțiilor lui specifice.

Așadar, cum ni se prezintă din această perspectivă satul Drăguș ?.

Datele comparative ne permit să evaluăm criterii care să fie în măsură să explice mecanismul transformărilor, să dezvăluie resorturile interne, intime ale acestor schimbări ?. Care sunt factorii care generează schimbarea ?. La ce nivel se produce mai întâi ?.

Răspunsurile la chestionare relevă faptul că, în ceea ce privește habitatul, în Drăguș se constată imensul efort al satului de a se transforma, înlocuind modelele tradiționale cu cele de tip urban.

Factorii care au favorizat aceste transformări sunt cunoscuți: industrializarea masivă a Țării Oltului obținută prin crearea a două mari centre ale industriei chimice, Făgăraș și Or. Victoria, instaurarea unei noi structuri economice prin cooperativizarea agriculturii, introducerea în mediul rural a mijloacelor de comunicare în masă, modernizarea căilor de acces și a mijloacelor de transport etc.

Prinsă în acest complex de transformări sociale. Țara Oltului, care păstrase până târziu (până la războiul al II-lea mondial) unele trăsături medievale, s-a văzut antrenată într-un proces rapid de urbanizare, foarte vizibil, deși nu ne aflăm încă decât la începuturile ei - așa după cum opina profesorul H.H.Stahl revenind să cerceteze Drăgușul în anul 1971, după 40 de ani de la primele cercetări sociologice³. Însă ceea ce ni se pare deosebit de interesant este aceea de a determina o anumită logică a locului la nivelul percepției și a semnificării modelelor urbane în condițiile asimilării lor de către comunitatea tradițională.

Se știe că spațiul în care trăiește familia este amenajat după un sistem de gândire în funcție de concepția ei despre lume, sistem care variază după apartenența la o civilizație sau alta. Astfel, ruralii percep și își reprezintă în mod diferit obiectele aranjate la nivelul mentalului după scheme care le sunt proprii și organizate în spațiul de locuit în funcție de aceste reprezentări⁴.

2. S-a observat că realitatea urbană, la nivelul reprezentărilor

colective, al mentalității satului Drăguș, este fragmentată și recreată de membrii comunității rurale. Definiția orașului este în primul rând “instrumental”, acești oameni fiind impresionați și dominați de facultățile de ordin tehnic și edilitar specifice confortului urban (iluminatul electric, aparatele electrice de uz casnic, aparate de informare mass-media). Acestea sunt dotări sau echipamente ce pot să rezolve aspecte concrete privind locuirea și nu să elaboreze o cunoaștere aprofundată care să justifice comportamente deliberate. În această situație, imaginea urbanului este eminent funcțională, acceptându-se avantajele acestor modele noi de tip urban și respingându-se inconvenientele culturii tradiționale. Plecând de la deficiențele culturii rurale de tip tradițional, acești oameni încearcă să ofere răspunsuri la acestea.

De asemenea, în condițiile actuale de impact al urbanului asupra ruralului, în plină desfășurare a procesului de aculturație, înțeles ca rezultat a două culturi în contact, se constată coexistența unor mentalități și **comportamente tradiționale** dar și a unor **comportamente de împrumut**. Aceste situații tipice de **ambivalență** sunt efectul acceptului sau refuzului elementelor exterioare codului tradițional, aplicându-se un principiu de selecție după cum influența urbană se consideră pozitivă sau negativă. Exemplul privind amenajarea spațiului de locuit este edificator. El exprimă tensiuni între valori, un conflict între imagini, fiecare semnificând atributurile unei culturi diferite. În casele din Drăguș se poate vedea mobilier cu straie sau păretare, perdele cu chindee țesute în război, icoane pe sticlă alături de tablouri în ulei, noul spațiu fiind amenajat după un mod propriu de reconstrucție a proprietăților obiectului urban în cadrul tradițional¹⁵.

Se constată, de asemenea, în prezent, că tradiția satului Drăguș, încă puternic coercitivă ca normă comunitară în perioada interbelică, este supusă unor modificări esențiale, se dezagregă, devine permeabilă modelându-se în funcție de noul context social. Se instaurează treptat un alt cod de comunicare culturală, se recrează un alt sistem de semne care stabilește un raport de schimb inedit între parteneri privind bunuri, informații, servicii, norme care se actualizează și se edifică continuu.

Inevitabil, schimbările de funcție ale codului duc la modificări structurale în sistem. În jocul transformărilor, ierarhiile se schimbă,

devin mobile, vechile funcții dominante pot deveni adiacente, complementare sau invers. În acest sens, cercetarea elementelor constitutive ale locuinței tradiționale corelată cu funcțiile ei specifice a revelat existența unui sincretism funcțional propriu locuirii rurale de tip tradițional, în spații restrânse. Ulterior, influența urbană impune stabilirea unei ierarhii și a unei opțiuni pentru o funcție sau alta. Astfel, este concludent faptul că funcția dominantă, de locuire propriu-zisă, specifică habitatului tradițional, este supusă unui fenomen de translatăre, devenind adiacentă, cu rol secundar, în condițiile actuale. “Casa dinainte” care îndeplinea anterior funcții cumulate (de preparare și consum a alimentelor, de dormit, de desfășurare a activităților zilnice și de ceremonial sau festiv), pierde această trăsătură dominantă, fiind folosit astăzi doar ca spațiu de reprezentare a prestigiului material și social, loc de primire a oaspeților, loc de desfășurare a evenimentelor festive de familie sau comunitare.

În cazul conviețuirii în aceeași gospodărie a două familii, “casa dinainte” preia temporar (în timpul verii) și funcția de dormit pentru familia mai tânără. Pe de altă parte, ca urmare a extinderii și amplificării spațiului locuibil, funcțiile “casei dinainte” menționate, în afară de cea privind desfășurarea ceremonială, sunt preluate de “casa dinapoi”, sau “căsuța”, compusă din bucătăria de iarnă și camera de zi, inclusiv pentru dormit.

Prin urmare, apare evidentă, datorită preluării și calchierii modelelor urbane de confort, tendința de specializare a funcțiilor habitatului rural (spațiu pentru oaspeți, de locuit propriu-zis, de depozitare, de trecere), aceste schimbări fiind de fapt răspunsuri la carențele de confort ale habitatului tradițional.

3. Aceste mutații funcționale considerate de noi tipice pentru modul cum evoluează astăzi habitatul rural din Drăguș provoacă inerente modificări la nivelul structurii casei, fiind relevante modelele de transformări privind cadrul construit, modele care au la bază un raport de schimb. S-au stabilit următoarele modele de transformări:

- 3.1 - la nivelul formei
- 3.2 - la nivelul materialelor folosite
- 3.3 - la nivelul tehnicilor de construcție
- 3.4 - la nivelul tehnicilor de ornamentare

3.5 - la nivelul codului ornamental

3.6 - la nivelul codului cromatic

Aceste modele se manifestă la mai multe nivele în același timp, fiind organizate pe pachete de transformări, modificarea unui nivel atrăgând după sine schimbări și la celelalte nivele⁶.

3.1 Modele de transformări la nivelul formei privesc planimetria și elevația casei. Din analiza răspunsurilor la chestionare reiese că după al II-lea război mondial, pe măsură ce efectele și consecințele urbanizării au început să se resimtă masiv în lumea satului Drăguș, ca de altfel în întreaga Țară a Oltului, oamenii renunță treptat la planul dreptunghiular al casei de tip tradițional format din tindă, camere dinainte, celar și eventual “privar” adică pridvor⁷, adoptând așa numitul plan al casei cu “cot” sau “vinclu” cu două încăperi la stradă, percepute de localnici drept “casa dinainte”, un coridor de acces care comunică cu cele două încăperi și înspre curte se află “casa dindărăt” compusă din 2 încăperi (bucătăria de iarnă și camera de zi, pentru desfășurarea activității zilnice cât și pentru dormit)⁸. O latură a casei este așezată paralel cu direcția străzii iar cealaltă perpendicular pe ea. Coridorul numit “gang” de drăgușeni, preia funcțiile “pridvarului”, acum fiind închis cu geam pentru o mai bună izolare termică a casei.

O modificare se constată și în ceea ce privește dispunerea funcțiilor pe nivel destinat depozitării (pivnița) cu acces direct de la nivelul terenului și al doilea nivel cu funcția de locuire propriu-zisă.

3.2 Modele de transformări la nivelul materialelor folosite.

Bunăstarea materială sporită dar și acceptarea avantajelor confortului de tip urban au impus înlocuirea, în aceeași perioadă cu schimbarea planimetriei locuinței, a casei construite din bârne de lemn, cu acoperiș din paie de secară (numite local “păș”), cu pereții tencuiți cu trestie și lut. Se adoptă tipul de casă Bauhaus construită cu fundament de piatră și beton, pereții din cărămidă, acoperiș din țiglă, tencuită cu ciment și var. Materialele de construcție sunt procurate din comerțul de stat iar o parte obținute pe plan local (lemn, cărămizi). Noul tip de casă a însemnat o revoluție asupra specificului habitatului tradițional, fiind mai rezistentă, mai spațioasă, este izolată termic, deservește funcții habitationale multiple.

3.3 Modele de transformare la nivelul tehnicilor de lucru.

Casele din lemn specifice satului tradițional erau ridicate de meșteri localnici, originari din Drăguș, pricepuți în prelucrarea lemnului. Subiecții anchetați își amintesc numele lor dar și a unora din satele din împrejurimi ca Racovița, Sâmbătă de Sus sau Voila, fapt ce explică configurarea unui stil arhitectural cu rol de identitate zonală.

Noua tipologie a casei reclamă o diviziune meșteșugărească distinctă, formată din zidari, dulgheri, tâmplari identificați de anchetă ca fiind originari din Oltenia, Regat, Vișina, Corabia, care introduc elemente eterogene ce nu mai respectă specificul local de construcție a caselor. Modelele urbane devin dominante, se generalizează, schimbând fundamental imaginea satului tradițional.

3.4. Modelele de transformări la nivelul tehnicilor de ornamentare. Utilizarea cărămizilor în construcția caselor de tip Bauhaus a condus la inovații în ceea ce privește decorul arhitectural, în locul stâlpilor din lemn sculptați ai “privarului” sau a elementelor trafografice în lemn de la fruntarul casei tradiționale, s-a introdus tencuiala ca procedeu tehnic care, la rândul său a generat tehnica decorului în structură. Astfel, fațadele caselor noi din Drăguș au modele imprimate în tencuială cu vădite intenții de ornamentare.

3.5. Modele de transformări la nivelul codului ornamental

Considerăm că în ceea ce privește casa din Drăguș acest cod este mai puțin relevant, identificând la tipul tradițional o gamă redusă de elemente decorative descrise mai sus, ceea ce a conferit casei respective multă simplitate și sobrietate. Locuința actuală nu a mai păstrat nimic din vechiul cod în momentul opțiunii pentru construcția ei din cărămidă, ciment, și var.

Adaptându-se tehnicilor de construcție și ornamentare, noul cod și-a schimbat conținutul, manifestând o intensificare a decorului amplasat pe toată suprafața. Sunt concludente în acest sens modelele florale imprimate tip tapet ale interiorului sau fațada stucată în întregime cu motive eterogene (ex-motivul “biscuiți”).

3.6. Modele de transformare la nivelul codului cromatic.

Codul cromatic s-au îmbogățit în special datorită utilizării coloranților industriali, mărinde gama coloristică de la albul sau “vinețea” folosită la casele tradiționale la diferite nuanțe impuse de

utilizarea materialelor de construcție folosite sau a coloranților procurați din comerțul de stat, acestea fiind verde, galben-muștar, gri. Preferința pentru aceste culori este explicată de subiecții anchetați ca fiind dictată de aspectul practic (“ține la murdărie”) sau estetic, dorindu-se o armonizare a spațiului de locuit cu mediul înconjurător, cu ambientul natural.

4. Influența urbană asupra habitatului rural din Drăguș nu se traduce prin stări succesive de echilibru. Dimpotrivă, coexistă tendințe contradictorii, anumite grupuri (familiile tinere, grupuri de navetiști) introduc atitudini și valori în funcție de apropierea lor de valorile orașului, alții rezistă pentru că sunt prizonierii locului lor tradițional; câteodată același grup oscilează succesiv de la un comportament la altul.

Această tensiune între valori se manifestă și în sfera habitatului unde se constată o specializare a spațiului din punct de vedere funcțional dar o evidentă lipsă de specializare a aceluiași spațiu dacă luăm în vedere dimensiunile repartizate. Această situație semnifică, cu alte cuvinte, că modelele urbane sunt preluate formal la nivel superficial și mai puțin integrate organic în sistemul de gândire și de comportament al locuitorului din Drăguș. Totuși există tendința ca fenomenul de asimilare să se producă la toate nivelele, acum semnalăm doar o fază de tranziție a aculturației incomplete.

NOTE

1. Romules Vulcănescu, **Dicționar de etnologie**, editura Albatros, București, 1979, p.180.
2. Vezi Catalogul materialului sociologic privitor la cercetările monografice întreprinse în anul 1929 (15 iunie - 15 august) în satul Drăguș, județul Brașov.
3. Henri H. Stahl, **Drăgușul după 40 de ani**, în “Viitorul social”, nr.2/1972, p.519.
4. Placide Rambaud, **Societate rurală și urbanizare**, în vol. “Sociologie franceză contemporană” Editura politică, București, p.511-518.
5. Al. Dima, **Drăguș, un sat din Țara Oltului, Făgăraș. Împodobirea**

porților și interioarelor caselor. Opinii despre frumos. și Georgeta Stoica, **Arhitectura interiorului locuinței țărănești**, Râmnicu Vâlcea, 1974, p.120-125.

6. Romulus Vuia, Le village roumaine de la Transilvanie et du Banat, în “Academie Roumaine, Connaissance de la terre et de la pensée roumaine”, II, La Transylvanie, Bucarést, 1938, p.208.

7. Ion Petrescu-Burloiu, Tipurile de case din Țara Oltului și tehnica de construcție a lor, în “Cibiniu” 1966/1967, Sibiu.

8. Meșteri de case din Drăguș; Fogoroș Ariton, Poparad Gheorghe, Stoia Gheorghe, Sucaciu Vichente (Cf. inf. Fogoroș Eftimie 78 ani, Drăguș, nr. 361).

ASPECTE ETNOISTORICE PRIVIND RELAȚIILE TRADIȚIONALE DINTRE VATRA ȘI MOȘIA TRADIȚIONALĂ A SATULUI BUCOVINEAN

MIHAI CAMILAR

Teritoriul bucovinean a cunoscut un proces de locuire statornică, cu o anumită dinamică în cadrul hotarului străvechi. Vechile vetre de locuire, constituite pe parcursul istoriei în așezări rurale de sine stătătoare, încep a fi atestate documentar abia din secolul al XIV-lea, și nu oricum; numai în cazul când acestea fac subiectul unor acte de danie, vânzare cumpărare, litigii de hotărnicie, remarcând că hotarul multora era deja bine definitivat, cu mult timp înainte de atestare, mai puțin privind hotarul moșiei acestora.

Fixarea vetrelor vechi de locuire nu poate fi pusă în discuție decât legat de condițiile climatice, forme de relief și sursa de apă, vetrele luând ființă pe locuri ferite de vânturi, inundații și din calea invadatorilor. În timp, schimbarea formei și a structurii așezărilor rurale este rezultatul nu numai a adaptării omului la condițiile locale de mediu ci, mai ales, a transformării treptate a acestuia (mediul local), umanizarea ținuturilor “pustii” creând progresiv posibilitatea de evoluție a formelor de așezări, acțiunea entropică fiind la rândul ei condiționată de factori istorici, de perfecționarea uneltelor și de sporirea treptată a forțelor de producție.

În decursul istoriei, în cadrul relațiilor dintre vatră-moșie, factorul economic trebuie privit ca reprezentând finalitatea de manifestare a altor factori ce reflectă raporturi de interferență dintre populație și mediul natural, condițiile istorice și social-politice pe de altă parte. Pentru început, în justificarea alegerii poziției inițiale a vetrelor de sat, apelăm la factori istorici, deoarece în trecut se evitau expunerea în calea marilor drumuri de circulație, pe unde penetrau și invadatorii, astfel că țărănimea liberă din zonele muntoase și deluroase din Bucovina

a preferat locuri ferite, izolate, adeseori în curăturile din pădure formând adevărate nuclee demografice.

Pornind de la considerentul că așezarea rurală trebuie privită în complexitatea impusă de vatra satului (intravilanul)¹ și spațiul aferent sau moșia satului (extravilanul)², se poate surprinde cu mare ușurință o permanentă relație vatră-moșie, care, în cele din urmă, impune o anumită structură a acestora, de densitate a complexelor gospodărești pe unitatea de suprafață, ducând la apariția unor tipuri categoricale sau aspecte spirituale aparținând domeniului de studiu al etnografiei.

Folosind documentul scris ca sursă oficială precum și documentul de oralitate, la care se adaugă realitatea din teren, se poate propune regăsirea unor particularități de multe ori ocolite în istoriografia românească, realități ce și-au avut locul lor într-o firească cursivitate istorică.

O astfel de abordare a habitatului rural tradițional ar aduce noi înțelesuri și determinări care, dacă ar fi ocolite sau neînregistrate, ar aduce mari prejudicii specificului local în domenii ca: tehnici și instrumentar agrar, arhitectură populară, instalații de tehnică populară, elemente de ceremonial, ocupații tradiționale etc.

Studiind structura vetrelor de locuire începând din evul mediu, atât cât ne este permis din punct de vedere arheologic, se constată, că pentru secolele XIV-XVI, o răsfirare a locuințelor în cadrul vetrei pe o rază de 400-600m³; iar prin suprapunerea cartografică și a celor atestate documentar se remarcă o densitate de locuire mai mare în zona de podiș, cu o extindere lentă în partea nord-vestică începând în special din secolul al XVIII⁴. Odată cu creșterea numerică a populației începe și procesul de acoperire lentă, de umanizare a noi suprafețe, vechiul areal geografic ("pustiul") fragmentându-se prin apariția noilor vetre de locuire într-un hotar precis delimitat. Pentru evul mediu, în zona montană a Bucovinei se poate avansa cu aproximație cifra de cincisprezece așezări rurale⁵ de sine stătătoare precum și prezența unor așezări de tip sălaș cu gospodării dispersate, cum ar fi: la 1490- "casa lui Benea" sau la 1534- "Sălașul lui Hlibu" și țarcul Sălașul Mare"⁶.

Din momentul constituirii vetrelor de locuire, acestea devin adevărate complexe ocupaționale, cu-n circuit economic limitat, dar presărat cu o suită de practici și obiceiuri agro-pastorale încadrate

într-un calendar precis conturat.

Marea majoritate a satelor beneficiază de o documentare certă cu privire la înființare, dar lipsa documentelor pentru altele este suplinită de legende, credințe și întâmplări care, în mentalitatea localnicilor, au rămas puncte de sprijin inatacabile privind originea și istoria localității respective. De multe ori înființarea satelor este pusă pe seama unor personaje eponime (“eroi eponimi”) sau chiar domnitorul vremii este întemeietorul satului, dar de cele mai multe ori folosind ca argument sinonimia dintre numele satului și nume de neam mai vechi sunt “căutați” întemeietorii.

Acest ultim argument remarcat și pe teren⁷ poate fi discutabil, dar mult mai plauzibil când este vorba de nuclee ale vetrei satului în care întâlnim grupări de gospodării pe neamuri (coturi, cătune) în special valabil așezărilor cu suprafețe mai extinse⁸.

Documentele medievale referitoare la înființarea satelor arată că suprafața destinată în acest scop era în funcție de puterea de muncă a obștei respective. Apare destul de frecvent în limbajul de cancelarie al vremii”...., și hotarul satului aceluia... să fie cât va putea să se stăpânească din destul pentru un sat⁹ sau “... iar hotarul celui sat să fie cât va putea să se folosească 20 de case din destul”¹⁰.

Din punct de vedere etnografic, privit prin prisma tradiției, suprafața hotarului era dată de teritoriul pe care-l delimita prin înconjurare un om călare sau pe jos într-un anumit timp sau de distanța străbătută de un voinic de la un punct fix (centrul vetrei) având în spate un sac cu pământ, traiectoria parcursă constituind raza vetrei de locuire. Mai amintim obiceiul stâlpirii prin ritualul folosirii stâlpului de lemn sau a pietrei fixate în centrul viitoarei vetre în cadrul unui ceremonial¹ de consacrare, practica extinsă și în moșia satului atunci când se marca locul ariilor, prisăcilor, toate cu pregnante reminiscențe precreștine sau paleocreștine¹¹.

În informația etnografică se semnalează și stabilirea suprafeței vetrei prin tragerea cu arcul de la un punct fix. Ca element de interferență dintre vatra în constituire și viitoarea moșie presupune obținerea (delimitarea) unei suprafețe rotunde marcate prin trasarea unei brazde „de doi boi negri” sau „doi boi frați”, suprafață din care, pe parcurs, vor deriva alte forme geometrico-topografice în funcție de anumite situații.

Ritualuri asemănătoare dar cu aruncarea ciomagului, securei de la un punct fix se întâlnesc atât la delimitarea prisăcilor¹² cât și la locuri de casă când se arată că “și-a cumpărat o casă cât a ținut și cât poți zvârli cu securea în toate părțile”¹³. Ocolnița ca operație de hotărnicie a unei proprietăți, întărită juridic, poate fi pusă pe seama practicilor sus amintite, treptat ea căpătând și alte extinderi: ocolul orașului sau al târgului, ocolul silvic.

De multe ori apare hotărnicia sub forma “hotarul acestui sat să fie cu toate hotarele vechi, pe unde au fost din veac”¹⁴, ceea ce confirmă, odată în plus, existența satului din timpuri mult mai de demult.

Consemnăm din documentele vremii și tehnici agrimensurale în distribuirea pământurilor în cadrul structurii de proprietate sau categorii de folosință (păduri, fânețe, pășuni, livezi, teren arabil) când sunt remarcate ca unități de măsură: lanțul, pasul, stânjenul, suc¹⁵, la nivelul anului 1900, întâlnindu-se măsurători exacte făcute cu prăjina, falcea sau otgonul¹⁶.

Semnele de hotărnicie erau fie naturale (râuri, pâraie, copaci)¹⁷, fie și artificiale (movile, borne, pari, stâlpi, cruci, șanțuri)¹⁸ sau stabilirea hotarelor se făcea după legea țării¹⁹.

Prezența tuturor categoriilor de folosință a teritoriului atât din vatra cât și din moșia satului, ne duce cu gândul la sistemul devălmășiei, practică ani la rând, când se stăpânea în comun pădurea, câmpul, apele, pășunea iar ca stăpânire individuală ceea ce se dobânda prin muncă: curaturile, pământul obținut prin deșteleniri, prisăcile de albine, viile, poenile, heleșteiele săpate și casa cu construcțiile fiecărei familii²⁰. Este perioada când gospodăria era săracă în ceea ce privește numărul și destinația construcțiilor, totul fiind înconjurat cel mult cu-n gard destul de rudimentar făcut din răslogi. Apariția gardurilor cu porți masive este mult mai târzie și trebuie pusă în legătură cu trecerea satelor din faza de risipire sau răsfire la etapa de aducere “la linie” când încep să se înmulțească construcțiile anexe, când la câmpuri apar “odăi”.

Sistemul devălmășiei a persistat în ciuda tuturor transformărilor în mai multe sate din Bucovina, mai pregnant fiind surprinsă în localitatea Fundu Moldovei, până la începutul secolului al XX-lea.

Relația dintre vatră-moșie trebuie privită sub toate aspectele prin parcurgerea unor etape obligatorii de către obștile satești în special de

când agricultura și păstoritul se extind ca arie productivă. Coexistența în proporții diferite pe anumite subzone etnografice a unor reminiscențe ce vorbesc despre acțiunea vetrei satului în structura de ansamblu a moșiei sunt confirmate și de către unele informații de teren. Aici viața a cunoscut o dinamică internă desfășurată în cadrul hotarului satului, cunoscând în timp o evoluție lentă a “roirii satului”, toponimia locală, documentele istorice, elementele de tradiție păstrate în memoria bătrânilor fiind dovezi elocvente pentru acest domeniu. Dacă documentele vremii semnalează, pentru secolele XIV-XVI, o sută douăzeci de acțiuni de defrișare²¹ pentru dobândirea de noi terenuri fie pentru vetre de sat sau teren de cultură, numărul acestora mărindu-se pe parcurs, când consemnăm și o creștere numerică a așezărilor din zona montană a Bucovinei de la 15 la început, la 24 și chiar 46 așezări²², pentru ca mai târziu, la 1894, numai pe teritoriul localităților Mălini și Broșteni numărul acestor acțiuni să fie de 35²³.

Informația de natură etnografică vine să arate modul cum se proceda în cazul acțiunilor amintite mai ales că pentru perioade perceptibile sunt încă frecvente lăzuirile, curăturile, lăsate câtva timp ca fânaș, destelenirea fiind complementară primelor. Darea acestor pământuri în folosință se făcea după mai multă vreme, când se putea intra cu plugul. Uneori se făceau “în împrumut”, “se punea în tovărășie”, “săpau la un loc”, “mergeau la alții”, sau “se punea în plug”, realități consemnate până recent.

Toponimiile cu mare răspândire în perimetrul agricol actual al Bucovinei precum: runc, runculeț, cing, hociung, laz, arșiță, arsură, lucină, poiana, cioate, în pădure, sunt de mare productivitate, la care se mai adaugă bogatul inventar agricol tradițional, destul de diversificat, existent în muzeele etnografice din Bucovina²⁴, precum și că în viziunea folclorică și religioasă țaranul apare pe pământ la coarnele plugului sunt dovezi certe ale modalității de acțiune asupra moșiei satelor pe aceste căi²⁵.

Tot pe baze etnografice se poate contura un “calendar” agrar anual referitor la anumite forme geomorfologice (coaste, dealuri, dâmburi, gropi, maluri, piscuri) și zilele în care se arau fiecare²⁶.

Pentru secolul al XIV-lea cea mai frecventă tehnică de acțiune a vetrei în moșie rămâne curățirea pădurilor, obținerea de poieni,

luminișuri, ca locuri de pășunat la început, ulterior pentru case sau arătură, numai între 1810-1857 defrișându-se o suprafață de 37.000 hectare²⁷. Analizând hărțile topografice ale vremii, se poate afirma că, încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea rețeaua așezărilor era deja bine conturată, numărul lor comparativ cu cel de astăzi fiind destul de ridicat (62%). De asemenea, suprafața cultivabilă crește simțitor în sate înregistrându-se terenuri agricole destul de extinse: Bălăceana-1308 ha, Berchișești-526 ha, Capu Codrului-711 ha, Botoșana-1133 ha, Stupca-154 ha, Ilișești-1485 ha²⁸.

Cartografiind toponimul **runc** pe harta Bucovinei, observăm că el apare în special în apropierea actualelor localități, ceea ce face să putem afirma că această tehnică s-a practicat încă de la începutul acțiunii de extindere a terenurilor agricole dinspre margine către centrul pădurii. Lazurile se întâlnesc la distanțe mai mari de vatra satului dar ca tehnică sunt încă prezente în amintirea localnicilor, uneori parțicându-se destul de recent.

Multe terenuri obținute cu-n efort deosebit, prin defrișare, eliberare de cioate, săpare cu hârlețul sau sapa poartă denumirea celui care le-a făcut: Poiana lui Harea, Poiana lui Ignat, Poiana lui Ion Giumatate²⁹; terenuri care mulți ani au funcționat ca locuri de prisăci sau adăposturi temporare, sau altele transformate în așezări destul de mari (Poiana lui Micle, Poiana Silionului, Poiana-Solca, Poieni-Udești).

Procesul ocupațional desfășurat în cadrul unui spațiu folosit în permanență a favorizat transformarea unor așezări sezoniere în așezări obișnuite, ele parcurgând aceleași trepte de la colibe sau bordeie la denumiri de "mărgineni", "lăturenii", "cătune", "cuturi".

Stăpânirea locuiescă ce desemna părți din averea devălmașă, care se dobândesc pe baza principiului muncii, a asigurat în timp procesul de extindere treptată a vetrei în defavoarea moșiei acestuia. Ea a putut favoriza și apariția mai multor vetre succesive în cadrul aceluiași hotar. Tinerii căsătoriți părăseau vechea vatră și își făceau gospodării într-o altă vatră dar pe hotarul aceleiași comunități. Astfel se ajunge la roirea satelor când aceasta se face pe același hotar și nu mai departe (roirea prin alipire).

Întemeierea de nuclee pe criterii de rudenie poate fi pusă și pe seama libertății de defrișare oriunde și oricum, când se înființa un cătun

de 4-5 case lua ființă automat și un neam. Uneori acestea apar și la o distanță ceva mai mare de vechea vatră când sunt înregistrate sub denumirea satului matcă urmat de specificarea -moșie-: Băișești moșie-12 locuitori, Bălăceana Moșie-16 locuitori, Berchișești Moșie-21 locuitori, Ilișești moșie- 18 locuitori, Drăgoiești moșie-13 și respectiv-27 locuitori³⁰.

Uneori formarea noilor vetre rurale prin roire în cadrul aceleiași hotar al vetrei dar la o oarecare distanță face să apară sub denumirea de... sus sau ...de jos (Vicovul de Sus- Vicovul de Jos, Pârteștii de Sus - Pârteștii de Jos), realitate existentă la ocuparea Bucovinei de către austrieci³¹ sate înregistrate în scriptele noii administrații cu țină, pădure și chiar cu biserică proprie. Majoritatea vetrelor vechi, din cauza factorului demografic când noile familii necesitau locuri de casă, își segmentează suprafața grădinilor intravilane, gospodăriile, restrângându-se pe unitatea de suprafață, vechile acareturi destul de simple devenind mai elevate. Este perioada de maximă înflorire a arhitecturii populare bucovinene prin generalizarea planimetriei caselor de tip cameră-tindă sau chiar cameră-tindă-cameră, precum și începutul apariției șurilor masive.

Uneori, pentru a păstra partea arabilă deja câștigată sau pentru a evita aglomerația de gospodării, familiile tinere "roiau" în imediata apropiere a vetrei în defavoarea pădurii. Este o realitate vizibilă și astăzi când, în așezările de formă neregulată, sunt prezente în mod spontan specii de arbori de foioase specifice pădurii locale (corn, alun, fag, carpen) unele exemplare arboricole având chiar vârsta de peste 100 de ani.

Pentru evul mediu avem știri precum că pe terenurile arabile se practica tehnica asolamentului bienal sau trienal, lucru ilustrat și prin menționarea țărinilor din corpul moșiei. La Capul Codrului (vechiul București) în secolul al XV-lea moșia satului era împărțită în "Țarina lui Micle" și "Țarina Muncelului" cu lotizările lesne de înțeles³². Pentru secolul al XIX-lea avem știri precise de practicare pe scara largă a asolamentului trienal³³. Reminiscențe ale practicării acestui tip de agricultură precum și a fostelor defrișări se întâlnesc astăzi ca niște ecouri rămase în toponimia locală cum ar fi: Tarna Veche-Tarna Nouă, Tarna Mare-Tarna Mică, Tarna de Sus-Tarna de Jos, Tarna din deal-Tarna din vale.

Prin practicarea asolamentului apare noțiunea de “ogor” în sensul vehiculat și astăzi, termen care, la început, definea arătura de toamnă neșemănată până primăvara (ogorârea în special pentru cânepă) apoi devenind teren de dimensiuni mai mici în cadrul lotizărilor anuale de cultură și transferându-se apoi definitiv în proprietate. treptat ogorârea în cadrul micii lotizări ca drept de proprietate în diverse puncte ale țarinei, cuprinzând din fiecare element al stucturii de folosință, nu mai respecta cultivarea pământului ca în cadrul țarinei vechi, ajungându-se la o rotație “mozaicată” și permanentă. Chiar către sfârșitul secolului al XIX-lea puține sunt cazurile când fertilizarea se face prin gunoie, de cele mai multe ori, aceasta se făcea în continuare prin “hodinirea” pământului care era lăsat pârlog³⁴.

Țarina satului era înconjurată cu șanțuri sau garduri de nuiiele și mărăcini, în special dinspre vatra satului sau imaș, fiind prevăzută cu mai multe porți fiecărui cetățean revenindu-i obligația de a face și apoi a întreține sistemul de apărare pe anumite segmente proporțional cu suprafața ce o avea în proprietate. Nelipsite din modul de administrare a țarinei erau jităriile plasate întotdeauna la porțile acesteia. În fiecare an, începând cu data de 23 aprilie, odată cu instalarea porților, țarina se închidea ea rămânând în grija jitarilor pe tot parcursul verii, până la 26 octombrie când din nou se “slobozea”. Jităriile erau adevărate puncte de control și locul de adunare a “dijmei” drept recompensă de la fiecare proprietar de pământ pentru paza făcută în timpul verii. În cazul producerii unui furt sau stricăciuni se solicitau “prețuluiitorii”, oameni pricepuți și cinstiți desemnați de către obștea satului, care, la evaluarea pagubei, foloseau metode și unități tradiționale de măsură.

Un loc aparte în cadrul relațiilor tradiționale dintre vatra și moșia satului tradițional îl ocupă instalațiile tehnice populare (mori, pive, șteze, fierastrăie). Acestea dau o coloratură aparte mediului rural încă din evul mediu. Numai pentru perioada aparținând secolelor XV-XVI în zona de podiș a teritoriului în studiu, sunt atestate un număr de 96 de mori³⁵ acționate de apă, dar știri precise referitoare la acest gen de construcții se înmulțesc către secolele XVIII-XIX, cunoscând o mare răspândire la începutul secolului al XX-lea. Morile sunt, de-a lungul anilor, adevărate puncte de reper în cadrul economiei rurale, fiind chiar localizate fie în vatra satului sau în moșia acestuia, uneori făcând subiectul unor vânzări

sau puncte de delimitare a moșiilor când se specifica numărul roților sau câte rânduri de pietre aveau. Putem afirma că unele mori erau destul de mari din moment ce dădeau anual drept zeciuală “10 coloade de malț și 4 coloade de grâu³⁶ cantitate ce echivala cu 38000 litri de orz și 13000 litri de grâu³⁷. Odată cu popularea părții montane a Bucovinei, începând din secolul al XVIII-lea ele sunt atestate și pe văile Moldovei, Moldoviței, Suhăi sau a Humorului, aici proprietarii acestora fiind în special populația de origine germană. Avem date precise privind modul de funcționare a acestora, de locul de unde erau aduse pietrele, de structura geologică deosebită. O astfel de moară având raza pietrei alergătoare de 42 cm. putea să macine cam 1500 kilograme de grăunțe pe zi. Pentru evul mediu valoarea morilor este destul de mare din moment ce în secolul al XVI-lea o moară se vindea cu 60 zloți tătarești iar un sat “costa” între 60 și 270 de zloți³⁸.

Pivele și ștezele sunt menționate mai puțin probabil din lipsa unei evidențe “fiscale” precise sau fiindcă acestea deserveau sate răspândite pe o rază mai mare.

Urmărind distribuirea pivelor de-a lungul anilor, observăm o creștere numerică mai redusă comparativ cu cea a morilor, ele fiind, totuși, adevărate puncte de convergență etnică având în vedere arealul mare pe care îl deserveau, jucând un mare rol în influențele interzonale.

Fierăstraiele lipsesc în totalitate din documentele înainte de secolul al XVI-lea. Prima atestare a unor instalații de acest gen, nu numai pentru Bucovina, ci și pentru întreaga Moldovă, o avem din timpul lui Alexandru Lăpușneanu, când logofătul Toader solicită bistrițenilor construirea unor “fierăstraie cu care să taie arborii”³⁹. Dacă la 1786 pentru întreaga Bucovină sunt înregistrate un număr de două instalații de acest gen, acționate cu apă⁴⁰, treptat, în special în zonele montane populate mai ales cu coloniști germani, numărul acestora va crește simțitor.

Important pentru studiul de față este nu forma de proprietate, sistemul de construcție și de funcționare a acestor instalații, ci faptul că, în timp, ele au constituit adevărate puncte de reper în relațiile dintre vatra și moșia satelor bucovinene dând totodată și o coloratură de civilizație tradițională aparte.

Analizând mai în amănunt relațiile sătești tradiționale,

referindu-ne și la alte aspecte: adăposturi temporare pentru oameni și animale, fântânile din cadrul moșiei satelor, schituri, cruci de hotar, sărbători cu caracter pastoral sau agrar, locuri sfinte de desfășurare a unor ceremonii religioase sau locuri legendare, paleta informațiilor ce vin să sprijine această temă sporește în mod simțitor, demonstrând o unitate culturală dintre vatră și moșie, asupra căreia s-a impus acțiunea de transformare a comunităților umane.

NOTE ȘI COMENTARII

1. **Dicționarul limbii române moderne**, Editura Academiei R.P.R., 1958, p.919.
2. Ibidem, p.365,
3. În așezarea medievală de la Udești-Suceava, în campaniile din anii 1965-1974, a fost surprinsă o răsfire haotică a locuințelor de tip bordei și de suprafață, pe o rază de 450m.
4. Emil I. Emandi, **Contribuții istorico-geografice asupra așezărilor medievale din depresiunea pericarpatică Rădăuți**. in: S.C.I.V., 30,3, 1979, p.386.
5. J. Polek, **Topographische Beschreibung der Bucowina van Major Fr. von Mieg** in: "Jahrbuch des Bucowinen Lande Museums", Czernovitz, 1897, p.13-14.
6. **Documente privind istoria României (D.I.R) A. Moldova**, Editura Academiei, 1951, sec.XVI., I.P.366.
7. Campaniile din anii 1985, 1986, 1987, 1988.
8. Vezi denumiri ca: Brezeni, Căpreni, Catargeni, Căndreni etc.
9. **D.I.R.**, A, Moldova, sec. XVI, vol.I. p.11.
10. Simion Florea Marian, **Sărbătorile la români**, vol.I, București, 1898, p.28.
12. Mihai Costachescu, **Documente moldovenești, înainte de Ștefan cel Mare**, vol.II. Iași, p.405.
13. Petre P. Panaitescu, **Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orânduirea feudală**, Editura Academiei, București, 1964, p.119.

14. Documenta Romaniaae Historica (D.R.H.) A. Moldova, Editura Academiei, vol. I. 1975, p.58.
15. **D.R.H.A. Moldova**, vol.II. p.430; Constantin C. Giurescu, **Contribuții la istoria științei și tehnicii românești în secolul XV-începutul secolului XIX**, București, 1973, p.36; Un stâncen= 2,23cm; un suc=distanța cuprinsă de ambele palme unite cu degetele mari întinse.
16. Prăjina varia în Bucovina între 5,25m la Păltinoasa și 7 m. la Vicovul de Sus. Pentru măsurare se dădeau 4 bețe pe lungime și un băț pe lățime pentru o suprafață de o prăjină. Facia are 80 de prăjini, 126 de ari sau 14.322 m². O prăjină are 18 sucuri; un otgon are 4 prăjini; o prăjină are 3 stânceni.
17. **D.R.H. A. Moldova**, Vol. III. Editura Academiei, 1976, p. 199, 207, 442, 454, 139, 438, 414, 430.
18. **D.R.H. A. Moldova**, Vol. II. p.35, 207, 224, 307, 360, 415, 424, 430, 437, 441, 454.
19. **D.R.H. A. Moldova**, Vol. II., p. 132, 139, 175, 298, 352, 366, 240, 186, 72, 119, 122, 25, 298, 230, 449-450.
20. Petre P. Panaitescu, **Op.cit.p.14**.
21. Octav Monoranu, Emil I. Emandi, **Aspecte ale economiei agricole medievale în așezările din Podișul Sucevei în secolele XIV-XVI**, în: "Suceava", Anuarul Muzeului Județean, Suceava, VI-VII, 1979, p.83.
22. Plans de Bucowiner Districts bestehen in 72 section (1773-1775) apud, M. Popescu Spineni, **Romania in izvoare geografice și cartografice**, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 183, M. Lucaci, I, Iosep, Analiza geografică a unei vechi hărți a Bucovinei (1774), in Lucrările Se. Geografie "D. Cantemir", Nr.3, 1982, Iași, 1983, p. 121-131.
23. **Dicționarul geografic al Județului Suceava**, 1894, p. 73.
24. Muzeul ocupațiilor tradiționale din Gura Humorului, Muzeul de istorie din Suceava, Muzeul Lemnului din Câmpulung Moldovenesc, Muzeul de istorie din Siret.
25. Ion I. Dragoescu. **Din etnografia uneltelor tradiționale ale poporului român. Plugul în civilizația românească**. in Biharea, 1974, Oradea, p.8.
26. Tudor Panfilie, **Agricultura la români**, București, 1915, p.30. N. Jula, V. Mănăstireanu, **Tradiții și obiceiuri românești**, București, 1968,

p. 75, 83, 96, 127, 142, 151.

27. Wincenz Eckl. **Forswirtschofet**, in Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild, Bucovina, Wien, 1899, p. 500-501.

28. Emanuil Grigorovitz, **Dicționarul geografic al Bucovinei**, București, 1909, p. 8, 10, 17, 43, 208, 117-118.

29. Octav Monoranu, Emil I. Emandi, **op. cit.** p. 83.

30. E. Grigorovitz, **op.cit.** p.7, 8, 10, 89, 11.

31. Myron M. Călinescu, **Normalien der Bucovinaer gr. or. Diocese** (1777-1886), Czernovitz, 1887, p. 54.

32. Octav Monoranu, Emil I. Emandi, **op.cit.** p.85.

33. "Steluța"- revista culturală Nr. 2/1883 (25 septembrie-8 octombrie) p.13.

34. I. G. SBIREA, **Familia Sbirea după tradiții istorie și amintiri din viața autorului**, Cernăuți, 1899, "Steluța", 1884 Nr.15, (16-18 aprilie) p.122.

35. **D.I.R. A Moldova**, veac XV, vol. II, p. 65, 100, 114, 137, 147, 177, 245, 248, **D.I.R. A. Moldova**, veac XVI, vol.I. p. 203, 245, 317, 327, 406, 407, 420, 477, 480, 506, **D.I.R. A. Moldova**, veac XVI, vol. III. p. 142, 127, 149, 151, 174, 186, 222, 226, 281, 305, 324, T. Balan, Documente bucovinene, vol. I, Cernăuți, 1933, p. 12, 74, 80, 101, 103, 113, 148, 150, 174, 186,

36. M. Costachescu, **Op. cit.** p. 446.

37. N. Stoicescu, **Cum măsurau străbunii**, București, 1971, p.299. O coloada=311, 45 l.

38. **D.R.H.A. Moldova**, vol.II. p. 225, 312-313, 43, 183; Costachescu, **op. cit.**, 460-467.

39. Constantin C. Giurescu, **Istoria pădurii românești**, Editura Ceres, București, 1976, p. 93, 94.

40. Mihai Iacobescu, **Din istoria Bucovinei**, I, Editura Academiei, 1993, p.226.

O SCRISOARE INEDITĂ A ELENEI COȘBUC

CONSTANTIN CATALANO

Elena, nume emblematic, predestinat pentru a aduce nefericiri, se naște dintr-o familie de negustori brașoveni. Tatăl, Oprea Sfetea, se numără printre membrii „Casinei Române“ din Brașov; mama, Maria, este fiica protopopului român neunit Ion Dumbravă. În această familie existau puternice sentimente patriotice și în acest spirit sunt crescuți cei trei copii: Constantin, George și Elena. Stabilită la București, familia Sfetea, după moartea lui Oprea, va deveni o recunoscută familie de librari prin cei doi frați: George, care mai târziu se mută la Craiova și Constantin, care gira și editura Casei Școalelor, fiind prieten cu scriitorii vremii, între care și Coșbuc. Acolo, în Calea Moșilor, o va cunoaște Coșbuc pe Elena cu care avea să conviețuiască 23 de ani. Căsătoria s-a făcut oarecum în pripă în ziua de 1 iunie 1895, deoarece Elena avea să nască doar peste două luni și două săptămâni. Tocmai pentru a nu da ocazia unor cleveteli, George își ia soția și o duce la Craiova, la cumnatul său, George, unde Elena dă naștere, pe 13 august 1895, lui Alexandru. De ce Alexandru?

Fără a lungi povestea prea mult, ne oprim doar asupra unui amănunt din biografia poetului: este vorba despre un eveniment tragic petrecut în familia fostului învățător Tănase Pupăză din Telciu, care, dornic de aventură, după un popas la Lisa, lângă Făgăraș, Tănase, vărul poetului, după mătușa sa, Firoana (născută Avacum și căsătorită Pupăză) pleacă arendaș la moșia din Vârful Câmpului (lângă Dorohoi) a boieroaicii Sturza, unde „... umbla toată ziua călare pe cal, rânduind treburile moșiei...” (vezi N. Dunăreanu, „Pe urmele lui Coșbuc“ în „Coșbuc văzut de ...“, 1966, p. 283) care în 1893 se prăpădea împreună cu soția din cauza holerei, rămânând orfani patru copii: Octavian, Alexandrina, Florica și Alexandru. Neavând alte rude în România, copiii sunt încredințați unchiului lor de la București, George Coșbuc. Deci „încredințați“ și nu din inițiativa poetului cum se mai afirmă.

Nu știm exact cum Florica și Alexandru vor ajunge la Telciu, cert

este că ei își vor înjgheba gospodăria în comuna vecină Hordoului. Despre Octavian am aflat că rămâne în București, după care se întoarce la Vârful Câmpului și își va revedea frații abia după 30 de ani. Alexandrina, care se pare că s-a atașat mai mult de poet, va rămâne cu acesta mai mulți ani. În 1893 Alexandrina avea 7 ani (născută în 24 sept. 1886 în Telciu cf. „Conscripției familiilor din Coșbuc“ exist. la Muzeul Coșbuc, p. 128). După cum aflăm din informația preluată de N. Dunăreanu de la Alexandrina, (op. cit. p. 284), care afirmă: „Aveam vreo nouă ani... învățam la școala din Vârful Câmpului“, se observă lesne eroarea Alexandrinei, dar putem deduce că începuse clasa întâi acolo, și acesta ar fi fost un motiv în plus ca poetul să o rețină la București pentru a-și continua școala primară. Cert este, de asemenea, că Elena o va cunoaște pe Alexandrina încă din acea perioadă, de când poetul frecventa birourile editurii din str. Mântuleasa nr. 9, și o va îndrăgi. Iată de ce tinerii căsătoriți își vor numi fructul dragostei lor cu numele Alexandrinei. Până la căsătorie, Alexandrina dormea în aceeași încăpere cu holteiul Coșbuc: „Când tata a murit, acolo la Vârful Câmpului, ..., bădița George, flăcău încă, ne-a luat pe toți frații la dânsul la București. Avea o cameră la gazdă, pleca dimineața și venea tocmai seara. Atunci eu mă culcam, iar el aprindea o lumânare și scria. Scria toată noaptea pentru că, de câte ori **mă trezeam**, tot la masă cu creionul în mână **îl vedeam** (subl. n.) (Mariana Pârvulescu, „Acasă la bădița George“, în „România-liberă“, nr. 3708, din 9 sept. 1956).

În conscripția mai sus menționată la „studiile“ Alexandrinei, respectiv în rubrica „Ce școală are?“, preotul local notează: „3 cls. șc. secund.“, clase pe care nu avea cum să le facă în Hordou ci numai la București. Deci, după nașterea lui Alexandru, fetița rămâne în casa din Mântuleasa alături de cei trei Coșbuc dar nu numai ca dădacă, sau după cum afirma Lucian Valea în „Pe urmele lui George Coșbuc“, la p. 159“... ea rămâne în gospodărie de ajutor Elenei. Se va fi ocupat mai ales de supravegherea lui Alexandru etc...” (Op. cit. Ed. Sport - Turism, Buc. 1986).

Este bine să punem capăt unor incertitudini din partea regretatului cercetător pentru a o spune încă o dată răspicat că Alexandrina sosește la Hordou încă înainte de anul revendicat de toți cercetătorii, al revenirii lui Coșbuc pe meleagurile copilăriei după o

absență îndelungată, în vara lui 1908, pentru că în **Hordou**, la vârsta de 17 ani, în 18 mai 1903, Alexandrina se căsătorește cu Nicolae Cira din Hordou, fiul lui Ignat, născut la 8 martie 1878. Nunta are loc în casa natală a poetului, casa popii Sebastian, acolo unde, credem noi, Alexandrina a venit singură, din București, sau însoțită de una din rudele din Hordou, Leșu ori Feldru, ale poetului. Intervievată de noi în 1970, lelea Rafila Zăgrean, vecină cu familia Sebastian Coșbuc, născută în 4 nov. 1885, mai în vârstă decât Alexandrina doar cu un an, afirma că cea din urmă este luată de „suflet” de părinții poetului, pe care îi numea „mamă” și „tată”. La căsătorie, Alexandrina primește zestre de la „mama” preoteasa, care în toamna lui 1903 (în septembrie) trecea și ea în neființă. Aceste informații sunt întărite de înregistrările de pe benzile magnetice din fonoteca Muzeului Coșbuc.

Deci dacă am numit-o „fiica adoptivă” a părinților poetului, nu am făcut o afirmație gratuită (vezi op. cit. p. 243).

De ce această fată nu a fost dusă, sau adusă la Telciu? De ce la Hordou? Cu siguranță, intervenția lui George pe lângă părinții și rudele de la Hordou a hotărât acest lucru, datorită simpatiei deosebite a tinerei familii Coșbuc care dorea să o știe pe Alexandrina așezată la casa ei, casă pe care i-o puteau asigura hordouanii lui.

După căsătorie Alexandrina își va găsi rostul cu soțul ei și o casă de copii. Primul, Aurel, era născut la 18 oct. 1902, care însă a fost recunoscut de soțul ei, Nicolae, ca fiu legitim. De aici lucrurile încep să se limpezească. Din cei opt copii ai Alexandrinei: Aurel, Vasile, George, Tănase, Ioan, Toader, Ana și Victoria, cinci mai trăiesc și astăzi în Hordou.

Familia Alexandrinei a fost căutată cu siguranță de George, Elena și Alexandru după anul 1908 de câte ori aveau prilejul. Ce ni se pare interesant este păstrarea acestor legături și după dispariția lui Alexandru, în 26 august 1915 și a lui George la 9 mai 1918, prin Elena, care după, cum reiese din scrisoarea de mai jos, avea să o viziteze pe Alexandrina la Hordou, ba chiar să o ajute material. Îngrijorarea Elenei crește când află că Alexandrina s-a îmbolnăvit, încercând să o sfătuiască să meargă la București pentru a-și căuta sănătatea. Cităm în continuare integral scrisoarea Elenei, care, nu trebuie să ne surprindă, este puțin agramată, asta și din cauza vârstei. Deși nu este datată, apreciem că a fost întocmită

și trimisă la Hordou în 1926, când Elena vine la Năsăud la serbările dezvelirii bustului poetului Coșbuc în fața liceului din Năsăud. Cu acest prilej a căutat-o și pe Alexandrina la Hordou, care, deducem, i-a găsit o fată din sat să îi facă menajul: „Dragă Alexandrina,

Scrisoarea Ta m-a întristat foarte mult și regret că se călătorește așa de greu, și aici mă rețin interese pe care nu le pot neglija, că aminteri aș veni la tine, am însă speranța că te vei face cât de curând bine și Dumnezeu te va ține pentru copiii tăi și pentru noi toți care te iubim. Eu am călătorit de astă dată destul de bine grație unor cunoscuți care mă așteptau la gară în Cluj și mi-au fost de mare ajutor, fără ei aș fi rămas pe peron, atâta aglomerație era.

Dragă Alexandrina, nu mi-ai scris de ce suferi? Nu ar fi mai bine să mergi la Bistrița, acolo ai avea și doctor la îndemână și alte multe înlesniri, nu te descuraja. Te rog îngrijește-te (sic!), ce mult regret că este așa departe până aici, că ai veni la București și ai sta la mine până te-ai face bine. Cât despre bani, te rog să nu-ți mai faci sânge rău, mi-i vei da la vară când voi veni acolo, și ieri prin Patriciu (care cum a primit scrisoarea de la tine a venit să-mi spună, trist și abătut că ești bolnavă). Ți-am pus cu mandat poștal 500 lei, dacă mai ai lipsă cere-mi și-ți trimit îndată cu dragă inimă. De Patriciu încă fii liniștită cum am fost pentru el până acuma așa voi fi și de acum încolo, dealtfel și materialicește nu trebuie să fii îngrijorată pentru el, are o meditație pentru care (ia) lunar 700 (șapte sute) lei, și sper, să mai capete una, așa te rog să fii liniștită și din partea asta. Te mai rog încă o dată, îngrijește-te și scriemi (sic!) te rog îndată, cum îți mai este. Și noi avem un frig sunător pe aici. Fata aceea este la mine și cred că am să fac ceva din ea, mai greu dar totuși. Scrie-mi te rog îndată și vă sărut cu toată dragostea Elena.“

Cercetările noastre s-au oprit deocamdată aici până vom înțelege despre ce „Patriciu“ este vorba în scrisoare. Este posibil ca Alexandrina să fi fost interesată de acest Patriciu pentru că-i era rudă? Oricum în Hordou nu a existat niciodată acest nume.

GEORGE COȘBUC, „ALBINA“ ȘI ACADEMIA ROMÂNĂ

*ARCADIU MARINESCU-NOUR
ION I. DRĂGOESCU*

Oricât ar părea de paradoxal, George Coșbuc a fost pe merit, desigur răsplătit și „coronat“ cu premii, distincții și titluri de înaltă prețuire de către cel mai înalt forum al culturii noastre: Academia Română.

Cei ce au cercetat viața poetului, pașii săi peste ani, au aflat cu ușurință că laurii, de orice fel, nu au fost niciodată scopul vieții sale. A fost un truditor de geniu și un harnic dar modest până la marginile absolute ale acestui termen.

Coșbuc lucrează intens și împlinește, șlefuește o imensă literatură publicistică și literară, aceasta din urmă remarcându-se atât pe plan original - al poemelor proprii - cât și în cel al traducerilor, fiind un neobosit scormonitor al liricii universale și a transunerii acesteia în românește.

Publicistica sa este cunoscută prin colaborarea frecventă și susținută la aproape toate publicațiile vremii: „Foaia interesantă“, „Lumea ilustrată“, „Viața literară“ (la aceasta fiind și redactor) sau „Amicul familiei“, „Convorbiri literare“, „Curierul literar“, „Drapelul“, „Epoca“, „Familia“, „Flacăra“, „Povestea vorbei“, „Șezătoarea“, „Universul literar“, „Viața românească“. Asupra acestui aspect recomandăm, în primul rând, studiul lui Stan Velea „Publicistica lui George Coșbuc“ dar, neapărat se pot cerceta și alte nenumărate studii și articole închinete acestei probleme.

Aici, noi, vom referi, din păcate foarte pe scurt, doar la colaborarea lui Coșbuc la „Albina“.

Urmărindu-i această activitate vom vedea că autorul volumelor „Balade și idile“ și „Fire de tort“, susține în paginile revistei respective o activitate de aproape douăzeci de ani, începându-și colaborarea încă de la nr. 11 pe anul 1897, adică imediat după fondarea revistei de către

Spiru Haret.

Analizând multitudinea articolelor publicate, peste 250 la număr, se pot contura câteva caracteristici generale ale colaborării și anume:

a) poezie-originală;

b) poezie-traduceri;

c) tematica sau publicistica de inspirație sau analiză folclorică (cea mai fecundă dintre toate ramurile acestei activități);

d) ocazionale- aniversări, sărbătoriri;

e) știința popularizată;

f) tematici diverse.

Nu vom enumera fiecare titlu al celor peste 250 de articole dar, în demarcarea pe care am încercat să o facem, vom ilustra prin câteva din aceste colaborări a două-trei grupe din cele citate.

Și deoarece debutul la „Albina“ și-l face cu o poemă originală: „Ștefan Vodă“, vom enumera câteva din titlurile poetice găzduite aici: **La Paști, Cântecul redutei, Cântec, Dorobanțul, Scut și armă, Psalm, Cântec ostășesc, Povestea găștelor, Cântec-românește-așa a fost, Imn, La sânul mamei, Mamă vitregă, Zece mai, Moartea lui Fulger, Oșteanul și drapelul, Graiul neamului și Decebal către popor.**

La acestea, se pot adăuga titlurile altor și altor poeme.

Din bogata paletă a articolelor cu tematică etno-folclorică vom menționa, deasemeni, titluri concludente, dar defalcându-le, la rândul lor, în două mari ramuri: **1. Legende populare** culese de poet și, **2. Studii sau observații asupra unor probleme ale spiritualității lumii satelor.**

Din prima grupă socotim necesar a enumera doar următoarele: **Tradiții și legende din popor: Soarele, stele logostele, Babele și Moșii, Apele Sâmbetei (legendă), Ursul (legendă), Prepelița (legendă din popor), Dulgherul și fierarul (legendă din popor), Bătrânul Crăciun, Neamurile la Dumnezeu (din popor), Broaștele și aricii, Pricolicii, Lânărica stâncii.**

Din grupa a doua: desprindem titlurile: **Dracul în zicătorile și proverbele noastre, Prorocirile pentru schimbarea văzduhului, Șarpele și păcatul, Un capitol despre lene și superstiție, Leacuri băbești, Nașterea proverbelor, Ghicitorile populare, Două vorbe românești: sărăcie lucie și putred de bogat, Baladele populare, Plante apărătoare de trăznet, Descântecele și boalele, Joile rele,**

Doftoroaia satului, Legarea boalelor, Curs-a Dunărea prin Rai?, Lumea s-a pornit într-o Marți, precum și alte nenumărate articole.

În sfârșit, pentru a nu trece prea repede peste colaborarea sa la „Albina“, vom menționa și titlurile câtorva foiletoane de știință popularizată pe care le socotea absolut necesare îmbogățirii cunoștințelor țaranilor noștri. Iată câteva titluri ilustrative: **Cum e făcută lumea și din ce?, E pământul stea?, Numeri și măsuri, Glasul sfintei scripturi, Biserici în stil scandinav, Sarea și organismul nostru, Munca chibzuită și munca proastă, Respectul copiilor față de părinți, Focuri nestinse în România, Planeta Luna,** etc., etc.

Aceasta ar fi, în linii foarte, foarte largi, colaborarea coșbuciană în paginile „Albinei“.

A fost o muncă imensă și statornică; a fost o jertfire permanentă a timpului și a activității sale închinată ridicării culturii și sufletului țaranului român. Plecat din Hordoul Nășăudului, elevul timid dar atent al celebrului „Moș Goriță“ - sacul fără fund al povestirilor și credințelor populare al acelei zone - Coșbuc nu avea să uite niciodată învățătura de minte, de cultură și de pioșenie pe care a preluat-o de la tatăl său, preotul Sebastian, cât și de la bătrânii satelor. Când, peste ani, se va stabili în București, pe calea Plevnei nr. 48, el nu va uita niciodată lumea satului său. Foarte adesea, când era împröscat fără milă de ziaristica furibundă a unui Grigore Lazu, sau când era obosit de saloanele elegante ale „Convorbirilor“, Coșbuc visa întoarcerea spre satul natal. Iar când era acuzat că a plagiat și, mai ales, că s-a îndepărtat de limba țării și a neamului său, de spiritul acesteia, suferea cumplit. El însuși mărturisește această suferință în unele rânduri din „Amintirile“ sale răspunzând acuzei: „Dar ai uitat că poporul este acel balaur cu milioane de capete, care în chestiuni de limbă nu gândește ci numai simte, n-are creieri ci numai suflet și el e singura curie care hotărăște în supremă instanță. Iar scriitorul ține calea de mijloc, prin însuși felul său de-a fi, simte alături cu poporul. Nouă scriitorilor ne rămâne cioplirea materialului brut pe care ni-l dă țărănimea. Ea ne aduce blocul de marmură și noi avem datoria să facem lucru de artă din el“.

Iar când în gazeta „Forța morală“ apare articolul „Caion, Caragiale și alții“, sub pseudonimul Luciliu, respectiv Al. Macedonski, Coșbuc este îndurerat, nu de acuza smintită și nedreaptă a autorului

„Noptilor“ și al „Poemei rondelurilor“, ci de faptul că un asemenea mare poet poate coborî moral atât de jos.

Spre ilustrare vom cita câteva rânduri din acest odios pamflet literar:

„ ... Același lucru cu Dl. Coșbuc. Pe cine n-a furat acest versificator? Repauzatul Lazu, într-o serie de articole apărute în „Adevărul“, l-a dat de gol crezând că-i va pricinui vreun rău... ce-are a face? De atunci mai cu seamă acest inteligent băiat, a fost urcat la cer. Îndată ce s-a știut că e hoț, că n-are nici o idee în capul lui, a fost adoptat și de regim și de public. I-a păsat însă ceva Coșbucului? A fost mai puțin lăudat și corolat cu lauri? Băut-a mai puțină bere? Tăiatu-s-a vreuna din numeroasele premii oficiale? Afle Dl. Caion că s-a întâmplat cu totul altceva. Niciodată Coșbucul n-a fost mai mare decât atunci“.

Îar când i se face propunerea de a intra printre „nemuritorii“ Academiei, el, Coșbuc, după ce fusese circumspect și chiar împotriva acordării premiului „Năsturel Herăscu“ pentru traducerea „Eneidei“, îi scrie disperat, următoarea epistolă lui Duiliu Zamfirescu:

„Iubite Domnule Zamfirescu. Mi-ar fi fost cu mult mai drag să rămân în liniștea păcii mele, și, dacă aș fi știut, te-aș fi rugat să nu mă iei în rândul aceloră căror li s-ar putea da onoarea și sarcina de a ocupa un scaun academic... Dar dacă dumneata, din proprie inițiativă, fără să mă fi întrebat, mi ai avut buna voință să mă propui între cei demni de a fi membri ai Academiei, și mi-ai arătat îndatorirea ce o am de-a primi propunerea, acum eu, nedumerit, nu știu ce să fac? Te rog deci, să procedezi cum vei crede: ori să retragi propunerea, ori s-o susții. Căci eu dacă nu stăruiesc deloc s-ajung la această onoare, negreșit că dacă mi s-ar da, n-aș fi atât de îngust față de mine ca s-o refuz. Cu toată iubirea, al D.tale, Coșbuc. Azi 14 mai 1906“.

Nu peste multe zile, după primirea sa în rândurile Academiei, aceeași revistă, „Albina“, sub semnătura altei mari personalități a culturii românești, închina, cinci pagini lui Coșbuc sub titlul simplu dar elocvent: „Poetul George Coșbuc ales membru al Academiei Române“.

Și pentru a încheia această scurtă prezentare a relației: Coșbuc, - „Albina“ - Academie, vom prezenta notificarea apărută în aceeași revistă „Albina“ în nr. 41-42/10-17 iulie 1916, sub titlul „O sărbătoare a noastră“.

Iată, fragmentar, acest text:

„În seara zilei de 9 iunie, comitetul de redacție „Albina“, în semn de dragoste și de admirație pentru distinsul lor coleg Gh. Coșbuc, ales membru al Academiei Române, în sesiunea din acest an, s-au întrunit cu toții în sala „Europa“ și-au oferit noului academician o masă frățască: P. Gârboviceanu, George Coșbuc, Gen. P. V. Năsturel, Gh. Adamescu, Ion Ottescu, Petre Dulfu, V. S. Moga, N. Nicolaescu, Gr. Teodosiu, C. C. Pop-Tașcă“.

Iar în finalul notei se publica și un „facsimil“ cuprinzând o scurtă poezie a sărbătoritului. Pentru frumusețea sa inedită și burlescă nu putem rezista tentației de a o prezenta în întregime:

„Astăzi, un proces verbal:

Am vorbit și eu și soții,

Însă domnul General

Mai mult decât noi cu toții!

Noi ne tot gândeam ce-am bea,

Cu o sufletească sete:

Generalul ne vorbea

De Sibile și pecete.

Dar acest proces verbal

Va rămâne-o frumusețe

Toți având un ideal,

Deși pe mai multe fețe,

Căutăm acel secret

Care-aduce-n mulți lumina,

După cum ne-a spus Haret

Care-a-ntemeiat „ALBINA“!

GEORGE COȘBUC LA GORJ

GHEORGHE GÎRDU

Poetul George Coșbuc, venind la București în anul 1889, a colaborat cu unii librari și tipografi, printre care, cei mai apropiați, au fost frații Sfetea, Constantin, editor în București și George, librar în Craiova. Devenind prieten cu acești frați, se căsătorește cu sora lor, Elena, în anul 1895, născându-i-se, în același an, fiul său Alexandru, chiar la Craiova, în casa cumnatului său George Sfetea. Nu întâmplător Coșbuc scria în "Albina" din 1904 despre aceste meleaguri că "fericită ești tu, Oltenie, țară a Basarabilor, între toate țările locuite de Români". Prin 1900, George Sfetea, fiind contabil la tipografia lui Nicu Miloșescu din Tg.-Jiu, și-a vândut averea din Craiova, zidind o vilă așezată lângă cel mai pitoresc loc al Gorjului, pe valea râului Tismana, de lângă mănăstire. Mai sus, pe malul apei, poetul a construit un chioșc. Aici, în acest colț pitoresc, cu brazi înalți, cu aer curat, cu murmur de izvoare, își găsea Coșbuc clipe de creație, de odihnă și de discuții cu alți creatori din Gorj, din țară și străinătate. Sunt cunoscute discuțiile purtate aici cu compozitorul Alfonso Costaldi, sculptorul Constantin Bălcescu, profesorul Ramiro Ortiz, dr. Vasile Lucaciu, profesorii George Gârdea și Iuliu Moisil, învățătorul Dumitrescu-Bumbești și alții.

Cu librarul și tipograful Nicu Miloșescu familia Coșbuc întreținea o legătură de mare prietenie, cunoscându-se la Sângeorz, încă înainte de a sosi poetul la București. Această afecțiune rezultă din mai multe însemnări poetice făcute de badea George lui Miloșescu și copiilor săi. De exemplu, pe o fotografie din albumul Ștefaniei poetul i-a scris "Fetele care au album

Fug după poeți pe drum
Dau prin apă, dau prin foc
Și-i gonesc din loc în loc.

Peste văi, peste răzoare,
Peste câmpuri și ponoare
Pân-ce-i prind, de le scriu băieții

Vezi, așa pătesc poeții,

În oricare loc se duc.

O spun eu, George Coșbuc".

Soția poetului a adăugat lângă acesastă dedicație:

"E frumos ce spun poeții

Și-i frumos versuri s-aduni,

Dar nu crede, domnișoară

Toți poeții spun minciuni".

Elena Coșbuc

Coșbuc, atenționat de acest catren, adaugă:

"Vezi așa e-n lumea asta

Că te dă gol nevasta".

În liniștea de la Tismana George Coșbuc, a scris: "Comentariile", poezia

"Numai una" și a tradus "Divina Comedie".

Coșbuc a fost un bun prieten și sfătuitor al gorjenilor. Din anul 1901 a devenit colaborator al revistei din Gorj: "Sezătoarea săteanului" și "Amicul tinerimii". La "Sezătoarea săteanului" a fost și președinte de onoare iar în mai multe numere a publicat poeziile: "La genunchi cu stânga ține"; "Tricolorul";. Tot aici a publicat mai multe articole: „Două vorbe“, "Antologia în medicină", "Cultul Frâsinelului", "Tradiții erotice"; "Nervozitatea", "Când s-a pomenit lumea"; "Lumea veche și cea nouă" și alte articole intitulate "din popor", referindu-se la credințe și superstiții, cărora le dă o explicație științifică.

La "Amicul tinerimii", revista gimnaziului "Tudor Vladimirescu", înființată de Iuliu Moisil, din Năsăud ca și el, a publicat poezia "Viteazul scufundător".

Muntele de la Tismana, cadrul măreț și liniștea perfectă ce dăinuiește lângă mănăstire, aerul curat, murmurul apei, au fost îndrăgite așa de mult de poet și prietenii lui, încât au creat o societate - "Dorna" -, sub președinția profesorului George Gârdea, cu scopul de a amenaja și transforma Tismana într-o stațiune climaterică.

Dar polul încărcăturilor sufletești de bucurii, de creație, de iubire a oamenilor și a meleagurilor gorjene s-a încheiat tot aici cu-n alt pol al nefericirii sale, la Tălpășești, nu departe de Tismana și de Tg. Jiu, unde a avut loc accidentarea fiului său Alexandru.

Alexandru Coșbuc, cum l-au descris contemporani din Tismana,

era "bine făcut, vesel în tot timpul, urma în toate pe tatăl său și încă de mic recita multe din poeziile cuprinse mai ales în volumul "Balade și idile". "Oi fi eu cineva, dar Alexandru mă va întrece", se destăinuia poetul cunoscuților săi. Din marea iubire față de Alexandru, ce o purtau părinții, el a fost sărbătorit la Tismana, pe 25 august 1915, cu prilejul împlinirii vârstei de 20 de ani.

Dar această mare iubire și sfântă sărbătoare a părinților avea să se transforme, în ziua următoare, într-o înfricoșătoare dramă, moartea smulgând în adânc pe tânărul Alexandru.

În ziua de 26 august 1915, Alexandru a plecat din Tismana spre Tg. Jiu, într-un automobil, condus de proprietarul acestuia, Ion Z. Alexandrescu-Stâlpeanu, moșier de prin Teleorman. Pe islazul satului Tâlpășești, din stânga, și lunca zisă a lui Călniceanu, din dreapta, cum se-ntinde șoseaua spre Tg. Jiu, la o depărtare de 8,5 km, între satele Cornești, aflat la 2 km spre apus și Tomășeștii de Sus (1 km R) și Tâlpășești (1,5 km la Nord) mașina lovindu-se de bolovani și gropi, drumul fiind foarte accidentat, a părăsit direcția intrând peste șanțul din marginea șoselei, izbindu-se de-un cireș bătrân, acesta fiind scos din rădăcini. În acest impact proprietarul Stâlpeanu a decedat pe loc iar Alexandru a suferit grave fracturi la cap și piept. Țăranii aflați la munca câmpului au rupt cămășile de pe ei, l-au bandajat și l-au suit într-un car ce mergea spre Tg. Jiu, așezându-l pe fân. Din nefericire însă el a decedat înainte de a intra-n spital. Așa îmi povestea tatăl meu, martor la fața locului, aflându-se la munca pământului său situat la câțiva metri de locul accidentului. "Lunca era plină de oameni", spunea "La un moment dat s-a auzit un duruit puternic de mașină venind dinspre Tismana. Cei de pe câmp au lăsat uneltele și-au fugit spre șosea să vadă cum fuge "carul fără boi", cu care ocazie, în loc să vadă minunea secolului, au asistat la un tragic accident. S-a zvonit în urmă că fuga nebună, a automobilului s-ar fi datorat unui rămășag între cel care conducea mașina și tânărul accidentat, că el ajunge din Tismana la Tg. Jiu până ce băiatul, adică Alexandru, fumează o țigară". Că așa ar fi stând lucrurile, cei accidentați n-aveau cum să spună în starea în care se aflau, probabil că aceste amănunte vor fi fost relatate de prietenii lui Alexandru, la plecarea din Tismana.

Afirmațiile tatălui meu au fost confirmate și de alți asistenți la

fața locului, și de Virgil Voiciloiu din Cornești, cele reținute de la tatăl său.

Doctorul N. Hasnaș de la spitalul Tg. Jiu, renumit chirurg și admirator al operei coșbuciene, la sosirea carului cu cel accidentat, n-a avut de făcut decât să certifice decesul sub numărul 82, ce se află la actul cu nr. 199, păstrat la Primăria municipiului Tg. Jiu din registrul stării civile pentru morți din 1915 (fila 204).

Aceste relatări ale celor prezenți, înlătură diferitele interpretări în asemenea situație. Automobilul este cert că venea dinspre Tismana, după poziția accidentului. Este verosimil că s-a lovit de un cireș, altfel fugind pe câmp n-ar fi zdrobit așa puternic pe cei doi nefericiți. Chiar de ajungea în viață, Alexandru nu ar fi fost cu puțință să fie salvat, mai ales dacă ținem seama că operații la craniu nu se efectuează nici azi la Tg-Jiu, dar în 1915, când nu existau nici antibiotice, tub de oxigen și nici instrumente medicale necesare unor asemenea intervenții. Fabulația lui Gaby Mihăilescu, cum că țăranii din Gorj au lovit mașina în care era fiul lui Coșbuc, omorându-l, este combătută atât de martorii oculari, cât și de doctorul Hasnaș, care a luat poziție față de Mihăilescu, subliniind în ziarul "Gorjul" din 26 octombrie 1939 că "Am fost martor la fața locului și pot afirma cu tărie, nu numai că țăranii nu ar contribuit cu nimica la viteza nebună cu care era condusă mașina de proprietarul ei-un inginer din București - dar că aceștia, țăranii, au sărit din câmp, de la muncă și au dat ajutor celor accidentați, aducându-i la spitalul județean". Șeful de post și automobilul prefecturii, se zice, că au sosit la fața locului, probabil că au ajuns cu mult după pornirea la spital a carului cu boi. Este explicabil acest lucru deoarece nu era telefon, nenorocirea întâmplându-se în câmp, la 8,5 km depărtare de Tg. Jiu, iar parcurgerea pe jos sau călare necesita mult timp, accidentatul putând să sucombe și numai prin scurgerea de sânge.

George Coșbuc, aflând de groaznica nenorocire, a rămas "o schemă palidă și fugară", cum scria cu compasiune Tudor Arghezi. Pe locul accidentului, în toamna anului 1915, el a ridicat o cruce, chiar pe locul unde s-a zdrobit fiul său, înaltă de peste 2 m, cu brațe mari, confecționată din piatră neagră și pe partea inversă, pe izlazul satului Tâlpășești, a săpat o fântână cu chei de ciment, într-o formă ornamentală și cu ciutură să bea apă orice călător, iar alături a pus un halău pentru

adăpat vitele. Ansamblul a fost executat de un renumit cioplitor în piatră din Tg. Jiu, italianul Luigi.

Modul de executare al acestora mă face să cred că nu este întâmplător. El exprimă o înțelegere filosofică a inimii devenită neagră, dă o înălțime dureroasă, fără margini, dăltuită cu elemente folclorice și izvor de apă, toate legate cu pricepere de durerea nefericiților părinți.

De asemenea, în paraclisul mănăstirii Tismana, poetul, împreună cu cumnatul său, George Sfetea, a pus trei vitralii executate de meșterul Iohann Wihnstl de la școala de ceramică Tg.Jiu, spre pomenirea fiului său Alexandru.

Prin anul 1939 ansamblul de la Tălpășești rămăsese în părăsire, lucru sesizat de unii gorjeni, care au luat atitudine prin ziarul local "Gorjanul", subliniindu-se o dojană la o tristă aniversare a marelui poet al țărânimii și tot atât de mare prieten al gorjenilor care, la mormântul de la Belu, nu s-a putut învrednici nici măcar cu o cruce. În următoarele numere din anii 1939-1940 s-a deschis o listă de subscripții, ca "o poruncă sfântă pentru poetul țărânimii", publicându-se numele depunătorilor și cu următorul conținut: "Gândul nostru bun și curat de a ridica o cruce marelui poet G. Coșbuc, la mormântul lui de la Belu, de a-i immortaliza ființa printr-un bust așezat pe valea Tismanei și de a reda călătorilor fântâna pe care solul Ardealului a ridicat-o în anii dinaintea războiului între satele Bălești și Cornești, pe locul unde și-a găsit sfârșitul unicul său fiu, Alexandru", a găsit un înduioșător ecou în sufletul prietenilor noștri. Tot în aceeași perioadă scriitori gorjeni au publicat articole despre viața și opera poetului, din care mi-a atras atenția cel din 16 ianuarie 1940, din care rezultă inspirația pentru nașterea poeziei "Noi vrem pământ".

Deși fântâna din izlazul de la Tălpășești a fost redată călătorilor, după o vreme ea a fost devastată de făcătorii de rele din satele vecine și acoperită cu-n braț de mărăcini, iar crucea dispărută. Dintr-o mașină am observat această devastare și mi-am permis să fac o aspră dojană cadrelor primăriei din Cornești și de la Tg. Jiu, situație sesizată și de "Societatea filologilor gorjeni" prin 1967. Cert este că vicepreședinții consiliului popular din Tg.-Jiu, Drăghici și Vasile Hortopan, oameni literați, împreună cu primarul comunei Cornești, Gelu Voiciloiu, au luat măsuri de restaurare a ansamblului "Fântâna lui Coșbuc", intrat în

toponimia locală sub această denumire. Cercetările au descoperit că cheile burlanului, lanțul și ciutura au fost luate de locuitorul Marinescu și așezate la fântâna sa din Tălpășești unde se află și azi, halăul, asemenea, se află în curtea moștenitorilor fostului primar al comunei, Ceașu din Tămărații de Sus, iar crucea, doborâtă de-un tractor, a fost luată de un cetățean din Uncioaia, care a spart-o și-a zidit-o într-un grajd al gospodăriei sale. Cu toate insistențele de restituire a cheilor și halăului, nu s-a găsit înțelegere de la făptuitori. O familie, Cocolea, din Tălpășești, au depus bani la primăria din Cornești să refacă această fântână în amintirea unui fiu al lor aviator căzut cu avionul la Constanța, inițiativă ce nu s-a finalizat, deoarece inițiatorii au cerut ca pe inscripție să scrie numele pilotului alături de al lui Alexandru Coșbuc, dorință ce nu a fost acceptată de organele locale. Cu forțe locale, prin muncă voluntară, primarul Voiciloiu, cu-n priceput meșter de fântâni și doi lemnari (Ion Popescu-Cocoșel și Nicolae Lăscăteu din Stolojani), au refăcut fântâna, cu noi chei, cu acoperiș, cu bare transversale prin împrejur, cu scaune, cu pomi și cu loc de refugiu pentru mașini, au asigurat în această câmpie un loc de odihnă, contemplare și meditație pentru nenoricirea lui Coșbuc. Crucea nu a mai fost reconstruită, fie din lipsa de fonduri, fie - mai mult ca sigur - de frică să nu fie învinuite organele locale că umblă să ridice cruci pe întinsul drumurilor naționale. Primăria Cornești, contopindu-se la cea din Bălești, a dat în primire acestuia și islazul de la Tălpășești, din a cărui suprafață s-au împroprietărit unii cetățeni ai comunei. Așa se face că terenul cu „Fântâna lui Coșbuc”, deși obiectivul este înscris în lista monumentelor patrimoniului public, a fost dat locuitorului Ion Vârțan din Tălpășești. Acesta a construit lângă fântână un depozit de materiale de construcții și a încadrat-o cu niște barăci unde se vând băuturi, țigări și gustări. A sleit fântâna pentru nevoile sale gospodărești și, observând că Societatea culturală "Jaleșul" din Stolojani protestează la transformarea "Fântânii lui Coșbuc" în depozit de materiale de construcții și cârciumă, a ridicat în interior o placă cu inscripția:

"Dar de-ai vrea, iubite tată, să le cânți nemernicia
Cântă-le-o că eu din groapă neîncetat o să te ajut"

Ridicăta de Ion Vârțan

Dacă Gaby Mihăilescu a dat o palmă fără temei țărănimii gorjene

cum că țărani au lovit mașina în care era fiul lui Coșbuc, omorându-l, prin inscripția actuală se dă o altă palmă medicilor din Gorj, care chipurile, nu s-au priceput să trateze pe bolnav deși ei n-au avut pe cine mai trata, carul cu boi aducându-l mort la spital pe Alexandru. Și această inscripție în văzul tuturor ce nu stă ascunsă că cea din cartea autorului Mihăilescu, dă crezare unor scriitori ce se hazardează în aprețieri nefundamentate față de realitatea petrecută pe câmpia de la Tălpășești. Totodată inscripția încheiată cu indicarea celui ce a ridicat placa, Ion Vârțan, dă o altă palmă organelor locale, care nu au fost în stare să facă un efort pentru asigurarea unui alt loc de construcții necesar întreprinzătorului particular sau îndrumarea acestuia să efectueze lucrările la ansamblu, așa cum au fost concepute de Coșbuc.

În locul unei asemenea inscripții, mai apropiată de suferința poetului, s-ar potrivi cele exprimate de el în versurile:

"Oricând ochii îi ridic

Să-ți văd sfântul chip băiete

Sânge apoi îți văd prin plete

Și-apoi numai văd nimic".

De asemenea, se impune înlocuirea mențiunii că este ridicată de Ion Vârțan, spre a nu se confunda că este vreun nepot al familiei Coșbuc, cu specificarea că a fost sponsorizată de acest binevoitor. Afirmatia, dealtfel interesată, a unui scriitor gorjan că acest loc de dureroasă amintire s-a transformat într-un popas turistic cochet, datorită unui privatizat, socotim că nu este pe deplin justificată și mai degrabă aderăm la un articol din "România liberă" din toamna anului 1994, care se intitulează "Fântâna lui Coșbuc" într-o baracă". Așa este, dintr-un loc de odihnă lângă fântână, din care să se adape gratis orice călător s-a transformat într-o cârciumă de rachie și un depozit de materiale, ce va deveni în toponimie "La Vârțan" în loc de "Fântâna lui Coșbuc". Încă de la începutul lucrărilor intenționate de privatizat, Societatea "Jaleșul" și-a spus punctul de vedere în scris la organele locale și a sfătuit pe întreprinzătorul particular să efectueze lucrări la acest ansamblu numai cu aprobarea forurilor locale culturale, care cunosc concepția arhitecturală avută în vedere la ridicarea lor inițială. Dar și o parte și alta au tăcut și au procedat după interesul fiecăruia. Este înjositor pentru gorjeni să strice locul de meditație privind nemărginita durere a celui

care a iubit și cântat în versuri suferințele și aspirațiile poporului român. Se cuvine în asemenea situație să fie eliberat terenul pe care sunt ansamblate fântâna și crucea lui Coșbuc de orice intervenție particulară sau de stat și reconstituite după planul lor inițial, stabilit de poetul George Coșbuc, izvorât din îndurerata sa inimă de părinte, la trecerea în neființă a unicului său copil. Și eu cred că familia Coșbuc nu a urât sau reținut până la urmă catastrofa de la Tălpășești pe seama țăranilor din partea locului sau decesul lui Alexandru pe seama întârzierii transportului la spital și nepriceperea doctorilor de la Tg.Jiu. Dacă ar fi reținut asemenea aspecte, soția poetului n-ar fi mai ținut legătura anuală cu sătenii din Tismana până la trecerea ei în neființă. Numai în lumina respectării liniștii și durerii coșbuciene ne vom spăla greșelile făcute față de cel ce a trăit, iubit, ne-a cântat, s-a înveselit și s-a întristat profund, pe meleagurile noastre gorjenești.

BIBLIOGRAFIE

- L. Valea **Pe urmele lui Coșbuc**, București, 1986, p. 283
- "Gorjeanul" - 1939, 1940, 1995
- "Sezătoarea săteanului"
- "Amicul tinereții"
- "Ramuri" 1972
- "Unirea neamului" 1915

GEORGE COȘBUC - DOUĂ SCENARII RADIOFONICE INEDITE

*CRISTINA OPRESCU
ARCADIU MARINESCU - NOUR*

Evocarea marilor personalități ale științei, artei și culturii noastre a fost, întotdeauna, un act necesar pentru propagarea acestor personalități - o dată în plus - în conștiința urmașilor.

Chipul poetului de la Hordou, numindu-l prin aceasta pe George Coșbuc, nu a fost un răsfățat al evocărilor literare. Opera sa, desigur, s-a făcut cunoscută atât în epocă cât și după aceea. Exegeze critice, mai ample sau mai puțin ample, mai docte sau mai puțin realizate, au apărut și prezentat opera poetului și din când în când, în prefețele subțiri, s-au strecurat și câteva elementare, notițe biografice.

Dacă Luceafărul poeziei românești a inspirat numeroși autori dramatici pentru a-i evoca personalitatea, dacă figura lui Nenea Iancu Caragiale a atras la rândul ei atenția dramaturgilor, bardul de la Hordou n-a avut aceleași șanse.

Personal și ne-am dori din suflet să fim insuficient informați - nu cunoaștem decât două evocări dramatice (și acelea radiofonice), închinat autorului "Firelor de tort" și al "Baladelor și idilelor". Cele două încercări dramatice au primit botezul undelor la scurt interval una după cealaltă. În 1975, la 17 sept., emisiunea intitulată "Figuri de seamă din istoria culturii românești" purta modestul generic: "George Coșbuc". trei ani mai târziu, pe data de 26 martie 1978, "Teatrul radiofonic pentru copii" inchina aceluiși poet scenariul "Bădița", amândouă ale prof. Arcadiu Marinescu-Nour.

Nu vom comenta, aici, calitățile sau scăderile acestor scenarii. Ele urmăresc, firesc, firul vieții poetului, din primii ani petrecuți de acesta în Hordoul natal, până în apropierea stingerii sale din viață, la numai 51 de ani, la București, pe calea Plevnei nr.48.

Ceea ce dorim însă a ilustra în comunicarea de față este de a da glas unor rânduri coșbuciene, autentice, care s-au înscris în paginile

scenariilor respective sporindu-le nu numai frumusețea scrisului dar și poezia veridicității. Canavaia textului dramatic a știut să se sprijine, abundent și benefic, pe multitudinea scrisorilor poetului, a mărturiilor sale, a evocărilor rămase de la apropiții acestuia.

Cel mai adesea textele originale au fost filtrate și absorbite atât de puternic și autentic în scriitura dramaturgului, încât cu greu un exeget scrupulos ar mai putea stabili unde este Coșbuc și unde este scenaristul.

Chiar personajele scenariilor sunt cu greu separabile de realitate. Majoritatea lor au fost apropiați poetului, fie că se numeau Gr. Tocilescu, C. Sfetea, Ioan Slavici, Bogdan Duică sau Mihai Popescu, Ion Clinciu sau Moș Goriță de la Hordou. Fiecare dintre ei apar în ipostaze specifice, determinându-se atât ca entități umane reale, cât și ca personaje.

Vom lua, ca început, pe acel hâtru Moș Goriță, bătrânul de la care Coșbuc a preluat multe povestiri:

Moș Goriță (zâmbet) D-apoi, păcatele mele, țâncule... că eu tot așa și-oi spune chiar de ți-o mijit ție mustețea... D-apoi ce să te mai învăț eu acum ?

Coșbuc. Păi mata, Moș Goriță, ești sac fără fund... Să tot spui și eu să mă tot minunez de unde le scoți...

Moș Goriță (în doi peri) Cine trăiește, află, Georgică... dacă privește în jur... și știe să vadă... află...

Coșbuc. Privește, vede și ... află, Moșule...

Moș Goriță... și cine află, nepoate, oi știi sau n-oi știi-o dumneata încă, cine află, trebuie, da'musai că trebuie, s-o spuie la mai departe...

Coșbuc. (pricepere) Așa ?

Moș Goriță. Da cum într-alt fel ?... S-o spuie !... D-aia îmi tocesc și eu vorbele pe toate pricopselile astea de capete... Poate și doar s-o prinde de vreunul spusele mele... (năduf). Să-i între în devlă, să cugete și, dacă-i place spusa, s-o zică și altuia... Adăugându-i dobândă cât l-o ține puterile minții lui...

Coșbuc. (șoalda) Atunci de ce te burzuluiești către mine în loc să-mi spui câte ți-or mai fi rămas ascunse prin sipeții capului ?

Moș Goriță (admirație) Măi George, măi, iată și aista-i o vorbă!... Sipeții capului ? !... Ai tălmăcit-o tu singur sau ai furat-o din avuțiile altora ?"

Sau acel inegalabil prieten Mihai Popescu care se recomandă mult mai tânărului Virgil Ciofelec venit să ceară sprijin și colaborare ziaristică:

Mihai. Noi suntem prieteni de-ai casei, tinere... Cum s-ar zice, de sărăcie, de ofuri, de pus murături... Ceilalți... Caragiale, Vlahuță, Iosif, sunt prieteni adevărați... Prieteni de vis și de eternitate..."

Se pare că această "sărăcie" l-a urmărit întreaga viață pe Coșbuc. niciodată poetul n-a fost favorit al zeiței Fortuna. Încă din 1886 se confesa lui Slavici cerându-i, totodată, sprijinul material:... "eu trăiesc din un stipendiu de 20 fl. din fondurile născudene; 16 fl. la lună și câte 5-6 fl. din când în când de la un frate al meu - atâta e totul: Limba maghiară nu o posed. Cu ungureasca o duc rău; nu-mi restează decât să las filosofia baltă și de la toamnă s-apuc patrafirul și psaltirea și să merg la seminarium". De altfel, în bogata sa colaborare de la "ALBINA", al cărei redactor a fost timp îndelungat, unul din subiectele prezentate era închinat explicării expresiilor "sărăcie lucie" și "putred de bogat" („Albina”,nr.4/1903 pag.85-88).

Debutul său la "Tribuna" și cunoștința cu Ioan Slavici avea să-l marcheze și să-l facă să le rămână fidel întreaga sa viață. Mai târziu, când va începe colaborarea la "Convorbiri", și când va avea cunoscutele disensiuni cu această revistă și cu mentorul ei, Titu Maiorescu, el va afirma dezarmant: "De fapt... eu n-am fost niciodată un "convorbirist". Nu m-am putut adapta nici stilului, nici gândirii, nici oamenilor. În compania acestor personalități jobente m-am simțit întotdeauna stânjenit și captiv, cercându-mă gânduri a pleca înapoi, la Tribuna, și mai ales, acasă, la părinți".

Într-adevăr, odată cu publicarea poemei "Noi vrem pământ" în revista "Vatra", Maiorescu restituia respectiva publicație redacției, în semn de adâncă dezaprobare.

De bună seamă, poetul, care publicase cu un an înainte "Balade și Idile", devenise un nume de puternică rezonanță în lumea poeziei românești. Idilismul său se armoniza în curentul "Convorbirilor" și "Junimiștii" l-au socotit unul de-al lor. Și tot atunci, în timp ce Grigore Lazu, detractorul mediocru și furibund al poetului, îl împrășca cu foiletoane murdare, Caragiale, în al său "Moftul român" îl definea cu minunată argumentație și inimitabil aplomb: "pe câmpul vast al

publicisticii române pe care crește atâta spanac des și abundent, a apărut, în sfârșit, zilele acestea și un copac !... Și e așa de mândru și așa de puternic, că mii și mii de recolte de buruieni se vor perinda și el va sta tot în picioare, tot mai sănătos și mai trainic înfruntând gustul actual și vremea cu schimbările ei capricioase și făcând din ce în ce mai mult fală limbii noastre”!

Iar Coșbuc, destăinuindu-se celor apropiați și dragi, explica cum a ajuns să scrie această minunată poemă. Vom prelua textul așa cum apare el în însemnările poetului și așa cum l-au intercalat, integral și scenariile respective :

“Glasul Revoltei ? Da, profesore ! Cu adevărat al revoltei ! Deoarece el, Maiorescu, nu i-a văzut, ca mine, pe cei doi țărani săraci, numai zdrențe, un el și o ea, mărunți și slabi, cu ochii-n pământ, pășind prin pulberea unui drum din preajma Pașcanilor. glasul ei mănios, muștrându-și bărbatul, răsuna ca o toacă. Spunea de juncanii vânduți astă iarnă, de birul neplătit, de datoriile la arendaș, de bordeiul în care ploua, de fata pe care nu au cu ce s-o mărite... El îi pășea în preajmă. Când și când, atunci când femeia își oprea melișatul ca să-și ia suflet nou, s-auzea și vorba lui scurtă și gravă: “N-avem pământ !” Rostea vorbele fără să-și ridice ochii măcar, mereu cu același ton și parcă mereu cu alt înțeles. Era, aici tânguire, aici blestem, aici întunecată resemnare, aici înfricoșat strigăt de revoltă. Atât: “N-avem pământ !” Două vorbe. Undeva în sufletul meu am simțit atunci toată durerea și toată revolta acestui om și a altor ca el... Dacă excelenței sale domnului Maiorescu, nu-i place, să-i fie de bine, n-am spus decât adevărul !”

Ce ar fi putut adăuga autorul scenariului la acest rechizitoriu fulminant ? Nimic alta decât ilustrarea prin versuri din poema respectivă... Și așa a făcut.

O altă idee interesantă în scenariu este și preluarea unor mereu alte și alte rânduri ale poetului despre munca sa. Iată-l, într-o discuție cu Slavici atunci când, împreună cu acesta și cu Nenea Iancu, aveau să scoată “Vatra”. Aici munca redacțională avea să cadă, cel mai mult, pe umerii poetului și Slavici însuși se întreba ce va fi de făcut pentru susținerea ei, a revistei. Coșbuc, cu bonomia sa caracteristică, îl anunță că va introduce “acele rubrici distractive atât de mult gustate de public”. Iar la atenționarea lui Slavici că pentru asta trebuie adunat un material

uriaz, poetul îi răspunde cu nonșalanță: “N-o să credeți, dar și am acest material adunat... și nu numai pentru o singură rubrică sau două ci... pentru cinci... pentru zece... mă gândeam să le numim așa: “Vorba ăluia”, “Fel de fel”, “De ale casei”, “Știri”... Aș vrea chiar să întocmesc și o “Gramatică a zăpăciților”.

Pentru a ne “lămuri” ce anume putea să cuprindă această “Gramatică”, iată un singur exemplu de anunț publicitar spicuit de Coșbuc din presa vremii: “De închiriat trei odăi și o pivniță la etajul al doilea !”

Un alt moment din viața poetului la care vrem să ne referim este și acela al prezentării la concursul cu premii “Năsturel Herăscu” din cadrul Academiei, Coșbuc prezentând traducerea din Virgiliu: “Eneida”. Schimburile de scrisori dintre poet și unele din marile personalități culturale din acea vreme relatează cu prisosință momentul, autorului dramatic rămânându-i prea puțin să adauge la ceea ce scrie poetul, ci, cel mult, să argumenteze aceste scrisuri, prin atmosfera “de casă” a acestuia. La afirmația că scopul acordării acestui prestigios premiu academic este special pentru a încuraja literații și oamenii de știință și că tălmăcirea “Eneidei” este o lucrare ce înzestrează literatura română cu o operă pe care alte literaturi, cu multe sute de ani mai vechi ca a noastră, nu o posedă, autorul răspunde:

„Nu vreau să se discute despre mine... Nici bine, nici rău... Să mă lase să scriu. Nu pentru Academie o fac, nici pentru poetași ca Lazu... ci.... pentru acest imbold lăuntric, inexplicabil, care crește în mine subjugându-mă lui și (cu tristețe) uneori, pentru bani... E trist să alergi după laurii unui premiu, dar și mai trist este să alergi după banii lui...”

Sfârșindu-și viața la numai 51 de ani, Coșbuc a dus, permanent, o luptă înrâncenată pentru îngrijirea unei sănătăți precare. Era văzut adesea consumând doctorii și acuzând suferința unei maladii care îl chinuia. Era lucru știut că a fost beteag de plămâni și pătimaș al durerii de cap. De mănâncă, îl doare, de nu mănâncă, tot astfel, de frig, de căldură și de toată nimica, suferea... Și, pe lângă altele, multe, are și bătăi de inimă des repetate care, cu toate leacurile doctorilor, ele tot rămân”.

Dar, în ciuda acestor suferințe fizice, a durerii de a-și duce la groapă pe unicul fiu, Alexandru (sfârșit într-un stupid accident de

mașină), Coșbuc a lucrat intens. Lăsând deoparte originalele sale, care n-au fost nici puține, nici fără valoare artistică exemplară, poetica coșbuciană a numărat mii, zeci de mii de versuri traduse. Din Byron a tălmăcit poema “Mazepa”, din Calidassa “Sacuntala”, un tom întreg de antologie sanscrită, și, pentru a nu mai cita decât o ultimă lucrare: “Divina Comedie”.

Despre felul cum a lucrat la transpunerea din Dante ne mărturisește singur: “Mare șarlatan, Dante. M-a prins captiv în stanțele lui și nu-mi mai dă drumul... Dar nu-l înțeleg încă bine. Nici limba, nici Divina Comedie... Va trebui să plec în Italia. Noi trei: Alexandru, Elena și eu... când voi veni de acolo cred că o să-mi fie mai lesne... Deși de pe acum o cunosc pe de rost... Terține întregi în română și în italiană... E o strofă a dracului terțeta, schimbi un rând, trebuie să schimbi șase. Măi, mare șarlatam Dante ! Îmi scoate sufletul cu greutatea lui de a fi redat în românește și tot corectez mereu și nu-l mai isprăvesc...”

Dar, cu toate aceste realizări, omul Coșbuc a fost de o modestie dezarmantă. În întâlnirea cu Virgil Cioflec - tânăr publicist din vremea aceea - întrebat cum scrie, pe ce scrie, răspunde cu simplitate: “...Cât despre hârtie de scris ?... îmi este indiferent calitatea, culoarea, mărimea. orice peticel de hârtie, carton, carte de vizită, plic, orice, absolut orice, este folosibilă”.

Și tot despre scris, spune: „Niciodată n-am putut să scriu cu cerneală, să mă tai în bucățele: toate manuscrisele mele sunt cu creionul.”

Dezvăluindu-și spaima față de tot ce este fastuos, grandilocvent, poză, declară cu delicatețe: “Sunt unii care taie cale nouă; prin păduri, prin codru, prin locuri sălbatice, neumblate. ca să-și facă lui poteca abate copaci, răstoarnă bolovani, tulbură izvoarele, sperie păsările cântătoare... Ce lasă în urma lui ? Mormane de pietre și de crăci !... Pe un așa drum nu se poate ține nimeni după el. Mie, cel puțin, îmi place să umblu desculț, asta e o slăbiciune a mea din copilărie”.

Iată omul Coșbuc și, în mare, datele despre el relatate la persoana întâi. Să ne mirăm atunci cum s-au putut realiza două scenarii radiofonice despre “Bădița George Coșbuc”? Iar dacă la aceasta adăugăm faptul că interpreții au fost, la rândul lor, dintre actorii de frunte ai scenei românești: Ion Caramitru, Virgil Ogășanu, Mihai Mereuță,

Corado Negreanu, Marina Maican, Sorin Gheorghiu, Costel Constantin, Mișu Fotino, Ion Marinescu, Ștefan Radof și mulți alții, este de înțeles cu ușurință că ambele scenarii s-au reluat, în lungul timpului, de câte 6-7 ori fiecare.

Dar, cum spuneam, meritul, adevăratul merit, îl are numai urieșasca personalitate a poetului și opera minunată a aceluia pe care și noi, aici, într-un colț de pagină, încercăm a-l sărbători: GEORGE COȘBUC .

O SOCIETATE CULTURALĂ „LIVIU REBREANU“ LA MAIERU

SEVER URSA

În unele localități nășăudene au ființat ani la rând, începând cu ultimele decenii ale veacului trecut, societăți culturale, animate de dascăli din cunoscuta pleiadă a școlilor grănicerești.

Pornind de la bogata textură a mărturisirilor de credință ale lui Rebreanu pentru meleagurile copilăriei, toți cercetătorii vieții și operei sale granitice subliniază rostul adânc pe care Maierul l-a avut în devenirea lui ca scriitor¹.

A fost amintit doar în treacăt faptul că a ființat aici și o Societate culturală cu numele său, de aceea, vom încerca acum să aducem câteva precizări de rigoare, având în vedere acuitatea temei.

Încă în vara anului 1970, în contextul cercetărilor pentru înzestrarea muzeului local, am intrat în posesia unei bune părți din arhiva Societății studențești „Liviu Rebreanu“, o pagină de vibrantă semnificație care se adaugă gestului măierenilor, din 5 ianuarie 1927, de a-i oferi celebrului lor consătean cetățenia de onoare, dăruindu-i totodată și un loc din inima satului, pentru casă ...

Într-o epocă de derută politică dintre războaie blestemate, un grup de tineri studioși, foști absolvenți ai vestitelor școli din Năsăud, au avut curajul și meritul salutar, închegând aici, „la poalele Ineului cel cu zăpada eternă“, o grupare tinerească prin care au dat un nobil țel popasurilor lor de vacanță în „Cuibul Visurilor“. Cităm din procesul-verbal inaugural din 5 septembrie 1927:

„Se hotărăște din partea adunării ca numele acestei grupări să fie „Societatea studențească Liviu Rebreanu“ și ca președinte de onoare să fie ales D-l învățător Ioan Barna. Ca membri fondatori sunt declarați următorii: Barna Cosma, Barna Olimpiu, Barna Leonida, Cioarba Ovidiu, Ilieșiu Ioan, Groze Eugen, Coruțiu Titu și Avram Alexandru“.

Societatea a funcționat vreme de opt ani, până în 9 august 1935, când, la inițiativa membrilor - în număr mult mai mare acum - s-a

transformat în Căminul cultural „Gregoriu Hangea“. Practic, chiar după această dată au continuat manifestările culturale ale grupului.

Apropierea războiului, mobilizarea în armată a unora dintre inițiatori, au distrus îndrăzneța înfiripare. Prin grija unuia dintre ei, regretatul profesor clujean Olimpiu Barna, s-a cruțat cea mai mare parte dintre documente. Înmănunchete cronologic într-un album, au fost expuse în sala memorială a muzeului, alături de un grupaj de fotografii, conferințe, creații literare, cărți ale unora dintre societari, două registre de procese verbale, sigiliul oval al Societății, alte lucrări. Toate în jurul încurajatoarei scrisori de răspuns a autorului „Răscoalei“, veneratul pe tron spiritual, document emoționant care pecetluiește, încă o dată, dacă mai era nevoie, viul legământ de fidelitate al său cu pulsațiile ridicării spirituale ale cuibului din care își luase fantasticul zbor către piscurile literelor române.

Sunt consemnate 37 de ședințe de lucru, multe serbări, serate, câteva excursii, culegeri de folclor local. A fost înjghebată și o bibliotecă din fonduri proprii, indubitabil, toate acestea după modelul astrist, atât de viu menținut în comună.

Dincolo de slova hârtiilor îngălbenite sub scurgerea celor șapte decenii se poate intui, la simpla perindare a filelor albumului, noblețea și patriotismul curat care au călăuzit încercările acestui grup de tineri luminați, feciori și fete care părăsiseră melițele și plugurile satului spre a se dedica învățaturii. Se adunau duminica în aceeași școală unde, în ultima decadă a celuiilalt secol, un alt învățăcel descoperea marea taină a scrisului sub oblăduirea caldă și strașnică totodată a dascălilor Vasile Rebreanu, părinte, și Alexandru Jarda, „poetul măgurilor“. De fapt, acești tineri continuau o tradiție mai veche întreținută într-o școală bicentenară; mai erau în viață unii dintre primii aștrști, era încă viu exemplul părinților lui Rebreanu, care înființau, încă în 1898, o mică reuniune teatrală, cunoscut fiind talentul doamnei Ludovica în interpretarea scenică. Mai târziu, în 1905, viitorul compozitor clujean Dariu Pop, prieten de-o viață cu romancierul, înființează o reuniune corală cu o fertilă activitate.

Scriitorul însuși va nota în schița „Idilă de la țară“ o observație cu privire la puternica tradiție de club a intelectualilor din Maieru: „La Armeanul era clubul intelectualilor satului...“ Cel care și-a zgrăvit

meleagul copilăriei în culori luminoase, ca pe o epocă bucolică de sănătate și liniște, a făcut-o și din sentimentul de recunoștință pentru cei care i-au îndrumat primii pași, ațâțându-i închipuirea și sădindu-i în ființă iubirea de adevăr și dreptate. În toamna anului 1898 se despărțea dureros de ulița cu fata pădurarului, ducând merinde în suflet și crez cea mai frumoasă zicătoare a locurilor: „Omenie dai, omenie ai!”

Va reveni aici „după treizeci de ani de zbuciumări”, în 1919, iar de aici încolo în câteva veri, însoțit de soție și fiică. Popasul cel mai lung și mai rodnic îl va avea la Maieru în vara lui 1927. Devenise oaspetele de onoare al foștilor ortaci de joacă și abecedar de odinioară. Găsea caldă găzduire și liniștea convenită uriașei sale trude: scrisul la „Ciuleandra” și „Răscoala”. Tinerii emuli erau mândri să-l întâlnească, să se aplece în fața staturii lui de „consul roman” și să se lase învăluți de privirea lui albastră, să-l roage, timizi, să le treacă un autograf pe cartea pe care o purtau în mână, uimiți de triumful lui Ion, al lui Apostol și Petre Petre. Atunci le-a încolțit în minte ideea unui cerc cu numele scriitorului. Îi adresează o scrisoare, rugându-l respectuos să binevoiască a accepta ca cercul lor să ia numele venerat. Romancierul, după ce în același an, la 5 ianuarie, primise cu profundă emoție cetățenia de onoare a celui mai drag sat al său, răspunde prompt, în cuvinte simple cu fior stăpânite. Scrisoarea lui, datată 6 mai 1928, se adresează învățătorului Ioan Barna, preten din copilărie, directorul școlii:

„Domnule Președinte de Onoare,

Îmi comunică d. Cosma Barna că, constituind o societate culturală a studenților măiereni, ați binevoit a-i da numele meu. Vă mulțumesc cu toată emoția pentru onoarea ce-mi faceți astfel, în speranța că noua societate, prin activitatea vie ce va desfășura, va deveni foarte curând adevăratul ferment de prosperare culturală a frumoasei comune Maieru în care mi-am petrecut și eu cei mai frumoși ani ai copilăriei. Urându-vă toate izbânzile, vă rog să primiți, Domnule Președinte de Onoare, salutările mele cele mai afectuoase, Liviu Rebreanu”.

Învățătorul Ioan Barna a sprijinit cu generozitate de părinte toate acțiunile inițiate de grupul foștilor săi școlari. Mulți dintre aceștia au devenit intelectuali de performanță, risipiți în toată țara. Unii, deprinși cu meditația și cu scrisul din epoca tânăra a Societății, sunt de mult recunoscuți ca poeți, ori publiciști de valoare. Nume ca Emil Boșca-

Mălin, cunoscut publicist, autor al unor temeinice lucrări monografice ale graniței nășăudene, Alexandru Avram, eminent jurist, Emanoil Cobzalău, poet cu rară sensibilitate pentru „țara noastră de cetini“, Lazăr Zavaschi, renumit pedagog ori alți slujitori ai școlii, ingineri, medici: Eugen și Patriciu Groze, Silvia și Dumitru Vranău, Ovidiu Cioarba, Gheorghe Hojda, Leonida, Victor și Olimpiu Barna, Vincențiu Ilieșiu, Eugen și Lucia Pop, Pavel Vranău, Viorica Login, Titus Coruțiu, Mărioara Partene, Augustin Ciocan, poetul Dan Caba, merită din plin stima sătenilor. Pentru toți, poetul Iustin Ilieșiu, cântărețul „sângerărilor ardeleni“, a rămas un model de patriot al Marii Uniri.

Recent, cu prilejul „zilelor măierene“ (14-15 oct. 1995) și a festivităților întâlnirii cu fiii satului, numele lor a fost onorat; de pildă, Nicolae V. Ilieșiu, cunoscut publicist, acum octogenar, inventatorul medicamentelor din seria „Apilarnil“, a fost distins cu titlul de Cetățean de Onoare al comunei. Sărbătorirea a fost tipic astristă.

Această grupare tinerească, cu atribute de veritabil cenaclu, organiza dese dezbateri pe teme științifice, elabora conferințe pe înțelesul țăranilor, încuraja creația originală, lectura, inventivitatea și protesta împotriva războiului ce se pregătea, fără să adere la vâlmășagul propagandistic al guvernelor și formațiunilor politice.

Spațiul nu ne permite măcar citirea unor pasaje din aceste lucrări, adevărate licăriri de patriotism înalt, țâșnite din dorința de a cultiva și menține conștiința unității de neam. Conferințele duminicale se susțineau liber în fața sătenilor adunați la „părade“, după biserică. Atunci când expunerea era „prea intelectualistă“, unii murmurau și întorceau spatele, iar tânărul lector, îmbujorat de emoție, era criticat de colegi pentru „inaccesibilitate la public“. Data viitoare, expunerea era mai limpede. Programele artistice, foarte gustate de public, se încheiau cu serate dansante la „Casina“ din Maieru, ori cea din Rodna vecină.

Procese-verbale, convocatoarele, invitațiile, ori alte documente, redactate în stilul ceremonios al epocii, exultă o prețioasă investiție de bun simț și inteligență, bucură ochiul prin grija exemplară pentru scrisul frumos și față de actul cultural care se oficia. La lumina lămpii de petrol fără pickup sau altă aparatură, fără să aștepte controlul vreunui for diriguitor de la centru - fapt care te duce imediat cu gândul la cunoscuta frază sadoveniană „acolo, în colțul acela de țară, putea să fie cum voia

învățătorul“²,sau, în replică, la una rebreniană: „știu că un învățător poate schimba fața unui sat“³ - acești tineri își cunoșteau profund menirea. Angajau dispute aprinse, căutau căi prin care să-și apropie sufletul oierului dornic să mai știe „ce-i nou prin lumea asta“.

Din umbra cuvintelor licăresc idealuri senine, frânturi de meditații asupra condiției tineretului, a dascălului român, chiar dacă uneori poate șoca o juvenilă exaltare de ton. Pasaje din cuvântările acestor studenți căzuși, ori discuțiile consemnate dau măsura ardorii sufletești și conțin trimiteri directe la unele realități politico-economice ale vremii, cu toate că articolul 59 din statul lor suna tranșant: „... această Societate nu face parte din nici o grupare politică“. Parcă ar fi cuvintele lui Rebreanu. Mâna crispată a dascălului Ioan Barna caligrafia, în încheierea unei conferințe, aceste cuvinte care, la îndemnul unei conștiințe înalte, aveau atunci rostul unei devize de o tulburătoare actualitate încă:

„Datoria sfântă ce o avem este ca noi, umila dăscălime, să ne ridicăm deasupra acestor neajunsuri, să găsim mijloacele și timpul de a ieși dintre pereții claselor și de a nu lăsa tineretul nației române pradă analfabetismului ce doboară țara ...“

Cu un instrumentar atât de simplu: un registru-jurnal, altul de intrare-ieșire, un statut întocmit după modelul celui al „Astrei“, evident, cu 5 lei cotizație lunară și o ștampilă ovală purtând strălucirea unui nume de mare faimă, dar cu acea combustie lăuntrică a iubirii de frumos și de vatră, ațâțată poate și de versurile lui Iustin Ilieșiu, acest mănunchi de visători a reușit să întemeieze primul Cămin cultural în comună, acoperiți de lauda lui Rebreanu însuși, mai mândru, poate, să-i patroneze pe ei, măierenii, decât de înalte demnități ce i se încredințau în capitala țării.

Am fi reprodus aici, pentru mesajul său mișcător, apelul pe care societatea îl adresează, în 9 august 1935, către întreaga comună, ori actul de constituire a Căminului cultural și planul superb al clădirii care, în 1940, trebuia să se edifice prin inițiativa, tânărului pe atunci, Nicolae V. Ilieșiu, în locul castelului „grofoaiei“ Ileana ... Valențele de actualitate, sentimentul înaltei răspunderi în fața obștii, pe care îl relevă aceste gesturi de dăruire - frânte doar de odiosul Diktat de la Viena, vor rămâne oricând pilduitoare.

De fapt, ei ne-au stimulat hotărârea reînființării, în 24 octombrie 1973, sub denumirea de „Societatea culturală“ Liviu Rebreanu“, cu statut, cu patru secțiuni, cu 112 membri, care a reușit să funcționeze fructuos până în urmă cu zece ani, la centenarul Rebreanu. Descurajați de unele „recomandări“ mai mult sau mai puțin securiste și politice, încet-încet, am intrat într-o perioadă de izolare și tăcere protestatară ...

Încredințați, însă, că strădania tinerească de acum șapte decenii, conjugată cu aceea a reînființării de acum două decenii, se înscrie ca un adevărat memento, cu care s-ar mândri oricare localitate, ideea de a ieși din amorțire a reînviat cu prilejul recentelor festivități „Zilele măierene“. Fiindcă, până și explicabilele limite de concepție, micile animozități și stângăcii inerente, ivite atunci, în competiția căutării unui țel, pălesc acum, în perspectiva gesturilor de prețuire în timp a întemeietorilor și rămâne doar simbolul luminos al actului de cultură autentică, tonifiantă

Privită, așadar, de la înălțimea răsplătitoare a prezentului, reușita de atunci, care nu a fost unică în județ, dar care a avut prilejul statorniciei, grație, în primul rând, blazonului de noblețe al numelui pe care îl poartă, o calificăm ca pe o izbândă ce se conturează acum, evident, la alți parametri de forță și context cultural, menită să fertilizeze spiritualitatea unui sat și unui ținut cu frumuseți de excepție. Crearea unui muzeu „Cuibul visurilor“, o revistă intitulată cu aceeași metaforă porneau de la o reală emulație locală care le asigură acum substanța viabilității prin forța continuității și certitudinea perspectivei. Nu găsesc cuvinte mai concludente decât pe cele ale lui Rebreanu însuși:

„Urzeala generală există. Bătătura vine țesând și mai cu seamă alesul“⁴.

Note bibliografice:

1. Vom menționa doar ultimele monografii: Nicolae Gheran, **Tânărul Rebreanu**, Ed. Albatros, 1986; Adrian Dinu Rachîeru, **Pe urmele lui Liviu Rebreanu**, Ed. Sport-Turism, 1986;
2. În cunoscuta creație sadoveniană „Domnu Trandafir“;
3. Interviu luat de Dan Petrașincu, apărut în Adevărul lit. și art. XIV, nr. 760, 30 iunie 1932, pp. 1-2;
4. Rebreanu, Liviu, **Jurnal**, II, Ed. Minerva, București, p. 244.

LIVIU REBREANU ÎN „DICȚIONARUL SCRIITORILOR ROMÂNI“, Praga, 1984

GABRIEL ISTRATE

În **Dicționarul scriitorilor români** (*Slovněk spisovatelů, Rumunsko*), apărut la Praga, în editura Odeon, prin grija unui colectiv de specialiști, sub conducerea profesoarei Marie Kavková, care semnează și un substanțial studiu introductiv, avem cea mai bună lucrare, apărută peste hotare, asupra literaturii noastre.

Dicționarul este conceput în forma celui apărut la Iași în 1979 și prezintă literatura română, pe autori și pe curente literare (în total 378 de articole), de la început până în 1980. Folosind bibliografia furnizată de specialiștii din țara noastră, membrii colectivului din Praga au reușit să ne dea o veritabilă istorie a literaturii române din perioada menționată.

Nu putem stărui aici asupra meritelor dicționarului. Sperăm să facem lucrul acesta în altă parte. Vom menționa doar faptul că, la sfârșit, volumul este prevăzut cu foarte instructive schițe cronologice, privind datele istorice mai importante legate de apariția creațiilor literare de pe teritoriul țărilor românești.

Trebuie să atragem atenția cititorilor că, datorită bibliografiei pe care au avut-o la îndemână, autorii dicționarului au putut face unele afirmații care au nevoie de retușare. Aceste greșeli provin din informațiile eronate ale unor cercetători români. Este cazul, când e vorba de Rebreanu, a școlii ungurești, din Năsăud, și a celei germane din Bistrița. Dar, la Nădăud, Rebreanu a învățat la liceul care, astăzi, poartă numele lui George Coșbuc și care n-a fost niciodată unguresc, de stat, singura în care putea spera să obțină o bursă; liceul german nu acorda burse. Problema aceasta a fost lămurită, încă în anul 1970, de către profesorul Ștefan Lupu, în articolul **Anii de școală ai lui Liviu Rebreanu la Bistrița**, publicat în „Steaua“ XXI, nr. 11, pag. 60-67.

„REBREANU, Liviu, 27.11.1885 Tîrlișua (Bistrița-Năsăud) - 1.9.1944 Valea Mare (Argeș), prozator, dramaturg. Fiu al unui învățător de țară transilvănean, a studiat la liceul... din Năsăud și la cel.... din

Bistrița. A absolvit academia militară din Budapesta. În 1908 a servit, ca ofițer, în garnizoana din Gyula, însă după un conflict cu superiorii a ieșit din rândurile armatei. În același an debuta cu o povestire în revista sibiană „Luceafărul“. În 1909 a trecut granița în România, hotărât să devină scriitor român. La București a colaborat la revista „Convorbiri critice“, susținut fiind de către M. Dragomirescu. La cererea oficialităților austro-ungare a fost extrădat în Transilvania, unde a stat câteva luni închis (1910). După reîntoarcerea la București a continuat să lucreze în gazetărie, în anii 1911-1912 a fost secretar literar al Teatrului Național din Craiova. În timpul primului război mondial a fost închis o perioadă, deoarece nu s-a prezentat la mobilizare, iar restul războiului a stat la Iași. Din 1919 a publicat în revista „Sburătorul“ (E. Lovinescu) povestiri și cronică dramatice. Din 1925 a fost președintele Societății scriitorilor români, redactor șef al revistelor „Mișcarea literară“ (1924-1925) și „România literară“ (1932-1934), director al Teatrului Național din București (1928-1930, 1940-1944), organizator al Societății pentru cultura poporului (1930-1931). Din 1933 membru al PEN-clubului, din 1939 membru al Academiei Române. În perioada de ascensiune a fascismului a încercat să apere aspirațiile generale democratice și patriotice... Deziluzionat de ascensiunea fascismului, a părăsit politica și viața publică. Este unul dintre cei mai importanți prozatori români ai sec. al XX-lea, întemeietorul romanului românesc modern. Cariera literară și-a început-o cu povestiri și nuvele în volumele **Frământări** (1912), **Golanii** (1916), **Mărturisirea** (1916), **Răfuiala** (1919), în care se inspiră din viața satului ardelenesc și a micilor orașe. Spre deosebire de autorii sămănătoriști și poporaniști, redă cu obiectivitate antagonismele sociale din mediul respectiv. Cel mai adesea eroii sunt oameni simpli de la țară, mici funcționari, soțiile lor - ființe asuprite și umilite - în a căror existență banală Rebreanu descoperă dimensiuni tragice. O nuvelă mai amplă, **Calvarul** (1919), este inspirată de experiențele amare ale lui Rebreanu din timpul războiului. Primul roman al lui Rebreanu, **Ion** (1920), constituie o piatră de hotar în istoria romanului românesc, deoarece pune capăt încercărilor de început în acest gen literar, reprezentate de opera lui N. Filimon, D. Zamfirescu și I. Slavici, deschizând totodată drumul noilor forme multilaterale ale romanului de după primul război mondial. Acțiunea are loc într-un sat transilvănean,

în perioada de afirmare puternică a relațiilor capitaliste, la începutul secolului nostru. Conflictul central reflectă ascutitul antagonism de clasă dintre proprietarii de pământ și săraci. Pentru eroul principal caracteristică ste setea de pământ care, în condițiile sociale date, îl determină să acționeze cu șiretenie și chiar inuman. Deși cuprinde unele trăsături naturaliste în descrierea personajelor și în desfășurarea acțiunii, romanul constituie prima prezentare realist critică a satului românesc. Următoarea carte a lui Rebreanu a fost un volum de nuvele, al căror numitor comun este tematica de război: **Catastrofa** (1921). Și următorul roman, **Pădurea spânzuraților** (1922), revine la primul război mondial, în care românii transilvăneni au fost târați într-o luptă fratricidă împotriva românilor din regat. Conflictul dintre loialitatea unui cetățean al Austro-Ungariei și sentimentul apartenenței la poporul român este întruchipat în eroul principal, intelectualul mic-burghez Apostol Bologa. Cruzimile și nedreptățile războiului provoacă în conștiința sa o criză profundă, care duce la o revoltă individuală. În evoluția modului de a gândi al eroului principal joacă un rol și soarta ofițerilor cehi din armata austro-ungară. Apoi Rebreanu se depărtează, pentru un timp, de marile teme sociale și încearcă un roman fantastic, axat pe motivul reîncarnării sufletului, **Adam și Eva** (1925). Interesul pentru psihologie se vede și în **Ciuleandra** (1927), un studiu al stărilor sufletești patologice ale unui membru dintr-o familie boierească degenerată. Și în romanul **Crăișorul Horia** (1929) Rebreanu s-a concentrat mai ales asupra biografiei interne a conducătorului unei răscoale antifeudale, Horia, decât asupra dramei sociale. De-abia **Răscoala** (1932) este din nou un important roman social, continuându-l pe **Ion**. Spre deosebire de primul roman, aici, eroul, în locul unui individ, este marea masă a țăranilor asupriți. Conflictul nu apare între individ și mediu, ci între clase sociale. Prin descrierea realist-critică a răscoalei țărănești din 1907, Rebreanu a creat o capodoperă, o epopee a satului românesc din perioada capitalismului. Fluctuația ideologică a lui Rebreanu din anii 30 s-a manifestat negativ în romanele sale: romanul de dragoste **Jar** (1934), romanul politic **Gorila** (1938) și romanul polițist **Amândoi** (1940) sunt, în comparație cu romanele de vârf, nereușite artistice. Rebreanu a manifestat un interes permanent pentru teatru și a scris câteva comedii: **Cadrilul** (1919), **Plicul** (1923), **Apostolii** (1926). Ca dramaturg nu a reușit însă nici pe departe ceea ce a

reușit ca romancier. Alte opere: volumul de povestiri **Norocul** (1921), **Nușele și schițe** (1921), **Cântecul lebedei** (1927), **Cuibul visurilor** (1927), **Cântecul iubirii** (1928); impresii de călătorie: **Metropole: Berlin, Roma, Paris** (1931); eseuri: **Amalgam** (1943); **Jurnal** (I, 1983). - Ediții: **Opere I-XI** (1959-1980). - Bibliografie: Al. Piru, **Liviu Rebreanu** (1965), L. Raicu, **Liviu Rebreanu** (1967), Al Săndulescu, **Introducere în opera lui Liviu Rebreanu** (1977).

CONTRIBUȚII LA GENEZA ROMANULUI “PĂDUREA SPÂNZURAȚILOR” ȘI VALORIFICAREA LOR MUZEALĂ

MIHAI MARTIN

Cu toate că Liviu Rebreanu a obținut remarcabile succese în domeniul romanului inspirat din viața maselor țărănești, a fost mereu ispitit de mediul citadin și de proza de analiză. Roman prin excelență analitic, „Pădurea spânzuraților” nu este doar drama eroului central, Apostol Bologa, ci are o considerabilă dimensiune socială, cu implicații în problema națională în condițiile imperiului hibrid austro-ungar.

Problema națională s-a născut în „imperiul cap de mort” odată cu înființarea sa, dar a luat proporțiile unei drame în condițiile primei conflagrații mondiale când au fost azvârlite în război grupuri etnice numeroase, trimițând soldați cehi, români și ruteni să lupte împotriva propriilor lor frați. Drama s-a răsfrânt și asupra familiei Rebreanu. Trei dintre frații scriitorului au murit din cauza rănilor primite în război, ultimul Emil, fiind spânzurat pe frontul de la Ghimeș, pentru “crima” de a fi încercat să treacă linia frontului la români. Însuși scriitorul a avut de suferit în timpul războiului. A fost mereu hărțuit atât de ocupanții austro-ungari cât și de români, după care reușește să fugă în Moldova. Viața scriitorului a fost un adevărat calvar și i-a furnizat, de altfel, subiectul povestirii “Calvarul”.

Geneza romanului “Pădurea spânzuraților” are la bază două momente importante. Primul este contemplarea unui album de fotografii care reprezenta scene cu atrocități din timpul războiului. Printre altele, erau prezente și păduri transformate în spânzurători, victimele fiind soldați care, asemenea lui Apostol Bologa și a cehului Svoboda, au fost condamnați pentru că nu voiseră să lupte împotriva propriei națiuni. Al doilea moment al genezei îl constituie drama fratelui său, Emil, spânzurat în condițiile relatate mai sus.

Liviu Rebreanu exersase tema războiului în nuvele ca “Îțic Ștrul,

dezertor”, “Catastrofa” și “Hora morții” elementele comune ale acestora fiind dezertarea dar și paradoxala situație de a lupta împotriva fraților de același sânge.

Relativ la geneza romanului, scriitorul ne mărturisește următoarele: “Subiectul “Pădurii spînzuraților”, o construcție cerebrală la început, s-a umanizat numai când a intervenit contactul cu viața reală și cu pămîntul. Fără de tragedia fratelui meu, “Pădurea spînzuraților” sau n-ar fi ieșit deloc, sau ar fi avut o înfățișare anemică, livrească, precum toate cărțile ticluite din cap, la birou, lipsite de seva vie și înviorătoare pe care numai experiența vieții o zămislește în sufletul creatorului”.

Contactul cu ceea ce scriitorul numește viața reală și pămîntul a fost deosebit de dur, pentru scriitor. După terminarea războiului, scriitorul a pornit în căutarea mormîntului fratelui său, Emil. Chiar dacă Apostol Bologa nu este o copie a lui Emil, emoția trăită în timpul căutării acestui mormînt a avut rolul de catalizator în momentul elaborării romanului.

Multe dintre personajele reale care au participat la drama lui Emil apar în roman. Ne gândim la gropar și la preot. Dar iată ce relatează scriitorul: “Și atunci am pornit să caut și să găsesc negreșit, orice ar fi, mormîntul fratelui meu spînzurat. Și, după multe cercetări și destule peripeții, l-am descoperit în sfârșit la Ghimeș, într-o livadă, la marginea fostei frontiere. Locul nu era nici măcar însemnat. De-abia cu ajutorul groparului din sat am putut stabili unde a fost executat și îngropat. Am fost în casa primarului de pe vremuri, unde a fost judecat și osândit. Am fost în odăița în care și-a petrecut ultimele ceasuri și de unde a plecat la supliciuul suprem. Am trecut în satul vecin, în Făget, unde a avut ultima reședință. Am cunoscut pe preotul român care-i fusese prieten, dar care n-a fost admis să-l însoțească la moarte. Am vorbit cu o fată de țaran, sprintenă, frumușică, la care am găsit câteva răvașe ale lui. Primarul mi-a dăruit șapca lui, fără cozoroc, pe care a trebuit să o schimbe cu o pălărie civilă, când a pornit pe ultimul drum pămîntesc... L-am dezgropat apoi și osemintele le-am mutat dincoace de pârâul care fusese graniță, pe pămîntul vechi românesc, așa cum ceruse el în ultimele momente și cum nu i se adînise”.

Ne-am străduit în cadrul muzeului să utilizăm apropierea ce se

poate face între soarta lui Emil Rebreanu și Apostol Bologa. Am utilizat în expoziție obiectele ce au aparținut lui Emil; boneta de ofițer, port-hartul cu un carnețel de însemnări, două așchii din lemnul spânzurătorii sale, indexul studentului facultății de drept din Cluj, cu ultima notă etc. În același timp avem grijă în cursul ghidajului să lămurim diferența dintre Emil, ca prototip de erou, și eroul romanului care rămâne Apostol Bologa. În sprijinul delimitării celor două destine cu unele puncte comune vine și mărturisirea scriitorului; “Apostol Bologa însă n-are nimic din fratele meu. Cel mult câteva trăsături exterioare și poate unele momente de exaltare. Tragedia lui mi-a prilejuit doar cadrul în care se petrece romanul și puține personaje locale: preotul, groparul, Ilona etc. Pentru zugravirea militarilor, am utilizat cunoștințele și prietenii mele cu ofițerii noștri. Klapka, de pildă, are multe asemănări cu un ofițer azi colonel.

În Apostol am vrut să sintetizez prototipul propriei mele generații. Șovăirile lui Apostol Bologa sunt șovăirile noastre, ale tuturor, ca și zbuciumările lui... Numai un astfel de om putea să fie personajul central al unui roman în care lupta dintre datorie și sentiment amenință mereu să degenereze în frazeologie goală, patriotardă”.

Relativ la raportul realitate - ficțiune aflăm informații într-o notă a lui Liviu Rebreanu despre viitorul său personaj: “Apostol e cetățean, o părticică din Eul cel mare al statului, o rotiță într-o mașinărie mare; omul nu e nimic decât în funcție de stat.

Apostol devine român; pe când statul e ceva fictiv și întâmplător, putând întruni oameni străini la suflet și aspirații; neamul e o izolare bazată pe iubire, chiar instinctivă. Statul nu cere iubire, ci numai devotament și disciplină omului; pe când neamul presupune o dragoste frățească.

Apostol devine om; în sânul neamului, individul își regăsește Eul său cel bun, în care sălășuiește mila și dragostea pentru toată omenirea. Numai într-un eu conștient poate trăi iubirea cea mare, “universală - religia viitorului”.

În expoziția de bază a muzeului este pusă în valoare o parte din corespondența originală a lui Emil Rebreanu trimisă de pe front unora dintre membrii familiei, prieteni sau rude. Recitind cu atenție aceste scrisori aflăm justificată nu numai apropierea dintre Emil și Apostol

Bologa, dar și mărturisirile scriitorului despre caracterul eroului său. Iată cum se autocaracterizează Emil într-o scrisoare trimisă soției romancierului, datată 25 februarie 1916; “Nu-s Adonis și nu-s Socrate. Tot atâta de ordinar sunt și eu ca lumea toată. Mă deosebesc de oamenii de soiul și de etatea mea într-atâta că cea mai mare parte a vieții mele a fost o luptă uriașă cu mii de necazuri și mizerii. Multe dureri sufletești, vai! Și câte lipsuri ale bunurilor lumești am îndurat ani îndelungați! Nu doresc nimănui o asemenea viață...”.

Interesant este faptul că în sufletul lui Emil Rebreanu, sentimentele patriotice și ura împotriva reprezentanților autorităților habsburgice se naște de timpuriu, înainte de începerea războiului. Într-o scrisoare trimisă din Năsăud la 26 ianuarie 1911, adresată “Dragă Drusa” (tizul său din Dumitra) aflăm următoarele: “Îmi scrie domnul Hodârneu, că pentru ce am strigat în joc și poate - aceasta eu mi-o presupun pentru ce am aranjat petrecerea română, cred că și pentru declamarea... vreau, auzi dragă prietene... vreau să facă chestie de agitator, domnii din Pata să mă nefericească, să mă arunce în prăpastie,... vreau să mă omoare sufletește...”

Nu mă pot exprima după cum aș vrea, poate durerile ce le am în mine, îmi opresc toate ideile, toate simțămintele și eu... eu frate Emile sînt silit a pune peana de-o parte și a plânge... a-mi plânge soarta și firea, care dorește atâta libertatea... Nu, tu prietene mă cunoști pe mine îndeajuns, nu numai tu, poate nici unul de prin Pata... și eu iară sunt silit a plânge ca un băiat;

“Căci scris a fost pribeag să fiu

Și frate cu străinul...”

Aluziile lui la situația de cetățean asuprit și hărțuit al statului hibrid este clară., ca să izbucnească în mod direct într-o altă scrisoare adresată aceleiași persoane, la 30 mai 1911, din Năsăud:

“După fiecare lovitură a soartei, după fiecare cădere, nădejdea se trezește mai puternică în sufletul nostru... Cum zic: multe trebuie să răbdăm, pentru că noi românii așa suntem meniți de la soarte... De câte veacuri răbdăm și când ne-a mai veni un 1784, un 1848, un Horea, un lancu ?...

Spun că n-am numai 19 ani și-i adevărat... Și n-am fost eu până acuma de două ori eliminat pentru românism ?.”

Asemenea lui Apostol Bologa, Emil Rebreanu a crescut într-o margine de țară unde sentimentele patriotice erau sădite în sufletul tineretului din fragedă pruncie.

O altă trăsătură care apropie eroul din roman de Emil este situația ambilor de îndrăgostiți decepționați. Știm că Apostol Bologa a plecat pe front pentru a se răzbuna pe logodnica sa care cochetase cu niște jandarmi maghiari. Iată, într-un anumit moment, și nu unicul, pe Emil cu sufletul răvășit de imposibilitatea materializării sentimentelor de dragoste față de o oarecare Anuța: “Gândurile îmi umplură sufletul... M-am retras într-un colț și mă cugetam la o după-amiază petrecută în Ilva Mare... Stam la fereastră... Eram rezemat cu coatele de geam, iar Anuța sedea pe un fotoliu înaintea mea... Eu ațineam cu trupul ultimele raze ale frumosului soare de primăvară, iar peste umerii mei străbăteau intens smocuri de raze aurii care luminau fruntea ei albă și liniștită... și ochii ei atât de clari și senini și frumoși cum nu am mai văzut asemenea niciodată... !

Mi s-au umezit genele... Simțeam nenorocirea ce-mi era în apropiere, simțeam bine că inima Anuței e pierdută pentru mine...

Capu-mi fierbea, iar pământul părea că-mi scapă de sub picioare... M-am pus pe un scaun... apoi mi-am luat pălăria și... am părăsit locul nenorocirii mele...”

Plecarea de pe meleagurile natale îi prilejuiește lui Emil un puternic sentiment de nostalgie. Găsim într-o notă exprimat acest sentiment în momentul când a părăsit pentru ultima dată locurile dragi ale copilăriei; “Într-un amurg posomorât părăsesc Năsăudul poate pentru totdeauna... Mă despart de leagănul durerilor mele, dar o jele fără margini mă cuprinde... Părăsesc văile romantice, pădurile seculare, cerul senin, părăsesc și puținii oameni de cari m-a legat vreo simțire mai caldă.

Părăsesc pe Anuța... cel mai scump tezaur al visurilor mele”.

Pentru Emil Rebreanu, ca și pentru eroul romanului “Pădurea spânzuraților”, recrutarea și plecarea în armată constituie un prilej de bucurie. Într-o ilustrată trimisă Nelicăi Dănilă în iunie 1914 spunea “Măine plec spre Cătina, pe-un drum sămănat cu atâta jale, dar totodată cu atâtea mângâieri... Rugăciunile-mi nu au fost ascultate de cârmuitorul lumii, căci m-au ascultat”.

Sentimentele naționale ale lui Emil Rebreanu se conturau în

permanenta chemare ce o simțea în sufletul său spre România, spre București. Tânărul absolvent al Liceului din Năsăud nu se împăca cu gândul că va trebui să trăiască pentru totdeauna într-o țară unde străinii sunt stăpâni și spera să ajungă la București. Astfel, încă în 1913, îi scria fratelui său, Liviu, următoarele: "Eu nu am planuri, ci numai un scop spre a cărei realizare vreau să muncesc și să sufăr... numai și numai ca să-l ajung... Și acest scop mi-e să trec în România, într-o țară cu totul necunoscută mie, în a cărei serviciu doresc să-mi pun toate puterile și de la cari îmi aștept binele ce-l putem avea în viața asta vremelnică, ori îmi aștept suferințele, cari m-au urmărit totdeauna și umbra trupului meu..."

Nu, iubite frate, eu nu mi-am schimbat planul, căci unica dorință mi-a fost, acum de trei ani de zile, să trec în România, să studiez... și să scriu..." Cu spiritul său romantic, avântat își vedea visurile transformate în realitate; În acest sens le scrie rudelor din Feleac, încă prin 12 iunie 1913 următoarele: "Nu am corespondat cu voi, pentru că ați fost poate prea aproape, dar o să vă scriu mai des din București... M-au invitat și pe mine la petrecerea din Bistrița pe a doua zi de Rusalii, însă pe vremea aceea voi fi la teatrul Național din București".

Din nefericire, gândurile sale nu se realizează. În loc să meargă la București este încorporat și pregătit pentru a fi trimis pe front. În una dintre scrisorile trimise din orașul unde a efectuat perioada de instrucție o anunță pe Aurica Dănilă despre apropiata plecare pe front și întrevedea posibilitatea sumbră de a nu se mai întoarce niciodată "Astăzi ne-o venit porunca să ne vâpsim cu negru săbiile. Acuma nu mai stă nimenea în cumpănă, că peste câteva săptămâni nu vom pleca în fața ucigătoarelor gloante dușmănești... Peste câteva zile nu vom mai trece pe străzile orașului cu capul ridicat și nici săbiile n-or mai străluci subsuoară, cum le purtam până acum. Culoarea aceasta "a necunoașterii" ne dă atâta de gândit... Tunarii fercheși la aparență fără gânduri - nu peste mult vom trece tăcuți - ca o umbră - printre zgomotoșii oameni ai orașului secuiesc, dar nimenea nu va bănuși câtă jale vom duce sub genele plecate... Toți ofițerii de la artilerie din loc sunt rezerviști, oameni cu familie și atât de îngrijorați de război !... Mulți colegi de-ai mei sunt logodiți și cât n-ar da să nu se depărteze de casele lor !...

Dar azi - mâine, ne-o veni și nouă porunca de plecare... Și cu câtă jale voi repeta versurile ce ți-am lăsat:

“Căci astăzi plec să nu mai viu
Din lumile străine,
Căci astăzi plec să nu mai vii...”

Războiul, cu dramele și suferințele sale, îl impresionează puternic pe Emil și are mereu teama că nu se va mai întoarce, că va muri. Rândurile adresate fratelui sau, Liviu, la 3 mai 1915 ne duc cu gândul la paginile romanului “Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război” de Camil Petrescu sau la “Pădurea spânzuraților” ambele având în centru drama intelectualului confruntat cu vitregiile războiului; “Multă vreme a trecut de când locuisem sub pământ. De-atuncea am luat parte în mai multe lupte sângeroase. Văzut-am cum trag să moară atâția oameni și cum cădeau dușmanii sub puterea focului ce slobozea din tunuri... Și pe mine m-a durut atât de mult inima că trebuie să mor...”

O altă scrisoare, trimisă surorilor Livia și Miți, continuă ideea obsesivă a morții, epistola având tonul unui testament; “Lada cu toate hainele, cărțile și câte le am, le-am lăsat în gazdă la o femeie, care îi dăduse cost învățătorului român din loc, cătană și el... Le spun toate acestea ca, eventual, dacă nu mă mai întorc, să știți de unde să le cereți...”

Nu am teamă că voi muri în tabere, dar v-am scris numai din precauțiune...

Dacă-mi ajută Dumnezeu și scap din războiul ăsta, nici nu vin de la miliție până pe anul viitor și totodată îmi fac și anul de voluntar.”

Prelungirea războiului peste limitele presupuse de combatanți transformă obsesia morții într-o adevărată dramă, așa cum citim printre rândurile trimise Liviei Rebreanu prin februarie 1916; “Dar lungimea războiului, grija zilelor ce vin, aceasta ne ocupă mai mult - pe noi rezerviștii.

Apoi poate că nici n-ar trebui să-mi văd de viitor, dacă va ținea mult războiul. Sfârșitul boalelor îndelungate e moartea. Așa va fi și al meu sfârșit, dacă vor fi multe ofensive”.

În perioada când Emil se afla deja pe frontul românesc, ideea inutilității luptei și sacrificiului său își face din ce în ce mai mult loc în conștiința sa. Într-o scrisoare trimisă surorii sale Livia, în 10 martie 1916, spune: “Scumpă Livie. Tu aștepți, eu aștept și nici unul nu primim nimica. Mi s-a schimbat adresa, mi s-a schimbat sufletul și așa vrea să nu mai fiu ! Sînt și eu o cătană mai mult, dar mai încolo nimic. Voi vedea și

veți ști și voi toți într-o zi că eu nu mai sunt. Tu-mi ești cea mai dragă din lume, și totuși... Ție nu pot să-ți dau ce-aș vrea, pentru că soarta altcum voiește... Sunt slab, mizerabil, pentru că nu pot face ceea ce voiesc... Nu întreba motivul, nu întreba de ce-mi vreau sfârșitul, nu întreba de ce mă mănâncă atât de mult dorul după voi, ori după moarte!... Zilele grele mi se spălăcesc din minte, dar visurile mi s-au șters... iar eu am rămas fără trecut și fără viitor și fără căpătâi. - Atât. M-am săturat de toate și de viață. Cu bine, Emil”.

Într-o scrisoare, din 10 mai 1917, anunță intenția lui precisă de a dezerta în România; „... Măine merg mai departe. Poate să nu vă scriu mai multă vreme, dar să nu fiți îngrijorați de soarta mea. O să mi-o fac cum voi ști mai bine. Micile neplăceri trecătoare să nu vă ațâțe, căci n-are înțeles...”

Din nefericire, acestea vor fi ultimele rânduri scrise de Emil, după care, ca și în cazul lui Apostol Bologa, urmează tentativa de dezertare, prinderea, judecarea și moartea prin spânzurare.

Recitind cu atenție scrisorile trimise de Emil Rebreanu de pe front asistăm parcă la discuțiile interminabile ce se desfășoară la popotă, între ofițeri, pe tema războiului. Liviu Rebreanu a surprins magistral tragedia războiului, urmele pe care acesta le lasă în conștiința oamenilor, consecințele sale ireparabile asupra conștiinței umane.

Indiferent de măsura în care Emil Rebreanu se aseamănă cu Apostol Bologa, important este faptul că în roman se valorifică o problemă extrem de importantă; aceea a patriotismului ardelenilor, a absurdității de a lupta împotriva fraților lor, situație în care au fost puși de vitregiile istoriei.

Pe linia valorificării muzeale a genezei romanului “Pădurea spânzuraților” ne preocupăm de îmbunătățirea ghidajului cu elemente din corespondența lui Emil Rebreanu și să introducem și mijloace tehnice, cum ar fi diapozitive cu aspecte din locurile unde s-a desfășurat tragedia lui Emil, acest erou național care poate constitui un exemplu de patriotism pentru miile de tineri ce ne vizitează muzeul.

În mod obișnuit, ca și în cazul celorlalte capodopere rebreniene, utilizăm în ghidajele noastre citate reprezentative din exegezele ce se referă la acest roman.

Semnificative pentru locul pe care romanul “Pădurea

spânzuraților” îl ocupă în cadrul operei lui Liviu Rebreanu și Apostol Bologa în galeria eroilor ce aspiră spre absolut din literatura noastră sunt cuvintele cu care Niculae Gheran își încheie prefața la roman; “De aceea nu este deloc exagerat să se afirme că Apostol Bologa este unul dintre cele mai complexe personaje de roman din întreaga literatură română și chiar printre cele mai izbutite figuri din beletristica mondială”.

Împreună cu “Ion” și “Crăișorul”, “Pădurea spânzuraților” formează tripticul vieții ardelenesti din monumentala operă a lui Liviu Rebreanu, cu rezonanțe puternice din istoria neamului. Și prin această capodoperă Liviu Rebreanu se înscrie în rândurile celor mai însemnați creatori din literatura universală.

EMIL REBREANU INEDIT

TRAIAN PAVELEA

Sub numărul 401 din 10.IX 1912 secretariatul Gimnaziului Superior Fundațional din Năsăud înregistra “Rugarea elevilor din clasa a VII-a și a VIII-a”, adresată Direcțiunii gimnaziului pentru ca să li se aprobe a se constitui “în o societate de lectură”. Textul “rugării”, redactat în numele colegilor de către Emil Rebreanu este următorul:

“Mult Onorată Direcțiune gimnazială,

Subscriși elevi din clasa a VII-a și a VIII-a gimnazială rugăm pe Mult Onorata Direcțiune gimnazială, să binevoiască a ne permite, ca și în anul acesta școlar să ne constituim într-o societate de lectură, având de conducător pe unul dintre domnii profesori.

Reînoindu-ne rugarea, rămânem Mult Onoratei Direcțiuni gimnaziale Umiliți elevi.

Năsăud în 10 sept. 1912”

Cererea este semnată de 24 de elevi din 36 de elevi ai clasei a VIII-a (Dumitru Antal, Alexandru Baba, Dumitru Bodiu, Teofil Braic, Ioan Buia, Flore Chinde, Simion Domide, Miron Dronca, Fenechi Ioan, Ghindaș Teodor, Halesu Liviu, Mihăese Aurel, Nistor Iuliu, Emil Ornstein, Păltineanu Ioan, Ioan Pop, Nicolae Pop, Octavian Pop, Emil Rebreanu, Pompeiu Rusu, Traian Rusu, Iacob Sângeorzan, Ioan Suceava, Dumitru Țiganetea) și de 33 de elevi din clasa a VII-a (din totalul de 42 de elevi). Este interesant de observat că Emil Rebreanu este menționat în “raportul al L-lea...” al gimnaziului năsăudean, p.93, poziția 40, “elev privatist la începutul 1912/13” în clasa a VII-a; în același “Raport al L-lea...”, p.95, poziția 25, este menționat între “cei 30 de elevi ordinari” (de la curs de zi - n.n.) din clasa a VIII-a.

Așadar, Emil Rebreanu a absolvit clasele a VII-a și a VIII-a, într-un singur an școlar. este aceasta, după cunoștința noastră, o performanță școlară unică obținută de vreun elev al gimnaziului năsăudean de odinioară.

Dacă invocăm extraordinara exigență a profesorilor gimnaziului

năsaudean față de gradul de pregătire și de nivelul de cunoștințe ale elevilor gimnaziali, performanța adolescentului Emil Rebreanu este, sigur, una nu la îndemâna oricărui școlar.

Cererea elevilor a ajuns pe biroul directorului în aceeași zi și, acesta, cu binecunoscuta lui promptitudine o soluționează pe loc: "Elevilor ordinari din cl. VII și a VIII-a li se concede (aprobă - n.n.) să se constituie în soc. de lectură între cadrele statutelor aprobate sub conducerea prof. Dr.Nic.Drăganu. Direcț. gimn. sup. fund. la 10 sept. 912". (s.S.Ioan Gheție)

Activitatea societății școlarilor a debutat în ziua următoare, în 11 septembrie 1912, când s-au ales oficianții societății. Ca și în anii anteriori, societatea a funcționat pe baza statutelor aprobate de forurile competente și a avut o activitate remarcabilă, ținând, în afara celei de constituire, 9 ședințe administrativ-literare și 2 serate literar-muzicale unde s-au prezentat 11 lucrări originale, 1 traducere, 8 critice, 3 contracritice, 1 răspuns la o contracritică, s-au apreciat din punct de vedere estetic și declamatoric 29 de poezii, s-au prezentat în fața publicului spectator 2 dialoguri, 1 comedie, 5 poezii, s-au cântat 10 piese corale, un solo și un duet acompaniate de pian. În fiecare săptămână, vinerea și sâmbăta, după amiază, s-au organizat cu elevii claselor V-VII ore de lectură împreunate cu jocuri distractive: (șah, domino, halma, puff, moară etc). Dintre membrii societății s-au remarcat prin activitate deosebită elevii Nicolae Pop și Emil Rebreanu din clasa a VIII-a și Dumitru Nacu, clasa a VII-a, care au fost stimulați cu premii, așa cum aflăm din informarea redactată de prof. dr. Nicolae Drăganu, conducătorul societății pe care o transcriem după originalul autograf:

Mult Onorată Direcțiune gimnazială,

Ca conducător al societății școlarilor pentru anul școlar 1912/13 îmi iau voie să fac următorul raport despre activitatea acesteia.

1. În 11 septembrie 1921 elevii gimnaziali s-au constituit în "societate de lectură". Membri ordinari au fost elevii ordinari din clasa a VII-a și a VIII-a. Ceilalți au fost extraordinari. Societatea a funcționat pe baza statutelor aprobate de forurile competente și în acest an școlar a ținut 21 ședințe, dintre cari una a fost de constituire, 9 administrativ-

literare, iar 2 literar-muzicale publice. În şedinţa de constituire s-a ales preşedinte: Nicolae Pop, el. în cl. a VIII-a; vicepreşedinte: Vasile Oşan, el. în cl. a VII-a; secretar I: Pompeiu Rusu, el. în cl. a VIII-a; secretar al II-lea: Valeriu Fugăţă, el. în cl. a VII-a; cassar: Dumitru Antal, el. în cl. a VIII-a; controlor: Dumitru Sighiartău, el. în cl. a VII-a; membri ai comisiei literare: Iacob Sângeorzan, el. în cl. a VII-a, Ioan Bârsan şi Dumitru Nacu, el. în cl. a VII-a; bibliotecari: Alexandru Baba, Teodor Ghindaş şi Ioan Popp, el. în cl. a VIII-a; vicebibliotecari: George Tişca, Teodor Pascu şi Ioan Sonea, el. în cl. a VII-a.

2. Pentru cele 9 şedinţe administrative-literare au intrat 11 lucrări originale, 1 traducere, 8 critice, 3 contra-critice şi 1 răspuns la o contra-critică. Din acestea s-au citit 7 lucrări originale, 1 traducere din limba franceză, 8 critice, 3 contracritice şi 1 răspuns la o contra-critică; s-a predat 1 monolog şi s-au declamat iar după aceea s-au preţiat din punct de vedere literar, estetic şi declamatoric 29 poezii.

În seara de 4 Octombrie 1912 şi 1 Martie 1913 societatea a aranjat câte o şedinţă literară-muzicală publică, cu ocazia căreia pe lângă cuvântările de deschidere şi închidere s-au predat 2 dialoguri, 1 comedie, s-au declamat 5 poezii şi s-au cântat 10 piese de cor, un solo şi un duett pentru voce cu acompaniament de pian şi 2 piese muzicale.

3. Dintre membrii societăţii s-au distins prin activitate literară mai intensivă în sânul aceleia, precum şi prin declamări: Nicolae Pop şi Emil Rebreanu, el. în cl. a VIII-a şi Dumitru Nacu, el. în cl. a VII-a, cari au fost recomandaţi spre premiere cu ocazia promoţiei.

4. În fiecare săptămână Vinerea respective Sâmbăta după amiază s-au ținut cu elevii din clasele superioare (V-VIII) ore de lectură împreună cu jocuri distractive (şah, domino, halma, puff, moară, etc).

Năsăud-Naszód la Iunie 1913

Cu stimă:

Dr. Nicolae Drăganu.

La examenul de maturitate de la finea anului şcolar 1912/13 au fost admişi 35 de candidaţi, dintre care absolvenţi ai clasei a VIII-a promoţia 1912/13=30, absolvenţi ai clasei a VIII-a promoţia 1911/21=1; "privatişti"=2.

Probele s-au ținut în 16, 17, 19 și 20 mai.

Teza pentru examenul de maturitate la limba și literatura română, redactată de candidatul Emil Rebreanu pe 4 pagini, coli format 44/20 este scrisă ordonat, cu o caligrafie ireproșabilă și are următorul conținut:

“În cari forme ale sale și întrucât a înrăurit reformațiunea asupra desvoltării limbii și a literaturii românești? (Disertație).

“Reformațiunea în general a avut o mare influență atât asupra desvoltării limbii cât și a literaturii românești. Reformațiunea la Români se începe cu hussitismul. Întemeietorul acestei religiuni reformate a fost marele învățat ceh Ioan Huss (1309-1415), care nu recunoaște titlul de episcop, nu recunoaște că la cuminecătura în loc de pâine și vin să se folosească numai “hostia” fără vin. Dar mai cu seamă traducerea scripturii în limba națională a sa a avut cel mai mare efect pentru cehi, pentru că urmașii lui Huss (el a fost ars pe rug în înțelesul conciliului din Constanț din anul 1415) au inundat în totă țările din împrejurime propagând- unde numai s-a putut- cu un zel și cu un fanatism extraordinar religiunea hussistă. Învățăturile lui au ajuns și au fost primite în scurt timp și la Românii din Maramureș și alte comitate mărginașe. Hussitismul a fost numai un îndemn extern, care a pus la cale primele traduceri ale Scripturii în limba română. Traducerile acestea au fost făcute toate din limba slavă în prima jumătate a secolului XV. Acesta este începutul limbii literare românești. Deci cele dintâi încercări de a scrie românește avem să le mulțămim- după mărturisirea D-lui. Nicolae Iorga-unui preot român, probabil din Maramurăș care îndemnat de religiunea husistă a tradus părți însemnate din Scriptură în limba românească.

A doua fază a reformațiunii- care s-a încercat totodată să atragă pe Români la confesiunea lor- a fost lutherană. Nici această religiune nu a avut succesul dorit, deoarece chiar pe timpul acela se ivește religiunea calvină: religiunea principilor din Ardeal. În general reformațiunea a dat un puternic impuls pentru traducerea cărților bisericești în limba română în a doua jumătate al secolului XVI-lea și mai ales în prima jumătate a veacului XVII-lea. Subt influința reformațiunii din Ardeal, în diferite orașe (Brassó, Nagyszeben, Szászváros, Gyulafejevár) încep a se tipări cărți bisericești, cari apoi se lătesc chiar și în principatele românești.

Cel mai vechi text cu litere s-a descoperit în anul 1911 de cătră

Dl. Sztripszky Hiador, care se numește “fragment Todorescu” și care constă din 8 (opt) pagini. Paginile acestea au fost o parte din o carte de psalmi și alte cântări religioase calvinești, traduse în românește probabil de Pavel Tordași și tipărit în Nagyvárád în anul 1570.

Luca Stroici, fost mare logofăt în Moldova, ne-a lăsat un “tatăl nostru” întreg cu litere latine.

Cel mai vechi catehism românesc a fost tipărit în anul 1544 în Nagyszeben, care însă s-a pierdut, apoi alt catehism tipărit în Brassó(1559), Apostolul(1563). Urmează apoi o serie de cărți tipărite de către Coressi în limba românească și slavonă ca: Psaltirea slavo-românească în 1577, Evanghelia cu învățătură (1580-1581), care se mai numește și Cazania lui Coressi. În 1852 a apărut Palia din Szászváros (Orăștie), tipărită de diaconul Șerban și Harien diacul. Aceasta este cea mai veche traducere cu dată sigură a vechiului Testament. Traducerea e făcută în spirit calvinesc de Pavel Tordași împreună cu alți preoți contemporani, cu știrea și învoirea principelui ardelenesc. Principele Gheorghe Rakóczy I (1530-1548) în anul 1643 a dat poruncă clerului român din Ardeal, că să nu se mai folosească limba slavonă, ci limba română în biserică în toate slujbele preotului. ce e drept, principii cu ordinațiunile lor au voit să câștige pe Români la calvinism ca o armă puternică în contra catolicilor, dar această faptă a lor a fost binefăcătoare și limbii și literaturii românești. În 1642 apăruse Catehismul calvinesc I, în 1656 se tipărise al II-lea cu cheltueala și la porunca principelui Gheorghe Rakóczy II. Se tipăresc o mulțime de cărți bisericești- se înțelege toate în spirit calvinesc- cu scopul de a propaga religiunea calvină între Români.

În contra reformațiunii poporului român la îndemnul învățătorului Udriște Năsturel, principele Mateiu Basarab și Metropolitul Ștefan (sic!) inițiază o mișcare literară politică-religioasă, vrând să apere pe Românii din Ardeal de “minciunile și amăgiturile” acelor cărți eretice, ce “tâlcuiesc rău și strâmbează scriptura sfântă” și publică mai multe cărți, iar mai târziu Varlaam metropolitul al Moldovei în “Răspunsuri la catehismul calvinesc”, tipărite la Suceava, zice că reformațiunea e “otravă sufletească” și “mare grijă și multă scârbă au cuprins sufletul meu și inima mea”. Putem vedea și din aceasta că Românii nu au consimțit cu religiunea Reformată, dar chiar polemia

aceasta-să-i zicem așa-între reformați și greco-orientalii din principatele românești a îmbogățit mai mult pe de o parte limba, pe de altă parte literatura românească.

Știm, că limba bisericească în timpul propagării calvinismului între Români a fost cea slavonă, care îndată cu traducerea cărților bisericești în limba românească începe să decadă și a căreia loc îl ocupă acum limba română.

Reformațiunea așadară a avut un rol însemnat în dezvoltarea limbii și a literaturii românești deoarece prin traducerea cărților bisericești limba s-a mai îmbogățit și literatura românească-de tot sărăcă până atunci-a început să ieie un avânt mai îmbucurător.

Năsăud-Naszód - în 16 Mai 1913

Emil Rebreanu”

Aprecierea profesorului corector este următoarea:

“Tema a fost înțeleasă. Cunoștințele sunt deajuns și destul de sigure; Pavel în loc de Mihail Tordeși e o greșeală mai mult de penă iar Ștefan în loc de Varlaam o ușoară scăpare din vedere. tratarea ar merge destul de bine, dar înrăurirea lutheranismului nu se desparte de cea calvină, la care apoi s-ar fi putut accentua mai mult rolul mitropolitului Simion Ștefan. Limba și ortografia corespund.

Se clasifică cu: bun.

Dr.Nicolae Drăganu.

profesor de limba română”

Așa după cum se poate ușor observa teza a fost realizată în conformitate cu prevederile programei școlare de atunci, reluându-se informațiile și ideile expuse în “Elemente de istoria literaturii” (române) de E. Hodoș.

Proba orală a examenului s-a ținut în 2-6 iunie sub președinția prof. Kalkbrenner Antal, directorul gimnaziului de stat din Caransebeș, comisar ministerial.

În urma susținerii tuturor probelor, Emil Rebreanu a promovat examenul de maturitate cu calificativul *matur*.

ROLUL ȘI LOCUL LUI ION POP RETEGANUL ÎN FOLCLORISTICA ROMÂNEASCĂ

DECEBAL FLOREA

Ion Pop Reteganul este cunoscut în cultura noastră națională pentru contribuția deosebită pe care și-o aduce în domeniul folcloristicii, având totodată o bogată activitate ca învățător și redactor.

Opiniile sale referitoare la această problemă le găsim în unele din prefețele culegerilor lui de folclor, dar mai cu seamă în trei dintre articolele sale: „Programa pentru adunarea materialului literaturii populare“, publicat în „Gazeta Transilvaniei“ din anul 1887, care este un adevărat ghid folcloric, în sistem chestionar, ce cuprinde 55 de întrebări la care culegătorul trebuie să răspundă; articolul „Despre modul de a aduna materialul literaturii populare“, publicat în „Tribuna“ Nr. 120 din 1890 și „Epistolă către un tânăr învățător“, din „Foița Tribunei“ Nr. 26 din 5/17 februarie 1899, la care se mai adaugă și diferite scrisori trimise prietenilor și colaboratorilor săi apropiați.

Îmbinând permanent munca de culegător cu cea de teoretician Ion Pop Reteganul, de câte ori avea prilejul, dezvăluia din experiența sa ajungând la concluzii logice, o parte din ele stând și azi la baza culegerii folclorului.

În primul rând susține ideea, formulată mai dinainte, că folclorul este „geniul națiunii“ și acesta cuprinde „toată averea sufletească, toată averea minții și inimii unui popor“¹. În folclor este oglindită „esperiența de viață a unui popor“, fiind cel mai intim însoțitor al acestuia sesizând că „în poezia populară se exprimă geniul, caracterul, credințele, datinile, bucuriile, suferințele, în scurt, toată viața internă și externă a unui popor“².

Ion Pop Reteganul are meritul de a fi remarcat cu deosebită fidelitate rolul creației populare pe întreg parcursul vieții omului: „În cântece adoarme, în cântece se trezește, în cântece prinde a găngăni cele dintâi vorbe. De se simte rău puiul mamei, mama și buna și mătușele-i cântă și descântă, ca să fie bine ... Când e mărișor de-apucă a umbla prin

șezători și clăci, pe la lucru la moară, el cântă însuși, și pomenește cântând. Atunci cântă de dragoste și dor. Vine timpul de-l ia cătană, atunci cântă de mânie, de dor și jale, iar ai lui toți cântă cu el, cu deosebire mama și drăguța. Vine de la oaste: viața i s-a schimbat și cu ea și cântecul. Acum iar cântă de bucurie și de dragoste. Se căsătorește. Ceremonia nunții stă toată din cânt și desfătare, toată din cântece de dragoste. A nimerit bine cu căsătoritul, nu se desparte de cântecele vesele; a nimerit rău - cântecele îl însoțesc și atunci dar de mânie și de jale.

Îmbătrânește omul, i se apropie sfârșitul, acuma nu mai cântă că nu mai poate, dar ca și la intrarea lui în lume, așa și la ieșirea lui din lume: cântă alții pentru el, cei mai aproape ai lui: mama, surorile, mătușile. Cât timp a fost tare și mare și-a cântat însuși cântecele. După moarte, ca și la intrarea lui în lume, i le cântă alții, sau mai bine zis i le cântă altele, căci femeia i-a cântat în leagăn și femeia îi cântă la coșciug³.

Nu este trecută cu vederea nici valoarea artistică a creației populare despre care scrie: „Și cântările lui sunt așa de frumoase, atât de atrăgătoare, încât te oprești în loc. Când auzi o horă colo pe Someșul Mare, ori în Banat, ori pe Mureș și pe Târnave, ori pe Hațeg, ori prin Marmația, când vin fetele de la lucru seara - când auzi, apoi să fii mort de jumătate, trebuie să mergi barem până la fereastră - de nu poți ieși la poartă, să vezi: oare îngeri cântă sau oameni? Dar nu numai fetele cântă și nu numai pe unele locuri, nu: românii săteni cântă toți, bătrâni, bărbați, juni din munți și din câmpii⁴.

În preocupările sale a stat și clasificarea creației populare în versuri, pe baza criteriului tematic de abordare, clasificare pe care o prezintă în prefața volumului său de culegeri de poezii populare „Trandafiri și viorele“, Gherla, 1884 și care cuprinde unsprezece feluri de creații în versuri: I. Cântece bătrânești; II. Cântece voinicești; III. În care milităria este blestemată; IV. Cântece de bucurie; V. Cântece de amor; VI. Cântece de jale; VII. Cântece de dor; VIII. Cântece de urât, mânie și necaz; IX. Cântece satirice; X. Cântece nupțiale; XI. Chiuitori.

Este de remarcat și preocuparea lui Ion Pop Reteganul pentru etnografie în sensul că, odată cu investigațiile făcute pentru culegerea creațiilor folclorice din diferite zone, reține și portul popular pe care îl

descrie, uneori textul fiind însoțit și de fotografii. Astfel „Revista ilustrată“, al cărei redactor șef este în anul 1898, prezintă asemenea descrieri însoțite de fotografii de porturi populare din Ardeal și Banat. Chiar frontispiciul revistei prezintă o vedere generală a orașului Năsăud din acea vreme și lateral port popular de femeie și bărbat din zona Năsăudului.

Tot din experiența sa practică Ion Pop Reteganul ne împărtășește modul cum trebuie culese creațiile populare, jalonând câteva condiții pe care le consideră absolut necesare.

Pornește de la reconsiderarea: „Să adunăm tot materialul literaturii noastre populare, dacă ar fi și cu puțință, la un loc, într-un mare magazin, de unde apoi nu va putea pieri așa ușor, nici nu va fi supus atâtor schimbări, ca dacă rămâne numai în gura poporului“⁵.

Este printre primii folcloriști care sesizează faptul că este necesar să se stabilească cine să culeagă creațiile populare cât și timpul mai favorabil pentru culegător.

Referitor la culegători, este de părere că, pe lângă folcloriștii care se ocupă în exclusivitate de această problemă, cei mai înclinați sunt învățătorii și preoții, dar și elevii din clasele mai mari, după ce au fost instruiți în acest sens.

Perioada din an cea mai favorabilă pentru culegeri de folclor consideră că este toamna și iarna, acestea fiind anotimpurile când sătenii stau mai mult pe lângă casele lor.

Atenționează faptul că folclorul constituie și va constitui izvor de inspirație pentru oamenii de literatură, dând ca exemplu pe Eminescu, Alecsandri, Coșbuc care, inspirându-se din creația populară, au obținut succese remarcabile, dând opere de mare valoare: „Ei mai întâi s-au familiarizat bine cu secretul poeziei populare și numai după aceea au prins lira artistică în mână, va să zică și-au luat poezia populară drept model, pe poporul drept magistru și din această școală, bine instruiți, s-au avântat ca vulturul bine nutrit cu hrană priincioasă până sus în slava cerului“⁶.

Ion Pop Reteganul recomandă culegătorilor de folclor să nu intervină în textul creației populare, având în vedere că toate zonele au obiceiuri și cuvinte specifice. Este de părere ca acesta să fie scris: „chiar așa cum îl exprimă poporul, fără adăugiri sau lăsat ceva afară. De crede

că vreun cuvânt oarecare nu e înțeles de mulțimea românilor - esplice-l, de crede că nu s-ar putea exprima chiar după cum îl exprimă poporul în acel ținut, pună-i semne oricâte și esplice această împrejurare, dar nu-l înlocuiască cu altul pentru cât bine în lume“. Tot în această idee menționează: „să nu se adauge de la sine nimicu, dar nici să nu se lase nimicu afară; scrie-le și ni le trimetă tocmai după cum ies din gura poporului, cu aceleași vorbe; nu-i pase că un cuvânt ori altul n-ar fi doară românesc; ci pună-l cum se aude pre acolo, iar de va fi dubiu că doară acel cuvânt nu e cunoscut de întregul corpul națiunei, esplice-l între paranteze“⁷.

Consideră de asemenea că este de importanță deosebită ca fiecare culegător de folclor să menționeze localitatea de unde a cules creația folclorică, zona din care face parte aceasta cu mențiunea: „lângă râu, munte, ori loc mai important unde se află“.

Întâlnim deci astfel de adnotări la sfârșitul culegerilor sale ca: „Auzită în Bouțariu, lângă Poarta de Fier“, „Comunicată de N. Trîmbițoniu înv. în Grădiște“, „Auzită în Monor, între Bistrița și Reghin, în Ardeal“, „Auzită și scrisă în Reteag, lângă Someșul Mare“ etc.

După ce insistă asupra corectitudinii culegerilor de folclor, a menționării informatorului și zonei de unde s-a cules, atrage atenția culegătorilor asupra dificultății în culegerea creațiilor populare în proză față de cele în versuri. Dacă la poezie informatorul reține versurile, fiind mai ușor memorabile, trebuind să rimeze, făcând remarca: „Poporul ține mult ca versurile să se cadenteze bine, plăcut, neforțat“⁸, creația în proză (povești și basme) culegerea: „ni se înfățișează după capacitatea celui ce ni le expune și după darul de a scrie a celui ce le pune pe hârtie; de unde: o poveste o auzim de la zece indivizi în zece feluri și de la fiecare - zece scriitori o vor scrie în alte zece feluri, va să zică în atâtea variante“⁹.

Ion Pop Reteganul recomandă și cum să se culeagă creațiile populare, îndeosebi cele în versuri, adică pe foi de hârtie ca pe urmă, să poată fi categorisite pe tipuri de creații.

În concluzie, putem afirma că Ion Pop Reteganul a avut un rol hotărâtor în dezvoltarea folcloristicii din a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania prin faptul că:

- a cules numeroase creații populare, de toate genurile, din diferite zone folclorice ale Ardealului și Banatului, o mare parte din ele

văzând lumina tiparului, fie în volume separate, fie în diferite publicații ale vremii;

- a lăsat un bogat material folcloric cules, care se păstrează în manuscris la Academia Română, la Arhivele ASTRA, de la Sibiu, la Arhivele Statului din județul Bistrița-Năsăud precum și în „Muzeul memorial Ion Pop Reteganul“ din satul natal;

- a îndemnat și mobilizat un mare număr de persoane, învățători și preoți la acțiunea de a culege creații populare, înregistrându-se o adevărată mișcare de masă;

- paralel cu activitatea de folclorist, a avut și preocupări etnografice, în albumele din muzeu păstrându-se și unele fotografii cu port popular, unele au fost publicate și chiar comentate în revista al cărui redactor responsabil a fost - „Revista ilustrată“.

În ceea ce privește locul lui Ion Pop Reteganul în folcloristica românească putem afirma că se numără printre animatorii de seamă privind culegerea creațiilor populare, făcând din activitatea de culegător un gest patriotic, național pentru adunarea și păstrarea creațiilor populare de toate genurile, la această nobilă acțiune reușind să mobilizeze un mare număr de amatori.

Din paginile revistei „Familia“ aflăm că Ion Pop Reteganul a intenționat să scoată la Monor - Bistrița revista „Șezătoarea“, care să cuprindă literatură populară în proză și poezie, dar nu a apărut din lipsă de colaboratori.

Analizând activitatea lui Ion Pop Reteganul în domeniul folcloristicii putem afirma că oscilează între școala folcloristică a lui Alecsandri și cea a lui B. P. Hașdeu, dar de remarcat este faptul că se individualizează de acestea, luând ce i s-a părut mai bun, venind cu contribuții proprii, din experiență, pentru îmbunătățirea activității folcloristice.

Activitatea sa în domeniul folcloristicii s-a bucurat de succes și de aprecieri atât în zone în care a acționat, a Ardealului și Banatului, cât și în Moldova și Muntenia.

Bibliografie

1. Pop Ion Reteganul, **Despre literatura poporală tradițională**, în „Cărțile săteanului român“, Cartea I, anul XI, Blaj, 1866, p. 1.
2. Idem, pag. 2.
3. Pop Ion Reteganul, Programa pentru adunarea materialului literaturii populare, în „Gazeta Transilvaniei“, Brașov, An. I, 1887, nr. 229.
4. Ibidem.
5. Ion Pop Reteganul, Programa pentru adunarea materialului literaturii populare, în „Tribuna“, Sibiu, An. VII, 1890, Nr. 120.
6. Pop Ion Reteganul, Programa pentru adunarea materialului literaturii populare, în „Tribuna“, Sibiu, an. VII, 1890, Nr. 120.
7. Pop Ion Reteganul, Programa pentru adunarea materialului literaturii populare, în „Gazeta Transilvaniei“, octombrie, 1887, Nr. 229.
8. Ion Pop Reteganul, Despre modul de a aduna materialul literaturii populare, în „Tribuna“, An. VII, 1890, Nr. 120.
9. Ibidem..

“CĂRJA LUI DUMNEZEU” ÎN CĂTEVA COLINDE ȘI LEGENDE COSMOGONICE

VASILE V. FILIP

Îmi propun, în cele ce urmează, să iau în discuție un detaliu prezent în trei tipuri de colinde, detaliu ce nu a atras atenția, deși tipurile din care face parte (cu deosebire unul) s-a bucurat din plin de atenția cercetătorilor și comentatorilor. Este vorba de “cârja lui Dumnezeu” - unul din obiectele sacre furate de Iuda în colindele pe care Monica Brătulescu le încadrează la tipul 25, Furarea astrelor¹. Este adevărat că nu toate variantele acestui tip menționează anume acest obiect. Însemnele puterii divine sunt, se știe, întâi de toate soarele și luna, apoi “scaunul de-mpărăție”(“de judecie”), cuibărașul (“șuștariul”) botezului, “spicul cel mai bun” sau întreagă “cununa raiului”, “cheile raiului” sau “toarele cerului”. Între acestea din urmă figurează, adesea fără însă vreo consecvență în sine relevantă, “cârja tatălui”, “cârjele îngerești/Și toiagul de dreptate”, “bățul de vitejie” sau “de otânjie” (a otânji= a lovi tare pe cineva, a bate) “cel toiag de pârgărit” (“părgarul”, în organizarea administrativă feudală a țărilor române, era un membru în sfatul administrativ al unui oraș sau târg, sfat compus din 6 până la 12 persoane²), “cel toiag de judecată/ce judecă lumea toată”, sau, cum atestă o variantă din Purcari, republica Moldova:

“Și șel băț di zudică,
Di ziudici o lumi toată
Și Rosâia ziumatati”³

Obiectul în discuție cumulează, deci, prin atributele sale puterea de a judeca, dar și pe aceea de a pedepsi (prin “otânjire”), precum și dimensiunea eroică a divinității (bățul fiind și “de vitejie”). Cum însă el nu este prezent cu absolută consecvență între obiectele sacre, nu capătă, aici, relevanță, cum nu capătă, de altfel, nici celelalte obiecte (afară doar de soare și lună - aștri în funcție de care Monica Brătulescu a dat și numele tipului). Accentul în acest tip de colinde cade însă nu atât pe obiectele furate, cât pe acțiunea de a fura, act ce semnifică regresivitatea

lumii în haos în momentul crucial al sărbătorii. Obiectele interesează nu luate ca atare, ci prin simbolismul lor comun ce trimite spre ideea de ordine divină, instituită în lume prin însăși actul creației. Andrei Oișteanu a dedicat acestui tip de colinde un întreg capitol din ultima sa carte⁴ fără a se opri decât global asupra obiectelor furate de Iuda.

Dar relevanța obiectului ce ne interesează aici vine abia în momentul în care îi urmărim funcționalitatea și în alte tipuri de colindă în care apare. Unul, pe care l-am putea numi “Sf. Ilie fântânarul” nici nu e cuprins în tipologia Monicăi Brătulescu. Avem de-a face tot cu o colindă cosmogonică, înrudită întrucâtva cu tipul 24, *Măsurarea pământului*, deoarece Sf. Ilie apare aici ca una dintre acele ființe (divine sau nu) care perfectează o creație anterioară nu măsurând și apoi încrețind pământul în dealuri și văi pentru a încăpea sub cer, ca în tipul catalogat de Monica Brătulescu, ci făcând fântâni după un model anterior și aducând la viață pământul inițial deșertic, treabă pentru care afântul cere tocmai cârja lui Dumnezeu. Ovidiu Bârlea semnală aici un tip de colindă “de fântânar”, “nemaîîntâlnit în repertoriul altor popoare, legat de partea de sud-vest a Munților Apuseni, ținut caracterizat prin specializarea satelor pe anumite ocupații și produse de schimb⁵”. Dar iată o variantă din Uvriș (Bihor), prezentă în culegerea lui B. Bartok:

“Graie-și Tatăl sfinților:

- Sfinții mei și dragii mnei!

Care mi s-ar mai d-aflare

Dântră voi și dântră noi

Și mi-l meargă colo jos

Jos în câmpii săcătoși?

Așe mi-s de săcătoși,

Nici îi iarba, nici îi apă

Num-o lină de fântână.

Sântilie îmi graie.

- Gata-s, Doamne, oi me ieu,

Numa dăm tu țovul tău.

Iacă țovul că îl da,

Sântilie răduie,

D-în țovu să-mpropte
Mândru izvor izvore.

Da mândru mi-l prunduie
Cu prundu-i dă molit verde
Da mândru mi-l îngrăde
Cu nuiete dă inele
Și mândru mi-l cunune
Cu cununa soarelui

După umbră ce-i pune?
Un pom nalt și rămurat
Dă cu toamnă-i mugurat
Primăvăra-i cu floare
Face poame, nu le coace
Dârt ce poame nu le coace?
La trupina pomului
Sucuitu-i, sucuit
Un cânașu-i dă Iudaș
Și dă pom s-o scârpănat
Rădăcinile-o săcat⁶

Tot la tulpina pomului “Domnul” (și nu Sântilie, uitat pe drum pentru că oricum nu făcea decât să repete gestul prim al “Domnului”) a mai “scris” în mentalitatea arhaică este similar cu “a crea”) scaunul de județ, unde va avea loc disputa (finală!) a sufletului cu trupul (topos de sorginte creștin-religioasă ce formează tema unor cântece și orații de stea⁷).

Avem de-a face cu un mit de origine care nu opune haosul acvatic formelor, ci deșertul și seceta - vieții și vegetației. Am putea admite aici influența cap. doi din cartea întâi a Bibliei, unde, după M. Eliade, “facerea” ni se relatează după o poveste iahvistă mai veche decât cea care stă la baza capitolului întâi⁸, conform căreia Dumnezeu ar fi făcut roditor un pustiu printr-un râu care ieșea din pământ. textul colindei este însă ambiguu, vorbind de o fântână inițială în plin deșert (“Num-o lină de fântână”) ca și de a doua, operă a Sf. Ilie, trimis și

împuternicit al lui Dumnezeu, fântână care însă o estompează și o uzurpă pe prima, asociindu-și însemnele Centrului și ale primordialității (Cununa soarelui, Pomul-Axă- cu rodire pe nivele succesive, cu Iuda-Șarpele la rădăcina și scaunul de județ la tulpină. Arborele lângă un izvor sau lângă o fântână este o imagine exemplară a paradisului, constată M. Eliade⁹, iar fântâna e prelungirea sub-pământeană a axului vertical care intersectează un plan de fire prin centrul lui¹⁰. Creând un nucleu paradisiac, o imagine exemplară a Centrului, Sf. Ilie (re)creează de fapt lumea.

Dar, ce ne interesează în mod special din perspectiva acestei comunicări, este instrumentul acestei ipostaze a Creației -“cârja lui Dumnezeu”- căci “țov”, în graiul bihorean, înseamnă de fapt cârjă, baston. (De remarcat, măcar tangențial, că în această zonă steagul de nuntă se numește “țov” iar stegarul “țovar”¹¹ - identitate ce lasă deschisă posibilitatea aceluiași regim simbolic al celor două obiecte - mitic și ceremonial - lucru ce rămâne de demonstrat.

Dar maxima relevanță pare a o avea “cârja lui Dumnezeu” într-un alt context. Este vorba de tipul de colindă numit de Monica Brătulescu “Pedepsirea lui Iuda” (nr.185), în care acest obiect devine, în final, Stâlpul-Axă a lumii de care Fiul, trimis special al lui Dumnezeu pentru a-l înfrunta pe Iuda, îl leagă pe demon. Ba, mai mult decât atât, o variantă din Vașcău, Bihor, publicată în aceeași culegere a lui B. Bartok și reluată recent în antologia alcătuită de Iordan Datcu, începe cu o extrem de interesantă dispută pentru întâietate, din care aflăm că obiectul de care ne ocupăm, “cârja lui Dumnezeu”, “e mai mare” atât decât Fiul cât și decât tatăl însuși:

“Da ședu-și, mai șed
Doi domni di cei mari
Di mijloc de rai,
La masa galbină,
Galbină, di ceară.
Tot șede și-ntreabă:
Care mi-z mai mare?
Tatăl grăie:
-Di zile di mult,
Io sânt mai di mult.

Di domnie mare,
Că tu ești mai mare,
Da cârja-i mai mare (s.n).
le-te și te du
Jos pântre suflete,
Să vezi ce-i vide!
Iuda, viclean rău,
Bătând, celuind
Suflete drepte
Și le d-ispitește
Și le dobândește.
Fiu d-atuncie
Încă mi-și lua
Cel **corbași** di foc (=bici)
Tare mi-o mâna
'n fîndu iadului
Și-ncă mi-o lega
Cu tăsti (?sic) di fer,
Cu lanț di oțel;
Și-ncă a-atuncie
Mi pune di-a umar
Di-a umar di Iudă
Cel toiag di fer
Tare mni-apăsa,
La pamânt pica.
Iuda-mi dede-a plînge
Cu lacrimi di sânge.
Fiul d-atuncie
Încă-mi mai grăie:
-Greu îți pare, Iudă?
-Hoi, zo, greu îmi pare,
Ca cer și pămînt
Ca cele-am ținut.
O ie-mni-l mie,
Că nu pot țâne.
-Așa-mni pare mnie, Iudă,

Sara di joi mare,
Când tu mă vânduși
La câni, la jidovi
Pă cinzeci di lei,
Pă bani di cei răi.
Di fire legată, Iudă,
Până la județ,
Că te-oi judecar
Io și Dumnezeu
Și dragi fii di-ai mnei
Că tu mă vânduși
Pă dinaouri,
Până-n cântători
Refren 1 : Doamne!

Refren 2 : Dai corinde!¹²

Așadar, ca și în mitul creștin, Fiul este trimisul Tatălui, și, tot ca acolo, lupta se da în numele salvării sufletelor oamenilor. Dar asemănările nu merg mai departe. Lupta ia o alură cosmogonică ce presupune legarea lui Iuda undeva la temelia lumii (ca și în tipul “Furarea astrilor” unde, într-o variantă, acesta se refugiază “su lespedea iadului”). Toiagul pe care fiul îl așază pe un umăr monstrului este evident un substituit al stâlpului-axă, căci Iuda îi compară semnificativ, greutatea cu cea a cerului și a pământului. Ba, mai mult decât atât, îndrăznesc să avansez ipoteza unei omologii între “toiagul de fier” al pedepsei și “Cârja Tatălui” pe care la începutul textului, prin acel motiv al disputei întâietății, ne-o prezenta ca fiind “mai mare” și decât Tatăl și decât Fiul. Căci alminteri ce rost ar avea tot acel început? În lumina acestei ipoteze și presupunând că textul colindelor ar păstra o coerență narativă cuminte, ne-am fi așteptat ca Fiul să-i ceară Tatălui, în vederea luptei cu monstrul, tocmai acea cârjă de care fusese vorba la început. Dar arma cu care zeul cel tânăr este înzestrat în vederea luptei este “cel corbaș di foc”, un bici de foc adică, care este de obicei în colindele cosmogonice o metaforă a fulgerului (folosit, în sens propriu, de către sfântul-erou recuperator în colindele de tip “Furarea astrelor” și tot ca “bici de foc” în colindele tip “Facerea lumii”). Ca de atâtea ori în colinde însă textul nu prezintă o asemenea coerență narativă. Din antichitate însă

s-a observat, în legătură cu mitul, că incoerența, elementul indispensabil sau chiar absurd ascunde semnificația cea mai adâncă. V. Lovinescu îl citează pe împăratul Iulian, care scria că ceea ce în mituri se prezintă neverosimil reprezintă tocmai ceea ce deschide porțile adevărului. Tocmai paradoxul pare să ne prevină să nu ne încredem vorbeii simple, ci să ne întoarcem spre adevărul ce-l ascunde. Iată, din acest punct de vedere, o semnificativă ambiguitate a genului lui Iuda din colinda mai sus citată, care apare când ca o ființă masculină (“Iuda, viclean **rău**”), când ca una feminină (“Tare mni-o mâna/Și-ncă mni-o lega” (...), Di fire **legată**, Iudă”). Să ne amintim însă că cele mai vechi reprezentări ale mării zeițe chthoniene (Magna Mater) sunt de gen feminin (Python - în mitul grec al lui Apollo, Tiamat în **Emuna elis** etc.) Informatorul popular al lui Bela Bartok mai păstra, se pare, amintirea difuză a unei divinități feminine, plasate în centrul și în străfundul pământului, la rădăcina stâlpului sau a copacului axă, ale cărei valențe malefice au permis înlocuirea sa cu vânzătorul lui Isus din mitologia creștină. Nu cunoaștem această divinitate, dar am putea presupune că ea era o ipostază a Magnei Mater care, și în alte mitologii, este plasată în același loc: “Centrul pământului, «buricul» (nabhi) era considerat în India drept matricea Zeiței Mame”, scrie M. Eliade¹³.

Numele lui Iuda acoperă deci, ca o subțire pojghiță iudeo-creștină, un demon arhaic colaborator la Creație și legat (în sens propriu) de aceasta (“Di **fire** legată, Iudă”) de obicei la baza stâlpului-axă care străbate prin Centru și unește cele trei niveluri ale firii. menirea sa pare a fi aceea de a prilejui periodic reînnoirea Creației, fie printr-o reșezare a obiectelor sacre, furate de el și recuperate de un sfânt, în Rai, la locul lor (ca în colinda despre Raiul prădat) fie prilejuind o nouă și mai bună stabilitate a pământului, un nou echilibru după un cutremur pe care tot el îl provoacă. Despre cutremur vorbesc doar legende cosmogonice românești, care ni-l prezintă pe Iuda-Dracul adesea cu aceeași funcție, căci colinda mai sus citată dă acestei structuri arhaice o formă creștină: “cutremurul” este de natură morală, constând într-un maxim de influență a demonului asupra “sufletelor drepte” pe care “bătând, celuind” le “dobândește” pentru împărăția sa, Iadul.

Din aceeași categorie, a demonilor care, deși legați în timpul profan, constituie o permanentă amenințare pentru lume, fac parte vechi

germanicii Fenrir, lupul cel legat cu o legătură subțire, aproape nevăzută (citește: magică), precum și Loki, zeul cel viclean, legat de o stâncă, sub un șarpe care îi picură venin în față, pentru vina de a fi urzit moartea luminosului Baldr, ucis de fratele său, orbul Hodhr, cu săgeata de vâsc. Zvârcolirile sale, ca și ale lui Iuda, provoacă cutremur. Despre ambii însă, atât despre Fenrir cât și despre Loki, ni se spune că, la Ragnarök, vor scăpa din legături participând decisiv, în dauna zeilor, la bătălia finală.

În mitologia greacă uriașul Atlas, pedepșit de Zeus să susțină bolta cerului, sau Prometeu ținut de stânca din Caucaz, nu sunt alte fețe ale aceluiași structuri mitologice. (Valențele malefice se convertesc însă, mai ales în cazul ultimului, în revoltă legitimă, în numele omului).

Legende europene de tipul Prometeu-Loki (care au unele variante și pe teritoriul românesc) și-ar avea originea, după Axel Orlik, în Caucaz, de unde au iradiat înspre Europa. Și dacă în variantele amintite, grecești sau vechi-germane, e mai dificil să întrezărim ipostazele și rolul “cârjei lui Dumnezeu” chiar dacă s-a sugerat uneori că stânca lui Prometeu a lui Loki este o ipostază a Axei Lumii), tocmai în Caucaz găsim cheia problemei, anume evidența identității dintre “cârja lui Dumnezeu” și Stâlpul-Axă sau Copacul Cosmic.

Demonizat din trufia de a nu-și mai găsi adversar pe măsură, Amirani, eroul gestei georgiene, îl provoacă la luptă pe Dumnezeu, care îi este și naș. Spre deosebire de toate probele eroice anterioare, Amirani nu va avea acum șansa unei confruntări directe. Dumnezeu îi propune un fel de încercare sportivă: își va înfige cârja în pământ, urmând ca Amirani s-o smulgă, ceea ce eroul și face în două rânduri. A treia oară însă Dumnezeu poruncește cârjii să crească astfel încât să cuprindă cu rădăcinile tot pământul iar cu vârful să atingă cerul. Acum Amirani nu mai poate nici măcar s-o clinească iar Dumnezeu îl blestemă și îl cetluiește de acest copac. În alte variante în locul cârjei poate fi vorba de un stâlp de fier, un copăcel sau o stâncă¹⁴. Identitatea regimului lor simbolic cu cel al “cârjei lui Dumnezeu”, precum și primordialitatea acestia din urmă este însă de-acum evidentă¹⁵. De aceea nu ne miră s-o constatăm și pe teritoriul românesc, în unele variante ale cosmogoniei, puse pe seama colaborării inițiale a lui Dumnezeu cu Dracul. O astfel de legendă cosmogonică a fost culeasă de la ciobanii sibieni și publicată în

Tribuna, în 1889. O reproduc și o discută apoi M. Eliade și R. Vulcănescu. Conform acesteia, prima întâmplare cosmogonică, precedând creația pământului și a cerului, este tocmai emersiunea, din Apele primordiale, a Arborelui cosmic, având drept prototip baltagul sau toiagul lui Dumnezeu: “Până nu a fost lumea și era numai o apă mare, s-a gândit Dumnezeu să facă lumea cât mai degrabă. Dar nu știa ce fel de lume și cum să o facă. Și se mai supăra Dumnezeu că nu avea nici frați, nici prieteni. De mâine și-a aruncat baltagul în apa cea mare. Și ce să vezi, din baltag cresc un arbore mare, iar sub arbore ședea Dracul¹⁶.”

Cârja sau toiagul lui Dumnezeu pare a fi, deci, pe o arie ce cuprinde cel puțin estul, sudul și nordul Europei, o concretizare a unui principiu creator prim. El traduce o nevoie fundamentală a mentalității arhaice, aceea de a “centra” spațiul, și de a-l orienta întâi de toate pe direcția sus-jos. Nu este deci întâmplătoare regăsirea acestui obiect în colindele cosmogonice, cum neîntâmplătoare sunt, se pare, multe alte “amănunte” - relicve ale unei mentalități revoluate - păstrate adesea doar în ciudatul și incitantul univers al colindei.

Note bibliografice

1. Monica Brătulescu, *Colinda românească* (studiu), ed. Minerva, Buc., 1981 pp. 178-180.
2. Cf. Dicționarului explicativ al limbii române, Ed. Academiei, Buc., 1984
3. *Colindă-mă Doamne, colindă!*, Colinde poulare românești, ediție îngrijită de Iordan Datcu, Ed. Minerva, Buc., 1992, vol. I, p. 110
4. Andrei Oișteanu, *Motive și semnificații mitice în colinda tip “Furarea astrelor”*, în vol. *Motive și semnificații mito-simbolice în cultura tradițională românească* Ed. Minerva, Buc., 1989
5. O. Bârlea, Introducere la vol. lui P. Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare. Studiu de folclor comparat*. Ed. Minerva, Buc., 1983, p. XIII
6. Bela Bartok, *Melodien der rumänischen Colinde* (Weinachtslieder), Ed. Musica, Budapest, 1968, p. 321
7. T. Pamfile, *Sărbătorile la români - Crăciunul*, pp. 149-150
8. M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Ed. Științifică și

enciclopedică, voll, Buc., p.173

9. M. Eliade, op.cit. vol. II, pp. 188-189

10. V. Lovinescu, *Interpretarea ezoterică a unor basme și balade populare românești*, Ed. Cartea Românească, Buc., 1993, p. 59

11. Maria Bocșe, *Grâul - finalitate și simbol în obiceiurile de pe valea Barcăului*, în A.M.E.T., Cluj-Napoca, 1977, p.276

12. Apud Iordan Datcu, *Colindă-mă, Doamne, colindă*, Ed. Minerva, Buc., 1993, vol.II, pp. 165-166

13. M. Eliade, *Cosmologie și alchimie babiloniană*, Ed.Moldova, Iași, 1991, p.72

14. Georges Charachidze, *Prometeu sau Caucazul*, Ed. Meridiane, Buc., 1988, p.68 și următ.

15. În legătură cu această identitate de regim simbolic, Gilbert Durand scrie: "Bastonul... e o reducere simbolică a copacului, având darul de a înmuguri, a copacului lui Ieseu, făgăduiala dramatică a scepтрului". (*Structurile antropologice ale imaginarului*, Ed. Univers, Buc, 1977, p.349

16. Apud R. Vulcănescu, *Mitologia română*, Ed. Academiei, Buc. 1987

NOTE LEXICALE ȘI ETIMOLOGII

DUMITRU MANIU

Se vor împlini în curând peste 50 de ani de când a trebuit să părăsesc studiile de filologie romanică și română. În acea perioadă plănuisem să pregătesc o monografie lingvistică a satului meu de naștere, Zagra, din județul Bistrița-Năsăud. Punând în valoare anchetele pe care le făceam pentru teza mea de doctorat privind terminologia română de vânătoare, începusem să înregistrez anumite particularități fonetice, morfologice și lexicale ale graiului din comună, dar toate acestea au fost întrerupte prin plecarea mea din țară în 1946. După ieșirea mea la pensie, cu vreo câțiva ani în urmă, am început să pun puțină ordine în însemnările mele, și după lectura acestora, am constatat că era păcat să rămână îngropate pentru totdeauna unele cuvinte pe care le înregistrasem, dintre care unele au dispărut între timp, sau sunt pe cale de dispariție, precum și unele etimologii pe care le descoperisem atunci. Între anul plecării mele din țară și 1968, când am putut să mă întorc în sat, există o evoluție lingvistică considerabilă, după cum pot constata din doi în doi ani când mă întorc aici.

Pe lângă cuvintele neînregistrate până în prezent, se adaugă altele care au fost semnalate, în special de profesorul Nicolae Drăganu, care este originar din același sat, dar care mi-au părut greșit explicate. Greșelile se datoresc lacunelor unui studiu complet al folcloristicii și sensurilor acestor cuvinte, care au fost evocate mai curând din memorie decât în urma unor anchete aprofundate pe teren. În sfârșit, trebuie să adaug că toate aceste cuvinte prezintă, ca element comun, particularitatea de a fi de origine latină, cum mă voi strădui să dovedesc în cele ce urmează și fapt care nu este lipsit de interes pentru română.

Ținând seama de foarte lungul decalaj de timp care a trecut între divorțul meu de filologie și pregătirea acestui articol, am întâmpinat anumite greutăți în folosirea termenilor tehnici de filologie pe care i-am uitat, lucru pentru care îmi cer scuze anticipat. Îmi cer de asemenea scuze pentru documentarea redusă la cea mai simplă expresie a sa și pe

care o evoc din memorie, căci după atâta timp n-am mai avut posibilitatea să mă întorc la izvoare, în biblioteci, punțile fiind rupte de multă vreme. Unele dintre cuvintele pe care le public au putut fi semnalate și studiate între timp, în reviste și studii de specialitate. Îmi cer scuze și pentru faptul că nu pot face referință la ele, căci nu cunosc nimic din ce a fost publicat între timp.

Încep cu cuvintele neînregistrate, ceea ce îmi permite să ridic problema importantă de metodă a alcătuirii dicționarului. În general, dicționarele înregistrează formele care figurează în textele literare, textele de literatură populară și anumite vocabulare regionale și de terminologii speciale. Acestora s-ar putea adăuga câteva comunicări orale făcute la întâmplare, relații orale ale filologilor cu săteni sau cu intelectuali originari de la țară. În acest fel s-a alcătuit **Dicționarul Limbii Române**, publicat de Academia Română sub direcția lui Sextil Pușcariu, care este de departe cel mai complet pentru limba română. Din păcate, aceste surse nu conțin toate cuvintele folosite la sate, acestea etalând sensuri foarte variate în funcție de activitățile în care sunt folosite. Sensurile cele mai ascunse, cele mai interesante și cele mai concludente pentru originile lor etimologice, sunt legate de aceste activități. Dacă nu există anchete în cadrul acestor activități, cuvintele trec neobservate. Întrarea unui cuvânt într-un text oarecare, sau în limba literară este un fapt al întâmplării, legat de nevoile de exprimare ale unui autor care îl folosește cu un sens subiectiv. Acest fapt conduce adesea la dispariția cuvintelor și la etimologii false, căci acestea ignoră sensul intim al formelor studiate.

Ceauș: adv. de afirmare „cât se poate de, cu totul, complet“.

Cuvântul este folosit într-o expresie stereotipă însoțind adverbul **asa**: „ceauș așa“, chiar așa, complet (exact) așa. În aceeași expresie poate fi înlocuit prin sinonimele „chiar, tocmai“. Accentul tonic al cuvântului se află pe vocalele - ea - pronunțate ca un diftong.

Eu am înregistrat cuvântul înainte de 1946 când am părăsit țara precum și cu ocazia primelor mele vizite în sat după 1968. Azi el nu se mai află decât în amintirea celor care au trăit lângă persoanele care îl foloseau și care, acum, sunt morți. Am avut un unchi care folosea mult expresia „ceauș așa“ și când l-am întrebat unde o auzise, mi-a spus „din bătrâni“, „din gura bătrânilor“. El afirma că auzise expresia și în alte

părți și anume în timpul serviciului militar, în regiunea Baia Mare.

Așa cum apare în această expresie, **ceauș** pare un sinonim al lui **așa**, „astfel“, derivat din lat. **sic**, care se întâlnește și în cat. **assi**, sp. **así**, și port. **asim**, precedat de un **a** demonstrativ (REW 7892). Într-adevăr, credem că acest **a**, care poate reprezenta pref. **ad**, sau adv. **eccum**, **accum** sau **hac**, se regăsește în pronumele demonstrative ca **acel**, **acest** etc. Același lat. **sic** pare a se afla în partea finală a cuvântului **ceauș**, -ș (i). Începutul cuvântului nu este decât latinescul **ecce** „sieve da“ (REW 2822), devenit **ce-** și care se găsește și în anumite pronume demonstrative ca **cel**, **cea** (<**ecce illum** și **ecce illam**). Mijlocul -o- pare să fie demonstrativul lat. **hoc**. „dieses“ (REW 4158). Este vorba deci de împerecherea pleonastică a două elemente care erau folosite în latina vulgară pentru a afirma: **hoc (est)** > prov. **oc** și fr. **hoc ille** > **oil** „oui“, pe de o parte, și de alta a latinescului **sic** pe care l-am amintit mai sus. Nu știu dacă se întâlnește aceasta și în alte limbi romanice, dar în română nu mi se pare un lucru imposibil când ținem seama că legiunile care au participat la cucerirea Daciei veneau uneori din aria geografică a lui **sic** (Spania, Italia), și alteori din aria lui **hoc** (Narbonne). Pentru a rezuma, adverbul nostru se compune deci din **ecce+hoc+sic**, cu înțelesul de „iată, la aceasta eu zic da“. Unele dintre aceste elemente se găsesc reunite în alte limbi romanice, ca de ex. în italiană **cio**, vechea franceză **ico** < **ecce hoc** (REW 4158), dar nu întâlnim toată construcția pe care o propunem. Sperăm că articolul nostru va duce la descoperirea acestei construcții în altă parte.

Se pare a fi evident că **ceauș** nu poate fi despărțit de ar. **aos** și de dr. **neaos** amândouă întrebuințate în expresii stereotipe: ar. **aos**, dr. **neaos**, „curat, adevărat“. Amândouă formele au fost explicate ca derivate din lat. **avus** „Grosvater“ (REW 839). Această explicație, adoptată mai ales pe seama expresiei ar. **aos**, nu corespunde din punct de vedere fonetic. Sufixul **-uș** este întotdeauna accentuat ceea ce nu este cazul pentru cele două forme ale noastre care sunt accentuate pe vocala -a-. Trebuie deci să presupunem că **-us** neaccentuat făcea parte integrală din cuvântul de bază și nu era deci un sufix. Propun deci pentru cele două forme aceeași bază ca pentru **ceauș** fără întărirea lui **ce** (**ecce**): **a+hoc+sic** > **aos** precedat de prefixul **ne-** pentru **neaos** cu înțelesul de „asta da“. Nu este de neconceput că se poate ajunge de la sensul

adverbial „da“ la întrebuintarea adjectivală „curat, adevărat“, căci după repetări multiple „eu sunt aromân, da“, s-a pierdut sensul adjectival „curat“, când adverbul de afirmație a slăbit fonetic și a început să fie întărit cu particulele **-ce-** și **-ne-**. Au putut de altfel exista două cuvinte diferite, unul legat de **avus** > **au** și celălalt **a+hoc+sic**, care s-au influențat reciproc, unul dându-i celui alt conținutul fonetic și al doilea oferind în schimb conținutul semantic. Așa se explică de ce formula **aus** și **neaoș** par a însemna **moș**, „bătrân, strămoș“.

Pentru a reveni la expresia citată de Th. Capidan „**aromân de aus**“ și care pare o obiecție serioasă în explicarea cuvântului prin adverb, ea nu constituie nicidecum o dificultate, căci adverbele sunt foarte adesea introduse în frază prin prepoziția **de**, cel puțin în daco-română, ceea ce presupune același lucru în aromână. Citez exemplele: **desigur, de tot, deabinele** etc. expresii care au toate un întărit sens afirmativ. Mai pot cita o creație identică din satul Zagra și împrejurimi în care **de** este asociat cu sl. **da** pentru a forma **deda** (pronunțat **dgeda**), care înseamnă de asemenea „cu totul“. Dacă **aoș** ar fi fost considerat ca substantiv **moș** „strămoș“ în expresia **de aoș** ne-am fi așteptat cu atât mai mult să-l vedem introdus prin **din** (de+in) **ausi** utilizat la plural.

Să ne întoarcem acum la problema prezentată de forma daco-română **neaoș** cu această prelungire a prefixului cu valoare demonstrativă **ne-**. Pentru explicarea acestui fapt am trei ipoteze posibile:

a) - O aglutinare a substantivului **nea** („zăpadă“ lat. **nivem**, „Schnee“ REW 5836), ceea ce a putut să se producă când **aus** a luat sensul de „pur“, **nea-aus** „pur, alb ca zăpada“ nu-mi pare imposibil, deși greu de realizat.

b) - Exista în latina vorbită un sufix **-ne** pe care îl întâlnim în formarea mai multor pronume, ca **que ne** > rom. **cine**, sp. **quien**, port. **quem** (REW 6853) precum și formele românești **mine**, **tine**, fr. **mien**, **tien**, megl. **mein** și ital. dialectal **mene** (REW 5649) care par să aibă mai degrabă un rol de întărire fonetică și care s-ar potrivi perfect cazului nostru. Da, dar este vorba de o întrebuintare sufixală pe care o aflăm în Transilvania de Nord în adverbe ca: **atuncine**, **aincine** și **aicine**, dar totdeauna la sfârșitul cuvintelor.

c) - Cea mai bună explicație ar fi cea obținută prin expresia lat.

nec magis, o variantă populară folosită în locul lui **nec plus** care a dat în română **nemai** „cu totul“, folosit mai ales cu participii trecute ale verbelor, **nemaiauzit**, **nemaivăzut** „niciodată auzit, niciodată văzut“, care au pierdut cu timpul pe **mai**, pentru a deveni **neauzit**, **nevăzut** și care s-a cristalizat cu un sens superlativ fără valoare negativă. Această ipoteză are acordul meu.

Există în latină un alt adverb **ne** de origine greacă, care înseamnă „da“ și care putea fi folosit în orice loc în frază: **tu ne**, „da, tu ești“, **ne ego fortunatus homo sum**, „într-adevăr sunt un om foarte norocos“, dar aici este vorba de forme foarte literare, greu de luat în considerare pentru limba populară. Nu se poate lua în considerare nici introducerea directă a grecescului **νη** în română, deși ipoteza este ademenitoare din punct de vedere geografic, căci influența greacă în română se reduce la câteva zeci de cuvinte, cele mai multe introduse prin latină. De altfel, după ipoteza geografică, ne-am aștepta să-l găsim pe acest **ne-** mai degrabă în aromână decât în daco-română, ceea ce nu este cazul.

Pentru cei care ar avea rezerve în ceea ce privește compunerea complexă din **ecce+ad+hoc+sic**, mă mulțumesc să le amintesc că acest lucru este foarte curent în latina populară, mai ales pentru adverbe. Pot cita cazul lui **aiurea** < **al+ubi+re**; **airlea** < **ali+ibi+re+ille** și multe alte cuvinte zise „unelte“ devenite indispensabile prin dispariția desinențelor din declinare. În trecere, zăbovesc puțin asupra cuvântului **așișderea** „la fel, asemănător“ pe care DLRM îl consideră ca o aglutinare a lui **a aș+a+zde (sl.)+re+a** (ceea ce este un remarcabil exemplu de complexitate) introducând un adverb slav în mijlocul unei construcții latine, pentru a zice că ipoteza este mai mult decât îndoielnică și făcută pe considerații de omonimie. Mi se pare că **a (ad sau accu+sic+sic** (și „și“)+**de+re+a (hac** terminație adverbială) sunt mai logice. Aceasta ar fi dat **asi-s (i) de re**, cu primul **sic** luat ca adverb „astfel“ și al doilea drept conjuncție **s(i)** „și“. Trecerea de la **s** la **j** se explică printr-o sonorizare provocată de sunetul **d** sonor subsecvent. Se poate compara în această privință cuvântul **mușdai=mujdei, must+de+ai** „suc de usturoi“ în care aflăm aceeași evoluție **mușdai=mujdai** (DLRM sv). Un studiu de ansamblu al adverbilor de origine latină în română ar duce, sunt sigur de aceasta, la alte descoperiri interesante în această privință.

Decula v. tr. „a bate de moarte, a pedepsi aspru“. Cuvântul este

înregistrat de DLRM ca o formă regională cu sensul de „a bate rău, a deșela“, dar fără etimologie. La Zagra găsim aceleași înțelesuri cu sinonimele „a deșela în bățai (derivat din lat. **sella**, în română **sea** „Sessel și Satel“ (REW 7795), dar care la plural înseamnă „rinichi“ și a **speti**, v. tr. derivat din **spate** lat. care înseamnă în același timp „spadă, omoplat, spate, umăr“. Forma vine de la pluralul **spate**, după cum șale amintit mai sus a luat sensul de „șale, umeri, omoplați“ (REW 8128 și DLRM s. v.). Mi se pare de mirare că baza lat. **decollare** „a decapita, a tăia gâtul“, sp. it. **decallare**, fr. **décoller** (REW 2506) cu un sens atenuat, cum se întâmplă adesea prin uzură, n-a fost reținută pentru explicarea cuvântului. În ceea ce privește sensul slăbit, avem exemplul valenc. **degollar** (contaminare a lui **collum** și **gula** „gură“, cf. sp. **degullar** și **degolar** care înseamnă „Strafe (pedeapsă) für das Vieh das am verbotenen orte weidet“, „Pedepsirea vitelor care pasc pe locuri interzise“ (REW 2506). Sensul concret și puternic a slăbit odată cu dispariția practicii decapitării, dar a rămas totuși destul de puternic după cum o dovedește definiția cuvântului.

Grăori s. pl. „cocori“. Cuvântul nu este folosit decât la plural în expresia „trec grăorii“ și pe drept cuvânt căci pasărea nu rămâne în regiune unde nu este văzută decât în zbor spre sud, toamna. Din punct de vedere etimologic pare un diminutiv al lui **gruem** ***grueolus** > **gruăor**, **grăor**, cu accentul pe sufixul -**éolus** deplasat -**eólus**, schimbare devenită o regulă imuabilă în latina vulgară în acest caz. Se poate compara în această privință lat. **capréolus**, lat. vulgar **capreólus**, căprior, **fetiólus**=fecior. Nu trebuie confundat **grăor** cu **graur** care vine din lat. **graulus** (REW 3850).

Mache s. f. „secreție vâscoasă“ a femelelor animalelor cu coarne (ca vacile, ciutele, căprioarele etc.) în timpul când sunt în călduri sau înainte și după fătare. Este vorba despre un termen de vânătoare și păstorit în același timp. Se pronunță **matce** al cărui **tc** poate proveni în același timp din palatalizarea unui **t+e** sau **i** sau a unui **che** palatalizat. Se spune **fratce** pentru **frate**, dar și **tcema** pentru **chema** (lat. **clamare**) etc. Am ales forma **mache** căci cred că acest cuvânt vine din lat. **macula** „pată, murdărie“ (Fleck, REW 5212), care în port. **malha** înseamnă Schafstall (grajd de oi) exact ca derivatul sp. majada (REW 5212) cu ideea de „loc murdărit de oi“. Alegerea mea a fost determinată și de

faptul că țăraniile noastre consideră ca **spurcat** (derivat din lat. **spurcus** „schnutzig“ murdar REW 8194) tot ce privește procrearea și nașterea, chiar și pentru femei. Această idee de murdărie este la baza expresiei „spăla cămeșe“ folosită pentru regulile femeii. Aceeași idee prezida ceremonia **spălatului** unei femei care a născut și care nu putea intra în biserică înaintea acestei ceremonii care pare părăsită în prezent. În timpul acestui ceremonial, „nașa“ umplea un vas cu apă, de obicei sfințită, și îl așeza în fața „finei“ care stătea în picioare. Nașa, după ce și-a muiat degetele în apă sfințită, le trecea pe toată lungimea corpului finei, de la cap până la picioare. Ea efectua același lucru cu un prosop. După aceasta fina se considera **curățată** (derivat din **curat** lat. **colatus** REW 2035) „purificată“, sau din lat. **curare** „sorgen, besorgen“ (REW 2412). Al doilea motiv care mă îndeamnă să iau lat. **macula** (din lipsa unei alte soluții pe care n-o avem) este și faptul că întreaga terminologie pastorală regională, pentru fecundarea și sporirea animalelor, este latină. Judecați: **a fătă**; **fătăciune** „organul sexual al femeilor“; **a fi a fătă** „a fi plină“; **pasăre** „organul sexual al masculului“; **a lepăda** „a fătă înainte de termen“, **a mârli**, **a sări**; **soarta** „placenta“. Insist asupra ultimului termen pentru a spune că sunt cu totul de acord cu etimologia dată de fostul meu profesor G. Giuglea din lat. **exorta**, part. trecut al verbului **exoriri** „a naște, a apărea“ (**Cuvinte românești și romanice**, p. 37). Cuvântul are aceeași rădăcină cu **ort** „corp, cadavru“ din expresia **și-a dat ortul popii** „și-a dăruit corpul preotului, a murit“ pe care dicționarele îl ignoră și care nu este decât participiul trecut al verbului lat. **oriri** care înseamnă la fel „a se naște, a apărea, a ieși, a crește, a se mări“ (BGND LF s. v.) desemnând corpul material inert în opoziție cu sufletul sau inima, dar la origine sufletul este principiul care însuflețește corpul sau **ortul**.

Ori subs. plur. „față, obraz“. Este dificil de determinat genul cuvântului care apare ca un plural și se folosește numai în expresia **a-și veni în ori** „a-și veni în fire, a redeveni conștient după un leșin“. Expresia este semnalată de DLRM care pune în mod curios **ori** în raport cu lat. **hora**, hore-arom. Expresia fiind întrebuințată la Zagra unde este încă foarte vie, am făcut o anchetă asupra condițiilor folosirii sale, mai ales căutând celelalte expresii care ar putea-o înlocui.

Când o persoană leșină, începe prin **a face fețe**, lit. „a face fețe,

a-și schimba culorile feței“, **îngălbeneste** sau **albește la față** „fața se îngălbeneste sau se albește, pâlește etc.“ Când persoana își revine se zice căea **prinde culori la față, roșește la față** „fața se înroșește“. Cuvântul **față** revine peste tot fără a fi vreodată vorba de timp pe care **hora** îl sugerează. Se spune și **a-și veni în fire** în care cuvântul **fire** (derivat din lat. **fieri** „a fi“, a exista REW 3288) nu ne apropie cu nimic mai mult din punct de vedere semantic de **horae**. Este vorba în realitate de lat. **os, oris** care înseamnă „față, obraz“ (BGND LF s. v.) a cărui familie **orare** a dat în română **a ura** „a felicita, a adresa urări frumoase și a recita colinde de Crăciun, mergând din casă în casă“, precum și **orații** (de nuntă), lat. **oratio** „urări de fericire în versuri, adresate prin voce tinerilor căsătoriți“.

Pătrare s. f. „bucată de trunchi de copac obținută prin despicare sau cojire“. Dictionarele nu înregistrează acest sens care este foarte curent în limbajul dulgherilor și ciobanilor din regiune.

Pentru ca lemnul să se usuce mai ușor se practică fie **solzitul** (derivat din lat. **solidus**) „cojire“ care constă în a înlătura scoarța printr-o ușoară lovitură de seacă dată din loc în loc, pe toată lungimea trunchiului, fie **crăpatul** „despicatul“ (derivat din lat. **crepare** „a crepa, bersten“ REW 2313) pentru a obține **pătrări**. Îdeea semantică este aceeași ca și în fr. **équarrir** și cuvântul **pătrare** nu este altceva decât lemn curățit (REW 3060 propune un lat. ***exquadrare** cu același sens). **Pătrările** sunt folosite pentru construirea mai solidă a colibelor ciobănești pentru iarnă. În limbajul ciobanilor se găsește expresia **botă de pătrare** „bătă, ciomag“ făcut din lemn cojit care se deosebește de bâta făcută dintr-o creangă sau ramură căreia i s-a înlăturat coaja. **Bota de pătrare** este în același timp mai ușoară, mai solidă și **cântă** ori de câte ori se lovește cu ea pământul sau o piatră. Cuvântul **pătrare** „derivă din **quatuor**, rom. **patru**+sufixul **arium**“ este înregistrat în dicționare cu alte sufixe pentru a indica măsurile și împărțirile cu patru, precum și formele cu patru fețe.

Sfărghia s. f. „așchie“, **sfărghia** v. pron. „a se crepa, a se așchia vorbind de lemn“, **însfărghia** v. pron. „a se înțepa cu așchii“, **sfărghios** adj. „se spune despre lemnul care face ușor așchii despicându-se“ și, în sfârșit, **sfărghietură** s. f. „sfărșirea lemnului acoperit de așchii“ sau „rana pielii în urma înțepăturii cu o așchie“.

Iată un radical foarte viu cu o întreagă familie de derivați, care n-au fost niciodată înregistrați de dicționare. Aceasta confirmă întrutotul ceea ce am avansat la începutul acestui studiu asupra lacunelor pe care le pot avea textele și alte izvoare despuiate pentru a alcătui dicționarele și necesitatea de a întreprinde anchete avansate la țară pentru a fi astfel cât mai complete posibil. În cazul lui **sfarghie** și a familiei sale lacuna este cu atât mai regretabilă cu cât este vorba de un cuvânt de origine latină. Ansamblul pare să ducă la o bază lat. ***fragula**, ***fragulare**, precedate de prefixul **ex-** care aveau sensul de „țandără, bucată și a sări în bucăți, a se sparge“. Verbul simplu ***frag(u)lare** „zerbrechen“ a fost deja propus pentru a explica v. fr. **frailer**, astur. **frayar** și campid. **fragare** (REW 3749). În română radicalul a suferit o metateză **fra** > **far**, pe care de altfel o regăsim în condiții identice în verbul românesc **sfârteca** „a sfâșia“ din lat. ***ex-fracticare** > **ex-farticare** - **sfârteca**, admis de toți romaniștii.

Toate aceste cuvinte sunt foarte utilizate de țărani precum și de fabricanții de unelte și mobile, căci trebuie evitată folosirea unui **lemn sfărghios** pentru fabricarea uneltelor și mobilelor, ceea ce este periculos pentru utilizatori.

Trágăn s. m. „urmă făcută de vânători pe cărările pădurilor cu o bucată de stârv pentru a atrage animalele carnivore într-un loc voit“. Cuvântul a fost folosit în expresia **a face trágăn** pe care am înregistrat-o în 1939 de la un bătrân vânător. Era cunoscută încă în 1968 când am revenit în sat, dar a dispărut complet odată cu generația bătrână și a fost înlocuită cu **trăsura** cu același sens, dar folosit și cu sensul de „trăsură“.

În ceea ce privește forma veche **trágăn**, ea apare ca un postverbal al vb. **trăgăna**, lat. ***traginare** „dahin ziehen“ (REW 8837), care este de asemenea la baza vechiului fr. **train** cu un sens strict identic. Cuvântul apare în cartea de vânătoare al lui Gaston Phoebus, pagina 253 și a fost înlocuit în franceza modernă cu un alt derivat: **trainée** (Littré s. v.). Dispariția lui **trágăn** se explică ușor prin întâlnirea cu un omonim, boala **trágăn**, vechea greacă **tragon** „Drüsengeschwulst“ (TDRG s. v.). Voi termina cu două forme care au fost semnalate și de Nicolae Drăganu, dar ale căror explicații etimologice sunt greșite, ca urmare a lipsei unor anchete aprofundate pe teren, care l-ar fi făcut să evite de a se lăsa înșelat de similitudini fonetice și de întrebuițări prea în grabă înregistrate.

Întrunchica (pronunțat **întruntcica**) **întrumpica** (pron. **întrumpcica**) v. trans. și pron. și adverbele **întrunchic** (pron. **întruncic**), **intrumpic** (pron. **intrumpcic**), pe care DA le plasează în articolul verbului **întruchipa** considerat ca fiind de aceeași origine ca și formele indicate mai sus. Se adună astfel o grămadă de variante (?) și de sensuri ca: „a se face asemănător, a se identifica, a se echilibra, a plăti aceeași sumă, a fabrica, a aranja, a forma, a economisi, a pune de-o parte, etc., etc.“ fără a se pune întrebări și fără a se ocupa de particularitățile diferitelor variante, mai ales de cele ale accentului tonic. Pe toate acestea se bazează etimologia dată de N. Drăganu (DR p. 300), care pleacă de la expresia **întrunchip** „în același fel“ și face din cuvintele noastre: după Tiktin DRG s. v. **închipui**, un derivat din maghiarul **kép** „image“. N. Drăganu pornește pentru aceste forme de la **întruchipa**, devenit după metateză (?) **întrupica**. Există două obiecții: **întruchipa** este întotdeauna folosit în regiune cu sensul de „a se încarna, a lua înfățișarea“, cristalizat în expresii ca **drac întrutcipat**, sinonim cu **drac impelițat**, care desemnează un copil turbulent sau un om rău. **Întruchipa** ar fi trebuit să dispară în fața inovației **întru(n)chipa**, sau cel puțin să-și schimbe sensul. Metateza ar fi trebuit să fie diferită și să ducă la o formă **întru(n)pichea**. În sfârșit, **întru(n)pica** ar fi trebuit să urmeze, din cauza accentului său pe **chíp**, în conjugare, vb. **întruchipa**, care la prezent, persoana întâi, face **întru(n)chipează**, ceea ce nu este cazul. Într-adevăr, **întrúnchipa** și **întrúmpica** au accentul pe -un- ca și cele două forme adverbiale **întrúncic** și **întrúmpcic**. Am întâlnit o singură dată forma **întrumpcica** la prezent purtând accentul pe silaba -ci-, dar am interpretat acest lucru ca o licență poetică, pentru nevoile rimei și ritmului. Iată exemplul în chestiune: Lelea tătce (toate) le-întrumpcică/ Nedân(d) „nimărui nemnică“ (Transcriu textul cum se pronunță, cu formele locale **nimărui** pentru **nimănui**, **nemnica** pentru **nimica**, precum și **dân(d)** în locul lui **dând**, căci **d**-ul din participiile prezente amuțește adesea în fața unei consoane din cuvântul următor). Adăugând la aceasta prezența unui **n** în **întrunchipa**, față de un **m** în **întrumpcica**, două variante pentru un același cuvânt circulând în același set, ceea ce este contrar tuturor principiilor geografiei lingvistice.

În fața atâtor obiecții, am hotărât să iau ancheta pe teren și să merg, dacă este posibil, mai în profunzimea lucrurilor. Rezultatele au fost probatorii când am constatat că cele două variante aveau sensuri și întrebuințări diferite și nu s-au confundat decât cu timpul. Varianta **întrunteica** se folosește în limbajul dulgherilor și a tăietorilor de lemne. Primii trebuie să **întrunteice** trunchiurile copacilor „să-i taie la aceeași lungime, când este vorba de fabricarea unor piese identice ca lungime, cum ar fi **cornii** de ex. „Țăpinarii **întrunteică butucii** „taie trunchiurile de copaci de aceeași lungime“, destinați la fabricarea șindrililor, căci acestea trebuie să fie în mod egal de aceeași lungime. Pentru aceeași tăiere se zice și **a tăia întrunteic**. Mi se pare în afară de orice îndoială că ne aflăm aici în prezența unor derivate din **trunchiu**, pronunțat **trunci** (lat. **trunculus**, kleiner Stamm, Strunk REW 8955) precedat de prefixul **in-** și urmat de sufixul latin cu valoare repetitivă **-icare**. O formă ***în-trunc-(u)li-care** ne indică perfect evoluția fonetică, inclusiv accentul tonic precum și sensul. Îl explică și pe adverbul **întrunteic** care este un derivat. Consider că aceste forme sunt cele mai vechi, căci sunt legate de practici curente și neîntrerupte de veacuri. Trebuie să fi existat și o variantă care se află în altă parte fără sufixul **-icare**, ***întrunchia** care a trebuit să dispară, dar al cărui participiu trecut **întrunchiat** a rămas cu sensul de **înjumătățit** (tăiat în două) (DA S. V.)

Formele **întrumpica** și **întrumpic** le-am explicat într-un articol publicat în **Caietele Sextil Pușcariu**, vol. I, fasc. 1, p. 188-190, în 1952 pornind de la substantivul **pic** lat. **pikk** „kleine“ cf. megl. **picu** „ein wenig“, calabr. **pikka** „wenig“ (REW 6499) și de la verbul derivat din **pic**, **a pica** (pron. **pcica**). La Zagra n-am auzit niciodată în copilărie alt cuvânt pentru a zice „a cădea“ decât **pcica**. Forma **cădea** este mai recentă în comună și încă rar utilizată. În explicația mea, am disociat total **întrunteica** de **întrumpica**, dar pe urmă mi-am schimbat părerea. Într-adevăr mi se pare greu de conceput crearea unui adverb **întrun-pcic** și un verb **întrun-pcica** cu accentul tonic pe **-un-** fără a admite influența variantelor **întrunteic** și **întrunteica**. Cred că forma **întrunteica** prin simplă confuzie între terminația **-tcica** și **-pcica** care sunt aproape omonime în pronunțarea palatalizată a ajutat la formarea lui **întrumpica**. Anchetele mele au confirmat de altfel acest lucru, căci aproape în toate întrebuințările **întrunteica** se întâlnește cu verbul **pcica**

care a favorizat trecerea lui **n** înaintea unei labiale la **m** și crearea unei noi forme care i-a luat locul în limbă cu sensuri diferite și în activități diferite. Să judecăm: forma cu **m** apare în limbajul ghicitoarelor cu boabe sau bobi, care se numește **cătatul în bobi**. **Cătătoarea** (derivat de la **căta** < lat. **captare** „nach etwes haschen, streben REW 1661) ia un pumni de bobi, care pot fi grăunțe de porumb, boabe de fasole sau de bob și le aruncă pe masă. Îi separă apoi, la întâmplare, în trei grămezi. Apoi împarte fiecare grămadă în grupuri de patru sau cinci boabe din care ultimul care rămâne la sfârșit poate fi de la unu la cinci boabe este pus „o măsută numită **masa** ca și masa pe care face operația. Ea repetă acest ritual de patru ori ceea ce îi dă patru rânduri de mici grămezi cu unu până la cinci boabe, al patrulea rând reprezentând dorința sau intenția persoanei care vrea să-și cunoască viitorul. După numărul de boabe care se află în grămezi și coincidența numerică cu al patrulea rând, cel al dorinței, ghicitoarea poate spune dacă **bobii au picat sau nu la gând** „au căzut sau nu favorabil dorinței“, **au picat întrumpcic, s-au întrumpcicat**. Toate aceste expresii sunt sinonime.

De asemenea, când cineva are nevoie de ceva, merge la piață cu speranța **că-i va pcica ceea ce caută**, și dacă este cazul, cu condiția să poată **să se întrumpcice la preț cu vânzătorul**, face cumpărarea. Pentru această idee se folosesc: **a se ajunge la preț, a se înțelege la preț**.

În sfârșit, dacă cineva face un serviciu cuiva, acesta așteaptă **să-i pcice împrejurarea, să se întrumpcice** „să afle ocazia pentru a se revanșa“. Se folosește aceeași formulă pentru cel care a făcut rău cuiva, ceea ce pune în evidență sensul de a se revanșa. În același caz se poate folosi expresia **a se împăca** „a se achita de datorii“ care este vechiul sens al verbului **împăca**.

Cred că în urma tuturor acestor exemple în care **întrunteica** se întâlnește cu **pcica** se poate ușor lua în considerare o unire între cele două forme pentru a se ajunge la substituirea silabelor finale a lui **întrunteica** de către verbul **pcica** și crearea în acest fel a formei **întrumpcica**. Trebuie pentru aceasta să te afli într-o regiune cu puternică palatalizare, ceea ce ne conduce la omofonia celor două forme și bine înțeles ca vb. **pcica** să se folosească în această regiune. Aceasta explică de ce nu găsim forma **întrumpcica** și **întrumpcic** decât pe valea Zăgrii. Unirea celor două forme a provocat schimbarea accentului tonic al

forme **întrumpcica** și **întrumpcie** și ca urmare a condus la uniformizarea semantică a celor două variante. Actualmente, forma **întrunteica** este încă folosită singură în limbajul dulgherilor și țapinarilor, în timp ce **întrumpcica** păstrează exclusivitatea în limbajul ghicitoarelor în bobi. Peste tot în altă parte cele două forme pot fi folosite indiferent.

Cred că sunt în drept să aștept acum o explozie a articolului verbului **întruchipa** din DA și introducerea unor articole separate pentru cele două forme de pe valea Zăgrii, una **întrunteica** care provine direct din latină și cealaltă **întrumpcica** fiind o creație locală. Pentru mine **întrulpi** folosit de George Coșbuc nu există, ceea ce poetul afirma el însuși, sau dacă există, este vorba de o contaminare a lui **întruchipa** cu **tulpina**.

Deciurica (defiurica?) vb. trans., „desghioca“. Verbul a fost semnalat de N. Drăganu într-un articol publicat în revista DR II, p. 610 cu exemplele și sensurile următoare: **a deciurica creanga de poame**, „a desface prunele de pe creangă“; **a deciurica grăunțele de mălai de pe cocean** adăugând că sensul de bază trebuie să fie a desprinde grăunțele pentru a le depune într-un ciur pentru a le cerne (?) și prin extensie „a detașa prunele de pe ramuri“. El avansează ca etimologie o bază latină ***de-cibricare** derivat din **c(r)ibrum**, **ciur**, care este prezent și în sard. log. **kilibrare** „a sfărma în bucăți“ (REW 2322). Totul pare foarte curios, căci niciodată nu s-au strâns fructe într-un ciur cu intenția de a le cerne!

La ancheta foarte avansată pe care am întreprins-o în sat în 1946, înaintea plecării mele, am putut constata că sensurile învocate de Drăganu erau secundare și alese fără îndoială pentru necesitățile etimologiei din **cribrum**. Sensul principal este „a dezghioca“ și se aplică mai ales la fasole care se desface din păstaie și „a smulge fructele și frunzele de pe ramuri“, aceasta mai puțin folosită. Pentru porumb se folosește rar forma **deciurica** folosirea curentă fiind rezervată verbului **desfăca**, un derivat din lat. **faba**, Saubohne (REW 3117) care ar avea o formă ***dis-fabricare**, a desface și prin extensiune a goli coceanul de porumb de foile sale pentru a ajunge la grăunțe. Întrebuintarea principală a lui **deciurica** care se folosește aproape întotdeauna însoțit de **păstaie**: **deciurica fasolea de păstaie** „a desface fasolea din păstaie“, se referă mai ales la fasole. Acțiunea evocată de Drăgan de punere în ciur a

boabelor pentru a le separa de impurități este desemnată de verbul **ciurui** „cerne“ și nu apare decât în mod accesoriu în procesul recoltării fasolei.

Se dezghioacă păstăile de fasole fie verzi, fie uscate, cel mai des cu mâna, despicând păstaia și smulgând boabele cu degetele. Când sunt multe păstăi de tratat se lasă să se usuce și se pun apoi într-un sac căruia i se leagă gura. Sacul astfel închis este bătut cu o bucată de lemn sau **mai** (lat. **malleus** „Hammer“ REW 5268) ceea ce face să se spargă păstăile și lasă să cadă boabele pe fundul sacului. Se scoate apoi grosul păstăilor și se varsă fasolea care conține încă resturi de păstăi într-un **ciur** pentru a le ciurui. Aceasta constă în a imprima ciurului o mișcare rotativă care face să iasă la suprafață sfărăturile de păstăi care sunt scoase cu mâna. Această operație este înlocuită cu mult mai multă eficiență și ușurință cu **vânturat** derivat din vb. **vântura** lat. **ventilare**, **worfein** (REW 9207). Iată cum se procedează pentru această operație: se fixează pe un perete o pătură a cărei jumătate este suspendată de perete la verticală și cealaltă jumătate îndoită în fața peretelui pe pământ în unghi drept. De la o distanță de doi-trei metri se aruncă cu o lopată mică concavă numită **vânturesca** fasolea pe partea păturii fixată de perete de unde ea cade pe pământ pe cealaltă jumătate a păturii. În timpul traiectoriei în aer resturile vegetale care sunt mai ușoare cad înainte de a ajunge pe pătură. Acest lucru se practică mai ales pentru grâul bătut cu mâna și ale cărui cantități sunt importante.

Trebuie observat că în **deciuricat**, căci există și un substantiv desemnând operația, **ciur** nu apare decât odată pentru o operație de finisare și nu pentru recolta boabelor. În plus, curățirea prin ciur comportă un vb. **ciurui** și un substantiv **ciuruit**, ceea ce nu face evidentă necesitatea creării unui vb. **deciurica**, care, dacă e luat așa cum se prezintă, ar vrea să zică că se scoate mai degrabă **ciurul** și nu boabele.

Ajung acum la obiecțiunea principală contra derivării verbului **deciurica** din **ciur**. **Deciurica** este folosit la bucătărie pentru a desemna o fierbere prelungită care face „să se desprindă carnea de pe oase“, „s-a deciuricat carnea de pe oase“. Este evident că nu poate fi vorba de **ciur** în acest caz. Citz în sfârșit o amintire din copilăria mea. Pentru a înfățișa copaci în miniatură, goleam nervurile frunzelor mai ales a celor de nuc, scoțând țesuturile intermediare; și aceasta se numea a **deciurica frunzele**. Nici în acest caz nu este loc pentru **ciur**. Atunci, despre ce este

vorba? Examinând cuvântul din punct de vedere fonetic și interpretând palatalizarea am ajuns la concluzia că -ci- palatalizat poate reprezenta și un **f** urmat de **e** sau **i**. Astfel, cuvântul **fiere** (lat. *felem*, REW 3234) se pronunță strict în același fel cu persoana a treia a prezentului indicativ al vb. **cere** (solicita, ruga; lat. *quaerare* REW 6823). Pornind de la acest lucru am ajuns la latinul **fibra** (fasse, faden, cf. sp. **hebra**, port. **fevera**, sanabr. **freba**; REW 3277), care într-un derivat constituit cu prefixul **de-** și sufixul **-icare** a putut să dea ***defibricare**, care ar putea răspunde problemelor puse de **deciurica**. Evoluția fonetică de la unul la celălalt este perfect normală și semnificațiile curente ale verbului, inclusiv cel folosit la bucătărie, ar deveni perfect normale și clare. Baza **fibra** care s-a conservat în toate limbile neo-latine a fost cu siguranță cunoscută și în română sub o formă ***fiura** de unde a dispărut fără îndoială din motive de omonimie. În această privință mă gândesc la cuvinte ca **fuior** din **febra**, sau **fior** „acces de febră”. Sper că articolul meu va face să fie descoperit cuvântul undeva în România. Semnalez, în sfârșit, că celelalte limbi romanice nu duc lipsă de derivate verbale care amintesc forma noastră, derivate construite cu prefixul **dis-** sau **ex-**: sp. **deshebrar**, fr. **défibrer**, **défibrage**, it. **fibrare**, **fibratura**, figurează în toate dicționarele cu sensul de a desface sau a destrăma țesături, fibre. Inovația noastră este sufixul **-icare** și un sens aparte, care poate de altfel să se regăsească în alte limbi surori. Mă gândisem și la un derivat din lat. **fibula** „Heftnadel Spange“ (REW 3279) care cu prefixul **de-** și sufixul **-icare** ar duce la același rezultat fonetic ca **fibra**, dar n-am reținut această soluție din cauza sensului din limbajul de bucătărie al vb. **defiurica**.

După această expunere cred că am dreptul să rectific ortografia cuvântului și să-l transcriu sub forma **defiurica** care ar putea, poate, fi atestat și în altă parte.

Bibliografie și abreviațiuni

1. Benoît et Goelzer, **Nouveau Dictionnaire Latin-Francais**, Paris, Garnier Frères, 1926. (BGNDLF)
2. **Cahiers Sextil Pușcariu**, Vol. I, publiés par Jullien Alphonse, Rome, Ed. Dacia, 1952.
3. **Daco-Romania**, Buletinul Muzeului Limbii Române, dir. Sextil Pușcariu, An I et III, Cluj, Tip. Ardealul, 1920 et suiv. (DR I-III).
4. **Dicționarul Limbii Române**, Academia Română, Dir. Sextil Pușcariu, București, Inst. Arte Grafice Carl Göbl, 1910 et suiv. (DA).
5. **Dicționarul Limbii Române Moderne**, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958. (DLRM).
6. Gaston, Phoebus, **Le livre de Chasse de**, publié par Robert et André Bossuat, Paris, Ed. Ecurry, 1931.
7. Giuglea, G., **Cuvinte românești și romanice**, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.
8. Littré, F., **Dictionnaire de la Langue Francaise**, Vol. 1-14, Paris, Ed. Lahure.
9. Meyer-Lübke, **Romanisches Etymologisches Wörterbuch**, Edit. III, Heidelberg, K. Winter, 1935. (REW).
10. Tiktin, **Dicționar Român-German**, vol. I-III, București, 1903-1924. (TDRG).

NUME DE LOCURI DE PE HOTARUL COMUNEI ZAGRA (Județul Bistrița-Năsăud)

MIRCEA PRAHASE

Un studiu de toponimie reprezintă o încercare destul de anevoioasă pentru cel care se încumetă la așa ceva. Domeniu vast, toponimia interesează, am putea spune în egală măsură, atât pe geograf și istoric, cât și pe etnolog sau lingvist. Pentru geograf, muntele, dealul, valea, pădurea, lunca sau izvorul sunt termeni tehnici cu care el operează în permanență. Pentru istorici și etnologi, numele topice pot oferi date interesante în legătură cu epoci revoluate pentru care documentele lipsesc sau sunt extrem de rare. Pentru că așa, cum sublinia Iorgu Iordan, „toponimia poate fi socotită drept **istoria nescrisă a unui popor** (s. n.), o adevărată arhivă, unde se păstrează amintirea atâtor evenimente, întâmplări fapte mai mult sau mai puțin vechi sau importante, care s-au petrecut de-a lungul timpurilor”¹.

Pentru lingvist, toponimicele sunt cuvinte obișnuite, marea lor majoritate provenind din apelative, ceea ce le conferă o relativă stabilitate, menită să le ferească, măcar parțial, de modificările la care sunt supuse cuvintele obișnuite.

Referitor la prezenta lucrare, trebuie să menționez că sursele de documentare care au stat la baza redactării ei au fost: ancheta personală având ca informatori, pentru fiecare din cele cinci sate aparținătoare comunei, pe cei mai buni cunoscători ai hotarului (ancheta s-a desfășurat în perioada 1993-1994), bibliografia aferentă temei și, nu în ultimul rând, cunoștințele personale în calitate de trăitor al acestor locuri și de vorbitor al graiurilor din zona cercetată.

Ca metodologie, am adoptat cunoscuta lucrare a lui Iorgu Iordan (citată deja), operând în clasificările respective o serie de modificări cerute de specificul zonei cercetate. Pentru operativitate, satele sunt notate cu următoarele sigle: **Z** (Zagra), **A** (Alunișul), **P** (Petrișor), **S**

(Suplai), **P. Z.** (Poienile Zăgrii). Din același raționament am abreviat lucrările de bază din bibliografie astfel: **I. I.** (Iordan, Iorgu. **Toponimie românească**. București, Editura Academiei R. P. R., 1963), **N. D.** (Drăganu, Nicolae. **Toponimie și istorie**. Cluj, 1928), **Por.** (Porucic, T. **Lexiconul termenilor entropici în limba română**. Chișinău, 1931), **D. L. R.** (**Academia Română. Dicționarul limbii române**. București, 1913 urm.). Menționez, de asemenea, că încercarea de clasificare a celor peste 570 toponimice este parțială, multe dintre ele putând, așadar, aparține uneia sau mai multor subdiviziuni.

Pentru a nu repeta aceleași cuvinte, am utilizat tilda (~), care ține locul cuvântului precedent sau al primului cuvânt dintr-o sintagmă.

I. NUME CARE DESCRIU FORME SAU ASPECTUL EXTERIOR AL LOCULUI

I. 1. Topografice

I. 1. 1. DEAL (**I. I.** p. 26, 452; **N. D.** p. 16, 28, 135). Toponimicul este foarte frecvent atât singur, cât și însoțit de atribute (adjectivale) calificative specifice: După Deal, Sub Deal, Dealul Bisericii ~ Calii ~ Glodului ~ Malului ~ Ruscoaiei ~ Șpanului ~ Ursului (**Z**); Dealul Buciumașului ~ Cocârlatului ~ Pleșii ~ Roșetii ~ Tăului ~ Voriștei (**A**); După Deal, În deal (**P**); Dealul Corbii ~ lui Dur ~ Între Strâmbe ~ Întrevăilor ~ lui Mager ~ Măgurii ~ Obcinii ~ lui Târălă ~ lui Vlong (**S**); Dealul Bălții ~ Ciforoaiei ~ lui Cotârlă ~ lui Martin ~ Răchiților ~ Șutăilor (**P. Z.**).

I. 1. 2. COASTĂ, COSTIȘ (**I. I.** p. 248, 311; **N. D.** p. 61, 64, 96) - „latura înclinată a unei înălțimi“ (**D. L. R.**, II, p. 599): Coasta Caprei ~ Câmpilor ~ Criștului ~ Lehăcioaiei ~ Glodului ~ Loghii ~ Mandrei ~ Măgurii ~ Piuălor ~ Ursului (**Z**); Coasta Groșilor ~ Pleșii ~ Poncișului, Costișul Lazurilor (**A**); Coasta Dicșorului ~ Săpăturii ~ Vălenilor ~ Vâlcelor ~ Zăvoaielor, Costiș (**P**); Coasta, Coasta Butiei ~ Mășteaiei ~ Strujniței ~ Vârtoapelor (**P. Z.**)

Notă: Interesant de remarcat este faptul că satul Suplai, situat la poalele Munților Țibleș, nu are un astfel de toponimic, formele de relief fiind specific montane. În schimb, în satul Alunișul, întâlnim

toponimicul Coasta Poncișului, cele două apelative fiind aproape sinonime.

I. 1. 3. COLNIC (D. L. R., II, p. 661) - „deal mai mic“, „movilă lunguiață“, dar și „loc mic, gol, în pădure, mai mic decât o poiană, prelucă“. După Colnic (Z); Colnic (S).

I. 1. 4. GAURĂ (I. I. p. 266, 388, 453; N. D. p. 121; Por. p. 27) - „deschiderea naturală între două înălțimi, cu coaste abrupte și apropiate“, Găureni (numele vechi al satului Alunișul) și Valea Găurii (A).

I. 1. 5. GROAPĂ (I. I., p. 28; Por. p. 35) - „depresiune umedă“, „loc mlăștinos sau mai umed, loc cu teren mai umed pe coastă“. Această subgrupă o putem exemplifica doar cu un singur toponimic. La Gropi (Z).

I. 1. 6. HÂRTOAPE - VÂRTOAPE (I. I., p. 30-31, D. L. R., II, partea I. p. 373. p. 30-31; Por. p. 79) - „Vale în semicerc, adâncă, fără ramificații, cu coaste repezi“. Este vorba despre toponimicele: În Vârtoape (Z) și Coasta Vârtoapelor (P. Z.).

Din punct de vedere fonetic, pentru zona cercetată, aceste toponimice sunt deosebit de interesante. Așa cum remarca Nicolae Drăganu (op. cit., p. 135 - nota subsol), acestea sunt o formă „muntenească“ (cf. Vârtoapele - Gorj, Vârtopul - Dolj și Argeș) fiind mai veche decât cea „moldovenească“ (cf. Hârtoapele și Valea Hârtoapei - Suceava, Hârtopul - Botoșani, Neamț sau Hârtopeasa - Buzău), forma ulterioară, deoarece prezintă trecerea lui *v* la *h*. Din punct de vedere etimologic, majoritatea lingviștilor evocă un cuvânt slav (N. D. bulg. *vrútúpú* - „Spelunca“, I. I. ruteanul *vertep*).

I. 1. 7. JGHEAB (I. I. p. 49; N. D. p. 148; Por. p. 41, 46, 55) - „țanc“, „colț de stâncă“, „cataractă“, dar și „drum îngust și adânc între două dealuri“. Pentru zona cercetată sensul ultim este cel real: Jgheaba Dârlei (Z). Jgheabul Zănoagei (A), Jgheabul Macrii (S), Jgheaburi, Jghebuț (P. Z.).

I. 1. 8. MAL (I. I. p. 32 - 33; Por. p. 20-21, 25, 38, 46) - „regiune de lângă o apă stătătoare sau curgătoare“, „pantă foarte mare dar fără stânci“, „denivelare bruscă și abruptă de teren“, „loc cu teren mâlos sau cu apă foarte aproape de suprafață“, Dealul Malului (Z), Dosul Măluțului, Vârful Măluțului (P).

Pentru Ov. Densușianu, sensul originar este „munte“, „deal“,

„ridicătură de pământ”⁴².

I. 1. 9. MĂGURĂ (I. I. p. 33; N. D. p. 16-17, 123-125, 132, 145) este aproape sinonim cu deal sau munte: Măgura, Măgura Lupului, Măgurița, Vârful Măguriții, Valea Măgurii (Z), Măgura Gârcelului (A), Măgura (P), Măgura (S), Măgura Mare ~ Mică, Măguri (P. Z.).

I. 1. 10. PICIOR - VÂRF (I. I. p. 39-42; N. D. p. 16-17, 66-68, 79-80, 145, 149); Piciorul lui Moț ~ Podireii ~ Toditei, ~ Vârful Cornului ~ Hotarelor ~ Huciului ~ Măguriței ~ Olisâmului ~ Ploștiniței ~ Zgăului (Z), Piciorul cu Groși ~ lui Man ~ Mățului ~ Scurt, Picioruș, Vârful Brătușului ~ Fetei ~ lui Lazăr ~ Pățulului ~ Pleșcuței ~ Poienii Oarghii (A), Piciorul Spermezeului, Vârful Măluțului (P), Piciorul Cuțului ~ Netedului, Vârful Măgurii (S), Piciorul Bochii ~ lui Grigor ~ Lat ~ lui Laur ~ Nevezilor ~ lui Ștanțau, Vârful Dealului ~ Groșilor ~ Ouțului ~ Pietrei ~ Pleșilor ~ Poieniței ~ Popii (P. Z.).

I. 1. 11. PLAI (I. I. p. 42; N. D. p. 122, 132, 135; Por. p. 22, 26, 30, 56) „părțile superioare ale munților sau dealurilor, lipsite de pante prăpăstioase”, „munte sau deal înalt, cu coaste ușor de urcat”: După Plăiuț (P), **Plai** (numele mai vechi al satului), Plaiul Bătrân (S).

I. 1. 12. POIANĂ (I. I. p. 42; N. D. p. 96-99, 135; Por. p. 36) - „podîș înalt”, „loc lipsit de vegetație lemnoasă în interiorul pădurii”: Pe Poiană, Poiana Berii ~ Drulii ~ lui Laur ~ Onii ~ Sarbădă ~ Utechii ~ Săvoaiei, În Poieniță (Z), Poiana lui Man ~ Oarghii ~ Stejarului (A), Poiană, Poiana Mihului, Poieniță (P), Poiana Cuțului ~ Pintii ~ Popii ~ Tomii (S), Poiana Fetei ~ Răcilească ~ Turșului, **Poieni** (numele mai vechi al satului), Poienile Zăgrii, Poienița (P. Z.).

I. 1. 13. PONOARE (I. I. p. 34, 47; Por. p. 40) - „scobitură naturală în pământ rezultată din alunecarea terenului la vale”, „vâlcea în semicerc formată prin spargerea coastei”: Pe Ponoare (Z).

I. 1. 14. PRELUCĂ (I. I. p. 528-529; N. D. p. 68; Por. p. 67, 76) - „poiană de pe coastă, poiană fără locuri umede”: În Preluci (Z), Preluca Borgoiului ~ Tarbei (A), Preluca Măgurii de la Târlișua ~ a lui Vârtic (P. Z.).

I. 1. 15. PRIHODIȘTE (I. I. p. 444; N. D. p. 80; Por. p. 76-77) - „locurile unde pasc vitele în drum spre adăpat sau apre sat; drumul vitelor spre adăpat; picior alungit de deal sau de munte cu pantă lină, pe care coboară vitele și oile la adăpost sau de la munte toamna; coastă cu

repezișuri dese, care nu se pot cultiva“: Prihodiște (P), Prihodiști (S), Valea Prihodului (P. Z.).

I. 1. 16. PRISLOP (I. I. p. 529; N. D. p. 95; Por. p. 77) - „umăr de deal sau munte, care este ceva mai jos ca dealul sau muntele însuși“: În Prislopel (Z), Prislop (A), Prisloapa, Râpa Prislopului (S).

I. 1. 17. RÂPĂ (I. I. p. 42-43; N. D. p. 113, 132; Por. p. 42): Râpa Buhăitorii ~ cu Corni, Sub Râpă (Z), la Râpă (P), Râpa, Râpa Luntrii ~ Prislopului (S).

I. 1. 18. VALE -VÂLCEA (I. I. p. 46-49; N. D. p. 11-14, 16-18, 20, 67, 69, 110, 133, 135, 146; Por. p. 28) - „loc larg între două înălțimi“, „pârâu, apă curgătoare“. Este, poate cel mai frecvent toponimic; Valea cea Mare ~ Basii ~ Cloșcoaii ~ Criștului ~ Dracului ~ Găurii ~ Hurdii ~ Lupului ~ Pleșa Râții ~ Ploștinii ~ Ploștiniței ~ Runcului ~ Turnului ~ lui Simion ~ Ursului ~ Stiuțului ~ Vacolii ~ Varului, Pe Vâlcea, Între Vâlcele, Între Vâlcelele Măgurii (Z), Pe Vale, După Vale, Valea lui Botârlă ~ Bradului ~ Podinii ~ Tăului ~ Voriștii (A), Valea Iepureanului ~ Măgurii ~ Nadului ~ Săzmăzăului (P), După Vale, Valea Bârliei ~ Codrii ~ Găii ~ Netedului ~ Plaiului ~ lui Ștef (S), Valea Bobului ~ Casei ~ Cocurilor ~ Furcuțelor ~ Găii ~ Hotarelor ~ Ivănească ~ Ivănișului ~ Giurgii ~ Pleșii ~ Poieniței ~ Popii ~ Prihodului ~ Răchiților ~ Ulmului, Vâlcele (P. Z.).

I. 1. 19. ZĂNOAGĂ (I. I. p. 537; Por. p. 33) - „adâncitură, vale între munți scutită de vânturi, poiană înverzită“, „hârtop mare într-o regiune cu relief muntos“: Zănoaga Runcului (Z), Zănoaga (A), Zănoaga, În Zănogi (P. Z.).

I. 1. 20. ZĂPODIA (I. I. p. 33, 560) - „platou pe o colină sau un munte, platou apărat de coline înalte“: În Zăpodii (Z), Zăpodii (A), Zăpodii (P), Zăpode (S).

2. Toponimice care evocă natura terenului localităților respective sau aflat în apropierea lor

I. 2. 1. ZAGRA: Balta Sărată, La Borcut, La Cioroieș, Coasta Glodului, Dealul Glodului, La Halauă, Obârșia Varului ~ Văii, Piatra Florii ~ lui Silea, Pe Pietriș, Poiana Sarbădă, Tăul lui Alac, Tinoasa.

I. 2. 2. ALUNIȘUL: Cioroiul cel rece, Dealul Tăului, Fântâna

Buciumaşului, Gura Tăului, Tăul Buciumaşului, În Tăușor, Valea Tăului.

I. 2. 3. PERIȘOR: Calea Luncii, Lazul lui Martin ~ Rusului, Lunca, Lunca Largă, Pe Părău, În Pietricea, Piatra Albă, La Tău, În Tăușoare, La Topile.

I. 2. 4. SUPLAI: După Râu, Izvor Sub Pietricea, Tăușor, Tăuț, Vad.

I. 2. 5. POIENILE ZĂGRII: La Belți, Dealul Belții, Ghețari, Lunca, Lunca lui Martin ~ Matei, Părăul Lung, Piatra, Vârful Pietrei.

3. Toponimice care evocă nume de plante

I. 3. 1. ZAGRA: La Alac (N. D. p. 145 îl derivă din **ad** + **lacum**, cf. amonte, aval. Noi considerăm că vine de la numele plantei respective - o specie de graminee „*Triticum vulgare*“), În Copăciș, La Corni, În Ferice, Râpa cu Corni (**I. I.** p. 64-66 aduce în discuție omonimia perfectă între **corn - de animal - și corn - arbore** „*Cornus mas*“, subliniind că nu putem fi siguri dacă toponimicul pleacă doar de la arbore. Noi considerăm ca sigur cazul de față), Pârâul Pomilor, Șesul Perilor, Sub Dumbravă, După Plopi, În Pomi, Râpa cu Corni, Pe Rogojeri (rogoz - „*Carex praecax*“), În Trestie, Vârful Huciului.

I. 3. 2. ALUNIȘUL: **Alunișul** (numele actual al satului), Afiniș, În Brădani, Carpini, Dosul Brădanului, Leuridini, Leurdiști (**leurda** - „*allium ursinum*“), Miriști, La Ovese, În Tufe.

I. 3. 3. PERIȘOR: **Perișor** (numele actual al satului), Sub Bungăr, Cărpiniș, În Cireș, Frasin, După Luniș (Aluniș), Păltiniș, Plopiș, La Soci.

I. 3. 4. SUPLAI: Frăsiniș, Leurdiști (vezi mai sus), Mestecăniș, Sub Plopi, Șuvăriște (**suvar de munte** - „*Poa trivialis*“).

I. 3. 5. POIENILE ZĂGRII: Codrișel, Huciuri, Pădurice, Poiana Turșului, În Tufe, Valea Răchiților, Valea Bobului, Valea Ulmului.

4. Nume topice provenite de la animale și păsări

Aceste toponimice se referă, mai ales, la munți și dealuri mai înalte sau la văi mai adânci și provin de la animale și păsări care trăiesc

sau au trăit odinioară pe acele locuri. Ele sunt destul de frecvente atât la români, cât și la slavi sau germani (cf. **N. D.** p. 16-17).

I. 4. 1. ZAGRA: La Buhăitoare, Coasta Caprei ~ Ursului, Dealul Calii (!) ~ Ursului, Măgura Lupului, Părăul Viezuinilor, Valea Lupului ~ Ursului, În Zâmbrița.

I. 4. 2. ALUNIȘUL: Sub Buhă, Dealul Cicârlatului, Fața Mâțului, Iepureanu, Piciorul Mâțului, Sturzana.

I. 4. 3. PERIȘOR: La Buhă, După Viezuini, Valea Iepureanului.

I. 4. 4. SUPLAI: Piciorul Calului, Poiana Cuțului, Porcăreți, Valea Găii.

I. 4. 5. POIENILE ZĂGRII: Coasta Ursului, Valea Găii, În Viezuini.

5. Toponimice care sugerează natura locului respectiv

I. 5. 1. ZAGRA: În Arsuri, În Furcitur, La Încorăgitura, Părăul Arsurilor, La Pleșe, În Pleșcuță, Pleșile Pupului, Pleșa Râtii, La Ploștină (**I. S. Pavelea** interpretează acest toponimic ca „Baltă mare“, „Mlaștină“)³, La Ploștiniță, Pe Pod, Pe Podul Morii, La Poduț, Sub Ponciș, În Rugini, Pe Runcuri, În Tăietoare, Valea Pleșii Râtii ~ Ploștinii ~ Ploștiniței ~ Varului, Varoșa, Zănoaga Runcului.

I. 5. 2. ALUNIȘUL: Butoi, Costișul Lazurilor, Dealul Pleșii, Dosul Mare, Fața cea Mare, Fondul Butoiului, Lazuri, Lăzatic, Ouț, Părăul Lat, Piciorul Scurt, Vârful Pleșcuței.

I. 5. 3. PERIȘOR: În Rupturi, Săcătura, Săpătura, Tarnița.

I. 5. 4. SUPLAI: Arcerul, Dealul Ntedului, Ntedul, Piciorul Ntedului, Pleșa, Pleșcuță, Săcături, Valea Ntedului.

I. 5. 5. POIENILE ZĂGRII: Cărbuni, La Furcuțe, Încordătura Săcăturilor, Pleșa, Pod, Podeie, Podu Pleșii ~ Strujniței, Poduț, Runcoaia, Runculețe, Rupturi, Săcături, Valea Pleșii, Vârful Ouțului, Vârful Pleșii.

6. Toponimice care arată poziția locului față de punctele cardinale, față de altitudinea solului sau față de vecini

Determinativele privitoare la poziția unui loc față de punctele cardinale propriu-zise se întâlnesc foarte rar. Dar, în cazul în care considerăm **est** = față și **vest** = dos, după modul de expunere față de soare, întâlnim numeroase astfel de exemple în arealul de care ne ocupăm.

I. 6. 1. ZAGRA: Dosul Măgurii ~ Mănăstirii ~ Morii ~ Nevezilor ~ Sasului ~ Țibleșului, Fățata, Părăul Fățatei.

I. 6. 2. ALUNIȘUL: Dosul Bonicăului ~ Brădanului ~ Hedeșului ~ Hotarului ~ Jarțului ~ Mare ~ lui Vasile, Fața Andresî ~ lui Coste ~ cea Mare ~ Mățului ~ Pașcului ~ Rujii ~ Seciului ~ Tomoșei ~ cu Tufe ~ Zănogii.

I. 6. 3. PERIȘOR: Dosul, Dosul Măluțului.

I. 6. 4. Suplai: Dosul lui Dur ~ Corbii ~ Întrevăilor ~ lui Mager ~ Măgurii ~ Netedului ~ Obcinii ~ lui Vlong, Fața Bistrească ~ Ciocârlatului ~ lui Dumitru ~ Idieciului ~ Întrevăilor.

I. 6. 5. POIENILE ZĂGRII: Doscioare, Dosul Boncii ~ Caselor ~ lui Ivan ~ Runculețelor ~ lui Ștef ~ Șutăilor, Fața lui Ivan ~ Rușii.

Cele mai frecvente toponimice sunt cele referitoare la altitudinea locurilor denumite: **sus - jos, deal - vale, deasupra, după, sub**. Întrucât de toponimicele deal - vale ne-am ocupat mai sus, dăm în continuare câteva exemple din celelalte categorii.

I. 6. 1. 1. ZAGRA: După Colnic, Sub Corobăni, După Deal, Sub Deal, Sub Dumbravă, După Plopi, Sub Râpă, După Vad, Sub Zgău.

I. 6. 1. 2. ALUNIȘUL: Lazurile de Jos ~ Sus, Sub Leurdini, Lunca de sub Coastă, După Vale.

I. 6. 1. 3. PERIȘOR: Sub Buhă, Sub Bungăr, După Deal, După Dicșor, După Dumbravă, După Garduri, După Luniș, După Obcină, După Plăiuț, Sub Staure, După Vale, După Viezuini.

I. 6. 1. 4. SUPLAI: Lunca de Jos ~ Sus, Sub Pietricea, Sub Plopi, După Râu, După Vale.

I. 6. 1. 5. POIENILE ZĂGRII: Deasupra satului, Din jos de sat.

II. SOCIALE

Aceste toponimice se referă la diverse instituții sau obiceiuri din viața poporului nostru. Numeroase atestă, prin numele lor, pe cel care le-a întemeiat sau le-a stăpânit în decursul vremurilor, altele evocă raporturi economice sau juridice dispărute cu timpul, unele păstrează amintiri despre funcții sau ocupații, iar altele stau în legătură cu tradiții, mituri, erezuri sau credințe populare.

II. 1. Toponimice derivate de la nume de persoană (nume de botez, de familie sau porecle)

II. 1. 1. ZAGRA: Coasta Anii ~ Bumbului ~ Lehăcioaiei ~ Loghii ~ Mandrii, Dealul Șpanului, Fântâna Florii ~ Codrii ~ Geanchii, Jgheaba Dârliei, Hopăneasa, În Hrihoroaia, La Olisim, Păraul lui Turan, Părul lui Drăgan, Piatra Florii, Piciorul lui Moț ~ Todiței, Poiana Drulii ~ lui Laur ~ Onii ~ Săvoaiei ~ Utchii, Ulița Bodească, Valea Basî ~ Cloșcoaiei ~ Hurdii ~ lui Simion, Vârful Olisimului.

II. 1. 2. ALUNIȘUL: Dâmbul Pașcului, Dosul lui Vasile, Fața Andresî ~ lui Coste ~ Pașcului, Fântâna lui Man, Grădina Macrii, Groapa lui Bonicău, Handrea, Petrulea, Piciorul lui Man ~ Iovului, Poiana lui Man ~ Oarghii, Preluca Tarbiei, Săcătura Pașcului, Stanele Boncii, Valea lui Botârlă, Vârful lui Lazăr.

II. 1. 3. PERIȘOR: Coasta Vălenilor, Lazul lui Martin ~ Rusului, Ogorul Coții, Poiana Mihului.

II. 1. 4. SUPLAI: Băzgăroaia, Combeloia, Dealul lui Târală, Dosul lui Dur ~ Corbiei ~ Lui Mager ~ lui Vlong, Fața lui Dumitru, Horoba, Jgheabul Macrii ~ Rusului ~ lui Sacău, Poiana Pintii ~ Tomii, Valea lui Ștef.

II. 1. 5. POIENILE ZĂGRII: Dealul lui Martin, Dosul Boncii ~ lui Ivan, Grădina Bumbului, Lunca lui Matei ~ lui Martin, Piciorul Bochiei ~ lui Grigor ~ lui Laur ~ lui Ștațău.

II. 2. Toponimice însoțite de adjectivele: mare, mic, larg, lat, bătrân, scurt, etc.

II. 2. 1. ZAGRA: Câmpul Mare, Pleșile Mari, Valea cea Mare.

II. 2. 2. ALUNIȘUL: Fața cea Mare, Pământul Lat, Piciorul Scurt.

II. 2. 3. PERIȘOR: Lunca Largă.

II. 2. 4. SUPLAI: Plaiul Bătrân.

II. 2. 5. POIENILE ZĂGRII: Piciorul Lat.

II. 3. Toponimice care arată poziția socială sau ocupația oamenilor

II. 3. 1. ZAGRA: Poiana lui Laur (cf. N. D. p. 66, de la germ. Lauer = paznic de câmp, pândar; acest apelativ a fost mai târziu asimilat numelui propriu omonim din limba română).

II. 3. 2. PERIȘOR: La Doamna.

II. 3. 3. SUPLAI: Poiana Popii.

II. 3. 4. POIENILE ZĂGRII: Piciorul lui Laur, Valea Popii.

II. 4. Toponimice care vorbesc despre credințe și obiceiuri

II. 4. 1. ZAGRA: Dealul Bisericii, În Comoară, Dosul Mănăstirii, La Mănăstire, Lunca Comorii, Părăul Dracului, Valea Dracului.

II. 4. 2. ALUNIȘUL: Pe Mănăstire.

II. 4. 3. PERIȘOR: Comoara.

III. ISTORICE

III. 1. Toponimice formate de la nume de popoare sau de la nume proprii străine

Toponimia este o oglindă fidelă a tuturor populațiilor străine care au trecut pe teritoriul României. Toponimicele românești care au la bază nume de popoare, se prezintă, în general, sub patru aspecte:

- a. numele etnic respectiv la plural (ruși, sârbi, greci, etc.);
- b. ca determinativ pe lângă un toponimic propriu-zis;
- c. sintagme toponimice în componența cărora intră și nume proprii străine;
- d. toponimice colective ce pleacă de la nume proprii străine.

În arealul de care ne ocupăm, se pot ilustra doar ultimele două categorii.

III. 1. 1. ZAGRA: Dealul Ruscoaiei, Dealul Sasului, În Ivaniș, La Olisim, Vârful Olisimului.

III. 1. 2. PERIȘOR: Lazul lui Martin ~ Rusului.

III. 1. 3. SUPLAI: Dealul lui Mager ~ lui Vlong, Igheaba Rusului.

III. 1. 4. POIENILE ZĂGRII: Lunca lui Martin, Valea Ivănească.

III. 2. Toponimice care păstrează amintirea unor evenimente istorice

Am găsit doar un singur astfel de toponimic în zona cercetată: **Cetățele (Z)**. Există însă două toponimice mult comentate și discutate de cercetători mai mult sau mai puțin avizați: **Burbuleni** și **Ruien**. Referindu-se la primul, învățătorul Ioan S. Pavelea îi atribuie acestuia o etimologie persană: **bul - bul** = privighetoare⁴ (!). Alții, D. Chitul, Macedon Maniu și Matei Onișor - în cele trei monografii manuscrise, stabilesc etimologii la fel de fanteziste, de sorginte franceză; **Burbuleni** < fr. Bourbon și **Ruien** < fr. Rouen (vezi mai jos explicația).

Tuturor le răspunde, clar și precis, așa cum a făcut în majoritatea etimologiilor pe care le-a stabilit, Nicolae Drăganu (**op. cit.** p. 86, nota 4 subsol): „Deoarece între grănicerii amatori se atribuie originea franceză a părții de sat Buburleni și părții de hotar Ruien din Zagra, amintesc că cea dintâi este, evident, un derivat de la Burbulea, strămoșul Burbulenilor, iar Ruienul, ca și comuna Ruien de lângă Caransebeș și sîrbul Rujeni - derivă din slavul **Ruj** (S. N.) - „Rhus catinus“⁵.

IV. PSIHOLÓGICE

Mentalitatea populară se caracterizează printr-o sensibilitate deosebită față de aspectul exterior, material, concret al lucrurilor sau ființelor. De aici **plasticitatea și puterea de sugestie** ce se constată în cadrul terminologiei toponimice.

Din această categorie fac parte toponimicele referitoare la situarea locuitorilor în ierarhia socială a unei comunități, ierarhie bazată pe criteriul economic. De asemenea, aici intră poreclele generice date tuturor locuitorilor unui sat. Unele dintre acestea sunt calificative, în timp ce altele **conțin imagini**. Deși se referă cu precădere la locuri și mai puțin la oameni, imaginea pe care acestea **o sugerează** sau **o conțin** nu este în toate cazurile vizuală, chiar dacă „vedem” cu mintea **particularitățile pur fizice** ale terenului denumit prin intermediul acestor toponimice. La aceasta contribuie, în mod cert, și o serie de criterii ce țin de **fonetica simbolică**.

Ilustrăm această categorie prin mai multe exemple, cu specificația că, o serie dintre ele, vor fi detaliate într-un subcapitol separat.

IV. 1. ZAGRA: Dălbăneasa, Găvojdie, Gordăneasa, La Hidea, Hopăneasa, Hrihoroaia, Pleșile Pupului, Vârful Zgăului, Sub Zgău, La Zmamăn.

IV. 2. ALUNIȘUL: Bonicău, Căstănauă, Dealul Ciocârlatului, Dosul Bonicăului, Groapa lui Bonicău, Handrea, Lunca Folcii, Măgura Gârcelului, Petrulea, Preluca Borgoiului, Stanele Boncii, Valea Gaurii.

IV. 3. PERIȘOR: Cocîrla, Cotoape, Folcii Belii, Pustă, Săcătura Fetii, În Vrașinese.

IV. 4. SUPLAI: Băzgăroaia, Ciocârlat, Combeloia, Horoba, Jgheabul lui Sacău, Piciorul Cuțului, Poiana Cuțului.

IV. 5. POIENILE ZĂGRII: Dealul Ciforoaiei ~ Șutăilor, Isipoaia, Nevezi, Piciorul Nevezilor ~ lui Ștanțău, Strujniță, Șutai, Valea Cocurilor.

I. FONETICĂ

I. 1. Asimilații și disimilații. Este cazul toponimicelor: **Părăul Viezuinilor (Z)**, **După Viezuini (P)**, **În Viezuini (P. Z.)**, pe care Nicoale Drăganu (op. cit. p. 16) le discuta pe larg. Pornind de la toponimicul **Valea Viezunilor** (de pe hotarul comunei Rodna) el spune că acest genitiv plural cere un singular **viezune** (atestat în pronunție dialectală și astăzi la Zagra - s. n.). Acest apelativ, susține marele filolog, este **varianta hipercorectă** a lui **viezure**, deoarece ne găsim într-o regiune în care a funcționat rotacismul (**n intervocalic** trecut la **r**) și este clar că, sub influența graiurilor vecine, care nu cunoșteau acest fenomen fonetic, subiectele locutoare au înlocuit pe „necorectul” **r** prin „corectul” **n**, chiar și în cuvintele în care sunetul original (și, deci, „normal”) era **r**. De semnalat este faptul că acest apelativ face parte din fondul comun româno-albanez (alb. **vjedhullë**).

Concluzia ce se impune este că toate aceste trei toponimice au la bază cuvântul **viezure** (cf. **I. I., op. cit.** p. 349-350).

I. 1. 2. Apocope și sincope. Aceste fenomene fonetice se întâlnesc, mai ales, în cazul diminutivelor: **Pe Locșoare (Z)**, **Coasta Dicșorului, După Dicșor (P)**.

I. 1. 3. Etimologii populare: Există pe hotarul satului Zagra două toponimice interesante, ce se încadrează acestui fenomen lingvistic.

Dosul Seceriului - despre care N. Drăganu („Dacoromania”, II, p. 896 și „Dacoromania”, IV, p. 1090) scrie că provine dintr-un mai vechi **dosul seciului**. Modificarea acestui nume s-a petrecut atunci când apelativul **seciu** (de la lat. **siccare** = a tăia, a reteza - păstrat și în expresia „a seca la ficați” și nu de la lat. **secare** = a seca) cu sensul de „laz, curătură” a dispărut din vorbirea curentă și nu se mai știa, deci, ce înseamnă.

„De la sfârșitul secolului al XIII-lea - scrie N. Drăganu - au început să considere (regii arpadieni ai Ungariei - s. n.) clădirea cetăților de munte ca o întăritură mai sigură decât **prisăcile** (s. n.). De aici încolo a început exploatarea pădurilor nu cu scop războinic, ci economic. Numeroase păduri sunt pustiite paralel cu clădirea cetăților, chiar și

pentru a face cu puțință aprovizionarea acestora. În acest scop se nasc, pe urma acestor tăieturi, o mulțime de așezări și cnezate cu numiri foarte variate în deosebite limbi: Ohaba, Uricani, **Seciu** (s. n.), Lehota, Volga. Observăm că o pădure cu numele Seciu se găsește și în hotarul Năsăudului (op. cit. p. 51, nota 1 subsol; vezi și I. I. op. cit. p. 24; **Por.** op. cit. p. 67: „locul unde s-a tăiat pădurea, iar buștenii necărați au rămas în iarba verde, care a crescut în locul pădurii“).

De notat, în acest context, sunt și toponimicele care au în componență apelativul **prisacă** (cu sensul de „gard, îngrăditură de nuiete, întăritură“ și nu cu cel de „stupină“) care este mai vechi: La Prisăci (**Z**), Prisaca (**A**), Prisăci (**P**).

„Apelativele care stau la baza unor astfel de toponimice așa-zise topografice, referitoare la teren și la particularitățile acestuia datorate în primul rând unor factori naturali, dar și **intervenției omului uneori** (s. n.) sunt așadar termeni geografici sau cuvinte dialectale, care au circulat cândva sau mai circulă încă și acum în graiul localnicilor dintr-o regiune. Astfel, pentru o noțiune ca aceea de „defrișare“, de pildă, sunt cunoscute în limba română mai multe denumiri, care au la bază elemente românești de origine latină slavă sau chiar alte origini, răspândite în mod diferit pe teritoriul țării (...), în arii mai mult sau mai puțin întinse: curătură, gârână, jăriște, laz, lom, priseacă, runc, seci, târșă. Toate acestea și altele se găsesc și în funcție toponimică, distribuite în arii care nu întotdeauna coincid cu ariile de răspândire ale apelativelor corespunzătoare. Explicația o găsim în aceea că, după ce o vreme au coexistat paralel apelativul și toponimul, cel dintâi și-a restrâns aria tot mai mult, până la dispariția lui parțială sau chiar totală, dar cel de-al doilea (toponimul) s-a păstrat mai departe în limbă. Aceasta se datorește unei situații speciale în care se află orice toponim în raport cu elementele lexicului curent, obișnuit, supus neconținut schimbărilor“⁶.

Că Nicolae Drăganu avea dreptate se confirmă și prin faptul că toponimicul **Dosul Seceriului** este învecinat cu toponimicele: **Tăietoare**, în **Tăietură** (**Z**), **Costișul Lazurilor**, și **Lazurile de Sus ~ Jos** și **Lăzăție** (**P**). De altfel, vechiul toponimic de la care a derivat cel în discuție îl întâlnim în satul Alunișul: **Fața Seciului**. Forma de astăzi provine, deci, dintr-o etimologie populară din care verbul **a secera** și substantivul **seceră** nu pot lipsi.

Fântâna Stretinii - în loc de **Fântâna Strechii**, atestat într-un document din anul 1790 (cf. **I. I. op. cit.** p. 375). Și în acest caz Nicolae Drăganu („Dacoromania“, V, p. 896-897) propune o etimologie populară. Apelativul **strece** a încetat a mai exista ca element al vorbirii curente și atunci toponimicul în discuție a fost identificat cu numele de persoană **Stretina**, fenomenul fiind ajutat, și poate chiar provocat, de pronunțarea dialectală a grupului **ki** (t'i).

II. MORFOLOGIE

II. 1. Numărul. Uneori toponimicele păstrează forma de plural în locul singularului, cum ar fi normal: În Arsuri, Cetățele, În Dumbrăvi, În Zăpodi (**Z**), Făuriști, Jariști, Leurdiști (**A**), Gruiețe, Zăvoaie (**P**), Prisloape, Secături (**S**), Doscioare, Ghețari, Gorunduri, Podeie, Zănogi (**P. Z.**).

II. 2. Cazul. Substantivele feminine au, aproape totdeauna, aceeași formă la genitiv-dativ singular și la nominativ-acuzativ plural.

Cum foarte multe toponimice sunt feminine, iar în cele alcătuite dintr-o sintagmă elementul al doilea, cel care determină pe primul, este în genitiv, urmează că avem de-a face cu **așa-zise abateri** de la flexiunea vorbirii curente. Exemplele, în zona cercetată, sunt foarte numeroase, deoarece cuprind atât substantive comune cât și proprii.

II. 2. 1. ZAGRA: Coasta Anii ~ Caprii ~ Lehacioaiei ~ Loghii ~ Mandrii, Fântâna Codrii ~ Florii ~ Geanchii ~ Stretinii, Poiana Berii ~ Săvoaiei, Valea Găurii ~ Ploștinii ~ Ploștiniței.

II. 2. 2. ALUNIȘUL: Fața Andresî ~ Rujii ~ Tomoșii ~ Zănogii, Fântâna Geanchii, Grădina Macrii, Jgheabul Zănogii, Lunca Folcii, Obârșia Voriștii, Preluca Tarbii, Săcătura Fetii, Vârful Fetii.

II. 2. 3. PERIȘOR: Poalele Zăgrii.

II. 2. 4. SUPLAI: Jgheabul Macrii, Valea Bâlii, Valea Găii.

II. 2. 5. POIENILE ZĂGRII: Dealul Ciforoaiei, Poiana Fetii, Valea Poieniței, Vârful Pietrei.

II. 3. Genul. Numărul toponimicelor al căror gen gramatical diferă de cel al apelativelor corespunzătoare este relativ mic în zona la care ne referim: Jgheaba Dârliei (**Z**), Coasta Zăvoaiei, Zâmbrița (**P**). Jgheaba lui Sacău, Zăvoaia (**S**). În această categorie ar putea, probabil,

întra și toponimicul **Dealul Calii (Z)**, în cazul în care nu a provenit de la un nume propriu (Calea) sau poreclă, neatestat însă. Cu siguranță intră, însă, aici toponimicul **Sturzana (A)**, ca feminin cu sens colectiv.

III. FORMAREA CUVINTELOR

În cadrul acestei activități lingvistice se constată o mare libertate și un câmp uriaș al inventivității, Așa cum sublinia Iorgu Iordan, „Impresia generală pe care o lasă cercetarea formațiunilor toponimice sufixate este că subiectele vorbitoare nu cunosc nici o piedică și nici o limită în domeniul derivării, când nevoia cere să se recurgă la acest mijloc de creație: de la orice temă și cu orice sufix poate, teoretic, cel puțin, să ia naștere un număr topic nou, menit să caracterizeze, să definească scurt, dar cu atât mai pregnant, un loc a cărui așezare geografică, înfățișare exterioară etc. impun utilizarea unui toponimic deja existent, eventual al unui apelativ, ajutat de un element derivativ, pentru ca locul respectiv să capete ființă în conștiința lingvistică a regiunii unde se găsește!” (I. I. **op. cit.** p. 395).

III. 1. Feminine în -ă - marea majoritate a acestora provin de la nume de animale: Zâmbrița (P).

III. 2. Feminine în -oaie - Se poate afirma că formațiunile toponimice de acest tip sunt continuatoarele celor precedente, pe care le-au înlocuit cu timpul, pentru ca, până la urmă, ele însele să fie înlocuite prin derivate cu sufixul compus - **oaică**. Exemple sunt puține în zonă: Isipoaia, Lehăcioaia (**A**), Coasta Zăvoaiei (**P**), Băzgăroaia, Combelloaia (**S**), Coasta Măstăoaiei (**P. Z.**).

III. 3. Derivate în -ani, -eni În această categorie intră numele vechi ale unor sate: Găureni (Alunișul), Poieni (Poienile Zăgrii), ale unor părți din sat: Burbulenii, Josenii, Susenii, Țibleșenii, precum și: Brădani, Dosul Brădanului, Iepurean (**A**), Coasta Vălenilor, Valea Iepureanului (**P**), Crestanii (**P. Z.**).

III. 4. Derivate în -ar(i) și -er(i): Rogojeri (**Z**).

III. 5. Derivate în -iș. Majoritatea provin de la nume de plante. Iată câteva exemple: În Copăciș (**Z**), Afiniș (**A**). După Luniș, Păltiniș, Plopiș (**P**), Frăsiniș, Măstecăniș, Sub Plopiș (**S**).

Întâlnim însă acest sufix și la alte toponimice: În Ivăniș, Pe

Pietriș, Sub Ponciș (Z), Costiș, Costișul Lazurilor (A), Costiș (P).

III. 6. Derivate în -esc, -ească: Ulița Bodească (Z).

III. 7. Derivate în -iște, -iști: Dealul Voriștii, Făuriști, Jariști, Valea Voriștii, În Voriști (A), Prihodiște (P), În Leurdiști, Prihodiște, Șuvăriște (S).

III. 8. Diminutivele sunt relativ numeroase.

III. 8. 1. ZAGRA: Cetățele, Codrișor, Dosul Țibleșului, Pe Gruieț, Pe Locșoare, Pe Luncuță, La Măguriță, În Ploștiniță, La Poduț, În Poieniță, Țibleșel, Valea Ploștiniței, Vârful Măguriței, Vârful Ploștiniței.

III. 8. 2. ALUNIȘUL: Buciumaș, Dealul Buciumașului, Fântâna Buciumașului, Între Țibleșele, În Picioruș, Tăul Buciumașului, În Tăușor, Vârful Pleșcuței.

III. 8. 3. PERIȘOR: Coasta Dicșorului, După Dicșor, Dosul Măluțului, Gura Runculețului, După Plăiuț, Poieniță, În Runculețe, La Tăușoare, Vârful Măluțului, Zâmbrița.

III. 8. 4. SUPLAȚ: În Jghebuț, În Pleșcuță.

III. 8. 5. POIENILE ZĂGRII: Codrișel, Deluț, În Dicșoare, Pe Doscioare, Jghebuț, La Poduț, În Poieniță, Pe Runculețe, Valea Poieniței, Vârful Ouțului ~ Poieniței.

III. 9. Adjective în -at. Acestea sunt doar din punct de vedere morfologic adjective. Din punct de vedere al funcțiunii, nu există nici o deosebire între ele și formațiunile substantivale: toate sunt substantive, fiindcă denumesc noțiuni propriu-zise. Iorgu Iordan afirma că „la origine, toponimicele în discuție au fost alcătuite din doi termeni: substantivul și adjectivul care-l determină. Cu vremea, acesta a început a fi întrebuințat și singur, ca fiind mai important decât substantivul, întrucât exprimă **particularitatea esențială (s. n.)** a locului respectiv, care deosebea pe acesta de locurile asemănătoare sau identice prin acel nume”. (op. cit. p. 461).

Putem ilustra această categorie doar prin toponimicul Fățata (Z).

III. 10. Adjective în -os, oasa - și în acest caz am găsit doar un singur exemplu: Tinoasa (Z).

IV. SINTAXA

IV. 1. Genitive cu articolul antepus. Procliza articolului în toponimele ce pleacă de la nume de persoană, cu determinantul în genitiv, este atestată începând cu veacul al XIV -lea în documente latinești și slavone, ceea ce confirmă opinia lingviștilor care susțin că fenomenul respectiv a apărut în cadrul sistemului onomastic, extinzându-se apoi și în cel lexical propriu-zis. Dacă în lexic el a afectat inițial substantivele care aveau un caracter individual marcat (craiul, popa, împăratul, sau numele de rudenie), comparabil cu cel al numelor proprii, tot astfel în toponimia descriptivă, el a acționat la început asupra toponimelor comparabile, sub acest aspect. cu numele de persoană. Când însă componentele unor **sintagme toponimice** sunt nemotivate (semantic sau geografic) atunci ele sunt confundate cu numele de persoană, iar articolul definit proclitic își menține funcția de individualizare. Singurele substantive care se construiesc la genitiv-dativ cu articolul hotărât pu înaintea lor sunt numele de persoană masculine. Categoria respectivă este bine reflectată în zona cercetată.

IV. 1. 1. ZAGRA: Părăul lui Țuran, Părul lui Drăgan, Piatra lui Silea, Piciorul lui Moț, Poiana lui Laur.

IV. 1. 2. ALUNIȘUL: Dosul lui Vasile, Fața lui Coste, Groapa lui Bonicău, Poiana lui Man.

IV. 1. 3. PERIȘOR: Lazul lui Martin.

IV. 1. 4. SUPLAI: Dealul lui Târălă, Dosul lui Dur ~ lui Mager ~ lui Vlong, Fața lui Dumitru, Jgheaba lui Sacău, Valea lui Ștef.

IV. 1. 5. POIENILE ZĂGRII: Dealul lui Cotârlă ~ lui Martin, Dosul lui Ivan ~ lui Ștef, Fața lui Ivan, Lunca lui Matei ~ lui Martin, Piciorul lui Grigor ~ lui Laur ~ lui Ștanțau, Poiana lui Vârtic.

IV. 2. Genitive cu articol postpus

IV. 2. 1. Este vorba de **antroponimice masculine** care, în loc să fie precedate de articolul definit, așa cum se obișnuiește astăzi, primesc articolul la sfârșit, întocmai ca apelativele neutre, ceea ce subliniază **caracterul arhaic** al acestui fenomen. Așa se explică existența lui în vorbirea populară, unde nu este simțit ca o abatere de la norma gramaticală, chiar dacă răspândirea lui se mărginește la un grup destul de

restrângs de nume sau la câteva formule devenite fixe.

Iată câteva exemple: Coasta Bumbului ~ Criștului, Dealul Șpanului, Vârful Olisimului (**Z**), Dâmbul Pașcului, Fața Pașcului, Preluca Borgoiiului, Săcătura Pașcului (**A**). Lazul Rusului, Poiana Mihului, Piciorul Iovului, Valea Iepureanului (**P**), Jgheabul Rusului (**S**), Grădina Bumbului (**P. Z.**).

IV. 2. 2. O altă grupă de **antroponimice masculine** cu articol postpus o alcătuiesc cele terminate în **-a**, **-ă**, **-e(a)**, terminații caracteristice substantivelor feminine, deci, **analogia** a putut opera cu cea mai mare ușurință. Nume masculine ca: Toma, Drulea, Bodea, Mandrea, Onea (de la Ion), Corbea, Oarghea, Tarba, Berea, Macrea, Pinte, Giurcea, Boncea, Boca, etc. au fost „simțite“ ca identice în ceea ce privește supunerea lor la normele flexiunii cu numele feminine: Ana, Maria, Ileana etc. și, bineînțeles, cu apelativle feminine articulate (casa, masa, mama, cartea etc.)

V. LEXIC

Numele de locuri sunt, în mod obișnuit, simple apelative luate din limba curentă a epocii în care ele s-au format. Devenind toponimice, elementele lexicale și-au păstrat, în general, **aspectul și sensul** pe care îl aveau în momentul când au căpătat această nouă funcțiune.

Ne vom opri, în continuare, la câțva exemple ce ni s-au părut mai interesante.

V. 1. ZAGRA

V. 1. 1. **Coasta Criștului și Valea Criștului, Nicolae Drăganu** (**op. cit.** p. 14-15) îl derivă din ung. și săsescul **Kertz** („candelă“), prin etimologie populară, dar și din românescul **Cârța**, de la o formă metatezată a germ.-sas. **Kriuze** („cruce“). La metatezarea cuvântului german a putut contribui și apropierea de româno-slavele **cârstitel** („botezător“), **cârstnic** și numele propriu **Cristea**, care provine din paleoslavă și care la genitiv-dativ, devine **Cârstii** (cf. Lușca Cârstii, atestat la 1758)⁷.

Desigur, marele filolog, originar din Zagra, are, din nou dreptate, ținând seama și de faptul că numele propriu masculin Cristea, având terminație feminină, s-a putut ajunge, la genitiv, la forma **Cristului** și, de

aici, la forma actuală.

V. 1. 2. În Ferice. Provine, probabil, dintr-un plural mai vechi și dialectal de la **ferigă**, prin afonizarea consoanei ocluzive velare fonice **g** (cf. **I. I. op. cit.** p. 67, 383, 426). A se vedea, în acest sens, și alte asemenea toponimice: Feriket (Cluj), Ferica (Bacău), Fericea (Bihor), Fericile (Neamț) etc.

V. 1. 3. În Furcitur, În Furcuțe. Pentru explicarea acestor două toponimice trebuie plecat de la o accepție strict materială, adică topografică. Dacă pentru cel de-al doilea putem porni, așa cum face Iorgu Iordan (**op. cit.** p. 522) de la „locul de împreunare a două văi sau vâlcele“ sau de la „bifurcarea unui șir de munți“ (aspectul locului respectiv semănând, în mod bizar, cu o furcă de tors **n. n.**), pentru primul toponimic trebuie plecat de la apelativul **furcitură** („claie, șiră mai mică de fân sau de otavă“), existent în vorbirea curentă din zonă. Este însă clar că apelativul **furcă** stă la baza ambelor toponimice (vezi Valea Furcuțelor - Poienile Zăgrii).

V. 1. 4. În Găvojdie. Este un toponimic ce se referă la pădure (cf. **I. I. op. cit.** p. 87) și provine, așa cum susține Emil Petrovici⁸ din slavul **gvozdú**, care a dat în românește **găvozd** („cui de lemn, ic“). Toponimicul ar însemna, deci, locul unde se fac găvoazde pentru șindrilit casele.

V. 1. 5. În Gordăneasa. Așa cum susține Iorgu Iordan (**op. cit.** p. 36, 365, 453) este o formă ce pleacă de la gorgan („deal, movilă“). Apelativul **gorgan** înseamnă însă și „vale strâmtă, îngustă și cârnită“.

Este dificil însă de explicat trecerea lui **g** la **d** și pare foarte puțin probabilă o apropiere de substantivul **gordună** („contrabas“), deși aspectul topografic ne-ar îndemna la așa ceva.

V. 1. 6. La Hidea. Iorgu Iordan (**op. cit.** p. 87) susține că derivă de la cuvântul **huci** („pădure cu copaci mici, desiș”), (cf. D.L.R. p. 416). A se vedea în acest sens toponimicele: Higiul, Higiul-Drăgoiești, Higiul-Ursoaia (toate din județul Olt).

Din punct de vedere topografic, ni se pare mai aproape de realitate definiția propusă de T. Porucic (**op. cit.** p. 66) - „loc cu pădure de nepătruns, desiș cu sol apos și cu desiște de lozie, răchită“. Nu pare lăsată de interes nici interjecția **hide(a)!** („la stânga“ pentru animalele de tracțiune) și nici cuvântul maghiar **hideg** („rece“) (cf. Hideagă - Maramureș și Hidig - Sălaj, deci din zone apropiate).

V. 1. 7. Hopăneasa - ar putea proveni de la un nume propriu (poreclă) sau ar putea fi o onomatopee (cf. verbul **a hopăi** = **a striga**). Ioan S. Pavelea (**op. cit.** p. 21) stabilește ca sens pentru acest toponimic „stână înaltă“ (față de **Dălbăneasa** - alt toponimic de pe hotarul satului Zagra, care ar însemna „stână inferioară“) fără însă a spune și de unde provin.

„Un toponim **Dălbăneasa** (s. n.) e atestat în sec. al XVI-lea (**Documenta Romaniae Historica C. Transilvania**. Vol. X/1351-1355/, sub redacția Acad. St. Pascu, București, 1977. p. 490/, azi Dealul Dălbăneasa și Valea Dălbăneasa, comuna Fârțanești, jud. Galați; în Constantinescu, N. A. **Dicționar onomastic românesc**. Ed. Academiei, Buc. 1963. p. 257 este înregistrat și un nume de sat Dălbănești. Toponimele reprezintă derivate față de Dălbă (nume de bărbat - s. n.), pe care îl consider provenit din tema Dal - cf. Dale, Dalea (nume de bărbați)⁹. Ar putea fi și cuvântul german **Dal** „loc întins“.

V. 1. 8. Tăpăliga I. I. (**op. cit.** p. 532). **T. Porucic** explica termenul entropic **talpă** prin temelia sau poala dealului sau muntelui (**op. cit.** p. 26). Este sigur însă o metaforă. Se pot face trimiteri și la apelativul **tălpigi** (fiecare din cele două scândurele de sub războiul de țesut cu care se schimbă ițele). Poate fi vorba însă și de o contaminare lexicală cu **săpăliga** (sapa de laz).

V. 1. 9. La Undiul cu Leurda. Partea a doua a sintagmei vine sigur de la numele plantei respective („*Allium ursinum*“ - explicat și mai sus). Rămâne însă inexplicabilă prima parte a toponimicului, cuvântul **unghi** (de la care pare că provine) neputând intra în discuție.

V. 1. 10. Varoșa. Etimologia populară propusă de N. Drăganu (**op. cit.** p. 67) de la cuvântul maghiar **vörös** („roșu“) corespunde exact naturii solului din această parte de hotar. Interesant este faptul că în satul Alunișul întâlnim, în varianta românească, dubletul toponimic Dealul Roșetii.

V. 1. 11. Zgău, Părăul Zgăului. Nicolae Drăganu (**ibid.**) îl derivă de la cuvântul maghiar **zugo** („cascadă“, „mitra scroafei“). În limba veche românească apelativul **zgău** era folosit cu înțelesul de „pântece“. Nu întâmplător, în imediata apropiere, întâlnim toponimicul La P... Babii!

Așa cum sublinia cercetătorul Emilia N. Burețea¹⁰, ca apelativ,

zgău este trecut în unele dicționare (CADE, DLRM, DEX) cu mai multe sensuri, cel general fiind cel de cavitate, deschizătură, gaură, văgăună, adâncitură în teren sau versant scobit pe marginea unui izvor.

V. 1. 12. La Zmamăn. Toponimicul este dificil de explicat, subliniem însă că apelativul respectiv s-a mai păstrat doar în expresia „a face zmamănu” (cuiva), cu sensul de „a ucide, a omori în bătaie”. În vorbirea localnicilor, **Zmamăn** este sinonim cu **zmeu**. Acest loc se află aproape de drumul de câmp ce duce, peste dealul Beleii, la Năsăud. Desigur, drumeții ce mergeau joia peste deal la târg (uneori de la distanțe apreciabile: Căian, Târlișua sau chiar Lăpuș), în lunga lor călătorie, au izvodit tot felul de povești, mai ales că locul respectiv se află pe o groapă abruptă, lângă o pădure.

Toponimicul respectiv, fie și numai din punct de vedere fonetic, poate fi apropiat cu **Zleamăn**, de pe teritoriul satului Alunișul. Un toponimic identic găsim și în hotarul satului Mintiu, despre care Ironim Marțian¹¹ consideră că, deocamdată, „nu dispunem de date precise” (?!), fapt ce nu-l împiedică însă să-l derive din paleoslavul **zemlia** = **pământ**, conchizând că poate semnifica fie un teren arabil divizat în parcele sau o proprietate a unei singure persoane, fie că desemnează existența, pe acel teren, a unor străvechi locuințe din lemn îngropate sau semiîngropate (bordeie), generalizate pe întreg teritoriul românesc în secolele IV-XIV.

O altă accepțiune a toponimicului ar putea fi aceea de locul în care se îngropau sinucigașii (de aici și expresia de mai sus).

V. 2. ALUNIȘUL

V. 2. 1. Acăstauă - (cf. **D.L.R.** Tom I, Partea I., p. 11) - „furci, spânzurătoare”. Apelativul intră și într-o formulă de blestem. Toponimicul în discuție se referă la primul sens și pornește de la cuvântul maghiar **akasztó** („care atârna”); **akasztófa** „spânzurătoare” din **akasztami** „a atârna”.

V. 2. 2. Bichisasca (**I. I. op. cit.** p. 67) - „gura sau intrarea unei văi cu fagi” și provine de la maghiarul **bukszad** (idem). Un element în plus pentru această etimologie este și numele satului vecin - **Bichigiu**, care provine de la maghiarul **bükkös** („făget” - cf. **N. D. op. cit.** p. 43).

V. 2. 3. Căstauă și Căstanauă - pornesc de la același etimon cu toponimicul de la V. 2. 1. (cf. **D. L. R.**, Tom I, Partea I, p. 183).

V. 2. 4. Coțopuri - considerăm că provine de la apelativul **coțob** (neatestat în dicționare dar des utilizat în zonă cu sensul de „încuietorie, ivăr”). Toponimicul ar putea denumi cheile întortocheate ale unui pârâu repede de munte, sau, prin extensie de sens, „loc închis, cu teren frământat”.

V. 2. 5. Făureasca și Făuriști - ar putea pleca de la apelativul **făuriște**=atelier de fierărie, loc unde se potcovesc animalele de tracțiune (cf. **D.L.R.**, Tom II, Partea I, p. 86, care atesta și formele: faur, făurar, făurăreasă, făurărie, toate de la etimonul latin **faber**).

V. 2. 6. Dosul Jarțului - are la origine, probabil, o onomatopee.

V. 2. 7. Handrea - apelativul este atestat (**D.L.R.** Tom II, Partea I, p. 554) cu sensul de „zdreanță”, dar și „un fel de iarbă care crește prin grâu, agățându-se și încurcându-l”. Cuvântul intră și într-o serie de expresii: **a te lua la handră** („a te întovărăși cu cine nu trebuie”), **a umbla handradea** (fără rost). De aici verbul **a hândrălui** („a vorbi fără rost”) și substantivul **handrălău** („flăcău tomnatic care umblă după fete” sau „unul care umblă fără rost”). Etimonul este cuvântul maghiar **handra** („zdreanță”).

V. 2. 8. Mirelea - am putea pleca de la explicația dată de Nicolae Drăganu (**op. cit.** p. 44) pentru toponimicul **Mireș** (sat învecinat zonei în discuție) și **Miragiul** (de pe hotarul comunei Monor), care provin de la cuvintele maghiare **nyres**, **nyrás**, **nyragy** („mestecăniș”). A se vedea și muntele **Mirașia**, aparținând de Sângeorz-Băi. Iorgu Iordan (**op. cit.** p. 80 și 371) îl consideră un hiperurbanism.

V. 2. 9. Săștini - putem bănuî ca etimon latinescul **siccare** („a tăia”). Deci sensul toponimicului ar putea fi: laz, săcătură, tăietură, curătură (vezi mai sus discuția pentru Dosul Secerului).

V. 2. 10. Voriștea - are același etimon cu **Zvoriștea** (sat în județul Suceava), adică apelativul românesc **izvor** (**I. I. op. cit.** p. 40, 77 și 362), care provine dintr-un cuvânt slav. De subliniat faptul că apocopa vocalei inițiale este un fenomen destul de frecvent în cazul toponimicelor de origine slavă. De fapt, la Radu Rosetti¹² găsim atestată și forma **Izvoriștea**.

V. 3. PERIȘOR

V. 3. 1. Berza - pleacă sigur de la slavul **brěza**, **bereza**

(„mesteacăn“), cuvânt care a dat foarte multe nume topice în ținuturile românești (cf. **I. I. op. cit.** p. 81). N. Drăganu (**op. cit.** p. 71) pornește de la slavul **brzu** („repede“), iar Vasile Pârvan consideră toponimicele Berzovia și Bârzova ca fiind de origine geto-tracică¹³.

V. 3. 2. Cheia - (**I. I. op. cit.** p. 21 și 131; **Por. op. cit.** p. 31). Toponimicele din această familie sunt, cele mai multe, munți, dealuri sau alte terenuri accidentate de-a lungul râurilor, cu pereți înalți, abrupti și stâncoși. Interesantă, în cazul acestui toponimic, este pronunțarea „literară“ din punct de vedere fonetic, ceea ce nu se întâmplă în cazul apelativului erspectiv, care se pronunță intotdeauna dialectal (palatalizat).

V. 3. 3. Cocârța (**D.L.R.**, Tom I, Partea I, p. 612) este o denumire păstorească pentru o mâncare specifică făcută din caș dulce amestecat cu jintuit. Printre derivați găsim **cocârțau** (dumicați de pâine sau mămăligă prăjiți în untură sau unt) și verbul **a cocârți** (despre lapte = a se aduna, a se prinde, a se acri).

V. 3. 4. Cotroape - pare să facă parte din aceeași familie cu: vârtoape, hârtoape, denumind un teren cu denivelări mari.

V. 3. 5. Dâlmă (**I. I. op. cit.** p. 33-36) „dâmb mic, înălțime mică, așezată pe coastele văilor; un piept ieșind dintr-un șes“. Face parte din grupul mare al toponimicelor care pleacă de la apelativul **movilă**.

V. 3. 6. Valea Săzmăzăului - mai mult ca sigur că provine din sintagma maghiară **száz mező** („câmpul / locul sasului“).

V. 3. 7. Vrășinese - am putea bănuî o formă veche **Frășinese**. (**D.L.R.** Tom II, Partea I, p. 169) înregistrează drept „cuvânt rar“ - **frasina** - „fructul frasinului“; vezi și **I. I. op. cit.** p. 67, 391, 427, 436).

V. 4. SUPLAI

V. 4. 1. Băzgăroaia - puțin probabil că provine de la verbul **a băzări** = „a încreți pânda pe margini, la țesut“ (cuvânt atestat numai la **Zagra** de **D.L.R.** Tom I, Partea I, p. 532, fiind comunicat de I. Corbu, originar din Zagra). Ar putea intra în discuție și verbul **a băzdări** (semnalat pe o arie mai largă în Transilvania de nord, cf. **D.L.R.** *ibid.*) cu sensul (despre vite) „a alerga (cu coada ridicată) din cauza durerilor provocate de împunsătura strechei (care, în zonă, se numește „muscă de bâzai“).

Nu este lipsit de interes și verbul **a băzgoia** din expresia „se băzgoaie la mine“, cu sensul de „a face ochi mari, a căsca ochii, a se uita

urât, a se holba“. În acest caz, am putea bănuî la originea toponimicului o poreclă a unei persoane de gen feminin.

V. 4. 2. Ciocârlat - probabil din **cocârlă, cocârlat**, cu sensul de „încovoiat, cârligat, strâmb, sucit (cf. **D.L.R.** Tom I, Partea II, p. 610-611), dar și de la **cocâltău** - „locuri rele, anevoioase de umblat, coaste repezi, dealuri piezișe, **coclauri**“.

V. 4. 3. Combelloaia - mai mult ca sigur că provine de la o poreclă.

V. 4. 4. Fața Bistească - probabil din slavul **bystrŭ** - „repede“, dar și cu sensul de „limpede“.

V. 5. POIENILE ZĂGRII

V. 5. 1. Băscătești - este puțin probabil că ar putea proveni de la apelativul **boz** („*Sambucus ebulus*“), de origine slavă, la care să se fi adăugat sufixul colectiv - **ești**. Apelativul **boschet** nu este cunoscut în zonă, deși ar fi destul de convenabil în explicarea toponimicului în discuție. Neputând lua în considerare nici verbul **a boscăi** cu sensul de „a bolborosi, a boscini“ (cf. **D.L.R.** Tom I, Partea I, p. 623), de asemenea necunoscut în zonă, rămâne ca alternativă doar originea onomatopeică.

V. 5. 2. Berești - la origine ar putea fi antroponimicul **Berea**, prezent și în toponimicul **Poiana Berii** din imediata apropiere (cf. **I.I. op. cit.** p. 163) la care s-a adăugat sufixul colectiv - **ești**.

V. 5. 3. Căcăscioi și Cicăcioi - provin, probabil, de la porecle.

V. 5. 4. Gorunduri - bănuim în acest toponimic cuvântul slav **gora** („munte, deal, pădure“) și, poate, o contaminare cu apelativul **prund-prunduri**. Nicolae Drăganu (**op. cit.** p. 68) dă pentru astfel de toponime (Corund, Corungiș) ca etinom cuvântul **korong** („disc, cerc“), care, la rândul lui, provine din slavul **krog**, ce a dat în limba română substantivul **crâng**.

V. 5. 5. Osoi. Aproape toate locurile denumite cu acest apelativ sunt dealuri, ceea ce dovedește că, la origine, este vorba de un apelativ cvasisinonim cu **dealul**. Pornind de la vechiul slav **osoj** și de la răspândirea sa aproape totală doar în arealul nordic al țării, Iorgu Iordan (**op. cit.** p. 524) îi atribuie o origine ucrainiană, plecând însă, din punct de vedere al sensului, de la bulgarul **osoje** („expus spre nord“ dar și „pădure de frasin“) și de la sârbescul **osoje** („loc umbros, partea umbroasă a unui loc“).

Emil Petrovici¹⁴ constată și el frecvența mare a toponimicului în Ardeal (înregistrând peste 50 de astfel de toponimice) și conchide că toponimicul omonim ucrainian este împrumutat din limba română. El precizează că, datorită numărului mare de locuri românești numite astfel și a caracterului de apelativ al acestui nume, suntem îndreptățiți să admitem - spune E. Petrovici - existența în limba română a unui substantiv **osoi**, dispărut cu vremea, și păstrat ca o relicvă doar în calitate de toponimic.

V. 5. 6. Poiana Răcilească - provine, probabil, de la adjectivul **rece**, dovadă și alte toponimice din zonă: **Recea** (Cristeștii Ciceului), **Recele** (Năsăud) (cf. **I. I. op. cit.** p. 120-121 și 372). Ispititoare este și etimologia propusă de I. Borcea, referindu-se la toponimicul **Reciul** (județul Alba), de la germanul **Rätsch** („alunecos“). Dacă acceptăm această explicație, urmează că putem vorbi și de o etimologie populară ce pleacă de la adjectivul **rece**, idee susținută și de I. Iordan.

VI. Geografie lingvistică

Referindu-ne la zona cercetată, trei ni se par faptele ce țin de domeniul geografiei lingvistice:

- a. Palatalizarea labialelor;
- b. Înmuiera consoanelor **t, d, l**, și **r**;
- c. Prefacerea lui **e** în **a** și a lui **i** în **î** după anumite consoane.

VII. 1. ZAGRA

Satul Zagra situat la 21 km N-NV de orașul Năsăud (punct cartografic 255 din Atlasul Lingvistic Român), la 47 grade 21 minute longitudine estică și la 41 grade 55 minute latitudine nordică, la o altitudine de 399 m.

În legătură cu toponimicul satului s-au purtat numeroase și controversate discuții. Astfel, **Dumitru Chitul**¹⁵, derivă numele de la cel al localității italiene **Sagratt**, așezată pe râul Pad, în ducatul Padovei, explicând această etimologie în felul următor: radicalul **săgra** în limba italiană însemna „loc mlăștinos, baltă cu păpuriș, loc umed“. Argumentația sa se bazează pe faptul că satul se află la confluența Văii Zăgrii cu afluentul său principal, Țibleșelul. Concluzia sa este că, exact în locul în care astăzi se află centrul satului, se întindea, cu mulți ani în

urmă, o mlaștină mare, plină cu trestie și papură. Rămășițele acestei mlaștini se mai păstrează și astăzi în toponimie: **În Trestie** (o parte a satului) și **Pe Tău** (o uliță din sat). Urme ar fi rămas și în onomastică, nume de familie cum ar fi Ileni, Fetti, Macra, Petri, Celsie etc.

Cu alte cuvinte, D. Chitul susține originea italiană a toponimicului subliniind faptul că populația cea mai veche care s-a așezat pe locurile de azi ale satului ar fi fost atrasă de poziția mai largită a confluenței celor două văi, dar și de „romantismul“ (!) dealurilor înconjurătoare. D. Chitul încearcă explicația și altor toponimice, dar „argumentele“ sale sunt neconvingătoare și țin mai mult de domeniul fanteziei decât de cel al științei. El derivă, de exemplu, toponimicul **Ruien** (vezi mai sus) de la cuvântul latin **ruinaria**, susținând că aici ar fi existat o biserică dacică care, ruinându-se, a lăsat urme doar în toponimie. Ba, mai mult, iscodește și o legendă despre o a doua cetate dacică ce s-ar fi aflat în sectorul vestic al satului, în apropiere de satul Perișor, în locul numit Vârful Hotarelor (765 m). Susține că aici, pe o piatră, care ar mai exista și astăzi (dar pe care nimeni n-a văzut-o!) s-ar fi aflat următoarea inscripție: „Pro libertate imperator R. Aug. V. N.“ Tot D. Chitul „istorisește“ că în anul 1835, cu prilejul săpării unei fântâni în sat, s-ar fi găsit pe o piatră de moară inscripția: „Dacia - Rom. D.R.V.C.“. Neaducând nici o probă în sprijinul afirmațiilor sale, acestea rămân doar simple jocuri ale imaginației.

Este adevărat însă că, între anii 1967-1970, făcând săpături în zonă, arheologul clujean Ioan Horațiu Crișan a scos la iveală dovezi de netăgăduit ale existenței unui punct fortificat de observare, ce se află în legătură cu castrul roman de la Ilișua. Descoperirea este foarte importantă deoarece prelungește aria nordică de romanizare a Daciei.

Un cunoscut fiu al satului și-a spus și el cuvântul în legătură cu numele toponimic în discuție. Este vorba de dr. **Victor Onișor**, fost prorector al Universității din Cluj. El derivă numele satului natal de la cuvintele slave **za = peste** și **gora = munte**. „Mergând de la Mocod de-a lungul văii în sus - spune V. Onișor - ajungem la un loc unde ni se arată înaintea ochilor mărețul munte Țibleș cu falnicele lui piscuri ce-și înalță fruntea până la nori. Nu a fost decât un lucru foarte ușor și natural ca cel ce a dat numele comunei de pe această vale să se fi întrebat: unde merg? Răspunsul nu poate fi altul, văzând muntele, presupunând că acest botez

a fost dat în acea epocă istorică, când aici era o populație slavă, decăt: **Zagora**, adică = spre munte¹⁶.

Academicianul Nicolae Drăganu, și el fiu al Zăgrii, a făcut câteva referiri pertinente și, în același timp, hotărâtoare cu privire la numele satului¹⁷. El derivă toponimicul de la cele două cuvinte slave **za** și **gora**, adică „**dincolo de deal**” sau „**peste munte**”, subliniind faptul că „de bună seamă că orientarea s-a făcut de la Năsăud, unde a fost centrul de totdeauna al satelor de pe Valea Someșului, „dealul”, sau „muntele” a putut fi și **Dealul Beleii** (s.n.). Dacă numirea au dat-o rutenii veniți dinspre Maramureș și așezați pe Valea Someșului în cursul timpului, „muntele” a putut fi Țibleșul”.

Învățătorul autodidact Ioan S. Pavelea din Runcu Salvei, fără o pregătire și o cultură filologică tmeinice, face unele greșeli evidente în stabilirea etimologiilor unor toponimice din județul Bistrița-Năsăud. Referindu-se la Zagra, el îi atribuie originea „în limba primitivă veche a sciților, dacilor și geților”, Zagra însemnând „baltă mare, mlaștină”. Pentru a-și susține „argumentația”, apelează la unele corespondente din alte limbi: **La Zagra** și **Zafra** (Spania) - și la **Munții Zagrus** (!) din Asia, complicând lucrurile¹⁸. Mai recent, Gavril Moldovan, propune originea pelasgă a toponimicului, acesta însemnând „zimbru, bour”¹⁹.

În ceea ce ne privește, suntem foarte convingși că N. Drăganu are dreptate, Zagra derivând de la cuvintele slave citate mai sus și însemnând **peste munte, peste deal**. În cazul în care slavii veneau dinspre Năsăud, ceea ce este mai greu de presupus, Năsăudul fiind, în acele timpuri, un sat ca oricare altul, „dealul” sau „muntele” este, fără îndoială, **Dealul Beleii**, de pe teritoriul actualei comune Salva. Dacă, însă, denumirea a fost dată de rutenii ce veneau dinspre Maramureș, spre a se stabili pe văile de „dincolo de deal, de munte”, acesta nu poate fi decât Țibleșul. Credem că ultima variantă este cea mai plauzibilă, deoarece transferul de populație a fost destul de frecvent și în zilele noastre, unele familii găsind de lucru (la câmp sau la pădure) și stabilindu-se „dincolo de munte”, pe versantul sudic al Țibleșului.

Originea slavă a toponimicului este susținută și de filologul clujean Ioan Pătruș²⁰.

Și în ceea ce privește vechimea atestării documentare a satului Zagra există mai multe opinii. Cea mai veche dată de atestare este anul

1245 și este propusă de Victor Onișor: „Se constată de la apariția primelor documente istorice că Valea Rodnei se bucură de drepturi și imunități deosebite avute din vechime. Bela IV într-un document din **1245** (publicat în Monumenta Regni Hungariae) însărcinează pe comitele secuilor să ocupe teritoriul comunelor din Valea Rodnei și să le administreze după drepturile și imunitățile care le-a avut acest ținut din vechime, iar din venituri să dea la tezaurul reginei anual 130 mărci de aur”²¹. În document, spune autorul, se menționează comunele: oppidum Radna (Rodna) Sanct Gurch (Sângeorz), Rebra, Nyirmezeu (Feldru), Naszod, Salva, Csech (Telciu), Macold (Mocod), Zagra. „Însă, așa cum sublinia Pompei Boca, documentul menționat n-a fost identificat în publicațiile românești și maghiare ce ne-au stat la dispoziție, însă nici nu putem pune la îndoială consultarea actului de către autor și cu atât mai vărtos existența localităților în acel timp”²².

Un alt document în care se găsesc atestate numele satelor de pe Valea Someșului este cel din anul **1264**, când papa Urban al IV-lea invită pe Ștefan, duce de Transilvania, să restituie reginei Ungariei ținutul Bistriței și al Rodnei cu domeniile și satele aparținătoare. Ștefan dăruiește comitelui Haznaș Țara Năsăudului.

O altă dată ce se referă la unele localități din zona Năsăudului este anul **1392**, când, Conventul mănăstirii din Mănăsturul Clujului înștiințează pe Ladislau, vicevoivodul Ardealului, că Ștefan al lui Beche de Vilagusberek, Ioan, fiul lui Mihai de Nemegye și Ladislau, fiul lui Ladislau, Ioan, fiul lui Nicolae, Martin, fiul lui Andrei și Anton, fiul lui Nicolae de Somkerek, au împărțit între ei posesiunile din Somkerek (Șintereag), Vilagusberek (Vireag-Florești), Nemegye Inferior și Superior (Nimigea de Jos și de Sus), Nemeth (Mintiu), Prozlop (Prislop), Lukka (Lușca), Mogosmort (Mogoșeni) și Cociu. Toate aceste localități sunt așezate foarte aproape de Zagra și s-ar putea ca menționarea acestora în documentul amintit mai sus să fie doar o simplă scăpare. Să reținem, totuși, **anul 1392** ca dată posibilă de atestare a satului Zagra.

Prima atestare a satului Zagra datează din anul **1440** și este un act de prețuire a terenului, act în care se spune: „De asemenea, în posesiunea **Zagor** (s.n.), pământ arabil 2 jughere, fânațe de 4 fâlcii, trei părți din 1/4 a râului Țibleș și mori cu pene așezate pe același râu”²³.

Această dată este susținută de N. Drăganu²⁴, Coriolan Suciu²⁵ și

Valeriu Sotropa²⁶. Se poate conchide, așa cum face N. Drăganu, că numele satului Zagra este mai vechi de secolul al XIII-lea, deoarece, în graiul rutenilor, după acest secol, a avut loc trecerea consoanei ocluzive velare **g** la fricativa laringală afonică **h**, altfel, singura variantă fonetică posibilă ar fi fost Zahora (Vezi formele: Hora - Buzău, Horaița, Horăcioara și Zahoreni - Botoșani, Horincea - Vaslui, Zahorna - Iași și Suceava etc.). Numele satului a fost atestat și în alte documente: 1450 **Zagor**, 1533 **Zagra**, 1547 **Sagra**, 1691 **Zagra** etc²⁷.

Dreptul de proprietate asupra pământului al locuitorilor din ținutul Năsăudului este consfințit în **Diploma** lui Matei Corvin din 16 mai 1484, în cele ale lui Vladislav din anii 1492 și 1494, a lui Ludovic al II-lea din 1520, prin **Privilegiul** lui Rákotzy din 21 mai 1639 și **Diploma de militarizare** din 13 noiembrie 1766 a Mariei Tereza ce stabilea dreptul de proprietate și după moarte. Acest drept a rămas și după desființarea graniței, fiind întărit printr-un decret al lui Francisc Iosif, împăratul Austro-Ungariei.

În decursul timpului, populația Zăgrii s-a dublat. Astfel, dacă în anul 1750 în sat erau 220 case cu 1033 locuitori, la ultimul recensământ se înregistrau 431 case cu o populație de 1960 locuitori.

Despre fizionomia acestor țărani mândri de poalele Țibleșului, Ioan Tröster scria: „Sunt soldați de graniță foarte vestiți ai românilor liberi“..., „oricât de disprețuit ar fi acest popor, un ochi iscusit poate distinge originea romană“..., „nicăieri, nici italienii și nici la spanioli nu **s-au păstrat atâtea nume de limbă latină** (s.n.) ca la acești țărani neânvățați“²⁸. Iar despre pitorescul port popular de pe văile Zăgrii, Sălăuței și Someșului cuvinte de prețuire au avut numeroși călători străini ca: Rudolf Bergner, Charles Borner sau Augustin de Gerdano.

Din această stirpe de grăniceri vrednici s-au ridicat oameni de seamă ai culturii și științei românești: Nicolae Drăganu (academician), Ioan Marian (vicar, ctitor al vestitelor școli năsăudene), Victor Onișor (profesor universitar la Cluj), Ioan Corbu (astronom), Basiliu Bașota (jurist și poet), Iuliu Mărariu (profesor universitar la Brașov) și alții.

Prin sat curg două ape, numite de localnici **Valea** sau **Râul** și **Țibleșelul**, a căror confluență se face pe hotarul satului, în locul numit **Șesul Perilor**. Cele două ape purtând împreună numele **Valea Zăgrii**, se varsă în Someș în localitatea Mocod. Cei mai apropiați munți sunt

Munții Țibleșului. Satul este împărțit în patru părți: suseni, joseni, țibleșeni și burbuleni. Locuitorii își spun și sunt numiți **zăgreni**, cei din satele învecinate poreclindu-i **zamă de cute**.

Localitățile vecine sunt: Mocod (sud), Perișor (vest), Poienile Zăgrii (nord), Alunișul (nord) și Runcu Salvei (est-sud-est). În sat există primărie, școală generală ce poartă numele lui Nicolae Drăganu, cămin cultural purtând numele lui Ioan Marian, dispensar uman și veterinar, o bibliotecă ce numără 10.000 volume, brutărie și mici ateliere meșteșugărești (fierărie, rotărie etc.).

Ocupația de bază a sătenilor este creșterea animalelor și agricultura. În perioada de vârf a campaniilor agricole, o seamă de oameni pleacă la lucru în alte părți ale țării, cu predilecție în Banat. La Zagra se țin două târguri anuale, la 21 mai (Sf. Constantin și Elena) și 26 octombrie (Sf. Dumitru), la care participă oameni din zonă și de pe întreaga Vale a Someșului. Localnicii își vînd produsele la: Năsăud, Bistrița, Beclean, Cluj, Baia Mare, Vatra Dornei, Botoșani, Suceava și, mai recent, la București. Copiii urmează școlile la Năsăud, Bistrița și Cluj.

VII. 2. ALUNIȘUL este sat aparținător, situat la 7 km de centrul de comună, de o parte și de alta a Țibleșului, la poalele Munților Țibleș. Documentele istorice atestă această localitate la anul 1695 cu denumirea Geureny²⁹. Locuitorii își spun și astăzi **găurenari**, deși în anul 1968 localitatea își schimbă denumirea în cea actuală.

Nicolaie Drăganu susține că satul a trebuit să se întemeieze în cursul veacului al XVII-lea, pentru că nu-l găsim înainte de anul 1600. Satul și-a luat numele de la locuitorii care au populat, încetul cu încetul, partea de hotar aparținătoare Zăgrii numită, după aspectul său geografic, **gaura**, de la cuvântul latin cavula -am, cu trecerea consoanei oclusive velare afonice c la perechea sa fonică g, fenomen fonetic ce a avut loc și în cazul altor toponimice: Gaura (Satu-Mare), Gaura Fetei (Mehedinți), Găurile (Gorj și Suceava), Găuricea (Hunedoara), Găvuri (Alba), Găuriciul (Bacău, Teleorman și Vâlcea) etc.

În decursul vremurilor îl găsim atestat și sub alte forme: **Gauren** (1717), **Gaurian** (1733), **Gaurenii** (1766).

Satul se învecinează cu Zagra (sud), Bichigiu (est), Poienile Zăgrii (vest) și Munții Țibleș (nord). În sat există școală generală, un

modest cămin cultural și, de curând, curentul electric.

VII. 3. PERIȘOR. Satul este așezat la vest de centrul de comună, locuitorii spunându-și **curtușeni**, după numele vechi al satului: **Felsőkörtvélyes** (Curtuiușul de Sus) sau **Bethlenkörtvélyes** (Curtuiușul Becleanului). Toponimicul este explicat de N. Drăganu de la cuvântul maghiar **kortvelyes** („loc cu peri“). La fel procedează și Coriolan Suciu³⁰. Prima atestare documentară sub forma **Körthvellyes** datează din anul 1576³¹.

VII. 4. POIENILE ZĂGRIL. Satul este așezat la 6 km de centrul de comună, locuitorii fiind numiți poienari. Este atestat din anul 1547³² sau 1548³³. Alte forme de atestare sunt: **Poien** (1550), **Pojen** (1695, 1717 și 1733), **Ponyi** (1750), **Pojen** (1760-1762), **Pojen a Zaegri** (1762), **Pojen a Zagri** (1764), **Poiana Zaegri** (1766), **Pojényi** (1850), **Poieni** (1854), atributul arătându-ne clar care a fost comuna - mamă.

VII. 5. SUPLAI. Satul este așezat la 13 km de Zagra, locuitorii spunându-și **plăieni**, fiind porecliți de vecini **hoaspe**. Localitatea este atestată din anul 1695 sub forma **Supplaj**³⁴. Așa cum conchide Nicolae Drăganu, „ca și Runcul, Gaura, Poiana, Măgura și Plaiul sau Suplaiul a trebuit să fie la început un apelativ ce desemna o parte de hotar a unui sat mai vechi, probabil Zagra³⁵. Alte forme sub care este găsit atestat satul sunt: **Szupplai** (1717), **Plai** (1723), **Plajó** (1733), **Tai** (1750), **Szuplás** (1760-1762), **Suplai** (1766), **Szupt Plaj** (1850). Apelativul nu poate veni din cuvântul slav **planŭ**, cum crede H. Tiktin³⁶, ci - spune Nicolae Drăganu - așa cum dovedește Meyer - Lübke, din cuvântul latin **plagium**, care, la rândul lui, derivă din limba greacă³⁷.

NOTE:

1. Iordan, Iorgu. **Toponimie românească**. București, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 2.
2. Densușianu, Ov. **Urme vechi de limbă în toponimia românească**. București, 1898, p. 12.
3. Pavelea, I. S. **Toponomie și prostie**. Năsăud, 1936, p. 14.
4. Pavelea, I. S. **op. cit.** p. 17.
5. Pentru **Burbuleni**, vezi și Pătruț, Ioan, **Onomastică românească**,

- București, Ed. St. și Enciclopedică, 1980, p. 35, iar pentru **Ruien**, același autor, **Nume de persoane și de locuri românești**, București, 1984, p. 109. Nu este lipsit de interes, referitor la Burbuleni, și numele galic și celtic al zeului apelor: **Burbul** și nici apropierea de Galiția.
6. Bureștea, Emilian N. **Contribuții la studiul toponimiei românești**. Ed. Universitaria, Craiova, 1994, p. 15.
7. Vezi: **Arhiva someșană** nr. 3, p. 73.
8. Vezi **Dacoromania**, X p. 239 și D.L.R. Tom. II, Partea I. p. 240.
9. Pătruț, Ioan. **Onomastica românească**. Buc., Ed. St. și Enciclopedică 1980, p. 36.
10. Bureștea, Emilian N. **op. cit.** p. 61 și 64.
11. Marțian, Ironim. **Câteva denumiri toponimice specifice localității Mintiu**. În: „Figuri grănicerești nășăudene“. Buletin intern al Cenaclului „Plaiuri nășăudene și bistrițene“, Cluj-Napoca, nr. 3, 1983, p. 121.
12. Rosetti, Radu. **Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova. I. De la origini până la 1834**, București, 1907, p. 308.
13. Pârvan, Vasile **Getica**, București, 1988, p. 245 și 265. Vezi și Pătruț Ioan, **op. cit.**, p. 42-43 și 51.
14. Vezi: **Balcania**, VII, p. 483 sq.
15. Chitul, Dumitru. **Istoria comunei Zagra. Manuscris. 1870**.
16. Onișor, Victor. **Istoria comunei Zagra. Manuscris**.
17. Drăganu, N. **op. cit.**, p. 84-86.
18. Pavelea, Ioan S. **op. cit.**, p. 14.
19. Vezi „Răsunetul“, Bistrița, 1990, septembrie.
20. Pătruț, Ioan. **Nume de persoane și nume de locuri românești**. București, 1984, p. 85; idem. **Onomastică românească**, București, 1980, p. 128-131.
21. Onișor, Victor. **Istoria dreptului român**. Cluj, 1925, p. 191.
22. Boca, Pompei. **Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud**. În: „File de istorie“, vol. I, Bistrița, 1971, p. 90.
23. Textul este publicat în „Arhiva someșană“, nr. 17, Năsăud, 1935, p. 165-167.
24. Drăganu, Nicolae. **op. cit.**, p. 84-86 (Cf. Hurmuzaki, I², p. 669).
25. Suci, Coriolan, **Dicționar istoric al localităților din Transilvania** vol. II, București, 1967-68, p. 267-268.
26. Șotropa, Valeriu. **Districtul grăniceresc nășăudean**. Cluj, 1975, p. 35.

27. Vezi: Hurmuzaki, XV, p. 367, 1366, 1436 și 1605; Kramer, Fr. **Beutrage zur Geschichte der Miltarisiemg des Rpdnaer Thales**, În: „Programn des ev. Obergimnasiums A.B. Zu Bistritz, 1879/80, p. 10-12; 37-38 și 41; și Victor Onișor; **op. cit.**, p. 219.
28. Tröster, Ioan. **Das alte und neue Dacia**. Nürnberg, 1766.
29. Drăganu, Nicolae. **op. cit.**, p. 121; Suciu, Coriolan. **op. cit.**, vol. I, p. 38.
30. Drăganu, Nicolae. **op. cit.**, p. 34; Suciu, Coriolan. **op. cit.**, vol. II, p. 34.
31. Kádár, Josef. **Szolnok-Doboka vármegye monographiáy. A vármegye közageinek részletes története**. Dej, 1900-1905, vol. VII, p. 490-493.
32. Suciu, Coriolan. **op. cit.**, vol. II, p. 49.
33. Drăganu, Nicolae. **op. cit.**, p. 98-99.
34. Drăganu, Nicolae. **op. cit.**, p. 122; Suciu, Coriolan. **op. cit.**, vol. II, p. 151.
35. Drăganu, Nicolae, **ibid.**
36. Tiktin, H. **Dicționar român-german**, București, 1895-1925, p. 1180.
37. Meyer-Lubke. **Mitteilungen des Rumanischen Institutus an de Universitat Wien**. Heidelberg I 1914, p. 9-10.

BIBLIOGRAFIE

1. X X X **Academia Română. Dicționarul limbii române**. București, 1913 urm.
2. X X X **Atlasul lingvistic pe regiuni. Transilvania. I**. București, Editura Academiei Române, 1992.
3. X X X **Atlasul lingvistic pe regiuni. Transilvania. II**. București, Editura Academiei Române, 1992, p. 12; 15-29; 36-44; 50-54; 63 și 76.
4. X X X **Bistrița-Năsăud. Studii și cercetări etnografice**. Bistrița, 1977.
5. Boca, Pompei. **Vechimea documentară a localităților din județul Bistrița-Năsăud. Secolele XII-XIV**. În: „File de istorie“ vol. I, Bistrița, 1971, p. 85-122.
6. Bureța, Emilian N. **Contribuții la studiul toponimiei românești**.

Editura Universitaria, Craiova, 1994.

7. **Dacoromania**. I. și urm. Cluj - Sibiu, 1921 și urm.

8. Drăganu, Nicolae. **Istoria comunei Zagra. Manuscris**. În: „Cartea de aur“ a Bisericii satului.

9. Drăganu, Nicolae. **Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și onomastice**. București, Editura Academiei Române, 1935.

10. Drăganu, Nicolae. **Toponimie și istorie**. Cluj, 1928.

11. Drăganu, Nicolae. **Vechimea și răspândirea românilor pe baza toponimiei și onomasticii**. În: „Știință și filosofie contemporană. Contribuția românească „Vălenii de Munte“, 1934, p. 29-86.

12. Dunăre, Nicolae. **Civilizația tradițională românească în curbura carpatică nordică**. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

13. Giuglea, G., Homorodean, M., Stan, I. **Toponimia comunei Râu de Mori (Țara Hațegului)** În: „Fonetică și dialectologie“, vol. V, București, 1963.

14. Grapini, Pamfilu. **Monografia comunei mari Rodna-Nouă din fostul district al Năsăudului (comitatul Bistrița-Năsăud) împreună cu Note istorice despre Valea Rodnei**. Bistrița, Tipografia A. Baci, 1903.

15. Iordan, Iorgu. **Nume de locuri românești**. București, 1952.

16. Iordan, Iorgu. **Toponimia românească**. București, Editura Academiei R.P.R., 1963.

17. Iordan, I., Gâtescu, P. Oancea, D. I. **Indicatorul localităților din România**., București, Editura Academiei, 1974.

18. Istrate, Gavril. **Graiul satului Nepos** (jud. Năsăud). În: „Buletinul Institutului de Filologie Română Alexandru Philippide“, Universitatea Iași, nr. 4, 1937, p. 50-97.

19. Kádár, József. **Solnok-Doboka közsgeinek részletes története**. Dej, 1900-1905.

20. Meruțiu, Vasile. **Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat**. Cluj, 1931, p. 58-72.

21. Meruțiu, Vasile. **Munții Rodnei**. București, 1904.

22. Moldovan, Dragoș. **Aspecte ale interpenetrației sistemelor toponimice: toponimice descriptive cu articolul definit proclitic**. În: „Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani“, Universitatea „Al. I. Cuza“, Iași, 1984, p. 295-311.

23. Morariu, Iuliu. **Urme vechi în Valea Zăgrii.** În: „Arhiva someșană“, nr. 18, Năsăud, 1936, p. 347-451.
24. Morariu, Tiberiu. **Viața pastorală în Munții Rodnei.** București, 1937.
25. Onișor, Victor. **Istoria comunei Zagra. Manuscris.**
26. Onișor, Victor. **Istoria dreptului român.** Cluj, 1925.
27. Pavelea, Ioan, S. **Legiuni din trecut. Mejda de hotar.** În: „Arhiva someșană“, nr. 27, Năsăud, 1940, p. 231.
28. Pavelea, Ioan, S. **Toponimie și prostie. (Răspuns la o critică).** Năsăud, 1936.
29. Pătruț, Ioan. **Nume de persoane și nume de locuri românești.** București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
30. Pătruț, Ioan. **Onomastică românească.** București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
31. Porcius, Florian. **Distribuirea munților (pășunilor) între comunele grănicerești.** În: „Arhiva someșană“, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 1-63.
32. Porucic, T. **Lexiconul termenilor entropici în limba română.** Chișinău, 1931.
33. Prahase, Mircea. **Preliminarii la o posibilă monografie a satului Zagra.** În: „Răsunetul“, Bistrița, an II, nr. 176-178, 1990.
34. Precup, Emil. **Pășunile noastre alpine.** Bistrița, 1933.
35. Rosetti, Radu. **Pășunatul, sătenii și stăpânii în Moldova. De la origini până la 1834.** București, 1907.
36. Suci, Coriolan. **Dicționar istoric al localităților din Transilvania.** vol. I-II, București, 1967-1968.
37. Șotropa, Valeriu. **Districtul grăniceresc năsăudean.** Cluj, 1975, p. 35.
38. Tiktin, H. **Dicționar român-german.** București, 1895-1925.

CONTRIBUȚII PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA PROFESORULUI ȘI DIRECTORULUI GIMNAZIAL IOAN CIOCAN (1850-1915)

IRONIM MARȚIAN

Firul vieții profesorului și directorului gimnazial Ioan Ciocan vibrează încă sub povara vremurilor de mult apuse. Adevărul despre activitatea sa n-a reușit să se impună în memoria urmașilor decât parțial, cu toate că în juru-i s-a Țesut un univers al armonizării contrariilor, care ni-l readuce în actualitate.

Să mai fie oare privit astăzi cu răceală, rezervă și chiar cu dușmănie ? Să mai fie socotit astăzi de opinia publică o unealtă și un trădător al intereselor românești? Considerăm că răspunsul la aceste întrebări se impune a fi formulat ținându-se seama că “nimeni dintre noi nu se poate sustrage condițiilor de timp și de spațiu în care se dezvoltă, împrejurărilor în mijlocul cărora trăiește”¹. Trebuie, și în cazul lui Ioan Ciocan, să ne ridicăm numai deasupra acelor împrejurări vitrege ale propriei existențe și să analizăm faptele rămase în urma strădaniilor lui. Căci, deși a navigat între Scylla și Charybda, cu suferința clădită în sufletul răvășit de neliniște, aceasta îi individualizează tenacitatea luptei pentru afirmarea națiunii române transilvănene într-o perioadă de grea încercare prin care trecea atunci. Se cuvine, prin urmare, să stăruim asupra lor, să le judecăm imparțial, convinși fiind că ne facem o datorie de credință, mai ales că părerile despre impunătoarea personalitate care a fost Ioan Ciocan sunt contradictorii, pe alocuri prea aspre.

Semnificativă prin realismul ei pare să fie, mai întâi, cea a lui Basiliu Bașotă Moț Dâmbul (1836-1908), originar din Zagra, judecător și avocat în Abrud, apoi jude procesual la Năsăud, exprimată în fraza: “(...) din Mocod a fost și Ioan Ciocan, actualul director al gimnaziului din Năsăud, care face onoare atât celei comune cât și românimii din Valea Someșului, pentru că bărbat mai zelos și devotat binelui public nu

am cunoscut”².

Asupra “climatului” național în care se desfășura viața școlară năsăudeană la cumpăna celor două veacuri se oprește și juristul, omul politic și autorul unor minunate pagini închinată naturii românești, Ionel Pop (1889-1985)³: “Pe vremea aceea, Partidul Național Român decretase politica de pasivitate, adică refuzul de a lua parte la parlamentul budapestan (până la 10 ianuarie 1905, n.n.), și boicota alegerile de deputați. Intelectualii năsăudeni, credincioși singurului partid al românilor transilvăneni, nu luau parte la alegerile parlamentare. Dacă se întâmpla ca vreunul să meargă la vot, el era ostracizat de societatea românească. Pe atunci se alegea regulat deputat în circumscripția Năsăud românul Ioan Ciocan. Se alegea ca deputat guvernamental, adică în partidul oficial. În taina sufletului său desigur că era o tragedie, înfrângându-și sentimentul național cu gândul că astfel va putea oarecum înlănzii atacurile oficiale împotriva Fondului grăniceresc - temelie a culturii românești de acolo, și împotriva liceului românesc”⁴.

Marele istoric Nicolae Iorga, cu prilejul călătoriei întreprinse în ținutul Bistriței și Năsăudului la începutul secolului nostru, scria despre soarta fondurilor grănicerești năsăudene și a gimnaziului: “Statul (...) a căutat, neapărat, să se amestece în mânuirea acestor fonduri, pe care le controlează în întrebuințarea și administrarea lor. Dăunăzi, el a căutat să stoarcă stipendii pentru puii de armeni, de unguri, care se nasc prin comunele grănicerești (...). Asupra gimnaziului el pândește cu un ochi rău și lacom. Pentru a întâmpina primejdia de nimicire, profesorii s-au învoit a pune firmă ungurească școlii lor, (...) a tipări în două limbi anuarul lor (începând cu anul școlar 1895/96, n.n.), în care se pomenesc cu sfîntenie vizitele «magnificului» domn inspector regesc. Fie ca aceste concesi să ajungă și în viitor! Asupra moralului și simțirii școlarilor ele n-au nici o înrăurire”⁵. Așadar, o impresionantă evocare a unor împrejurări care au afectat profund ființe umane, încercându-le tragic. “Sunteți în luptă și trebuie să vă luptați”, ar fi vrut să îndemne istoricul, simțind cât de dure erau loviturile date de asupritorii românilor transilvăneni. În astfel de condiții a fost nevoit să lupte și Ioan Ciocan, parând răbdător lovituri venite însă dintr-o parte și dintr-alta.

A văzut lumina zilei la 19 februarie 1850, în localitatea grănicerească Mocod, într-o familie de condiție modestă: tatăl său,

Andrei Ciocan a fost succesiv, învățător în Măluț (Beclean), Mocod și Mintiu (1860-1865), iar mama sa, Gafta n. Olteanu, era originară din Mintiu, fiica lui Gavril Olteanu care descinsese aici din Râciul de Câmpie⁶, unde se născuse cărturarul Gheorghe Șincai (1754-1816).

Ioan Ciocan parcurge treptele instrucției elementare mai întâi la școala din Mocodul natal, le continuă la “triviala” din Zagra, în anii școlari 1860/61 și 1861/62, și apoi urmează clasa a III-a la “norma” din Năsăud, în anul 1862/63, unde era director Laurențiu Rummel (1857-1864), iar învățători Vasile Mureșan, Ștefan Pop, Cosma Anca și Andrei Morariu⁷.

Deschizându-se acum **132 de ani**, la 4 octombrie 1863, Gimnaziul superior autonom confesional din Năsăud, ca rezultat al transpunerii în fapt a “învoirii” reprezentanților celor 44 comunități grănicerești⁸, înscrisă în “**Instrumentul fundațional** pentru institutele de învățământ și educațiune din Districtul Năsăudului în Transilvania” din 18 august 1865, pe Ioan Ciocan îl vom găsi printre cei 40 de elevi care au pășit pragul inaugural al lui. Nici nu avea decât echivalentul a trei clase de “normă” și va fi supus, asemenea altor colegi, pe parcursul câtorva săptămâni, unei verificări a cunoștințelor, pe care o depășește cu multă ușurință datorită bunei pregătiri de care dă dovadă, devenind, de altfel, cel mai bun elev în toate clasele gimnaziale. Primii săi profesori au fost și primii profesori ai gimnaziului⁹: vicarul foraneu episcopal al Rodnei Grigorie Moisil - director provizoriu (1863-1868) - (religie), Ioan Marte Lazăr (lb. latină, lb. germană, matematică), Leon Pavelea - diriginte (“ordinariul clasei”) - (lb. română, istorie naturală, geografie) și Ioan Secuiu -profesor preparandial - (lb. maghiară, cânt); după plecarea lui Ioan Marte Lazăr la Viena pentru a-și completa studiile (la 10 noiembrie 1863, iar în 1869 își susține doctoratul în filosofie), orele i-au fost preluate de Leon Pavelea, cele de istorie naturală și geografie ale acestuia revenindu-i lui Grigore Moisil. În clasa a II-a îi este diriginte tot Leon Pavelea, în clasele a III-a și a IV-a profesorul de lb. română, matematică, istorie naturală și lb. maghiară Octavian Barițiu, fratele lui George Barițiu, ctitorul presei românești din Transilvania, în clasa a V-a Ioan Papiu, profesor de lb. română, în clasa a VI-a Florian Moțoc, director interimar, profesor de matematică și fizică, pentru ca în clasele a VII-a și a VIII-a, anii școlari 1869/70 și 1870/71, să-l aibă pe Maxim

Pop, profesor de lb. română, respectiv lb. română și istorie universală. În 3-4 iulie 1871, își trece examenul de maturitate cu calificativul "maturus cum praecellentia" (matur distins în prestația generală din toate obiectele propuse), testimoniul de maturitate (redactat în lb. latină) fiindu-i eliberat la 5 iulie 1871¹⁰.

Încă de pe băncile gimnaziului, tânărul Ioan Ciocan își însușește o vastă cultură umanistă, datorită setei de cunoaștere și a sânguinței sale, datorită eforturilor profesorilor săi de a le insufla elevilor dragostea de muncă, iubirea de carte. Are înclinații deosebite spre studiul clasicilor greci și latini (Socrate, Platon, Sofocle, Horațiu, Tacit, Ovidiu, Tit Liviu, Vergiliu), dar cu precădere spre studiul limbii și literaturii române, pe care-l aprofundează aplecându-se cu multă râvnă asupra manualelor lui Timotei Cipariu ("Compendiu de gramatică a limbii române"; 1855 - cls. I și a II - a. "Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi"; 1854 - cls. a V-a "Elemente de poetică, metrică și versificațiune"; 1860 - cls. VI-a) și Gavril Munteanu ("Gramatica română", Sintaxa; 1861 - cls. a III-a și a IV-a, "Legendariul", Carte de lectură românească; 1860 - lecturi în cursul inferior al gimnaziului), asupra "Lepturariului românesc" (1862-1865) de Aron Pumnul (în cursul superior) și "Retoricii române" (1853) a lui D. Gusti (cls. a VII-a). În sfârșit, amintim cursul de "Istoria limbii și a literaturii române până în timpul prezent" (cls. a VIII-a), predat de Maxim Pop între anii 1870 și 1872, al cărui manuscris, datat "25 aprilie 1872", mulțumită aceluiași harnic Ioan Ciocan, se păstrează și astăzi în fondurile arhivistice nășăudene, acesta marcând primele preocupări folclorice la gimnaziul din Năsăud și stând mai târziu la baza propriului manuscris, după care-și ținea, deci, prelegerile profesorul Ioan Ciocan¹¹.

Când, la 14 iunie 1870, Ministrul de Culte și Instrucțiune Publică aprobă statutele Societății de lectură "Virtus Romana Rediviva", după ce în prealabil, forurile locale - respectiv Conferința profesorală încă de la 4 decembrie 1868, Oficiul politic districtual și "Comisia administratoare de fonduri școlare din districtul Năsăudului" își exprimaseră acordul asupra lor, numita societate a gimnaziștilor își va începe activitatea sub conducerea directorului provizoriu de atunci, Ioan Marte Lazăr (1869-1873), ținând mai multe ședințe lunare și una generală, înființându-se biblioteca și "casa de lectură". Funcția de președinte este încredințată -

pentru prima oară în viața societății - "octavanului" Ioan Ciocan, iar cea de notar colegului său de clasă Ștefan Rebreanu. Având ca scop "perfecționarea în cultură și știință", "reîntregirea studiilor școlastice", ale elevilor, vom constata că Societatea de lectură "Virtus Romana Rediviva" își identifica obiectivele cu acelea urmărite de întemeietorii liceului, "renașterea noastră (...) prin cultură, știință, educațiune și instrucțiune românească", iar "mărirea nației române prin cultura junimii (...) "¹². Cărțile și revistele românești de literatură, istorie și știință din biblioteca societății, înjghebată prin donații sau procurate din fondul constituit pe baza textelor membrilor ordinari (toți elevi trecuți de 15 ani plăteau anual 10 cruceri), onorari (2 florini pe an) și fondatori (o dată pentru totdeauna 10 florini), i-au deschis lui Ioan Ciocan orizontul spre cunoașterea aspirațiilor românilor transilvăneni, i-au stimulat sentimentul național și dragostea de neam. Întâia ședință generală a societății, desfășurată la 6 martie 1871 în sala Casinei române din Năsăud, în a cărei "programă" erau înscrise interpretări vocale, declamări de poezii și comunicări literar-științifice, "operate proprii" ale gimnaziștilor, precum și o reprezentație teatrală, l-a făcut să trăiască aievea revelația izbucnirii simțămintelor sale patriotice, sensibila-i însuflețire românească. Primul punct al ședinței l-a constituit corul "Deșteaptă-te, române!", iar după cuvântul directorului Ioan Marte Lazăr, președintele Ioan Ciocan expune activitatea societății și, între alte puncte, recită poezia **Someșanul**, poate prima și ultima sa încercare poetică¹³.

Însetat în permanență de culmile la care valorile dar și idealurile configurează un destin capabil să devină cu adevărat demn, în urma absolvirii liceului, cu o bursă anuală de 400 florini acordată din "fondul de stipendii"¹⁴, Ioan Ciocan începe Facultatea de teologie a seminarului "Sf. Barbara" din Viena în anul 1871/72, dar o părăsește la 20 noiembrie 1871 trecând la Facultatea de filosofie a aceluiași seminar, pentru ca, în semestrul doi, să continue filosofia la Universitatea din Graz, iar mai departe, în anii 1872/73 și 1873/74, la Universitatea din Budapesta. Aici obține "absolutoriu" în 27 iulie 1874 și, mai apoi, la 10 mai 1878, diploma de profesor în specialitățile lb. română și geografie - principal, istorie - secundar.

Ajuns în capitala fostei monarhii, Ioan Ciocan se integrează în

mișcarea social-politică a studenților români de aici. Este perioada când frământările privind contopirea Societății literare și științifice a românilor din Viena (1864) cu Societatea literară socială “România” (1868) erau încheiate, luând naștere o nouă societate - “România jună”, la 8 aprilie 1871, în fruntea căreia se vor afla Ioan Slavici (președinte), Mihai Eminescu (bibliotecar) și D. Popovici-Barcianu (secretar). Aderând la “platforma lui Slavici”, cum îndreptățit afirmă Teodor Tanco, căci acordarea de prioritate unității culturale a românilor de pretutindeni asupra celei politice se constituise într-o platformă¹⁵, Ioan Ciocan devine membru al “României june” și simpatizant al “Junimii” (1863) ieșene, cu organul său “Convorbiri literare” (1867). Participă la disputele filologice, deosebit de captivante, între adepții “latinismului” și cei ai “noii direcții”, câmpul de confruntare fiindu-i deschis grație solidei sale pregătiri din liceu și cunoașterii lucrărilor lui Titu Maiorescu, prezente și în biblioteca “României june”: “Despre scrierea limbii române” (Iași 1866), în care sunt expuse principiile scrierii fonetice, și “Poezia română. Cercetare critică urmată de o alegere de poezii” (Iași 1867), semnificativă “prin introducerea criteriului estetic în judecarea valorii poetice”, mai apoi a lucrării “Direcția nouă în poezia și proza română” (Iași 1872), datorită pătrunderii ideilor junimiste propagate de revista “Convorbiri literare”.

În focul acestor confruntări, Ioan Ciocan a legat prietenii cu Eminescu și Slavici, dar “o prietenie extinsă în timp” nu a fost posibilă decât cu Slavici “în acțiunile lor practice imediate”¹⁶. Faptul este confirmat de o corespondență expediată de Slavici din București (Str. Bel-Vedere Nr.97), cu data 18 septembrie 1878¹⁷: “Dragă Ciocan, M-am bucurat de știrea c-ai fost numit profesor de limba și literatura română la gimnaziul din Năsăud, pe care îl știu ca pe unul din cele mai bune gimnazii române. Îți urez din partea mea și a lui Eminescu succes bun. Cartea ți-aș fi trimis-o mai demult, dar nu am găsit exemplare nici la librărie, nici chiar pe la anticari, și a trebuit să cer de la Maiorescu un exemplar (este vorba despre lucrarea «Critice», București 1874, n.n.), pentru care nu-ți pot cere nici un preț (...)”.

Revenit de la studii, Ioan Ciocan va contribui, împreună cu profesorii Artemiu P. Alexi, Paul Tanco, Constantin Moisil, Ioan Mălai, Grigore Pletosu, la răspândirea și generalizarea junimismului literar nu

numai în rândul tineretului studios năsăudean, dar și în acest colț nord-estic al Transilvaniei¹⁸, prin difuzarea "Convorbirilor literare" și a altor cărți junimiste pătrunse în biblioteci. Despre răspândirea junimismului la Năsăud "vorbește" pregnant revista manuscris "Musa Someșeană" (1874-1912) a Societății de lectură "Virtus Romana Rediviva" al cărei prim număr a apărut la 11 octombrie 1874 (sub forma unei "minuscule antologii"), avându-i ca redactori pe "septimanii" Nechita Suia și Ioan Neamțu¹⁹, din paginile căreia se desprind: stimularea unei creații literare originale, spiritul critic dezvoltat, atenția acordată folclorului ca sursă de creație, trecerea la ortografia fonetică, obiective reprezentând tot atâtea mărturii ale asimilării "noii direcții".

În perioada budapestană a studiilor de filosofie (1872-1874), Ioan Ciocan este colaborator al ziarului "Albina" (Viena, Budapesta, 1866-1869-1876) - subvenționat de familia Mocioni, "organ național independent și liberal, pentru toate interesele întregului popor român", care urmărea și "mișcările națiunii noastre pe teren literar"²⁰, iar în anul 1876 devine redactor șef al publicației. Aici scria, în general, articole nesemnate. Încă din primele articole, "Albina" (Direcțiunea culturii noastre", Nr. 3/1866) avertiza asupra pericolului la care sunt expuse popoarele rămase în urmă sub raport cultural: "Pe poporul ce nu își are cultura sa îl năvălește cultura străină și (...) devine supusul ei". Aceeași "nevoie de echilibru între național și universal" era susținută și de gruparea "Junimii", apoi îmbrățișată și de Ioan Ciocan.

La 19 august 1878, este ales "profesor supleant" la gimnaziul năsăudean, cu dispoziția Nr. 757 a "Comitetului fondurilor scolastice grănicerești din Districtul Năsăudului" ("patronul și susținătorul gimnaziului"), în această calitate fiind aprobat și de către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică, la 15 octombrie 1878/Nr. 27088. Prin decretul din 29 august 1882, este numit "profesor ordinar și director definitiv", confirmat de guvern la 14 februarie/Nr. 5118 și, respectiv, 25 februarie 1883/Nr. 6549, după ce în 30 august 1880 fusese ales director gimnazial provizoriu. Astfel, Ioan Ciocan devine cel dintâi din galeria "directorilor ordinari definitivi" ai gimnaziului, funcție pe care o va îndeplini în perioada 31 august 1880 - 10 iulie 1898²¹, îngemănând disponibilitatea de conducător cu cea de educator. Ca profesor a predat: în anul școlar 1879/80 - lb. română la clasele a II-a + a VIII-a și istoria

universală la cls. a VII-a, fiind și “ordinariu” acestei clase; în 1880/81 - lb. română la clasele a V-a ÷ a VIII-a, când îi este profesor și “cvințanului” George Coșbuc²²; în 1881/82 - geografia la cls. I și lb. română la cls. a VIII-a; în anul 1882/83 - lb. română la cls. a VIII-a; în 1883/84 - istoria Ungariei la cls. a III-a și lb. română la cls. a VIII-a, în aceasta din urmă avându-l ca elev din nou pe George Coșbuc, căruia îi va preda acel curs de “Istoria limbii și a literaturii române pînă în timpul prezent”, după manuscrisul propriu și manualul “Conspect asupra literaturii române și a literaturilor ei de la început pînă astăzi în ordine cronologică” de Vasile Gr. Pop, apoi “Lecturi de piese alese din clasicii români”²³; în 1884/85 - idem; în 1885/86 - lb. română la cls. a V-a și istoria universală la cls. a VII-a, dar numai pînă la 1 ianuarie 1886; în 1889/90 - geografia la cls. a VII-a și lb. română la cls. a VIII-a; în 1890/91 - lb. română și istoria Ungariei la cls. a VIII-a și geografia la cls. a VII-a, pînă în februarie 1891, ultimele două discipline și în 1891/92; în 1892/93 - lb. română la cls. a VIII-a și geografia la cls. VII-a, iar în 1893/94, 1894/95 și 1895/96 - lb. română la cls. a VIII-a.

În predarea istoriei literaturii române Ioan Ciocan proclama necesitatea tratării și interpelării atât a literaturii scrise cît și a celei orale, punând la bază orientarea spre folclor, conceptul de literatură națională, potrivit căruia: “Sub literatură în sens larg se înțeleg toate monumentele scrise ale culturii spirituale și ale dezvoltării omenirii; iar sub literatura unui popor (iarăși în sens larg) se înțeleg toate produsele literare cuprinse în limbă și scrisoare la un popor, singurate în care a depus mai ales geniul și caracterul acelui. Aceasta apoi se numește literatură națională (...). Literatura unui popor (...) începe odată cu întâile ocupații literare, nu cu punerea în scris a produselor și cugetărilor, care poate urma mai târziu. (...) Din aceste produse literare și la noi românii s-au aflat și se află pînă astăzi foarte multe, dar puține (...) sunt culese și puse în scris”. Apoi, îndemna elevii să contribuie la îmbogățirea vocabularului și a limbii literare, deci la evoluția limbii fără să fie însă înstrăinată limba cultă de cea a poporului, prin “căutarea vorbei cu ce ne lipsește mai întâi prin toate locurile și unghiurile țărilor pe unde locuiesc astăzi români (...) fără temere de a face provincialism (...)”²⁴, fapt care ne amintește una din ideile mitropolitului cărturar Simion Ștefan preconizate în “Predoslovie către cetitori” a tălmăcirii “Noului

Testament” de la Bălgrad (1648), aume aceea a îmbogățirii limbii prin acceptarea neologismelor. Cât privește poezia, subliniind trăsătura fundamentală a poeziei clasice: “simplitatea și regularitatea compoziției, executarea liniștită și ordonată, idealizarea generală”, Ioan Ciocan era un adept junimist al conciziunii în exprimarea frumosului: “Poezia să nu se întoarcă în gândul aceleiași idei, să nu aibă cuvinte multe pentru puține gânduri. Frumosul e o producție ce ne dă mai multe idei în timp scurt”²⁵.

Deosebita exigență a profesorului Ioan Ciocan în aprecierea cunoștințelor predate și asimilate de gimnaziști și de viitorii “maturizanți” trebuie probată și prin prisma calificativului minim - “destulitoriu” - acordat la lb. română tânărului poet George Coșbuc, la examenul de maturitate, pentru tratarea subiectelor “scripturistice” (14-21 mai 1884): 1. “Petru Maior, schiță biografică și literară” (compoziție); 2. “Cauzele și efectele expedițiilor cruciate” (narațiune); 3. “Datinile populare de la Sărbătoarea nașterii Domnului nostru Isus Cristos” (descriere) și răspunsul oral (26 iunie 1884) la tema “Latinitatea limbii române în privința formelor”²⁶.

În sensul punctului G, aliniatul 3, din “Instrumentul fundațional”, Comitetul fondurilor scolastice grănicerești din Districtul Năsăudului, în deplin acord cu “corpul profesorilor”, alege pe Ioan Ciocan în funcția de director al gimnaziului, ca fiind “cel mai apt dintre profesorii definitivi”. Timp de 18 ani, în această calitate, va răspunde în fața organelor ierarhic superioare de întregul proces de învățământ, sprijinit de conferința profesorală în probleme instructive și disciplinare, în cele privind adaptarea planului de învățământ legislației școlare în continuă schimbare, de “ordinarii” claselor (diriginți), prin intermediul cărora era întărită legătura educativă între școală și familiile gimnaziștilor. Participă la examenele “scripturistice” și “verbale” de la finele fiecărei clase, asigură întocmirea protocoalelor conferinței profesorale, a rapoartelor semestriale și anuale. Începând cu anul școlar 1880/81 și cu o scurtă întrerupere, până în 1897/98, redactează anuarele gimnaziului, numite acum “rapoarte”, aici publicând “cronicile anuale”, situația “fundațiunilor și depozitelor” administrate de direcțiunea acestuia, convergente spre realizarea obiectivelor propuse de fondatorii gimnaziului, biografii ale vrednicilor profesori dispăruți, slujitori neobosiți ai școlii: Grigore Moisil (1814-1891)²⁷, unul dintre cei mai

aprigi luptători pentru apărarea drepturilor grănicerești și pentru înfăptuirea dispozițiilor “testamentare” cuprinse în “Învoire”, W. Benjamin Hangea (1849-1891)²⁸, profesor de filosofie și lb. maghiară, și Maxim Pop (1839-1892)²⁹, profesorul care, după necesități, a ilustrat catedre de istorie și geografie, lb. germană și lb. română, recunoscutul coautor (împreună cu Artemiu P. Alexi) al primei lucrări consacrate Războiului de Independență a României - “Resbelulu orientale illustratu”, Edit. “Paul Cieslar”, Graz 1878, de asemenea inserează “regulamentul pentru ordinea și disciplina la Gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud”³⁰, constând din 52 de paragrafe, dezbătut și întocmit în conferința profesorală din 7 iulie 1885.

Perioada directoratului lui Ioan Ciocan se caracterizează printr-o succesiune rapidă de modificări ale planului de învățământ, ca urmare a unor mutații nefaste în viața politică transilvăneană, străine cauzei românești: Pactul dualist din 1867 și, în consecință, ingerința din ce în ce mai accentuată a statului în treburile interne ale gimnaziului, îndeosebi după schimbarea, la 2 octombrie 1886, a caracterului său, din “autonom confesional” în “fundațional”³¹. Dacă, din anul 1850, organizarea gimnaziilor transilvănene și “mersul instrucțiunii” erau reglementate prin “Entwurf”-ul emis de ministrul educației publice Leo Thun (1811-1898) la 16 septembrie 1849³², legile și ordonanțele ministeriale ulterioare, cu răsfrângere directă asupra tânărului gimnaziu năsăudean, care trebuiau adaptate de conferința profesorală unui gimnaziu românesc, aveau toate un singur numitor comun: plasarea limbii și literaturii maghiare, a istoriei Ungariei în “centrul întregului învățământ”, în condițiile acceptării numai a limbii maghiare ca “limbă vie” de propunere și transmiterii aceluiași bagaj de cunoștințe ca și în gimnaziile de stat, într-un anumit număr de ore. Așa au fost ordonanța din 1879/Nr. 17630 a ministrului de culte și instrucțiune publică August Tréfort (1817-1888) și “Legea pentru școlile medii și calificăția profesorilor” din 1883, care nu mai recunoșteau segmentarea cursului gimnazial în “inferior” și “superior”, considerându-l ca un tot unitar de cunoștințe, apoi modificările survenite în anii școlari 1887/88 și 1889/90, înscrise în “Planul stabil de învățământ”, aprobat pentru Gimnaziul din Năsăud cu ordonanța direcțiunii Cercului de învățământ din Cluj la 11 mai 1891/Nr. 127³³, pe baza căruia numărul de ore era distribuit pe săptămâni și

trimestre, și, în sfârșit, cel aprobat de același for suprem, în două variante, la 28 august 1896/Nr. 728 și 21 aprilie 1879/Nr. 312, de-acum unele discipline devenind neobligatorii (desenul liber și constructiv), altora însă (lb. maghiară, dar și lb. română) sporindu-li-se numărul de ore în clasele mici.

În aceste împrejurări, directorul Ioan Ciocan militează consecvent pentru uniformizarea planului de învățământ la nivelul tuturor gimnaziilor românești din Transilvania (Blaj, Beiuș, Brașov, Năsăud) și editarea unor noi materiale didactice adecvate, punând accent pe latura metodică a instrucției. Din inițiativa sa, Consistoriul Mitropolitan din Blaj, cu ocazia intrării în vigoare a articolului de lege XXX din 1883, convoacă o conferință a reprezentanților acestora (din motive confesionale gimnaziul din Brașov n-a fost reprezentat) pe data de 8 aprilie 1885, la care gimnaziul năsăudean participă cu o delegație alcătuită din Ioan Ciocan, Maxim Pop, Paul Tanco și Artemiu P. Alexi³⁴, unde se dezbate modalitatea de aplicare practică a numitului articol de lege, mai ales în privința predării limbii române, hotărându-se prin consens să se ia ca ghid planul corespunzător predării limbii maghiare în gimnaziile de stat, căroră le era destinată legea.

Un loc distinct în activitatea de director a lui Ioan Ciocan, de importanță hotărâtoare sub aspectul înlesnirii pătrunderii de către elevi a cunoștințelor predate, al dezvoltării capacității lor de înțelegere a simțului practic, îl ocupa grija permanentă față de mijloacele didactice, manuale școlare, biblioteci și colecții de specialitate, indispensabile unui învățământ așezat pe baze științifice, la stăruințele lui completându-se cele existente și organizându-se altele. Este semnificativ, credem, să prezentăm aici dotarea gimnaziului la sfârșitul anului 1883/84, când a absolvit “bardul de la Hordou”: 1. biblioteca “Mariana”, a profesorilor și învățătorilor - 1210 volume, 271 broșuri, 58 volume de periodice, 1306 broșuri diverse; 2. biblioteca societății de lectură “Virtus Romana Rediviva” - 452 cărți; 3. cabinetul de științe naturale - colecția de zoologie 2944 piese, de botanică 1633 tabele și exemplare de plante, de mineralogie și geologie 2252 desene și minerale, de fizică și chimie 194 tabele și aparate; 4. Cabinetul numismatic și arheologic - 104 monede și piese arheologice; 5. cabinetul de muzică - 39 instrumente și 194 partituri muzicale; 6. cabinetul de gimnastică - 82 aparate; 7. cabinetul

de desen - 1545 formulare pentru desen, în 24 volume, 256 formulare pentru caligrafie, 59 modele din lemn și sârmă³⁵. Să mai amintim că, în anul 1883, datorită aportului profesional Artemiu P. Alexi, se înființează, pe lângă cabinetul de științe naturale, un observator meteorologic, care, lunar, transmitea datele Stațiunii centrale de meteorologie și magnetism terestru din Budapesta.

Demersuri utile întreprinde Ioan Ciocan la forurile superioare în vederea îmbunătățirii lefurilor anuale ale profesorilor, de la 1 ianuarie 1887 acestea crescând de la 900 florini la 1000 florini³⁶, a condițiilor lor de locuit. Le este recunoscută calificarea profesorilor vârstnici³⁷, care trec apoi în rândul celor “definitivi” și, în fine este reglementată acordarea pensiilor din “fondul regnicolar de pensiune pentru școlile medii”, instituit în anul 1894, începând cu data de 26 noiembrie 1896³⁸. La 4 octombrie 1881, cu prilejul întâlnirii de 10 ani a primei promoții de absolvenți ai gimnaziului³⁹, din inițiativa directorului, se pun bazele Societății de ajutorare “Vasile Nașcu”, având ca scop “ajutorarea școlarilor care, cercetând gimnaziul superior greco-catolic românesc în Năsăud, dovedesc diligență în studiu și purtarea morală bună, precum și a acelor care, absolvind acest gimnaziu, cercetează (...) vreo universitate”. Conducerea provizorie a societății, până la 30 decembrie 1889/Nr. 85024.VII, când “Statutele” ei vor fi aprobate de către Ministerul de Interne, a fost încredințată lui Ioan Ciocan - președinte, care este și semnatarul acestor statute, la 4 octombrie 1889⁴⁰, și Grigore Pletosu - secretar. Prima adunare generală de constituire definitivă are loc la 4 octombrie 1890, acum alegându-se comitetul în următoarea alcătuire: Ioan Ciocan-președinte, Paul Tanco-vicepreședinte, Ioan Tanco-notar, Grigore Pletosu-casier, Nestor Șimon-controlor și Constantin Moisil, Artemiu P. Alexi, Leon Piciu, Ioan Jarda-membri, iar din partea conferinței profesoriale fusese desemnat Maxim Pop. În primul ei deceniu de existență, Societatea de ajutorare “Vasile Nașcu” avea 50 membri fondatori (care plăteau 40 coroane o dată pentru totdeauna), 90 membri ordinari (2 coroane/an), deținea un fond de 7053 coroane (nealineabil-5514 și disponibil-1539) și un capital de 822 coroane destinat ridicării unui monument învățătorului din Feldru, Vasile Nașcu (1815-1867), îndârjit luptător pentru redobândirea drepturilor grănicerești, al cărui nume, cu respect îl purta societatea⁴¹.

Într-o perioadă când măsuri drastice impuse românilor urmau să încorseteze și exercitarea drepturilor autonome grănicerești, marcată de numirea comitelui suprem al Comitatului Bistrița-Năsăud, baron Desideriu Bánffy (1843-1911), ca și comisar regesc pentru fonduri, începând din anul 1883, Comisiunea administratoare, prin decizia Nr. 1117/25 decembrie 1885, îl însărcinează pe Ioan Ciocan cu conducerea provizorie a administrației fondurilor (din 31 decembrie 1888 președinte definitiv al Comitetului și Comisiunii administratoare), funcție în care se va afla până la 1 august 1889, membru în comitet fiind însă până la sfârșitul vieții sale. „Starea excepțională” în care se zbătea administrația, caracterizată prin imposibilitatea respectării atribuțiilor ei potrivit “statutelor” din 1880 și introducerea limbii maghiare în treburile curente, a zdruncinat atât “fondul scolastic” cât și cel “de stipendii”, expus fiind îndeosebi primul, odată cu răscumpărarea de către stat a “regaliilor” (la 1889) și a reducerii dobânzilor mai multor efecte de stat”, suferind pierderi anuale cifrate la 28000 florini. Astfel, a fost salutară intervenția la “fondul” regnicolar” (al statului) pentru asigurarea pensiilor profesorilor gimnaziali, ca și împrumutul obținut din fondul pădurilor grănicerești, în trei rânduri: la 1898, 1899, și 1907⁴². Preocupările lui s-au concentrat acum și asupra întocmirii de noi “statute” pe baza principiilor incluse în “Instrumentul fundațional”. Numai că “statutele” elaborate de Ioan Ciocan și aprobate de Comitetul fondurilor în anul 1884 n-au depășit faza de proiect, pentru că alte “statute”, impuse de guvern la 31 decembrie 1888, le-au luat locul. “Regulamentuele” de aplicare a lor din 2 august 1889, compuse tot de el, aveau menirea de a sublinia, o dată mai mult, căci era nevoie, drepturile grănicerești ignorate de “statutele” oficiale (în baza legii comunale din 1866, articolul XXII, comuna politică reprezenta totalitatea locuitorilor cu domiciliul în comună, indiferent dacă erau sau nu descendenți de grăniceri). Pe de altă parte, la 20 ianuarie 1889, se opune categoric deciziei comisarului regesc prin care fondurile urmau să fie transferate la Gherla, iar în voluminoasa reprezentațiune” din anul 1892, privind regulamentele acestora și caracterul gimnaziului, el recurge la “ultima ratio”, adică la amenințarea că dacă se violează voința fondatorilor, ușor se poate trece la desființarea atât a fondurilor cât și a școlilor susținute de ele.

Principala realizare legată de numele lui Ioan Ciocan, care se

constituie într-un corolar al întregii sale activități - mândria Năsăudului și a întregului ținut, durabilă în timp, o reprezintă edificiul monumental al gimnaziului de atunci, al colegiului "George Coșbuc" de astăzi, a cărui piatră fundamentală s-a așezat la 4 octombrie 1887. Construit în manieră eclectică după planurile arhitectului C.W. Friedrich Maetz din Cluj, care a dispus și asupra amplasamentului actual, mai adecvat scopului decât cel prevăzut în "Instrumentul fundațional", anume "Lagărul" (Exerzierplatz) - contravaloarea lucrărilor de execuție s-a ridicat la aproximativ 120000 florini, sumă ce a diminuat considerabil disponibilul fondurilor, angajând, în același timp, și multe eforturi umane și materiale din partea comunităților grănicerești. Noua clădire a fost inaugurată la 11 mai 1889, însă preluarea ei se făcuse la 4 octombrie 1888, cu prilejul aniversării unui sfert de veac de la înființarea gimnaziului.

Subliniind că idealul călăuzitor al educației tinerilor trebuie să fie "litterae et virtus", președintele fondurilor Ioan Ciocan, predând cheia gimnaziului profesorului Paul Tanco, conchide: "Toate aceste achizițiuni, de care ne bucurăm astăzi, sunt emanațiunile acelor binefaceri numeroase pe care părinții sau protopărinții noștri le-au primit (...) în schimb pentru serviciile de arme prestate (...). Nouă și generațiunilor viitoare ne-a succes ca (și) în viitor, sub stindardul Minervei, să consacrăm serviciile noastre (...) patriei (...)"⁴³.

Să reactualizăm aici și evocarea lui Nicolae Iorga referitoare la **edificiul liceului**: "Acesta e cel mai frumos din câte le au românii de peste munți. Clădit în 1888 după planuri cumiști și cumpătate, care nu sunt lipsite de frumusețe, el cuprinde săli de clasă, de desen, de muzică, de bibliotecă, de muzeu, de experiențe și odăi pentru direcție. E bine împrejmuit și are și o grădiniță în față. Întreținerea e cât se poate de bună. Biblioteca nu duce lipsă decât de cărțile românești mai noi"⁴⁴.

Și altor sarcini, de mare importanță, Ioan Ciocan fusese chemat să se consacre, toate vizând același țel: ridicarea economico-socială a ținutului. Pe bună dreptate, era recunoscut ca fiind "capul cugetător al grănicerilor", un "totum factum"⁴⁵, ceea ce a stârnit în rândul unor colaboratori ai săi, mai slabi de caracter, ură și invidie, asociind numelui său toate calamitățile abătute asupra descendenților de grăniceri, dar și respect, admirație față de puternica-i forță catalizatoare, în rândul altora.

Este membru activ în Consiliul de administrație al Societății de împrumut și păstrare “Aurora”, în perioada 1889-1915, bancă înființată la 2 noiembrie 1873 din inițiativa profesorilor și învățătorilor năsăudeni, cu scop cultural-economic și de binefacere, vicedirector de la 25 martie 1894 la 14 aprilie 1899. La propunerea sa, se întocmește un “regulament intern”, votat la 28 aprilie 1891, prin care sunt fixate drepturile și îndatoririle directorului și funcționarilor, ale membrilor Consiliului de administrație și ai comisiei de cenzori⁴⁶. Este, apoi, membru (din 21 decembrie 1878) și membru de onoare, director (din 27 decembrie 1883) al Reuniunii române de lectură din Năsăud (înființată în anul 1868), care-și desfășura activitatea în localul Casinei române (1861) - devenit hotelul “Rahova”, viitor sediu al Arhivelor Statului Năsăud; membru al Societății “Hebe” din Sângeorz-Băi și în Comisia silvică (Comisia de opt), face parte din subcomitetul despărțământului Năsăud al “Astrei”, despărțământ constituit la 22 august 1881, care-l avea ca director pe Constantin Moisil. În mod practic, s-a impus ca “factor de valoare” în toate manifestările vieții publice a ținutului (chiar și în tranșarea litigiului privind “munții revendicați” cu familia Kemény, prin compromisul judecătoresc încheiat la Tribunalul din Bistrița, în 10 ianuarie 1890, acesta stabilind și preluarea de către stat a terenului minier de la Rodna, cu o suprafață de 3701 jugăre cadastrale, în dauna proprietății “fondului de stipendii”).

Nu “Crucea de cavaler al Ordinului Francisc Iosif”, decernată la 5 aprilie 1890 pentru merite dobândite, chipurile, în favoarea patriei vitrege ca director gimnazial și președinte al Comitetului și Comisiunii administratoare ale fondurilor, nici judecățile expectative, superficiale, menite să-l discrediteze, îi configurează blazonul, ci ascendentul în confruntarea cu lașitatea celor din jur, dar mai ales realizările sale, energia și tăria de caracter, seriozitatea și autoritatea investite în ele, dârzenia cu care a luptat pentru respectarea întocmai a prevederilor din “Instrumentul fundațional”.

Începând cu data de 2 noiembrie 1896, aproape 18 ani, Ioan Ciocan va fi deputat în Adunarea Națională (deputat dietal) din partea Cercului electoral al Năsăudului. Ales în unanimitate, pînă în 1906 a reprezentat circumscripția sa mai întâi cu un program liberal, apoi cu al partidului constituțional, ca în 1910 să devină partizan al programului

Partidului Național Muncitoresc. Nu se cunoaște însă nici o intervenție parlamentară a sa. Dimpotrivă, făcea parte din numeroase comitete, precum: al bibliotecilor, administrației, recenziilor, adreselor, cenzurii, al dreptului electoral și incompatibilităților⁴⁷. Dar nici nu era nevoie să împărtășească un ideal străin firii și simțirii sale românești, alături de cei peste 400 deputați guvernamentali și împotriva celor 13 deputați aleși de poporul român, în anul 1906, pentru a-i susține drepturile peremptorii. Era o luptă prea inegală, fără sorti de izbândă într-un moment când nici un argument logic nu mai putea abate cercurile conducătoare din hotărârea lor de maghiarizare forțată a naționalităților din cuprinsul statului. Concludentă însă în acest sens este declarația dr. Al. Vaida-Voievod la o întrunire politică din Năsăud de după anul 1918: “Ciocan a făcut bine pentru Partidul Național. El, pe lângă că ne informa asupra a tot ce se petrece și pune la cale în partidul guvernamental, ne ajuta să salvăm multe lucruri ce trebuiau salvate⁴⁸. Cu toate că românismul de pretutindeni se manifestase cu ocazia aniversării a 1800 de ani de la colonizarea Daciei de către Traian, în cadrul expoziției jubiliare din 1906, ca o puternică forță capabilă să schimbe destinul Europei, poate tocmai de aceea, în același dureros an 1907, dincolo de Carpați, reacțiunea înăbușea marea răscoală țărănească, și dincoace, parlamentul vota legile de tristă faimă ale lui Appónyi. Aici, lupta pentru menținerea școlii era schimbată datorită neînțelegerilor confesionale și unii frunzași politici transilvăneni (printre care Vasile Goldiș) dezarmaseră în fața primejdiei, alte voci pledând chiar în favoarea demisiei din parlament a deputaților români.

A fost suficientă și oportună intervenția hotărâtă a lui Ioan Ciocan în adunarea generală a fondurilor din 11 octombrie 1905 pentru ca “fondul de stipedii”, amenințat fiind din partea statului cu sfărâmarea caracterului său autonom, să fie salvat în beneficiul descendenților de grăniceri, cărora nu li se mai acordaseră burse și ajutoare timp de 6 ani. A invocat cu tărie, de pe poziția sa guvernamentală, că: “Drepturile ni se pot lua, dar noi nu le putem vinde; noi n-avem dreptul acesta; dreptul la stipedii și ajutoare e un drept câștigat și lăsat nouă de generoșii fondatori; nu noi dară l-am câștigat, ci alții; nouă ne e dat numai spre păstrare (...) și chiar dacă toți grănicerii de astăzi ar ceda, nu cedează «Instrumentul fundațional», sancționat de majestatea sa (...)”⁴⁹. Iată,

deci, că Ioan Ciocan a reușit să-și țină promisiunea făcută la 27 septembrie 1898 în “raportul” adresat Comisiunii administratoare a fondurilor cu ocazia plecării sale la Budapesta:“(...) și în viitor îmi voi ține de sânta datorie a mă interesa de binele acestui gimnaziu (dacă) va fi trebuință și-mi va fi cu putință, în afacerile fundamentale și școlare totdeauna voi sta la dispoziția mult onoratului comitet și a mult onoratei comisiuni”⁵⁰. Astfel că aserțiunea avansată de ziarul “Tribuna poporului” din Arad, An II, Nr. 128/16 iulie 1899, privind problema în cauză, trebuie reconsiderată. Același ziar îl acuza pe Ioan Ciocan ca fiind “autorul spiritual și moral” al numirii lui Ioan Gheție drept succesor al său la conducerea gimnaziului. Numai că în celălalt “raport”, înaintat Direcțiunii școlare supreme a Cercului de învățământ din Cluj, el îl recomandase pe profesorul Păul Tanco, propunere respinsă însă de către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică la 17 ianuarie 1899, când, într-adevăr, Ioan Gheție va fi confirmat ca director provizoriu, iar din 1904 director ordinar definitiv (până în anul 1921). Acesta va păstra, în permanență, legătura cu Ioan Ciocan, informându-l despre problemele gimnaziului, despre nesiguranța instaurată la conducerea fondurilor, determinată de asaltul continuu al statului asupra lor, cu scopul de a le deznaționaliza, una dintre scrisori, datată în Năsăud la 22 decembrie 1910, fiind relevantă în acest sens: “În zilele acestea a fost ședință la comisiunea fondurilor. Ciuta n-a fost căci se spune că iarăși ar fi în gălbenare. După cum am știre, oamenii așteaptă ca să vii acasă pe Crăciun și vreau să te roage să primești conducerea fondurilor. Aceasta ar fi declarat-o, precum îmi spune Pahone, și Ciuta, că numai în mâinile tale ar putea lăsa liniștit conducerea”⁵¹. De asemenea, la solicitarea directorului Ioan Gheție din 20 iulie 1910, intervine pentru înființarea unei catedre de gimnastică, deoarece această disciplină era propusă de profesori cu alte specialități sau calificați numai pentru cursul inferior, catedră aprobată la 1 ianuarie 1913 și ocupată de profesorul în specialitate Leonida Pop. “Guvernamental și patriot: știa a fi și român. Rușinea renegatismului nici când nu i s-a putut arunca în față pe dreptul”, afirma profesorul Ioan Pacurariu⁵² spunând adevărul falsului, realitatea ficțiunii.

Este locul potrivit aici să amintim că Ioan Ciocan reprezintă prototipul eroului Bela Beck din romanul “Ion”, de Liviu Rebreanu,

candidatul guvernamental pentru Cameră în alegerile din 1906, a cărui victorie asupra candidatului român din Armandia, avocatul Victor Grofșoru (alias Victor Onișor), fusese hotărâtă de învățătorul Zaharia Herdelea din Pripas, împreună cu alți “cinci alegători” (fapt ireal⁵³), în speranța obținerii clemenței din partea autorităților în încurcătura sa judecătorească pricinuită de înaintarea unei plângeri pentru Ion al Glanetașului ministrului de justiție, având urmare răzbunarea judecătorului reclamat prin determinarea suspendării învățătorului și sechestrul mobilei de către firma Bernstein din Bistrița. Dar cine-l ajută pe Herdelea? Tocmai Victor Grofșoru, care-i asigură un post “de scriitor” în propria cancelarie și “achitarea” la curtea de apel. În realitate, între anii 1900 și 1902 învățătorul Vasile Rebreanu, tatăl romancierului, copleșit de nenumărate griji materiale, îndeosebi după înlăturarea sa de la catedră datorită unor memorii în favoarea câtorva țărani certați cu legea străină, va fi ajutat de “magnificul” Ioan Ciocan, acesta intervenind să fie angajat la notariatul din Tradam și apoi în cancelaria avocatului Alexa David din Năsăud, nepotul său de soră, unde va lucra și după pensionare (1908)⁵⁴. Însă sub numele adevărat, Ioan Ciocan apare ca un personaj distinct în romanul “Ion”, pe “scaunul” căruia, după moarte, se înfruntaseră cei doi candidați - Victor Grofșoru și Bela Beck, prezentat astfel de Liviu Rebreanu“(…) în Armadia se întâmplase un eveniment extraordinar: murise Ion Ciocan, deputatul circumscripției. Ciocan fusese mulți ani directorul liceului românesc, cochetase cu ungurii, le făcuse concesii introducând, mai ales pe ușa din dos, limba ungurească în program, iar în schimb cârmuirea îl răsplătise cu un mandat de deputat. Se alegea totdeauna sub firmă independentă, dar era dintre independenții care sunt cei mai vajnici sprijinitori ai tuturor guvernelor. Independența i-a mai câștigat pe urmă catedra de literatură română la Universitatea din Budapesta și i-a păstrat reprezentanța Armandiei în parlament până a închis ochii. Fusese om tăcut, ursuz și deci nu tulburase multă apă în capitală. Răutăcioșii povesteau cu mare lux de amănunte cum, în cincisprezece ani, Ciocan o singură dată a căscat gura, când rămânând deschise două uși, ar fi strigat nervos: «Ușa, domnilor, că trage îngrozitor aici!» pentru care improvizatie oratorică toată Camera ar fi aplaudat frenetic”⁵⁵. Câtă ficțiune și câtă realitate? Căci reabilitarea va izvorî postum tot de sub pana scriitorului: “(…) Ciocan îi făcuse lui

(Herdelea, n.n.) pe ici, pe colea, mici servicii, Dumnezeu să-l ierte. Totuși, se ferea să-și arate sentimentele, de frică să nu-l părăscă cineva (...)”⁵⁶.

Prin decretul din 10 iulie 1898 al împăratului Francisc Iosif I, apărut în “Budapesti Közlöny” (Buletinul Oficial al Budapestei) sub numărul 177/1898, Ioan Ciocan este numit profesor titular al Catedrei de limba și literatura română de la Universitatea din Budapesta⁵⁷, înființată în anul 1862, ca succesor al lui Alexandru Roman (1826-1897). În această calitate, pe care o va deține (în paralel cu cea de deputat) până la 1 septembrie 1908, a predat următoarele discipline: gramatica și sistemul gramaticii române (fonologia, morfologia, sintaxa, semantica, formarea cuvintelor), istoria limbii și a literaturii române, limba și literatura ecleziastică română, cronici și istorie română, proza și poezia română.

Revista “Familia” din Oradea (An XXXIV, 1898, pag. 275: 311; 371) caracterizează numirea lui Ioan Ciocan în termeni puțin favorabili, iar criticul literar sămănătorist Ilarie Chendi (1872-1913), fost student al lui Alexandru Roman, descrie astfel catedra și profesorii chemați s-o alujească: “Cu toții, în frunte cu Domnul Ciocan și de asemenea Alexici, nu sunt altceva decât niște caricaturi grotești ale rolului și importanței catedrei”⁵⁸. Foarte dur este renumitul pedagog Onisifor Ghibu (1883-1972): “Pentru catedra devenită vacantă la 1897 prin moartea lui Roman, nu se mai căutau caractere, (...) ci se căutau amfibii, a căror busolă să nu mai fie în convingerile proprii, ci în politicianismul desfrânat și demoralizator. De la 1897 încoace, istoria catedrei românești din Pesta e o simplă rușine⁵⁹. Și mai mult va fi influențat părerea generală despre Ioan Ciocan același Nicolae Iorga, prin cuvintele sale aspre: “Biet om fără talent și chemare, s-a lăsat a-fi făcut de Bánffy, amicul său, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Pesta, obiecte pe care le știa cât și Bánffy”⁶⁰. Categorie a fost ziarul arădean “Tribuna poporului” (An III, Nr. 135/26 iulie 1899) și când venea vorba despre discipolii săi: “În ceea ce privește studenții, noi nu credem că există vreunul (...) care să aibă ce învăța de la Domnul Ciocan”.

Desigur că aceste opinii vor fi cântărit greu în balanța judecării activității universitare a fostului director gimnazial. Faptul nu l-a împiedicat însă pe privat-docentul Iosif Popovici (1876-1928), figură reprezentativă a lingvisticii românești, colaboratorul lui Ioan Ciocan la

Universitatea din Budapesta, să scoată la lumină latura pozitivă a strădaniilor sale, afirmând într-o scrisoare adresată filologului Ioan Bianu (1856-1935) în data de 14 februarie 1906: “Știți (...) catedra de limba română de aici a fost numai o afacere politică, chiar fie-iertatul Roman s-a purtat (...) mult mai slab decât d. Ciocan, care dealminteri e un om de caracter puritan. Toți acei care-l batjocoresc sunt oameni pe care dânsul i-a fost ajutat odată. E părerea generală în corpul profesoral de aici, ca să le introducă în studiul limbii române serios la universitate”⁶¹. Întrebarea care se pune, credem noi, este: cum a cultivat, totuși, profesorul personalitatea celui care trebuia să ducă mai departe greul studiului limbii române ? Pentru că el n-a impus un model absolut, ci a deschis numai fiecăruia drumul afirmării personalității sale, pe care singur era dator să și-o împlinească. Un exemplu revelator îl constituie tânărul Octavian Goga care, student pe atunci la Facultatea de litere și filosofie a Universității din Budapesta (1900-1904), specialitatea istorie-latină, se număra, în mod sistematic, printre auditorii prelegerilor lui Ioan Ciocan și ale lui Gheorghe Alexici. Viitorul “poet al pătimirii noastre” (1881-1938) a susținut anual colocvii la cursurile de limba și literatura română ale numiților profesori, dintr-o corespondență cu Ioan Lupaș (1880-1967) rezultând chiar dorința acestuia de a alege ca specialitate secundară, în locul latinei, româna, țel important de atins datorită grupării obligatorii a materiilor⁶². De asemenea, din dorința de a ajunge profesor, în anul 1905/1906, teologul “absolut” Ion Agârbiceanu (1882-1963), al cărui talent de prozator fusese descoperit de Gavril Precup la gimnaziul din Blaj, înscris la aceeași facultate (secția limbi clasice), va urma cursurile de Proză românească, Lingvistică română și Semasiologie ținute de Ioan Ciocan⁶³. Surprinde următoarea afirmație a cercetătoarei Katalin Kese de la Catedra de Filologie română a Universității din Budapesta, care trebuie să ne dea de gândit: “Ioan Ciocan nu a trezit interesul nici unui cercetător sau, pentru a ne exprima mai corect, nu a putut să trezească nici în România interesul filologilor. Numele său este căutat în zadar în dicționarele biografice românești contemporane, cu excepția «Dicționarului enciclopedic ilustrat (Cartea românească)» de (I.A.) Candrea (și) (Gh.) Adamescu, mai puțin recent (1931, n.n.), dar nici acesta nu-i consacră decât câteva cuvinte”⁶⁴. Mai adăugăm aici **Enciclopedia Română**, sub redacția lui Corneliu

Daicovici, Vol.I, Sibiu 1898, pag. 838, "portretul în cuvinte" **Directorul gimnazial Ioan Ciocan**, de Teodor Tanco, din lucrarea "Virtus Romana Rediviva", Vol. III, Bistrița 1977, pag. 218, volumul Sarei Iercoșan **Junimismul în Transilvania**, citat în text, ca și notele evocatoare ale lui Ioan Păcurariu, Octavian Domide⁶⁵, Dionisie Maior și Dumitru Nacu. Se impune, prin urmare, o reconsiderare din partea cercetătorilor a activității lui Ioan Ciocan, măcar din perspectiva aceluia curs, în manuscris, de **Istoria limbii și a literaturii române pînă în timpul prezent**, căci a reușit, totuși, să cultive, pe lângă iubirea gliei străbune, cultul limbii și al graiului nostru național. Și, la pensionarea sa, după 30 de ani de muncă asiduă, în 1 ianuarie 1909, întemeiază o fundație, purtând numele său, cu un capital de 2000 coroane, destinată exclusiv premierii, tot la doi ani, a unui student de la Universitatea din Budapesta pentru cea mai valoroasă lucrare de limba și literatura română.

O boală necruțătoare (cancer de esofag) avea însă să-i curme drumul singurătății, la 6 septembrie 1915, să-l smulgă dintre prieteni și detractori pe acest om sever cu alții și nu mai puțin aspru cu sine. Ultima dovadă a românismului lui Ioan Ciocan se constituie, nu numai în dorința expresă a acestuia a fi înhumat în Năsăudul anilor săi de zbucium, ci și în dispoziția testamentară ce urma să fie executată de avocatul Alexa David, conform căreia din lăsamântul său "mișcător" și "nemișcător" să se pună bazele altei fundații, sub denumirea "Amalia Ioan Ciocan", cu capital nealienabil, destinată unor scopuri cultural-umanitare.

Acceptând uneori compromisul pentru a asigura existența românească a liceului și autonomia fondurilor grănicerești patronatoare, a trezit reacții contradictorii la adresa activității sale. Dar nimeni altul decât el n-ar fi avut chemarea și forța să lupte în asemenea împrejurări vitrege poporului român. Nu s-au revărsat și din dărnicia lui binefaceri asupra nației?

Astăzi, după 132 de ani de la întemeierea Liceului "George Coșbuc" la Năsăud, putem afirma, fără teama de a greși, că Ioan Ciocan reprezintă un tronson durabil al coloanei nesfârșite a vieții puternicului focar românesc de cultură și lumină din acest colț de țară transilvan, care va rezista cu tăria granitului și de aci înainte peste timp.

NOTE BIBLIOGRAFICE ȘI COMENTARII

1. Apud Cristian Popișteanu, **Istoria clipei**, Edit Albatros, București 1984, pag.42.
2. Basiliu Bașotă (Moț Dâmbul), **O monografie a Văiei Rodnei**, în “Arhiva Someșeană”, Nr.26, Năsăud 1939, pag. 73-96, op. reprodus din revistele “Familia” lui Iosif Vulcan și “Observatorul” lui George Barițiu (1881).
3. Este fiul parohului Năsăudului și vicarul foraneu episcopal al Rodnei (1891-1901), dr. Ioan Pop (1859-1901), originar din Poiana Ilvei. A trecut prin școlile năsăudene (“norma” și primele trei clase gimnaziale) și blăjene; studii de specialitate la universitățile din Budapesta, Berlin și München. A fost unul dintre secretarii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din Decembrie 1918.
4. Constantin Dumitrescu, **Oracolul și clepsidra** (“Semănătorul de drumuri”), Edit. Dacia, Cluj-Napoca 1983, pag. 91-107.
5. Nicolae Iorga, **Neamul românesc în Ardeal și Țara ungurească la 1906**, Vol.II, Edit. Minerva, București 1977, pag. 43-44.
6. Ștefan Buzilă, **Autobiografia preotului Ioan Chita din Mintiu și genealogia familiei sale**, “Arhiva Someșeană”, Nr.26, Năsăud 1939, pag.45-72.
7. Dionisie Maior, **Comunicare despre viața și activitatea lui Ioan Ciocan** prezentată la Societatea de științe istorice din Cluj, 20 august 1969 (ms.); Sandu Manoliu, **Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc** (Anuarul școlii normale din Năsăud), Năsăud 1930, pag. 120-125.
8. “Învoirea” este emanată de întrunirile reprezentanților celor 44 de localități grănicerești din toamna anilor 1861 (27 și 29 septembrie, 5 și 6 octombrie) și 1862 (13 și 21 septembrie). **Instrumentul fundațional** s-a prezentat și explicat în ședința Oficiului politic al Districtului Năsăudului de la 26 ianuarie 1866, apoi ratificat de Ordinariatul greco-catolic de Gherla la 10 aprilie 1866 și aprobat de Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică la 10 aprilie 1871/Nr.6806.
9. Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, **Istoria școalelor năsăudene** scrisă cu prilejul jubileului de 50 de ani de existență (1863-1913) a Gimnaziului superior fundațional din Năsăud 1913, Tipografia “G. Matheiu” Bistrița, pag. 205.

10. Examenul de maturitate cuprindea două părți: “examenul scripturistic”, care s-a ținut în perioada 5-15 iunie 1871 (la lb. română - “Istoria e învățătorea vieții”; traduceri din lb. latină în lb. română și din lb.română în lb.latină, din lb. greacă în lb.română - “Platon, Apologia lui Socrate - XIV”; la lb. germană și lb. maghiară; la matematică) și “examenul verbal” (3-4 iulie),desfășurat sub președinția directorului suprem Alexandru Pall al Cercului de învățământ din Cluj, fiind de față vicarul Grigorie Moșil, reprezentantul patronatului și susținătorul gimnaziului, și președintele de tribunal Ioachim Mureșanu, în calitate de delegat al Districtului Năsăudului. Vezi **A doua Programă de la Gimnaziul public superior românesc greco-catolic din Năsăud pe anul școlastic 1870/71** (de directorul gimnazial Ioan M. Lazăr), Tipografia “Flitsch”, Bistrița 1871, pag. 45- și pass.: Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, Op. cit., pag. 276-277.

11. Grigore Găzdac, **Câteva considerații despre orizontul folcloric al gândirii coșbuciene**, în “Arhiva Someșană” Vol.I (Serie nouă), Năsăud 1972, pag. 61-75.

12. Onisim Filipoiu, **George Coșbuc la “Virtus Romana Rediviva”**, în “Studii despre Coșbuc”, Cluj 1966, pag. 33-101.

13. Iuliu Moșil, **Amintiri din viața de liceu**, în “Arhiva Someșană”, Nr.26 Năsăud, 1939, pag. 5-28.

14. Iuliu Moșil, **Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a sutei a XIX-a**, în “Arhiva Someșană”, Nr. 18, Năsăud 1936, pag. 369-397; **Statute pentru administrarea fondurilor școlare grănicerești ale comunităților din fostul II regiment românesc de graniță din Ardeal**, Tipografia “erezilor lui J. Găman”, Cluj 1880, pag.10.

15. Teodor Tanco, **Virtus Romana Rediviva**, Vol.I (pag. 63-66); Vol.IV (pag.92-96), Bistrița 1973; 1981.

16. Teodor Tanco, **Ibidem**.

17. O copie a scrisorii se găsește în posesia autorului prezentei lucrări.

18. Sara Iercoșan, **Junimismul în Transilvania**, Edit. Dacia, Cluj-Napoca 1983, pag.69 și pass.

19. Traian Pavelea, **“Muza Someșană” a fost regăsită**, în “Ecoul” (rubrica “Din arhive”), An XXI, Nr. 1783/2 februarie 1988, pag.7.

20. Vasile Netea, **Spre unitatea statală a poporului român**, Edit.

Științifică și Enciclopedică, București 1979, pag. 325-326.

21. Deține însă “agenda de director” până la 27 septembrie 1898. Vezi “Cronica anuală” în **Raportul al XXXVI-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlastic 1898/99** (redactat de directorul gimnazial Ioan Gheție), Tipografia “C. Csallner”, Bistrița 1899, pag. 6-11.

22. Ioan Ciocan îi predă noțiuni despre dialectele macedo-român și istro-român din “Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi” de T. Cipariu, probleme de sintaxă analitică, apoi lecturi din “Lepturariul românesc”, Vol.III, de A. Pumnul și “Fragmente” de Stoicescu, “deprinderi scripturistice” în școală și acasă. Vezi **Raportul al XII-lea despre Gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud pe anul școlastic 1880/81** (primul anuar publicat de directorul gimnazial Ioan Ciocan), Tipografia “T. Botschar”, Bistrița 1881, pag. 10; Lucian Valea, **Pe urmele lui George Coșbuc**, Edit. Sport-Turism, București 1986, pag. 58.

23. **Raportul al XV-lea despre Gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud pe anul școlastic 1883/84**, Imprimeria “Aurora”, Gherla 1884, pag.45.

24. Arhivele Statului Năsăud, Fond Ioan Ciocan, pachet 17, dosar 159: “Istoria limbii și a literaturii române” (ms.), file 2,9,14.

25. Ibidem, pachet 21, dosar 200, 203.

26. Lucian Valea, **Op.cit.**, pag. 59-61; **Raportul al XV-lea despre...**, pag.62.

27. **Raportul al XXIX-lea despre Gimnaziul superior din Năsăud pentru anul școlastic 1891/92**, Tipografia “C. Orendi” Bistrița 1892, pag.3-24.

28. Idem, pag.25.

29. **Raportul al XXX-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlastic 1892/93**, Tipografia “C. Orendi”, Bistrița 1893, pag. 3-5.

30. **Raportul al XVII-lea despre Gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud pe anul școlastic 1885/86**. Imprimeria “Aurora” Gherla 1886, pag. 30-43.

31. Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, **Op.cit.**, pag. 231; 261.

32. Ibidem, pag. 198: Vezi și Nicolae Albu, **Istoria școlilor românești**

din Transilvania între 1800-1867, Edit. Didactică și Pedagogică, București 1971, pag.16.

33. A fost publicat în **Raportul al XXVIII-lea despre Gimnaziul superior din Năsăud pentru anul școlastic 1890/91**, Tipografia "Aurora", Gherla 1891, pag.3-39.

34. Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, **Op. cit.**, pag. 242-243.

35. Vezi **Op.cit.**, la nota (23), pag. 64-65.

36. Hotărârea a fost luată de Comitetul administrativ al fondurilor în ședința ordinară din august 1886.

37. Potrivit articolului XXX al legii din 1883, paragraful 29, dreptul de calificare a profesorilor gimnaziali îl avea numai statul, mai înainte însă și confesiunile. Cei care studiaseră, între anii 1870 și 1883, în universitățile "străine" trebuiau să depună și în "țară" un astfel de examen. În chip tranzitoriu, se admitea ca profesorii mai vechi, care obținuseră titlul de "profesori ordinari", cu cel puțin trei ani înainte de a intra în vigoare numita lege, să fie scutiți de examen, recunoscându-li-se ca atare calificația. A fost cazul profesorilor Florian Moțoc, Ioan Mălai, Constantin Moisil, Paul Tanco, Artemiu P. Alexi și Andrei Mazanec.

38. Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, **Op.cit.**, pag. 328.

39. Au fost prezenți: Ioan Bulbuc, preot în Mintiu; Ioan Ciocan, profesor și director al gimnaziului din Năsăud; Anton Georgiu, asesor orfanal Bistrița; Ioan Georgiu, spiritual din Gherla; Alexa Larionesi, avocat Năsăud; Grigore Pletosu, profesor la gimnaziul din Năsăud; Ștefan Rebreanu, preot în Chiuza. Vezi și "Familia", An XVII, Oradea 1881, apg. 483.

40. Sunt publicate în **Raportul al XXVII-lea despre Gimnaziul superior greco-catolic românesc din Năsăud pentru anul școlastic 1889/90**, Institutul Tipografic, Sibiu 1890, pag. 3-12.

41. Veturia Marțian și Ironim Marțian, "Astra" la Năsăud, Cenaclul "Plaiuri năsăudene și bistrițene" Cluj-Napoca, Buletin intern, Nr.2, 1982, pag. 39.

42. Dr. Leon Scridon sen., **Fondurile grănicerești năsăudene, importanța lor și situația de astăzi**, Conferință ținută în ziua de 10 iunie 1934, în sala de gimnastică a Liceului grăniceresc "George Coșbuc" din Năsăud, Tipografia "Minerva", Bistrița, pag. 11-13.

43. Virgil Șotropa și Dir. Nicolae Drăganu, **Op.cit.**, pag. 181.

44. Nicolae Iorga, **Op.cit.**, pag.43.
45. Ioan Păcurariu, **Ioan Ciocan, Viața, caracteristica, moartea și funeraliile lui**, “Raportul al LIII-lea despre Gimnaziul superior fundațional din Năsăud pentru anul școlar 1915-16” (publicat de Ioan Gheție, director gimnazial), Tipografia “G. Matheiu”, Bistrița 1916, pag. V-XVII; Vezi, de asemenea, Dumitru Nacu, **Un mare neândreptătit: Ioan Ciocan**, în “Plaiuri năsăudene”, An III, Nr. 31-33, 1945, pag. 1:4.
46. Nicolae Drăganu, **Monografia Societății de împrumut și păstrare “Aurora” din Năsăud (1873-1923)**, Imprimeria “Dr. Sebastian Bornemisa”, Cluj 1924, pag. 16; 77.
47. Katalin Kese, **Contributions sur l’histoire de la philologie roumaine en Hongrie (Vie et activité de Ioan Ciocan)**, “Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae”, Sectio linguistica, Tomus XII, Budapest 1981, pag. 197-206.
48. E. Boșca-Mălin, **Memorandistul Gherasim Domide**, Edit. “Asociația scriitorilor și gazetarilor năsăudeni”, Tip. Universul, București 1944, pag. 23.
49. Ioan Păcurariu, **Op.cit.**, pag. XIII.
50. Vezi **Op.cit.**, la nota (21).
51. Scrisoarea adresată de Ioan Gheție lui Ioan Ciocan se află în colecția Onisim Filipoiu.
52. Ioan Păcurariu, **Op.cit.**, pag.XIV.
53. Despre aceste alegeri, din 5 mai 1906, informează și ziarul “Tribuna”, Arad, An. X, Nr.90, 11/24 mai 1906, pag. 3-4; Vezi, de asemenea, broșura **Alegerea de deputat de la Năsăud în 5 mai 1906**, Tip. G.Matheiu”, Bistrița 1906, pag.16 și I. Popescu-Puțuri, Augustin Deac (sub redacția), **Unirea Transilvaniei cu România - 1 Decembrie 1918**, Edit. Politică, București 1970, pag. 344-345.
54. Niculae Gheran, **Tânărul Rebreanu**, Edit. Albatros, București 1986, pag. 52-134.
55. Liviu Rebreanu, **Ion**, Edit. Minerva, București 1977, pag.252.
56. Liviu Rebreanu, **Opere**, Vol. IV, Edit. Minerva, București 1980, pag. 325.
57. Virgil Șotropa și Dr. Nicolae Drăganu, **Op.cit.**, pag. 342-344; Katalin Kese,**Op.cit.**, pag.201; Ironim Marțian, **Din arhive** (rubrica), “Ecoul”,

An XX, Nr. 1773/24 noiembrie 1987, pag.7.

58. Ilarie Chendi, **Catedra de limba română**, în“Tribuna”, Arad, An XIV, Nr. 10, 16/28 ianuarie 1910.

59. Onisifor Ghibu, **Pentru o pedagogie românească, Antologie de scrieri pedagogice**, Edit. Didactică și Pedagogică, București 1977, pag.149.

60. Nicolae Iorga, Un mort care se îngroapă: I. Ciocan, “Oameni cari au fost”, Vol.II, Edit. pentru literatură, 1967, pag. 35-36.

61. Marieta Croicu și Petre Croicu, Scrisori către **Ioan Bianu**, Vol. III, Edit. Minerva București 1976, pag. 392.

62. Domokos Sámuel, **Octavian Goga, Studii**, Edit. Kriterion, București 1978, pag. 10-12; 161.

63. Cf. Mircea Zăciu, **Ion Agârbiceanu**, Edit. Minerva, București 1972, pag. 62.

64. Katalin Kese, **Op.cit.**, pag. 199.

65. A se vedea **Op.cit.**, la nota 45.

DOUĂ REFERATE INEDITE

ION. I. DRĂGOESCU

EMIL SÎNGEORZAN

Arhivele Statului din Sibiu păstrează un referat semnat de Emil Sîngeorzan, în fondul ASTRA, pachetul 230, fila 3507/1942. Prezintă interes pentru studiul culturii, istoriei și monografiei năsăudene. Documentul glăsuiește:

DOMNULE PREȘEDINTE,

Subsemnatul Emil Sîngeorzan, funcționar al Universității din Cluj - Sibiu, originar din județul Năsăud, am onoare a vă ruga următoarele:

În Biblioteca Centrală a ASTREI sub nr. 13537 se află înregistrată următoarea carte: Gheschichte des K. K. Infanterie - regimentes Nr. 50, Friederich Wilhelm Ludwig Grossherzog von Baden 1762 bis 1850 Zveries Siebenbürger Romanen - Grenz - Infanterie Regiment Nr. 17, verfasst von Gustav Ritter Amun von Treuenfest. Această carte are 414 pagini, tratează istoricul fostului regiment de infanterie nr. 50 care până la Unire a avut sediul la Alba-Iulia. Așa ne spune titlul principal al lucrării. În realitate însă lucrările se prezintă altfel, anume, fostul regiment de infanterie nr. 50 din Alba-Iulia, înființat în anul 1951, n-a fost decât moștenitorul și continuatorul regimentului al II-lea român de graniță nr. 17, din Năsăud a cărui istorie începe din anul 1872, data înființării lui. Dealtfel, însăși această carte, pe o întindere de 322 de pagini (din 414) tratează istoria și faptele regimentului de grăniceri de la Năsăud.

Subsemnatul, ca urmaș al foștilor grăniceri de la Năsăud, m-am interesat totdeauna de trecutul strămoșilor (grăniceri) cercetând cu pietate orice carte și orice act care se referea la viața și faptele lor, încât am ajuns să cunosc aproape toată istoriografia acestui ținut. Am

constatat însă că în ținutul Năsăudului nu se află nici un exemplar din istoria oficială a regimentului de graniță, nici la forurile grănicerești, nici la Muzeul năsăudean din acest județ și nici la Liceul „George Coșbuc”. Avem informații că ar exista o asemenea istorie, indicându-mi-se și autorul dar nu se găsea. Rămânea deschisă o ipoteză că poate ar exista în Biblioteca Muzeului Brukenthal.

Evenimentele anului 1940, forțându-ne să ne alegem ca domiciliu trecător Sibiu, ne-au pus în contact și cu instituțiile din localitate printre cari și cu ASTRA. Aici am aflat această istorie scrisă în limba germană de unicul istoric oficial al aceluia regiment.

Fiind informat că această carte se află în Biblioteca ASTREI în mai multe exemplare și constatând că ea tratează în cea mai mare parte un fragment din istoria ținutului năsăudean cu onoare vă rog să binevoiți a aproba ca un exemplar din cartea menționată să-mi fie predată subsemnatului pentru **Muzeul din Năsăud**, unde nu posedăm nici un exemplar, obligându-mă să achit costul ce binevoiți a-l fixa. Considerăm conținutul acestei lucrări, cred că Biblioteca ASTREI se poate ușor lipsi de un exemplar în beneficiul Năsăudului fără să simtă prea mare pagubă.

Primiți vă rog, Domnule Președinte asigurarea deosebitei mele stime.

Sibiu, 12 noiembrie 1942,

Emil Sîngeorzan

Din rezoluția marginală aflăm că i s-a aprobat contra sumei de 1000 lei.

MIHĂILĂ SOMEȘAN

La Arhivele Statului din Sibiu, fondul Astra, pachetul 184 se află înregistrat sub nr. 995/1909 un referat inedit în care se vorbește despre preocupările unui înaintaș al culturii și științei românești din Transilvania, (în cazul de față un absolvent al Institutului de teologie) din Dumitrița-Năsăud, pentru promovarea clasei de mijloc prin care se înțelegea intelectualitatea, țărănimea înstărită, meseriașii, comercianții și alții.

Prin publicarea acestui document punem la mână istoricilor, etnologilor, aștristilor, cercetătorilor din domeniul istoriilor religiilor un

document greu accesibil despre tradițiile progresiste din patria noastră cu referire specială la lupta pentru eliberarea națională și socială a românilor transilvăneni:

Onorat Prezidiu:

Pentru onoarea cât mai grabnică a clasei noastre mijlocii, a meseriașilor, îmi iau îndrăzneala a face celui mai competent for cultural și economic al românilor din această țară următoarea propunere.

Deodată cu desființarea actualelor societăți și reuniuni particulare de meseriași, toți meseriașii români din această țară să se organizeze în o societate generală a meseriașilor români din Ungaria în forma următoare:

Toți meseriașii români de aici, din această țară, se organizează în o unică societate, care să concadă cu Asociațiunea diviză în despărțăminte după despărțămintele Asociațiunei. Anume: toți meseriașii aflători pe teritoriul unui despărțământ al Asociațiunii d. a. formează un despărțământ al Societății meseriașilor în frunte cu directorul despărțământului respectiv al Asociațiunii ca director al despărțământului Societății meseriașilor. Toate despărțămintele Societății meseriașilor formează împreună „Societatea meseriașilor români din Ungaria“ în frunte cu comitetul central al Asociațiunii ca comitet central al Societății meseriașilor români din Ungaria. Cum vor fi celelalte amănunte ale organizației eventual, ce taxă ar trebui să plătească fiecare meseriaș pe venitor, se va vedea mai târziu.

Aceasta e partea primă a organizației.

A doua să fie următoarea:

Societatea aceasta să aibă din fiecare sat și oraș cu români agenți, cari prin directorii despărțămintelor să stea toți în legătură cu comitetul central.

Oficiul și activitatea agenților va fi următoarea:

a) a înainta din toate puterile clasa meseriașilor, a împrieteni pe popor cu meseriile etc.

b) a mijloci plasarea de ucenici la meseriașii români oriunde s-ar afla locuri, a aduce la cunoștința poporului din comună, unde se află locuri vacante de ucenici, calfe la meseriași români, spre care scop va primi conspect în regulă și la răstimpuri anumite de atari locuri de la comitetul central.

c) a încunoștiința comitetul central, dacă ar fi în respectiva

comună locuri pentru meseriași și ce fel de meseriași/păpucar, cojocar, faur etc./ ar putea trăi în respectiva comună?

Agendele comitetului central ar fi următoarele:

d) a fi punctul central de legătură în această societate bifurcată, ar fi puntea de trecere între meseriași și agenți și a purta toate afacerile menite a promova interesele meseriașilor.

e) în special a înștiința pe agenți, ce aceștia să comunice poporului, dacă și unde sunt locuri pentru ucenici, calfe etc... a încunoștiința de altă parte pe meseriași dacă sunt și unde, în cari comune sunt locuri unde ar putea trăi meseriași, - după cum vor fi informați din partea agenților.

Meseriașii la rândul lor în interesul lor binepriceput n-au decât să se adreseze prin directorii despărțămintelor comitetului central întrebând de ucenici, calfe, locuri etc.

Astfel va funcționa această societate.

În modul acesta Asociațiunea va trage în apele sale și chestiunea clasei noastre mijlocii, clasă atât de importantă și a cărei lipsă se simțește atât de adânc la noi, la români.

Și sunt sigur că pe calea acestei organizații, scopul și idealul nostru îl vom vedea cu mult mai în grabă realizat.

Aceasta ar fi propunerea mea. Amănuntele precum și modul de purcedere în special voi avea fericirea a le înainta dacă această propunere va fi primită.

Rugând deci Onoratul Prezidiu al Asociațiunii să binevoiască a face propunerea aceasta obiect de studiu, eventual a o preda unei comisii spre studierea și opinie și dacă ar fi vrednică de luat în considerare a mă aviza, sunt Onoratului Prezidiu al „Asociațiunii pentru literatură rom. etc.“

cel mai supus, Mihăilă Someșan

Dumitrița în 24 august st. n. 1909

PARALELISME ÎN EVOLUȚIA VIETII FOLCLORICE

ELENA COJOCARU

Folclorul este un fenomen viu în continuă prefacere. Contradicția dintre tradiție și inovație, dintre vechi și nou, determină dinamica evoluției folclorului, transformarea, înnoirea permanentă a creației populare; elementul nou, prin acumulări treptate, actualizează tradiția, coexistă cu elementul vechi circulând paralel, sau îl înlătură, considerându-l perimat, anacronic.

În lucrarea „Tradiție și inovație în viața folclorică a satului Leșu” am încercat aplicarea unui chestionar anume întocmit în timpul unei anchete în teren pentru a afla răspuns la două probleme, în esență:

- noul se ridică la valoarea vechiului în viața folclorică a satului?
- va dispărea vechiul folclor?

Am motivat aplicarea anchetei într-un sat mai izolat ca așezare prin dorința de a putea constata cât de departe și în ce măsură poate ajunge influența urbanului în viața satului. Una dintre concluziile la care am ajuns atunci a fost enunțată astfel: Folclorul se află într-un proces de dezagregare deși mult mai lent decât în alte zone și care nu cuprinde toate categoriile folclorice.

Cultura populară a țăranului din vechiul sat românesc (cuprinzând rituri și credințe), dezvoltarea, lărgirea ei era condiționată de păstrarea tradiției-lege nescrisă, impusă de generațiile vechi celor tinere și implicând în același timp conștiința apartenenței la neam, imprimând vechiului folclor un caracter conservator.

Cuceririle civilizației au pătruns la început puțin câte puțin și în viața satului, receptivi față de aceasta arătându-se tinerii mai întâi. Odată adoptate de tânăra generație, inovațiile au ajuns să fie acceptate și de cei vârstnici în măsura bunului gust, a bunului simț și în măsura în care se dovedeau a fi practice. Azi în satele așezate în apropierea orașelor, influența acestora din urmă asupra folclorului se resimte într-o măsură destul de mare.

La o distanță în timp de aproximativ 4 ani, am aplicat același chestionar într-o zonă rurală mult mai apropiată de oraș, decât satul Leșu.

La ieșirea din comuna Livezile spre est se profilează lanțul muntos al Bârgăului, la poalele căruia se înșiră vestitele „Bârgaie”, așezări statornicite în lungul văilor Bistrița și Bârgău.

În prezent, comuna Josenii Bârgăului cuprinde aproximativ 600 de familii. Aproape în fiecare casă există un televizor, un radio, există și aproximativ 30 videocasetofoane. Emisiunile preferate, transmise de postul de televiziune și radio, sunt cele de folclor muzical, muzică ușoară tânără și emisiunile de actualități.

La următoarea grupă de întrebări:

1. Dacă în anumite împrejurări din viața satului (petreceri s. a.) se folosesc cântece populare?

a) în ce măsură?

b) care sunt acestea?

c) câte dintre acestea sunt tradiționale și câte noi?

2. Cântecele vechi au fost preluate în aceeași formă de la generațiile vârstnice sau au suferit schimbări?

Spre surprinderea anchetatorului, răspunsurile s-au concentrat în unul singur:

Nu se mai face „clacă”, etc. cu muzică populară: la petreceri se folosește muzica bănățeană de diferite „calități” - cântece de petrecere bănățene care de multe ori sunt niște nonvalori, o parte dintre ele propagând vulgarul; nu s-a preluat nimic de la generațiile vechi. În schimb se modifică, adaptându-se zonei, textele cântecelor preluate din emisiunile folclorice s-au prin alte mijloace. Nu se creează poezie satirică, strigături, dar totuși se înregistrează o activitate de creație la „bocete”.

Costumul țărănesc tradițional se poartă la serbările mari (Crăciun, Paște, Rusalii); duminicile costumul popular se poartă rar, mai mult la biserică și mai mult de către generația vârstnică. Componenta costumului țărănesc tradițional s-a simplificat.

În ceea ce privește măsura în care este păstrată tradiția, răspunsurile primite înclină balanța în mod nefavorabil conservării vechiului; în ritualul botezului nu se mai urmează toate etapele; s-a

simplificat mult ritualul nunții, la fel costumul țărănesc, chiar dacă mirii sunt țărani se îmbracă din ce în ce mai puțin în costumul popular. Dar mai merg încă pe la tineri și nași, „druștele“ și „chemătorii“.

S-a renunțat la jocul de la biserică, s-a renunțat la „urs“ - un om mascat în urs a doua zi după nuntă mergea jucând pe uliță „să cheme“ ca să reînceapă petrecerea. S-a renunțat la obiceiul din a doua seară a nunții, când se îmbrăcau în miri alte perechi de tineri, apropiați mirilor.

S-a renunțat, tot în cadrul ritualului nunții, la deosebitul obicei numit „legatul uliții“ - se lega cu lanț ulița, dacă unul din miri nu era din sat, trebuind să plătească vamă.

Mai există hora de duminică, dar nu se mai poartă costumele populare; muzica populară este intercalată cu muzica ușoară.

Concluziile pe care autoarea micro-anchetei folclorice își permite să le formuleze sunt mai puțin negative decât altele care ar sintetiza dinamica faptelor de folclor în alte zone (zona folclorică Beclean de exemplu) și paralele ca valoare și conținut concluziilor din finalul anchetei amintite la începutul acestei lucrări; folclorul se află într-un proces de dezagregare deși mult mai lent decât în alte zone chiar dacă nu cuprinde toate categoriile folclorice.

Trăsătura dominantă pentru obiceiurile folclorice din zona comunei Josenii-Bârgăului este simplificarea lor.

Răspunsurile la cele două probleme care au constituit motivația aplicării anchetei folclorice se sintetizează în nuanțe pesimist-optimiste.

Noul se ridică la valoarea vechiului în viața folclorică a satului? Generația tânără nu înlocuiește ceea ce s-a uitat sau adoptă creații folclorice aparținând altor zone, în detrimentul vechilor creații; se adoptă dar nu întotdeauna la modul general, ceea ce nu reprezintă arta populară - cântece de petrecere cu text și temă centrală vulgare.

Va dispărea vechiul folclor? - Folclorul autentic tradițional nu poate să dispară (...). Nu folclorul dispărea ci modul strict folcloric de a crea.

Nuanțele optimiste din ultimele rânduri, specifice sufletului românesc, se prelungesc în concluzia finală: folclorul privit dialectic, nu poate să dispară decât odată cu poporul.

ASISTENȚA MEDICALĂ ÎN ȚINUTUL BISTRİȚEI ȘI NĂSĂUDULUI PÂNĂ LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVI-LEA

*Dr. MIRCEA GELU BUTA
MAGDA PUPEZA*

Teritoriul pe care în Evul Mediu se naște și se dezvoltă Bistrița a reprezentat un spațiu favorabil de coabitare a tuturor populațiilor stabilite aici.

În afara mării așezări de autohtoni romanizați situați în partea de sus a orașului, sunt semnalate grupuri de migratori, atestați prin cimitirul gepidic, datați din secolul al VI-lea. Primele elemente slave par a se fi instalat pe teritoriul Bistriței în secolul al VI-lea, fapt dovedit prin câteva forme ceramice, apărute în așezarea de lungă durată din partea nord-estică a orașului și care lasă semne ce o împing până în secolul al XII-lea și al XIII-lea.

Cu timpul, se cristalizează organizarea comunităților locale în formațiuni prestatale mai largi sau mai restrânse, peste care se vor suprapune instituțiile statului feudal maghiar și cel al autonomiilor săsești din Districtul Bistrița.

Bistrița, la primele ei începuturi consemnate documentar, nu o găsim organizată ca un oraș cetate, așa cum apare ea în secolele XV-XVI, ci, la întemeierea ei, o găsim ca o localitate rurală a secolului al XII-lea, ea apărând după Rodna ca un centru politic al sașilor de pe Valea Bistriței Ardelene¹.

Populația autohtonă românească a rămas însă la practicile medicale moștenite de la strămoșii geto-daci, la care s-au adăugat practicile popoarelor migratoare, în special, cele de origine slavă. Ajutorul medical se acorda de către femeia casei, dar, când nevoia pretindea o oarecare îndemânare, se recurgea la bătrânii cu mai mare experiență, ca în cazul nașterilor sau a manevrelor ortopedice curente. Numai în împrejurări cu totul excepționale se recurgea la ajutorul vraciului.

Această medicină populară trebuie privită sub două aspecte: pe de o parte medicina empirică sau cea făcută de babe, iar pe de altă parte descântecele.

Dacă medicina populară era bazată pe rezultatul intuiției îndelungate asupra efectului terapeutic al buruienilor de leac și al substanțelor de origine animală și vegetală, putând fi accesibile fiecăruia, formulele descântecelor au rămas monopolizate de bătrâne vrăjitoare, fiind singura lor putere și formă de afirmare în fața colectivității satului².

Descântecele sunt elemente de poezie populară neinteligibilă nici lingvistic, nici psihologic și nici tehnic. Originea lor este greu de precizat pierzându-se în negura vremii. Nicolae Iorga crede că în descântece, elementul sălbatic, elementul bizar, elementul cu totul deosebit de ce simțim și înțelegem noi nu ar aparține civilizației tracice străvechi ci unor elemente scitice³. Descântecele sunt privite în lumea satului ca un adevărat act de salvare făcut cu concursul Divinității. Rolul lui practic este cel al unei excelente psihoterapii.

În medicina noastră populară au rămas urme din obiceiurile etnoiatrice ale popoarelor care au venit în contact cu colectivitățile daco-romane.

Un rol important îl ocupă noțiunile de medicină salvă care se referă la părțile și noțiunile trupului (gât, glas, obraz, năuc etc.) cât și la botanica medicală populară (rapiță, răchită, hrean, pelin, buruiiană, potbal etc.). Existența cuvântului “vradii” în vechea slavonă care se traduce prin latinescul “medicus” și care vine de la “vruhati” (a murmura) confirmă că slavii aveau vrăjitori care erau când descântători, când vindecători.

Ungurii aveau și ei o medicină primitivă care se baza pe abordarea fenomenelor naturii, stelelor, soarelui. Credeau în duhurile rele care sunt în stare să aducă boli și suferințe. Acești demoni puteau fi ținuti în frâu de așa-zișii “táltos” care erau în același timp sacerdoți, vrăjitori și vindecători⁴. Coloniștii sași au adus și ei obiceiurile și cunoștințele lor referitoare la medicina populară. Ei erau creștini catolici iar medicina lor populară se bazează, în foarte multe cazuri, pe superstiție și misticism.

O altă caracteristică este că în medicina populară săsească nu

există “babe” ca la români nici “todóseember”, “kenőember”, sau “tőréseember” ca la maghiari. Singură moașa avea oarecum rolul unei babe pe lângă bărbierul chirurg care era consultat de marea masă a poporului.

În afara acestora, toți cei care știau “leacurile” de la strămoșii lor puteau să vindece și să descânte. De obicei, aceștia erau femeile vecine (Noberan), ele având timp și pentru lecuirea bolilor bărbații fiind ocupați cu meseria⁵.

De bună seamă că foarte multe elemente din medicina populară românească au intrat în medicina populară a celorlalte populații așezate pe teritoriul Daciei, după cum și medicina autohtonă a fost îmbogățită și influențată de cea slavă, maghiară și săsească.

În jumătatea a doua a secolului al XIII-lea își fac apariția în centrele urbane din centrul Transilvaniei reprezentanți ai numeroaselor ordine călugărești, care, găsind un teren și condiții prielnice, se stabilesc aici clădind biserici și mănăstiri. Călugării din ordinul “Hospitalierilor”, amintiți documentar încă din anul 1295⁶, au fondat unul dintre cele mai vechi așezăminte din Bistrița, așa numitul “Hospital” de la care ne-a rămas și numele **Strada spitalului**, păstrat secole de-a rândul și care era așezat pe locul Casei parohiale romano-catolice de astăzi. Acest așezământ nu era identic cu ceea ce înțelegem acum sub denumirea de spital ci avea un caracter mai mult de azil, găzduind laolaltă bolnavi și săraci.

Având drept perceptive: înțelegerea celuilalt, respectul diferenței de opinie, dragostea pentru cei slabi, caritatea, creștinismul favorizează încă de la începuturile sale crearea unor astfel de așezăminte.

Un document din 1295 se referă la aprobarea dată călugărilor hospitalieri, de către episcopul Petruș al Transilvaniei, de a exercita dreptul asupra bisericii din Niederwallendorff (orașul de jos) deoarece aceștia “și-au ucis unul după altul doi preoți”⁷. Data precisă când a luat ființă spitalul și a fost zidită biserica nu este cunoscut. Din însemnările de mai târziu se poate deduce că în jurul acestor clădiri se găseau și altele cu caracter gospodăresc. Din evidențele cheltuielilor consemnate în registrele de administrație rezultă că dispunea de suprafețe de pământ arabile, plantații de vie. Spitalul avea în proprietate și o baie proprie. Ca personal de serviciu sunt amintiți 5 bărbați și 2 femei⁸.

Datorită epidemiilor (ciumă, holeră, lepră etc), frecvente și fără posibilități curative, la ființă un așezământ pentru îngrijirea acestor bolnavi, în partea de jos a orașului în cartierul românesc de pe malul stâng al râului Bistrița, probabil spre capătul străzii Victor Babeș de astăzi. Așezământul cunoscut sub numele de “Siechcop” (curtea contagioșilor) avea o administrație proprie, clădiri și o capelă⁹.

Ca și alte spitale de tip medieval, cel din Bistrița găzduia laolaltă bolnavi și săraci. Medicina și îngrijirile sunt asigurate de clerici. Vindecarea corpului este subordonată celei a sufletului, iar îngrijirile sunt subordonate datoriilor religioase.

Acest așezământ spitalicesc a fost condus și a funcționat sub patronajul călugărilor hospitalieri până în anii Reformației - 1543, când toate ordinele călugărești prezente pe teritoriul orașului au fost desființate iar bunurile lor imobiliare trecute în proprietatea comunei.

Cu această ocazie spitalul a primit denumirea de Burgespital (Spital civil), funcționând cu intermitență după posibilități. În acordarea asistenței medicale și sociale se dă prioritate cetățenilor săraci ai orașului, apoi celor ajunși în stare de mizerie din satele sasești din ținutul Bistriței și mai rar celor din alte districte¹⁰. Decizia pentru internare în acest spital al săracilor revenea “priorului” mănăstirii dominicane, iar după reformă județului orașului care era obligat să verifice gradul de pauperitate a solicitantului.

Administrația spitalului era încredințată unui “Vaters Hospitals” care, de obicei, era un senator al Consiliului orașenesc. El era ales în fiecare an, fiind obligat să prezinte periodic o dare de seamă asupra tuturor veniturilor și cheltuielilor spitalului.

Problemele medicale ale spitalului erau rezolvate de către chirurgii bărbieri sau “fizicul” plătit de oraș. Primul medic “standtphiscus” apare în evidența orașului ca salariat în anul 1536 purtând numele de Henricus¹¹. În anul 1758 spitalul cade pradă unui puternic incendiu, fiind mutat în localul mănăstirii dominicane de pe “Klostergasse” (Str. Mănăstirii), transformându-se cu timpul în azil de bătrâni, formă în care ființează și astăzi.

NOTE

1. E. Csallner, **Denkwürdigkeiten aus dem Nösnergau**; Bistrița, 1941
2. V.L. Bologa; G. Brătescu; B. Duțescu; M. St. Mileu, **Istoria medicinei românești**; Editura Medicală, București, 1972, pag.96
3. N. Iorga, **Istoria românilor în chipuri și icoane**; Editura Ramuri, Craiova, 1921, pag.309-330.
4. I. Spielman; V. Bologa, **Din trecutul legăturilor medicale româno-maghiare**; în: Revista Medicală, I, 1995, pag. 17-24.
5. Frederic Richter, **Material de folclor medical săsesc din comuna Biertan**; teză - Cluj, 1940.
6. O. Dahinten, **Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz**; în Arch.d.v. für siebenbürgische Landeskunde, Fünfzigsten Bd. 2 und 3 Heft Bistritz, 1941, pag.44 - 90.
7. **Documente privind istoria României veacul al XIII-lea**, C, Transilvania, vol.II, (1251-1300) doc. 457, pag.64
8. O. Dahinten, **Beiträge zur Baugeschichte der Stadt Bistritz**; Bistritz, 1944.
9. **Ibidem.**
10. Th. Ghițan, **Istoricul spitalelor din Bistrița - spitale, azile de bătrâni și lazarete în Bistrița medievală (1921 - 1848/49)**; în: „Clujul medical“, 1972, pag. 197 - 207.
11. E. Csallner,**Denkwürdigkeiten aus dem Nösnergau**; Bistritz, 1941.

STUDIUL LIMBII ROMÂNE ÎN CONCEPȚIA UNOR ÎNVĂȚAȚI NĂSĂUDENI

GAVRIL ISTRATE

Liceul din Năsăud, de la înființarea căruia s-au împlinit 132 de ani, și-a câștigat un nume de mare prestigiu. El s-a consolidat prin trecerea, pe aici, a doi dintre cei mai reprezentativi scriitori pe care i-a dat neamul nostru, George Coșbuc și Liviu Rebreanu. Asemenea nume a dat școala noastră și în alte domenii, în primul rând în cel al filologiei și lingvisticii.

De aici a plecat **Grigore Silași**, primul profesor de limba română la Universitatea din Cluj, care, deși n-a fost lingvist propriu-zis, ne-a lăsat câteva lucrări vrednice de luat în seamă, după cum ne-a lăsat îndemnul de a cultiva limba maternă. Activitatea lui globală poate fi urmărită, acum, în **Dicționarul literaturii românești de la origini până la 1900** și, se înțelege că aici n-o putem îmbrățișa în totalitatea ei. Dar nu putem trece cu vederea peste faptul că Grigore Silași ne-a lăsat, printre altele, lucrarea, în trei părți (căror el le spune **făscioare!**) intitulată **Renascerea limbei românești în vorbire și scriere, învederită și apreciată de dr. Gregoriu Silași, profesoriu de limbă și literatură română la r. universet dein Clusiu, membru onor. alu Societatei acad. rom. scl.** Edițiunea „Amicului Familiei“, I, Clusiu, Imprimari'a lui Ioane Stein, 1879; II, Gherl'a, Imprimari'a „Georgiu Lazaru“, 1881; III Gherl'a Imprimari'a „Aurora“ p. A. Todoranu, 1885. (392 pagini). [Fasciculele sunt paginate în continuare: I, 1-82; II, 83-224; III, 225-392].

Nu vom întârzia asupra activității lui **Ion Ciocan**, fost director al liceului și, apoi, profesor la Universitatea din Budapesta, nu numai din motivul că n-a semnat nici o lucrare în specialitate, ci și din acela că Nicolae Iorga și Simion Mândrescu ne-au lăsat aprecieri prea puțin măgulitoare despre el.

Într-adevăr, în articolul intitulat **Un mort care se îngroapă: I. Ciocan** („Oameni cari au fost“, 1935, p. 183), Nicolae Iorga îl

caracteriza în felul următor: „Biet om fără talent și chemare, s-a lăsat a fi făcut de Bánffy, amicul său, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Pesta, obiecte pe care le știa cât și Bánffy“.

Simion Mîndrescu, la rândul lui, fost elev al liceului, într-o evocare târzie a anilor lui de școală, după ce a vorbit, elogios, despre profesorul de română Grigore Pletos, căruia i-a fost elev și Coșbuc, ori despre Maxim Pop, coautor, împreună cu P. Alexi, al frumosului volum **Rezelul orientale ilustrat**, tipărit la Graz, în 1878, spunea: „Îmi amintesc printre aceștia de Moisil, care era și conducătorul societății noastre literare, prezidând ședințele noastre din fiecare Duminică, de Alexi, Lupoai, Pavelea, Moțoc și Țucău, și nici profesorii de ungurește, Barițiu și Gheție, nu merită uitare din partea aceloră căroră le-au fost martori în calea spinoasă a științei. **„De Ciocan vorbească alții. Eu nu pot, din motive pe cari cei ce l-au cunoscut le vor înțelege“** („Plaiuri nășăudene“, 20 martie - 20 mai 1944, p. 3, col. 5).

Două cuvinte despre **Grigore Pletos**, fostul profesor de limba română al lui Coșbuc. El a fost cel dintâi care a remarcat talentul tânărului nășăudean, în ședința din 6 februarie 1881 a societății „VIRTUS ROMANA REDIVIVA“ și tot el avea să-l elogieze, la 4 octombrie 1913, cu ocazia semicentenarului liceului, cum se poate vedea din volumul al doilea a lucrării lui Teodor Tanco, VIRTUS ROMANA REDIVIVA, pag. 248, unde citim: „Dacă gimnaziul nostru ne-ar fi dat numai pe Coșbuc încă și-ar fi-ndeplinit cu prisosință datoria față de cultura românească“.

Grigore Pletos (așa i se pronunța numele, cu accentul pe o!) n-a fost scriitor; a fost numai un excelent îndrumător în problemele literaturii și prietenia lui cu Coșbuc a ținut până la moarte. A fost foarte apreciat de contemporani. În 1928, la a 80-a aniversare, a fost sărbătorit cu mare fast. Documentele referitoare la momentul respectiv se păstrează, sub cheie, în casa unui bibliofil care mi-a declarat, acum douăzeci de ani, că intenționează să le publice, după ce i le solicitasem eu, ca unul care îi cunoșteam pe toți care și-au pus semnătura pe foaia omagială. M-a refuzat, fapt la care mă așteptam, de altfel. Mai rău a fost că nu și-a ținut promisiunea și n-a mai publicat nimic.

După pensionare, Grigore Pletos a fost protopop la Bistrița și Coșbuc, în trecere pe aici, i-a trimis o carte de vizită, pe care am văzut-o

la același bibliofil. Iată textul ei:

Noi rugăm pe protopopu
Să-și pună degrabă clopu
Și să vină către noi.

Noi sîntem la Paulini
Și petrecem ca vecini,
Cu vin vechi și prieteni noi.

Ne vom opri, acum, câteva clipe, asupra activității lui **Romulus Ionașcu** a cărei teză de doctorat, trecută la Iași, sub conducerea lui A. Philippide, suscită interes până în momentul de față. Titlul ei este **Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului limbei române de la 1757 până astăzi**. Biblioteca academică din Năsăud posedă un exemplar din această carte cu autograful autorului: „Rudeniei mele Dr. Artene Mureșanu spre amintire. Dr. Romulus Ionașcu“

O altă carte, a lui Ionașcu, se întitulează **Sistemele ortografice cu litere cirilice și latine în scrierea limbii române**, apărută, în ediția a doua, la București, în 1894.

Interes deosebit a stârnit prima dintre aceste două cărți, care, oricât s-ar fi învechit, și împotriva unor erori care s-au semnalat între timp, rămâne o lucrare de referință; nimenea, de 80 de ani încoace, nu s-a gândit să reia în studiu acest subiect, pe baza unei bibliografii largite și dintr-o altă perspectivă decât aceea pe care a putut-o avea Romulus Ionașcu, prin anii 1910 - 1914.

Pe lângă aceste două cărți, de filologie, care continuă să intereseze pe specialiști, Romulus Ionașcu este autorul a numeroase manuale, mai ales din domeniul contabilității (a fost profesor în învățământul comercial!), la care se adaugă **Lexiconul contabilității**, lucrare scrisă în limba germană, în colaborare cu specialiști reputați din Leipzig, Viena, Stockholm și Marsilia (vezi informații la Aurelian Ionașcu, **Viața și opera profesorului Romulus Ionașcu, 1863-1917**, în publicația „Muzeului județean Brașov“, 1979-1980, p. 261).

Un filolog dintre cei mai mari dintre câți am avut, este **Nicolae Drăganu**, originar din comuna Zagra, fost profesor la liceul nostru, până în anul 1918 și apoi titularul catedrei de literatura română veche din

cadrul Facultății de litere a Universității din Cluj, autor, printre altele, al **Istoriei școalelor nășăudene** (în colaborare cu fostul său profesor Virgil Șotropa). Cartea a apărut în anul 1913, când liceul își sărbătorea 50 de ani de existență.

Printre lucrările personale ale lui Drăganu vom pomeni, **Toponimie și istorie** (1928), în care sunt studiate nume de locuri de pe Valea Someșului și, mai ales, lucrarea monumentală **Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomastice** (1933), în care a fost urmărită răspândirea poporului nostru, în trecut, și, în același timp, urmele pe care le-a lăsat această răspândire pe teritoriul respectiv.

Nicolae Drăganu a fost cel mai bun cunoscător al relațiilor lingvistice româno-maghiare și, la fel, cel mai autorizat specialist în domeniul sintaxei. Era, de asemenea, omul cu cea mai mare autoritate în domeniul cercetării textelor religioase din secolul al XVI-lea.

Lucrarea lui, postumă, **Istoria sintaxei** (1945), tradusă în italianește de Paola Bardelli-Plomteaux (1970), la îndemnul reputatului lingvist Carlo Tagliavini, avea să inaugureze colecția „LINGUISTICA“, alcătuită din monografii de lingvistică generală, specială și aplicată.

Un sector în care învățatul nășăudean a adus contribuții dintre cele mai valoroase este lexicografia. El a făcut parte din echipa, celebră, de colaboratori la dicționarul nostru teaur, condus, între anii 1906-1944 de Sextil Pușcariu, continuat astăzi prin forțele unite ale specialiștilor din Cluj, București și Iași.

Activitatea generală a lui Drăganu a fost elogios apreciată de Sextil Pușcariu în articolul, necrolog, publicat în „Dacoromania“ X, 1941: „Drăganu era un ager observator și avea, când te așteptai mai puțin, acele ingenioase asociații de idei, care îl ajutau să descopere zalele pierdute din lanțul ce leagă sensurile unui cuvânt în evoluția lui de veacuri“.(pag. 3). „Scrupulozitatea de a urmări totul și de a da o bibliografie completă era una din caracteristicile acestui neobosit și conștiincios cercetător“ (p. 4). Am profitat unul de la altul prin criticile reciproce acerbe uneori, spirituale de cele mai multe ori, niciodată însă amărâte, căci spiritul de critică nu izvoră niciodată din plăcerea de a distruge, ci din dorința de a completa, iar bucuria pentru descoperirea altuia era totdeauna mai mare decât ispita de a persista într-o eroare“ (p. 5).

Cuvinte tot așa de măgulitoare găsim și în prezentarea pe care i-a făcut-o Iorgu Iordan (**Nicolae Drăganu** 1884-1939, București, Institutul de Lingvistică Română, 1942): „Nicolae Drăganu a fost o personalitate remarcabilă nu numai ca om de știință, ci și ca membru al învățământului universitar. Din informațiile căpătate de la foști elevi și colegi de-ai săi rezultă că se bucura de simpatia și respectul tuturor. Vreme de două decenii, cât a ocupat una din catedrele de limbă și literatură română ale Universității clujene, apoi pe aceea de literatură românească veche, a muncit cu o râvnă și conștiinciozitate care nu se întâlnesc prea des, la noi“ (p. 13). „Nicolae Drăganu și-a dobândit, încă de pe când trăia, un loc de frunte în activitatea noastră filologică, precum și în viața publică românească. Iar astăzi, când nu se mai găsește printre noi, figura lui se înalță și mai sus în ochii tuturor aceluia care știu să prețuiască adevăratele valori științifice și umane. Pierderea suferită prin moartea lui, la o vârstă când putea să îmbogățească literatura noastră filologică, dându-ne încă un număr de lucrări pentru care era mai bine pregătit decât oricare altul..., este cu adevărat ireparabilă“ (p. 15).

Sever Pop, celălalt năsăudean care a dus faima acestor locuri până departe peste hotarele țării, este mai puțin cunoscut la el acasă, în sensul că activitatea prin care el a reușit să ocupe un loc, cu totul deosebit în lingvistica mondială, n-a constituit, până astăzi, prilejul unei cercetări exhaustive și putem spune, fără teama de a exagera, că i s-ar putea aplica vorba veche, devenită populară, potrivit căreia „nimeni nu-i profet în țara sa“¹. Într-adevăr, câți năsăudeni vor fi știind că Sever Pop este autorul unei cărți, de peste 1000 de pagini, închinată țăranilor români, în care este analizată activitatea dialectologilor din toată lumea, că a creat o revistă pe acest profil, de dialectologie, cu colaborări din sute de țări, din aproape toate continentele, că a organizat cel dintâi congres de dialectologie mondială, ale cărui comunicări, publicate după moartea lui, se ridică la aproape 350, iar autorii respectivi provin din 44 de țări.

Născut la 27 iulie 1901, în Poiana Ilvei, dintr-o familie de țărani sănătoși, care i-au transmis puterea de muncă neobișnuită și o dragoste ieșită din comun pentru categoria socială de care s-a simțit legat prin toate fibrele ființei sale, el a contribuit într-o măsură apreciabilă la răspândirea numelui de român în lume și a făcut dovada că poporul

nostru dispune de cele mai frumoase posibilități științifice.

Școala primară a urmat-o în satul natal și la Năsăud, liceul la Năsăud, iar Universitatea la Cluj, făcând parte din prima serie de studenți de după Marea Unire.

Din anuarele liceului rezultă că Sever Pop a fost, în toți anii, un elev foarte bun, în câteva clase premiantul întâi, și că la examenul de maturitate a obținut calificativul eminent.

La Universitate a fost repede remarcat, în primul rând de Sextil Pușcariu, și atras în munca de cercetare, cum se spune astăzi, în cadrul Muzeului Limbii Române.

După absolvirea facultății are norocul să fie trimis în Franța, la specializare, unde va audia cursurile unor lingviști celebri, în frunte cu Antoine Meillet, incontestabil cel mai mare specialist al vremii, s-a simțit atras, cu deosebire, de prelegerile și de metoda sa de lucru a lui Jules Gilliéron, creatorul geografiei lingvistice. Prin el redescoperă valoarea graiurilor populare și își pune, de pe atunci, problema elaborării unui atlas al limbii naționale. Ideea era cu totul nouă și unii dintre specialiștii români erau neîncrezători în posibilitatea realizării unui asemenea deziderat. Încă la Paris publică lucrarea **Buts et méthodes des anquêtes dialectales** (1926), în care, așa cum arată titlul, este preocupat de scopul și metodele de cercetare în geografia lingvistică.

Venit la Cluj, îi cere sprijin lui Pușcariu pentru punerea în aplicare a planului său. Greutățile erau numeroase și dintre cele mai mari. Sever Pop însuși simțea nevoia unei inițieri mai adânci în studiul graiurilor și în modul cum trebuie organizate anchetele. După încercarea zadarnică de a găsi, în institut, fondurile necesare unor deplasări în țările în care existau atlase lingvistice, obține, prin sprijinul lui Nicolae Drăganu, un împrumut de la banca „Aurora” din Năsăud. În felul acesta are ocazia să însoțească, în anchetele lor pe teren, pe cei care lucrau la atlasele limbilor catalană, italiană etc., însușindu-și în mod desăvârșit, metoda de lucru pe care avea să-și întemeieze anchetele proprii care urmau să se desfășoare în țara noastră în deceniul al patrulea. Rolul lui Sever Pop în pregătirea și în realizarea acestei lucrări a fost cu totul deosebit. E regretabil, numai, că cea mai mare parte din materialul adunat n-a putut fi valorificat nici până în momentul de față; din zece volume, în câte era proiectat, atlasul, n-au apărut decât trei. Contribuția

lui Sever Pop la alcătuirea atlasului a fost subliniată, mai întâi, de Sextil Pușcariu, în prefața celui dintâi volum, apărut în anul 1938: „Întâia grijă ne-a fost să pregătim un elev tânăr pentru specialitatea geografiei lingvistice. În D-I Sever Pop am avut norocul să găsim un minunat anchetator, dotat cu toate calitățile indispensabile pentru munca grea ce-l aștepta: rezistență fizică, ureche foarte fină, putere de a sacrifica orice alte preocupări și de a-și concentra toate forțele asupra anchetei și darul de a stabili o atmosferă de încredere între el și subiectele sale. Acest lucru i-a fost cu puțință fiindcă știa, ca fiu de țăran, cum trebuie să se adreseze subiectelor sale de la țară“ (p. 8).

Cuvinte tot așa de măgulitoare găsim în cele două aprecieri pe care i le datorăm academicianului Iorgu Iordan. În cea dintâi, care datează din aprilie 1940, este vorba de pregătirea generală a lui Sever Pop și de succesul pe care el l-a obținut la concursul pentru ocuparea postului de profesor la Universitatea din Cernăuți: „Și acum, deoarece am dat informații cu caracter evident științific, dar având și o latură personală, despre câțiva lingviști străini, care și-au câștigat un nume în disciplina noastră, cred că pot face același lucru cu un tânăr specialist român, d. Sever Pop, principalul autor al **Atlasului lingvistic român**. Prin transferarea la Cluj a d-lui Al. Popovici, catedra de limba română și dialectele ei de la Universitatea din Cernăuți rămăsese vacantă. După aproape doi ani s-a publicat concurs, la care a reușit, cu un succes puțin obișnuit, d. Pop. Astfel una dintre cele mai importante catedre ale Universității din capitala Bucovinei a căpătat un titular, și încă unul tânăr, bine pregătit și pasionat pentru specialitatea sa. Îl felicit din toată inima și doresc ca activitatea sa didactică să dea roadele pe care le așteptăm cu toții“ („Însemnări ieșene“, aprilie 1940, p. 135).

Recenzia, de peste 30 de pagini de tipar (345-385), a lui Iorgu Iordan, asupra unui volum din ALR, publicată în BIFR VII-VIII (1940-1941), se încheie cu următoarea apreciere de natură generală: „În alte împrejurări aș fi cerut scuze cititorilor pentru o recenzie atât de lungă. De data aceasta mai degrabă regret că n-am putut insista asupra tuturor lucrurilor pe care mi le-am notat în legătură cu cercetarea atlasului aici în discuție. Întinderea dării mele de seamă are ca scop să arate pentru cei ce n-au cum lua direct cunoștință de opera Muzeului limbii române din Cluj, valoarea ei într-adevăr extraordinară. Oricât și oricât de mari laude

s-ar aduce autorilor principali, adică directorului și celor doi colaboratori imediați ai săi (Pop și Petrovici), ele nu vor fi niciodată îndestulătoare. Avem în fața noastră o lucrare cu care se pot mândri știința românească și lingvistica de pretutindeni. Să le exprimăm recunoștința cea mai curată și să le dorim, din toată inima, ducerea la bun sfârșit a acestui monument ridicat graiului matern al mulțimilor anonime“ (par. 385).

Stabilit, după război, în Belgia, la Universitatea din Louvain, Sever Pop a creat acolo un **Centru de dialectologie**, cunoscut în toată lumea, în cadrul căruia s-a străduit să popularizeze, pretutindeni, limba sa maternă. Lucrarea sa capitală, **LA DIALECTOLOGIE**. *Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques*. Premiére partie **DIALECTOLOGIE ROMANE**, Louvain, 1950; Seconde partie **DIALECTOLOGIE NON ROMANE**, Louvain, 1950 (LV+1334 pagini), ca de altfel toată opera sa, este expresia celui mai adânc atașament al autorului față de poporul al cărui reprezentant s-a simțit, întotdeauna, și, în același timp, ea subliniază o simpatie nemărginită pentru țărănime, categoria socială din care el însuși s-a ridicat, și căreia, de altfel, îi este dedicată cartea: **A vous, chers paysans roumains, fidèles témoins de notre latinité et précieux collaborateurs de mes enquêtes linguistiques**.

Prin această lucrare monumentală, ca și prin toate studiile sale publicate în revista „Orbis“, creată de el, ori în numeroase alte periodice, Sever Pop a păstrat o legătură permanentă cu informatorii pe care i-a avut la atlas, fapt ce rezultă, cum nu se poate mai bine, din scrisorile adresate mamei sale, la Poiana Ilvei. Iată doar câteva probe în acest sens:

„Lucrez mult și duc peste țări și mări numele neamului nostru, tot cu gândul la voi toți“ (9 august 1957).

„Termin-cu Rodica-cartea despre Institutele lingvistice din lume, și tot timpul sunt cu gândul la tine și la voi toți“ (11.II.1958).

„Dacă n-am fost atâtea veri de-a rândul cu voi și cu ai mei, e fiindcă eram pe drum, ca moșul, ca și neamul nostru să aibă o carte în rând cu alte neamuri luminate din lume, ca să nu ni se spună vreodată că suntem neputincioși.....eu n-am slujit decât cartea, de când am trecut de Strîmtură² și am apucat drumul Năsăudului, acum mai bine de **cincizeci de ani**“ (19 martie 1958).

„Scumpă Mamă și voi toți, aici am fost în munții Ardeni, care

ne-au adus aminte de Ineu și de voi toți“ (8 iulie 1958).

„Orbis“-ul pe decembrie va fi imprimat peste zece zile; ți-l trimit imediat, ca să vezi cum nu las plugul pe brazdă“ (2 XII 1958).

„Am creat aici un Institut cu care se mândrește țara asta și care va fi inaugurat anul viitor, cu ocazia Congresului internațional de dialectologie generală, pe care-l organizez acum. Nu-i rușine nici pentru neam și nici pentru glia strămoșească ce am făcut. Am lucrat - s-o știți cu toții - **numai** cu gândul la voi toți. Graiul celor cu mâna aspră de muncă și cu fața arsă de soare este astăzi la loc de frunte în studiul limbii umane“ (13 aprilie 1959).

„Cum avem două radiouri în casă, eu ascult multă muzică de la noi, de cea țărănească; ea îmi aduce aminte de anchete și de glie“ (31 mai 1959).

„Mă bucur tare mult când văd că se lucrează intens pe teren științific la noi acasă, și că se afirmă tot mai mult contribuția noastră în lumea științifică internațională“ (5 iulie 1959).

„Pe aici se seceră acum.....și gândul meu fuge-fuge acasă; tare aş vrea să vin la strânsul fânului“ (19 iulie 1959).

„Am un fel de patefon modern care-mi cântă cântece de pe la noi, și sunt în felul acesta cu tine și cu voi toți“ (7 sept. 1959).

„Scumpă Mamă și voi toți, cartea ta din 3 iulie, trimisă din Maieru în 4 l.c., a sosit astăzi și o așteptam demult, fiindcă niciodată nu m-ați uitat, cum nu vă uit nici eu. **Și dacă merge plugul meu așa cum merge - de mă mir și eu de ceea ce fac - acest fapt vi se datorește vouă. Mi se pare că-mi trimiteți puteri nevăzute de ochi omenesc, pe undele văzduhului.** Am vreo zece discuri de muzică de-a noastră și le pun de cântă din zori de zi până în noapte, că doar nici un dor nu vine lin.....“ (14 iulie 1960).

Încheiem paragraful despre Sever Pop cu lectura textului unei scrisori, trimisă mamei sale, în vara anului 1959, acum 36 de ani, deci. Ca peste tot, în corespondența sa, cuvântul Mamă apare și aici scris cu majusculă:

Duminecă, ora 8 și jumătate, 5 iulie 59.

Scumpă Mamă, și voi toți, cartea în patru cornurele - cum zice poetul neamului nostru - a sosit cu bine, și mai repede decât oricând. N-a mai zăbovit pe drum așa de mult, cum avea năravul rău...

M-am bucurat tare, tare mult, că v-a dat bunul Dumnezeu sănătate, mai bună decât toate. **De năcazuri să nu mai vorbim, că sunt cum stau căpușile pe oi. Vezi tu, dragă Mamă, gândesc la primăverile când țineam oile la tuns, înainte de dusul la munte.**

Regele Belgiei și mai mulți miniștri de aici patronează Congresul internațional care va discuta, anul viitor, limba celor cu fața arsă de soare și cu mâna bătătorită de muncă. S-au anunțat, cum vei vedea, tare curând, peste 600 de învățați din zeci de țări din lume.

Colegii ruși, polonezi, etc. m-au rugat să-i invit, și le-am promis, fiindcă duhul n-are răzoare, și nu s-a aflat om pe pământ să-i sape groapa! Învățații ruși - care citează lucrările mele - îmi trimit curând mai multe articole să le public. **Cum vezi, scumpă Mamă, nu sunt prin văi, unde nu te vede sfântul soare, ci pe culme, de unde se deschid zările și se vede tare departe...** Îți mai aduci aminte când m-ai dus de mână la Stâna din Dos, și ne-a apucat o ploaie mare, înainte de Capul Muntelui; parcă își dăduse mâna cerul cu pământul. Tu mă învățai să-mi fac sfânta Cruce!.....

Am fost la Biserică, la slujba de șapte dimineața, cu Paraclisul de la Măriuca, pe care l-am legat în piele! și tare mă simt bine. **Întors acasă, am înjugat boii, ca de obicei, și le-am dat drumul pe brazdă, parcă aș fi cu Tata, fie-iertatul, la plug în Dealul Mare... Și trag săracii boi, cu gândul la tine și la voi toți, de parcă n-ar fi țelină, ci niște straturi de răsad.** Am uitat să-ți spun că sunt singur cuc, adică - mă rog frumos - nu singur de tot ci cu dorul vostru. Dida s-a dus la Vali, și profită de ocazie să-și facă mai ieftin unele albituri; Rodica se gândește să plece și vara asta în Elveția, zicând să pun la Atlas - la speșele de tipărire - ceea ce aș fi cheltuit cu dânsa.

Eu am examen până la 20 iulie. Am avut anul acesta peste 200 de studenți, care cunosc tare bine problemele de lingvistică romanică, deci și de limba noastră. Universitatea de aici are peste 12000 de studenți și peste 500 de profesori.

Tare aș mai veni și eu un pic la căpăluit și chiar la cosit, fiindcă nu cred că am uitat să ascut și să bat coasa. Aș lua brazda mare, pe rouă, când se taie iarba mai bine! Dar așa ne-a fost scris și pace bună.

Să mulțumim Celui de Sus că putem face treabă bună pentru

neamul nostru, care a cunoscut de-a lungul istoriei lui multimilenare, vremi de cumpănă și de gtreutăți mari. Credința în Cel de Sus l-a dus departe. Crucea nu-i dată decât celor care sunt în stare s-o poarte.

Mă bucur tare mult când văd că se lucrează intens pe teren științific la noi acasă, și că se afirmă tot mai mult contribuția noastră în lumea științifică internațională, unde se poate tare ușor ciurui neghina de bobul de grâu greu și bine copt.

Am să-i invit și pe ai noștri la Congresul mare, pe care-l organizez aici sub președinția de onoare a celor doi rectori de la cele două universități belgiene libere, Louvain și Bruxelles. Vei vedea prospectul, adică circulara pentru Congres și un raport scurt despre Centrul pe care l-am format aici, și **vei vedea, scumpă Mamă, că nu te-am făcut de rușine printre străini.**

Îți mai aduci aminte când m-ai dus la școală, la Năsăud, și mi-ai luat degetele și mi-ai făcut sfânta cruce, când am pășit pragul școalelor năsăudene? Apoi când - în vremea războiului - m-ai dus la școală, la liceu, când nu era tata acasă... Greu pot înțelege aceste lucruri sfinte cei care pun zăvorul între sufletele care grăiesc - fără vorbe - peste toate zăvoarele lumii.

Spune-i Măriuchii că tare - tare-i mulțumesc pentru că nu mă uită; e o mare mângâiere pentru mine și pentru noi. Voi vedea - sunt sigur - casa ei.

De tot ceea ce-mi spui de ziua mea - 58 de ani! - scumpă Mamă și voi toți, îți mulțumesc și vă mulțumesc din tot sufletul. Nu vă pot răscumpăra dragostea voastră fără de margini decât prin munca de aici, făcută zi și noapte, numai și numai cu gândul la voi. Am dus durerea noastră de-a lungul și de-a latul pământului, cu ajutorul Celui de Sus.

Stau într-o casă mare, la etajul al patrulea, de unde se vede în zare, departe, pădurea și câmpul, și tare des văd - chiar cu ochii deschiși - câmpul de la noi, și Casa din jos, și Valea lui Hornău. Ce zici, n-ar fi bine să trimit niște bani, pe numele Reghinii, fiindcă d-ta nu poți merge pe la poștă. Fă bine și-mi scrie imediat, dacă e cu putință. Reghinii îi mulțumesc tare-tare frumos pentru vers și o sărut cu mult dor și pe toți ai ei. Sărutări multe-multe, ție, scumpă Mamă, și vouă la toți, al vostru

Sever.

Scrisoarea, bătută la mașină, e completată cu următoarele rânduri, în cerneală, pe marginea din stânga a filei; „Îți trimit recomandat alt exemplar din lucrarea lui Gilliéron **și rog pe cel de la poarta țarinii să nu-l oprească**“.

Sever Pop a murit la 17 februarie 1961, puțin înainte de a împlini 60 de ani, și moartea lui a fost considerată o mare pierdere în rândul lingviștilor. În cuvântările funebre, ca și în articolele apărute cu această ocazie, s-a subliniat rolul pe care el l-a avut în dialectologie și, în general, în mișcarea lingvistică din lume. Nu este momentul să reproducem, aici, aceste aprecieri. Vom spune, numai, că printre cei care i-au deplâns moartea se numără mari personalități universitare, în frunte cu rectorul de la Louvain, și mulți lingviști de renume de pe diferite meridiane ale globului (Europa, America, Asia).

Nu vom reproduce decât fraza de început din intervenția profesorului Willem A. GROOTAERS, de la Universitatea din Tokio, în care judecata rece se îmbină cu o mare căldură sufletească pentru a îmbrățișa, într-o singură trăsătură, în chipul cel mai armonic posibil, pe lingvistul, omul și prietenul Sever Pop:

„Dialectologia română a pierdut pe cel mai mare reprezentant al ei, [iar] dialectologia internațională pe animatorul și organizatorul său genial“. („Orbis“X, 1961, nr. 1, pag. XV).

În sfârșit, să ne oprim câteva clipe și asupra activității lui **Vasile Scurtu**, elev al liceului între anii 1918-1925, autorul frumoasei teze de doctorat **Termenii de înrudire în limba română**, publicată în Editura Academiei, în anul 1966, și premiată de aceeași instituție în anul 1968.

Terminologia referitoare la „înrudire“ constituie un compartiment fundamental în vocabularul limbii noastre. Întocmai ca în cazul cuvintelor referitoare la denumirea părților corpului omenesc, termenii de înrudire sunt răspândiți pe întreg teritoriul de limbă românească și aparțin tuturor vorbitorilor. Marea lor majoritate fac parte din fondul comun al întregii romanități și aparțin tuturor celor patru dialecte românești. Vechimea lor pledează nu numai pentru romanitatea limbii noastre, ci și pentru continuitatea ei pe aceste locuri.

Alături de cuvintele cunoscute pretutindeni, și alături de numeroasele variante formale ale multora dintre ele, am întâlnit, în lucrarea lui Vasile Scurtu, câțiva termeni de circulație redusă, pe care nu

i-au înregistrat nici unul dintre dicționarele noastre.

Autorul arată că alături de o serie de cuvinte ca **bărbat, cumnat, fiastru, fiu, frate, ginere, mamă, nepot, noră, soacră, soră, văduvă, văr** etc., existente în toate limbile romanice, avem altele, ca **fecior, fecioară**, pe care le-a păstrat numai limba noastră. Tot așa, alături de **bărbat, cumnat, cuscru, fată, fecior, frate, ginere, mamă, tată**, cunoscute tuturor celor patru dialecte românești, avem altele ca **mătușă, unchi, vitreg**, păstrate numai în vorbirea din nordul Dunării.

La numeroasele cuvinte de origine latină se adaugă altele, autohtone, ca **baci, copil, moș, moașă** și, poate, **mire**, a cărui origine n-a fost încă lămurită din moment ce unii au văzut, în el, un element albanez, alții l-au considerat latinesc, iar alții pledează pentru originea lui autohtonă.

Pe lângă acestea, mai există, se înțelege, o serie de împrumuturi slave (**babă, maică, mezin, nene, nevastă, rudă**) ori ungurești (**bitang, cimotie, gazdă, neam**), după cum avem altele turcești (**babalâc, neneacă**) ori grecești (**babacă, țăță**). În majoritatea lor, aceste împrumuturi au caracter regional; nu se bucură de o circulație largă, și aparțin, de obicei, numai dialectului dacoromân.

Cartea lui Vasile Scurtu face parte din categoria acelor lucrări fundamentale asupra cărora nu se poate să nu întârzie cei care se ocupă de studiul limbii materne.

Pe lângă ea, însă, autorul ne-a mai dat și alte lucrări, de lingvistică ori din unele domenii înrudite, asupra cărora s-a oprit Octavian Ruleanu în articolul **Un apreciat profesor și om de cultură, Dr. Vasile Scurtu (1906-1968)**, publicat în „Arhiva someșană” IV, 1977, p. 352-366.

Numărul învățaților născuți, care s-au ocupat de probleme de lingvistică, este departe de a se limita la ceea ce am spus eu până aici, unde am avut în vedere numai pe cei a căror specialitate a fost limba română. Din cauza aceasta n-am pomenit pe Simion Mîndrescu, spre exemplu, germanist cunoscut, autor al unor lucrări de istoria limbii române (**Elemente ungurești în limba română**, București, 1892; **Influența culturai germane asupra noastră I. Influența germană asupra limbei române**, Iași 1904).

Este cazul, cred, să încheiem expunerea noastră cu câteva versuri

din ODA liceului, pe care au cântat-o toate generațiile de elevi și pe care continuăm s-o cântăm și astăzi, când sensurile ei ni se par mult mai adânci decât acum 65 de ani, când, poate, nici nu ne băteam prea mult capul să-i descifrăm înțelesul.

Cine mai poate trece indiferent pe lângă versurile:

Dacă romanii, domnitorii lumii,
În mama noastră, acea veche Romă,
Zidiră-altare și temple mărețe
Sacrei Minerve;
Azi strănepoții, ție, o Minervă,
Ție-ți consacră brava sa junime;
Ea va fi ție auriul templu
În Dacia veche.

În opoziție cu arhitectura din Roma, și din toată Italia, și spre deosebire de arta menită să pună în uimire pe ori cine, Dacia noastră n-a putut produce nimic asemănător. Împrejurările istorice de aici, unde latinescul PAVIMENTUM a devenit **pământ**, iar din MONUMENTUM noi am obținut **mormânt**, tocmai din motivul că realitățile exprimate de cele două cuvinte latinești n-au găsit nici o bază de susținere în casele noastre, lipite cu pământ, pe jos, ori în cimitirele sărăcicioase în care amintirea morților dăinuia atât de puțin.

În această situație, autorul imnului nostru și-a dat seama că, în lipsa materializării recunoștinței pentru zei, nu ne rămâne decât să o întâmpinăm pe zeița înțelepciunii cu o ofrandă neobișnuită, mai de preț decât toate, cu tinerimea școlară, pe umerii căreia urmează să sprijinim viitorul națiunii.

Acest sentiment i-a însuflețit pe toți cei care au ilustrat o catedră în școala noastră, și sub semnul lui au crescut și s-au format elevii pe care profesorii respectivi i-au instruit și i-au educat.

Să-i mulțumim, deci zeiței că a fost generoasă cu năsăudenii și să avem grijă să nu ne părăsească nici în viitor. Să nu lăsăm ca pe temelia celor peste 130 de ani de existență a liceului să se infiltreze plante netrebuitoare, ci, dimpotrivă, să căutăm ca și de acum înainte să înflorească, aici, științele și artele și, din toate, împreună, să-i împletim noi cununi de recunoștință protectoarei noastre Minerva.

NOTE:

1. Cf. articolul lui Romulus Todoran, *Activitatea lingvistică a lui Sever Pop* (în Cl. iulie-dec. 1978, p.157-169; ian.-iunie 1979, p. 5-15; iul.-dec. 1979, p.159-169).

Cartea soției învățatului nostru (Alexandru Sever **Pop**, **Sever Pop sa vie et moments de l'historique de l'Atlas linguistique roumain sine ira et studio**, 1980) are, după cum se vede chiar din titlu, o valoare mai mult bibliografică; nu este o lucrare cu caracter lingvistic).

2. Toponim la ieșirea din Poiana Ilvei, spre Ilva Mică.

